

EDUARDO
BORRHOÑE

EDUARD BORNHÖHE · TALLINNA JUTUD

EDUARDO

TALLINN · 1962

B O R N H Ö H E

TEOSEO

♦ ♦
TALLINNA
JUTUD
♦

E E S T I R I I K L I K K I R J A S T U S

E
B 73

Koostanud, järelsõna ja selgitavad
märkused kirjutanud

E. N I R K

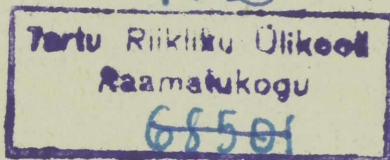
Illustreerinud

A. H O I D R E

Kunstiliselt kujundanud

H. K E R S N A

N 2

1935A1

ANNI NEITSIPÕLV

Jutt Tallinna elust

Juhtsõna:

Igaühele oma osa

1

Tallinnas, Narva maantee ümbruskonnas, Kadrintali¹ lähedal, seisis veel mõne aasta eest ühekordne puust maja, mille seinad pruuniks, aknaluugid roheliseks värvitud olid. Maja numbri olen ma ära unustanud, aga peremehe nimi oli Adam Kiisk; ta oli endine mõisa aidamees, kes oma 75-rublasest aastapalgast hoopis imelikul ja arusaamata viisil nii palju oli mõistnud tallele panna, et enesele linnas maja ehitada, aia istutada ja intressidest, üürimaksust ja aia-viljade müügist mureta elada võis. Kiisk oli lühikese kasvuga ja ütlemata kondine mehike. Kanade kasvatamisest ja marjaostjate tüssamisest leidis tema siin ilmas kõige sügavamat rõõmu.

Kiisa küljeluu ei olnud kuidagi oma mehe taoline. Emand Kiisk, endine mõisa köögitüdruk, oli suur ja ütlemata kehakas madam; tema lai läikiv nägu oli selge aususe, ustavuse ja nõrga arusaamise peegel. Lapsi ei olnud sel abielupaaril mitte.

Maja tagumise otsa külge, vastu aeda, oli iseäralik madal hoone ühe elutoa ja pesuköögiga ehitatud. Siin elas vana aus pesutriikija, keda pool Tallinna «Klimbi-mutri» * nime all tundis. Vähem tuntud, aga seda enam austatud oli Klimbi-mutri ainus tütar Anni, ilma vaidlemata kõige ilusam, mõnede arvamise järele ka kõike uhkem eesti neiu Vene turu² ja Kadrintali vahel.

«Minu tütrest peab kas preili või vähemast mamsel³ saama!» oli kojamehe Klimbi naine pärast mehe surma kindla sõnaga ütelnud, kui naabrinaised talle nõu andsid kümneaastast Annit sakste juurde lapsehoidjaks anda.

«Vaadake minu Anni peale!» oli Klimbi-mutter toreda pilguga otsekui seletuseks juurde lisanud. «Missugune ema tohib kiidelda, et temal nii ilus laps on? Kas olete nii peenikest kaela, nii õrna näonahka enne näinud? Kas need tillukesed käed peavad teiste lapsi mööda tubasid tassima? Ei, kulla naised, minu Anni ei pea võõraid inimesi mitte orjama. Peaksin ma ise küll paljast soola-leiba sööma, aga minu Annist peab ilus preili saama, sest jumal ise on teda seks loonud.»

Neist sõnadest võime näha, et Klimbi-mutter oma Anni peale pisut uhke oli. Aga kes julgeb esimese kivi tema peale visata? Missugune eesti ema, iseäranis aga: missugune Tallinna kojamehe naine ei ole oma tütre peale mitte uhke, pealegi kui see tõesti nii kena laps on nagu väike Anni, keda suured saksadki tagant vahitima jäid, kui ta oma hiilgavate silmade ja õhetavate põskedega teiste laste seas mööda Narva maanteed lippas, nii et juuksesalgud lendasid?

Anni kasvas ja õitses, ema aga triikis pesu ja korjas kopikaid Anni koolitamiseks ja ehtimiseks. Ema soovi järele pidi tütar koolis käima, kuni «suur eksam»⁴ tehtud ja sellega pitserdatud ja tembeldatud preili-tunnistus käes oleks. Seks puudusid veel paar aastat aega ja suur tükk raha, kui Anni ühel kenal päeval, kooli

* Eesti keele puhastajad ärgu pangu pahaks, et ma Tallinna jutu sees selget tallinna keelt pean rääkima. (Autori märkus.)

poolaasta lõpul, raamatud hoolega kappi ladus, ema käele suud andis ja ütles:

«Täna sind südamest, kulla mamma, et mind tänini oled kasvatanud ja koolitanud. Nüüd saab sest küll. Kooli mina enam ei lähe.»

«Mi-mis sa jampsid?» kogeles ema suures ehmatuses.

«Ei ma jampsi,» kostis Anni rahulikult. «Ma räägin üsna tõsist juttu. Ära mõtle, et mu himu koolist täis on. Õpiksin heameelega veel prantsuse keelt juurde, sest prantsuse keeles on kõige ilusamad romaanid kirjutatud, mida ma suure isuga loen. Kahju aga, et lugemisest kõhtu täis ei saa. Ma olen kuueteistkümne-aastane tüdruk ja pole veel töökõrtki teinud.»

«Katsu mul töötegijat!» pilkas Klimbi-mutter õrnalt.

«Ma olen sinu armastust tänini kurjasti pruukinud,» kõneles Anni tõsiselt edasi. «Sina näed minu pärast verivaeva ja rikud oma kalli tervise ära. Arvad sa, et ma ei tea, kuidas sa vahel öösiti salamahiti voodist tõused ja raske töö käsile võtad, kuna mina patjade peal aelen ja magusaid unenägusid näen?»

«Sina kelm!» turtsus Klimbi-mutter sügavas liigutuses. «Kuidas sa julged oma ema taga luurata?»

«Ära pane pahaks, mamma,» naeratas Anni. «See luuramine on mu silmi selgitanud. Ma tean nüüd, mis mu kohus on. Mitte sina ei pea enam mind, vaid mina pean sind hellitama ja hoolitsema. Ma olen nii suur tüdruk, et enam kooli ei julgegi minna. Ja mis sest viimaks tulebki?»

«Heldeke, sa võid ju koolipreiliks ja hiljemini rikka mehe prouaks saada.»

Noore tüdruku huulte ümber ilmus kibe, pilklik naeratus.

«Koolipreiliks? Oh ema, teaksid sa, kui kibe koolipreilide leib on, siis ei sooviks sa seda vist mitte oma ainsale lapsele. Hakkaksin ma aga rikast kosilast ootama või koguni püüdma, siis oleksin ma kui juhm varas, kes väikese noodaga suurt laeva läheb tabama. Naisterahva haridus ilma rahata ei maksa midagi. Küll ma neid noorhärراسid tunnen!»

«Sina tunned noorhärراسid!» kordas Klimbi-mutter imestades.

«Missugune kuueteistkümne-aastane sileda näoga linnaneiu ei peaks neid mitte tundma?» naeris Anni vähe punastades. «Nad lipitsevad ju igal pool meie ümber, sosistavad magusaid sõnu ja kirjutavad armukirjasid. Kas näed?» — Siin tõmbas Anni sahtli välja ja näitas emale tervet lasu kirjasid, mis osalt peenikese ja lõhnava, osalt lihtsa postpaberi peale kirjutatud olid. — «Kõik nende kirjade kirjutajad on viisakad noored isandad, mõned koguni minust nooremad. Mida peenem paber, seda suurem kelm on kirjutaja. Kõik kiidavad mind ingliski, vannuvad mulle igavest armastust ja kutsuvad mind sinna ja tänna kuuvalgel magusat juttu vestma. Ära karda, mamma, ma pole veel kellelegi kostnud. — Kõige häbematum neist on üks, nimega Theodor Tõug, ei tea mis ametnik: see lubab mind koguni naiseks võtta.»

«Kas ta rikas on?» küsis Klimbi-mutter tuhinal.

«Kui riiete uhkus rikkust tähendab, siis on ta küll väga rikas.»

«Noh, jumal tänatud!»

«Oota veel, mamma! Täna sain ma teada, et Theodor Tõug otse sedasama nendesamade sõnadega kolmele tüdrukule korraga on töötanud. Ja niisugust peaksin mina veel minema taga püüdma? Ei, mamma, mina ei salli noori mehi ega usu nende libedat keelt. Vaata, kui palju ma nende meelitustest lugu pean.»

Anni kahmas kirjad kokku ja virutas nad, enne kui ema keelata sai, kõik korraga küdevasse leivaahju. Klimbi-mutter karjatas ehmatuse pärast, Anni aga lükkas põlevad paberid roobiga veel sügavamale tulle ja ütles rahulikult:

«Soo, nüüd on minu preili-põli otsas. Täna saadik ei taha ma enam sinu kaelas ristiks olla, vaid oma kätetööga iseene ja kui tarvis ka sinu pead ausasti toita.»

Nõnda ütles Anni ja nõnda ta tegi. Küll tõrkus ema vastu, küll ta taples ja palus, aga tütar jäi kindlaks. Klimbi-mutter pidi õhates järele andma. Nüüd tegid nad juba neljat aastat kui head sõbrad teineteise kõrval tööd. Ema tärgeldas ja triikis pesu, tütar õmbles. Peigmeestest ei olnud Annil puudust; üks nendest, noor

lukksepp Anton Pajusild, kes Kiisa maja vastas elas, pidi koguni — aga see on teise peatüki asi. Siin nime-tame veel niipalju, et Anni oma preili-põlve ainult koduses elus lõpetanud oli; astus ta aga, kübar peas ja glasseekindad käes, uulitsale, siis oli ta ikka veel nii peenike preili, nagu Tallinna nägusad neiud kunagi.

2

See oli jaanipäeva ajal. Otsata pikk ja palav päev hakkas viimaks ometigi lõppema. Päike oli juba Tellis-kopli⁵ taha merre vajunud ja õhtused varjud asusid Kiisa aia puude ning põõsaste sekka. Klimbi-mutter istus üksipäini kolde ees, mille peal läikiv kohvikann tasakesti visises. Vana pesutriikija oli nii sügavas mõt-tes, et ta tähelegi ei pannud, kuidas toauks pisukese kriuksuga lahti läks ja paks madam Kiisk kaunis suure müdinaga sisse astus. Kiisa-emand puistas põlle seest tosina värskaid timpvekkisid* laua peale, kõhatas siis valjusti ja pakkus tere õhtust. Nüüd alles pööras Klimbi-mutter pea ümber, teretas omalt poolt ja ütles terve näoga naeratades:

«Hea külaline tuleb ikka parajal ajal. Kohv on varsti valmis. See on ilus, pereemand, et meid ikka vahel vaatama tulete.»

«Kus Anni on?» küsis Kiisa-emand pesunaise kõr-vale istudes.

«Eks ta läinud oma noorhärraga pisut lendama. Teate isegi, mis noorte inimeste asi on.»

«Kas noorhärra oli jälle siin?»

«Oli siin jah, ja nüüd läksid kahekesi Kadrintali poole jalutama.»

«Kas ta on ikka tõesti parun?» küsis madam Kiisk häält kõrgendades.

«Tea, kas ta just parun on, aga «von» ta ikka on — Hugo von Randen. Mammal peab maal mõis olema, tema ise on siin Toompeal ametnikuks. Ilus viisakas noorhärra on ta küll.»

* timpvekid — küpsised (tolleaegses linna-eestlaste kõne-pruugis).

«Kuidas nende lugu siis nüüd seisab?»

«Kes neid teab? Anni teeb, nagu ei mõtleks ta midagi, aga eks ta südames ikka mõtle ja looda, et sest midagi välja tuleb.»

«Oh jumaluke!» hüüdis madam Kiisk pead vangutades. «Ei seal maksa loota ega mõtelda. Lootmine ja mõtlemine teeb niisuguse asja ikka pahaks. See on nii tõsi kui aamen kirikus. Kui mina mõisas köögimamslik olin, siis oli seal ka üks noorhärra, see lipitses alati minu ümber ja rääkis alati magusat ja rumalat juttu, aga ei mina mõtelnud ega lootnud midagi, vaid võtsin vastu, mis anti, ja olin sellega rahul. Võtjaid niisugustest ometigi ei saa.»

«Noh, ega minu Anni ka just mõisa köögitüdruk ei ole,» tähendas Klimbi-mutter pisut pahaselt.

«Ega minagi köögitüdruk olnud,» sõitles madam Kiisk vastu. «Mina olin köögi-m a m s e l ja näo poolest olin ma ikka na enam sile ja ümmargune, nagu see meesterahvaste meelepärast on. Anni on ju ka üsna näokas tüdruk, aga keha poolest ei saa ta vist minu vastu. Virk ja usin on ta ka ja armastab puhtust, aga kas need noorhärrad sest lugu peavad? Ei see ole nii kerge asi paruniprouaks saada.»

«Mis sest maksab rääkida?» ütles Klimbi-mutter tuluselt. «Anni on täis inimene ja teab ise, mis ta teeb. Ega ta paha tee peale ikka ei lähe.»

«Kas lukksepp ei ole enam siin käinud?» küsis Kiisa-emand lühikese vaikuse järel.

«Lukksepp?» kordas Klimbi-mutter mõttest ärgates. «Missugune lukksepp?»

«Tohoo, kui palju teil neid siis on?» naeris madam Kiisk heast südamest. «Ma pole Pajusilda juba mõnel ajal siin näinud. Enne tõi ta ju Annile ühtepuhku roosisid ja maiuse asju, kust minagi oma osa sain. On ta vihane?»

«Kes teda teab?» kostis Klimbi-mutter õlgu kehitades. «Tahab ta turtsuda, siis turtsugu. Meie pole talle paha sõna ütelnud ega lähe teda vägisi taga ajama. Oodaku seni!»

Kohv oli valmis ja Klimbi-mutter parajasti lauda katmas, kui Anni uksest sisse astus. Noore neiu ilmu-

mine tegi toa otsekui valgemaks. Anni silmadest säras rõõmus elulõike, palede peal läikis õrn kuma, mis looja läinud päikese kiirtest sinna näis maha jäänud olevat. Anni viskas kerge õlgkübara peast, surus tuhinal Kiisa-emanda paksu kätt ja istus laua äärde.

«Randen lubas homme jälle meile tulla,» ütles ta kaunis pealiskaudselt.

«Eks ta tulgu,» kostis Klimbi-mutter pealtnäha külmalt, aga ta silmad naeratasid vastu tahtmist.

«Kas ma tohiksin ennast siis ka külaliseks pak-kuda?» küsis madam Kiisk pisut kartlikult. «Mul on kange igatsus teie noorhärat korra ligemalt näha saada. Ma olen üsna vait ega tee piiksugi. Kas lubate?»

Klimbi-mutter kortsutas kulmu, Anni aga ütles ruttu: «Peretanta, kas teil on vaja küsida? Teie olete meie meelest igal ajal kallid külalised. Randen armastab seltsi ja on nii lahke ja viisakas, et temaga iga inimene kohe sõbraks saab.»

«Vaata see on ilus!» hüüdis madam Kiisk ja lükkas rõõmutuhinal oma kohvitassi ümber. «Äh! Oeh! Mis ma nüüd tegin? Noh, üks kohviplekk lähe jälle välja. — Mina armastan väga viisakate noorhärade peale vaadata. Petised on nad küll kõik, aga lust on neid siiski näha. Kui mina veel mõisas köögimamsliks olin —»

«Kas tohin teile suhkrut sisse panna?» kohmas Anni kähku vahele, sest ta teadis, et head loota ei olnud, kui madam Kiisk oma köögimamsli põlvest jutustama hakkas.

«Pane aga peale,» kostis emand rahuga. «Aga mis ma pidin ütleva —»

«Kas isand Kiisk on kodus?» küsis Anni hädaselt.

«Kiisk!» kordas pereemand põlgavalt. «Kes teab, kuhu ta kuukama läks. Ostsin talle täna uue kübara, sest vana oli juba nii kõlvatu, et uulitsapoisid teda kividega loopima hakkasid. On ikka va ihnuskott, suu alati viltu ja jalad nii kõverad, et silmad kirjuks lähivad, kui nende peale vaatad. Mis Kiisast rääkida! Jutusta parem korraks, kuidas sa oma ilusa sirge noorhärraga tutvavaks said. Kas see oli ikka Pirital?»

«Jah, Pirital,» vastas Anni punastades, «nelipühi teisel pühal. Meie olime kolmekesi, lukksepp Pajusild,

Tambergi Leeni ja mina. Leenil oli kange himu jõe peal sõita, sellepärast võtsime külamehe käest lootsiku ja Pajusild sõudis.»

«Päh, Pajusild!» sõnas Klimbi-mutter põlgavalt vahele. «Ei tea, mis lihtlabane lukksepp ka sõudmisest mõistab.»

«Pajusild sõudis üsna mõnusasti,» kõneles Anni edasi, «aga meie tegime Leeniga koerust, solistasime vett ja õõtsutasime paati. Pajusild hoiatas mitu korda: «Kuulete, preilnad, kui teie rahul ei istu, siis läheme kõik sulpsti veepõhja.» Meie aga naersime tema puudulise saksa keele üle ja mürasime veel hullemini. Meie lähedal oli teine paat, seal istusid kaks peenikest noorherrat sees. Need kergitasid ühtepuhku kübarat ja pakkusid meile näpuotstega musu. Oma üleannetuses teretasime meie vastu ja Leeni lehvitas koguni taskurätikut ja kiitles, et ta neid härrasid tunneb; see oli aga paljalt silmakirjaks, sest Leeni on veel väga nooruke ja armastab kiidelda. Pajusild tegi nüri näo ja jättis mõlad seisma. Korraga näeme, et sadama poolt aurulaev «Välk» otsekohe meie peale tuleb. Meie ehmatasime endid surnuks ja karjusime Pajusilla peale, et ta meid välja sõuaks. Pajusild oli isegi kohmetanud ja tõmbas aeru nii järsku, et aer murdus ja lootsik ringi käima hakkas. Aurulaev tuli ligemale ja ligemale. Vist oleksime sealsamas oma õnnist otsa leidnud, kui mitte noorhärрад meie peale ei oleks armu heitnud. Paari löögiga olid nad meie kõrval, üks sasis meie lootsiku ninast kinni ja teine sõudis ennast ja meid otse surma suust välja. Aurulaeva kapten ähvardas meid veel sõrmega. Noorhärрад sõudsid meid kaldale ja aitasid meid viisakalt paadist välja. Seal me nüüd seisime nagu nuheldud lapsed liiva peal ja Leeni nuttis kibedasti. Pajusild kortsutas kulmu ega lausunud sõnagi.»

«Mis niisugune paremat mõistab!» pomises Klimbi-mutter.

«Noorhärрад püüdsid meid igapidi vaigistada, viisid meid üles trahterisse, lasksid limonaadi anda ja viitsid meie aega, nii et õnnetus pea unustatud oli. Käisime siis veel üheskoos kloostri varemeid vaatamas ja

mööda jõe äärt metsas jalutamas. Umbes kella üheksa ajal, kui videvik juba kätte jõudis, tegime minekut. Noorhännad palusid luba meid koju saata ja mina kostsin naerdes, et meie oma elupäästjate palvet ei tohi täitmata jätta. Õige see küll ei olnud, et kohe nii kergemeelselt võoraste härradega tutvust tegime, aga üks neist oli mu meelepärast ja tühja alpimist ega põiklemist ei ole ma iialgi sallinud. Sammusime siis juttu ajades ja naljatades pikkamisi mööda mere äärt suhkruvabrikust⁶ ja Kadrintalist läbi kodu poole, Randen enamasti minuga, tema seltsimees Leeniga.»

«Kuhu Pajusild siis jäi?» küsis Kiisa-emand.

«Pajusild näis pahas tujus olevat ja jäi sedapuhku meist maha. Mina katsusin küll ta meelt lahutada ja teda meie jutuosaliseks teha, aga ta jäi nukraks, vist sellepärast, et ennast ilmaasjata meie äparduse juures süüdlaseks pidas. Leeni üle pidin ma ka valvama, sest tema on ju veel nii nooruke ja ilmsüüta laps.»

«Arvad sa?»

«Jah muidugi, peretanta. Seda võib ju esimese pilguga näha. Niisuguste üle peab valvama, sest nemad ei tea veel, mis hea ja paha vahe on.»

«Noh, noh, kes teab? Kui mina veel mõisas köögi-mamsliks olin —»

«Kas soovite veel ühe tassitäie?» küsis Anni kähku.

«Ega kohv tervist ei riku. Mitmes see nüüd on? Viies? Noh, pole viga, kui aga jumal isu õnnistab. — Või nõnda tulite pikkamisi koju.»

«Jah, madam Kiisk.»

«Ja siis?»

«Muud midagi. Randen tuli teisel päeval küsima, kas ma ehmatusest ei ole kahju saanud. See on peenike viis, ega seda tohi pahaks panna. Sestsaadik on ta mitu korda siin käinud ja ma rõõmustan igakord, kui ta tuleb. Igaüks rõõmustab, kui talle ka vahel midagi juhtub. Elu on muidu nii üksik ja igav. Mammal ei ole ka midagi selle vastu.»

«Ega noor tütarlaps kotis või kasvada,» kinnitas Klimbi-mutter südame põhjast. «Maailmas sünnivad mõndasugu imed, kui aga inimene mõistab ennast pidada.»

«Jah, see on tõsi,» ütles madam Kiisk. «Aga igakord ei lähe kõik nõnda, kuidas inimene arvab. Mõni on aus ja võtab, mõni ei taha ega võta mitte. Ja kui ta ei taha, siis peab sellega rahul olema ja võib ka rahul olla, kui aga inimene aus on ja süda puhas. Südant ei tohi inimene mitte ära anda, sest mis siis tuleb, see on paha. Peaasi on, et inimene midagi ei mõtle ega looda. Mõtlemine ja lootmine toob ikka õnnetust. Kui mina mõisas kõõgimamsliks olin —»

«Aga armas peretanta,» hüüdis Anni naerdes, «mis teie arvate? Mina ei mõtle ega looda midagi. Keda ma armastan, seda ma armastan. Muud ei taha ma temast midagi, ei mitte kõige vähematki, ja et mu süda tuksub ja et ma tundisid loen ja läbemata ootan, kuni ta jälle tuleb, see on minu õnn, sest saab mulle küll.»

«Liisa! Liisa aeee!» hõikas Kiisa hääl aiast.

«Juba vanamees kodu ja lõugab,» õhkas Kiisa-emand seitsmet tassitait lõpetades. «No ega nüüd enam inimesel rahu ei ole.»

«Liisaaa! Tee ase ära!»

Madam Kiisk läks ja põrand kõikus.

3

Teine õhtu oli käes. Triikija toas oli põrand valgeks küüritud ja akendele uued kardinad ette pandud. Laud oli puhta linaga kaetud ja laua ääres istusid mõlemad Kiisad, isand ja emand. Isand suitsetas vagusalt piipu, emand kudus ilmatuma pikka sukka. Klimbi-mutter susistas kolde ees teekatelt, Anni ravitses* sahvris. Jutuvestmine oli vähene.

«Juba tuleb, ma tunnen ta astumist!» hüüdis Anni sahvrist.

«Kiisk, pista piip tasku!» sosistas pereemand oma ülikonda praavitades. «Sa tossutad nagu va korstna toru terve päeva ja tahmad seinu. Sinu karjajaak võiks noorhännale peavalu teha.»

Enne veel kui need vägevad sõnad mõjuda said, astus Hugo von Randen tuppa. Madam Kiisk venis

* ravitsema — toimetama, talitama.

püsti — sest kargamisest ei võinud tema juures juttu olla. Randen oli silmanähtavalt heas tujus. Ta raputas Klimbi-mutri kätt ja vaatas küsivalt Kiiskade peale. Emand kummardas sügavasti, kuna Kiisk ainult piibu silmapilguks suust ära võttis.

Nüüd ilmus ka Anni, tutvustas Randenit pererahvaga ja palus teda sohva peal istet võtta.

«Ei!» tõrkus Randen vastu. «Auplats olgu härra Kiisa ja tema aulise pereproua oma. Minu paik on Klimbi-mutri kõrval. Paremat paika mina ei tunne maailmas. Siin on soe ja hea.»

Randen nihutas tooli triikija kõrvale ja istus.

«Oh jumaluke!» ütles Klimbi-mutter. «Minu kõrval kõige parem paik! Vana pesutriikija kõrval!»

«Miks mitte? Igal ametil oma au. Aus pesutriikija on parem kui minusugune noor tuulepea, kes maailmas veel kellelegi head ei ole teinud. Üks kuulus luuletaja on oma vana pesunaise peale ilusa laulu teinud.»

«Kas see võib olla?»

«Muidugi võib see olla. Ja kas teate, mis luuletaja lõpuks ütleb? Ta ütleb, et ta niisama elada ja surra tahaks kui vana pesunaine. Naerge aga peale, Klimbi-mutter. Mis luuletaja ütleb, on selge tõde. Mis teil viga elada? Teil on oma teatud amet, mis teid ausasti teidab, rahulik elu, armsad sõbrad» — siin nikutas noorhärra pead Kiiskade poole — «ja kõige pealt on teil Anni. Kes võib teist õnnelikum olla? Aga kuhu Anni kadus?»

Anni tuli sahvrist kandelauga, mille peal õllepudel ja klaas seisid, ja pakkus külalisele keelekastet.

«Ei, ei,» tõrkus Randen vastu. «Mitte nii pühalikult. Ega sa klubi teener ei ole. Sa pead mind omast käest jootma. Soo, sedaviisi. Nüüd anna mulle oma pehme patškäpuke, et ma seda silitan, aga mitte parem, vaid pahem, sest see on südame ligemal. Näe, selle roosi pistan sulle rinda vahiks, et ma ise su südamest nii kergesti välja ei pääseks. Tunnistuseks, et ma terve päeva sinu peale olen mõtelnud, võta see karbik, mille ma juba varahommikul sinu tarvis ostsin.»

Nende sõnadega andis Randen plekist karbi, mis kõiksugu maiusasju täis topitud oli, Anni kätte. Karp

käis ringi ühest käest teise kätte ja igaüks võttis midagi suhu pista.

«Küll aga sellel on hea lori nina all!» sosistas Kiisk oma emanda kõrva.

«Ega ta ometi sinusugune tobunoss või olla,» kostis emand niisama.

Pea oli teelaud kaetud ja terve selts asus laua ümber. Seal oli sinki ja vorsti, juustu ja võileiba. Klimbi-mutter oleks heameelega kana praadinud ja marjaviina muretsenud, aga Anni aus, tõearmastaja loomus ei sallinud sarnast ebauhkust.

«Hugo ei tule meile kõhutäie pärast, vaid minu pärast,» oli Anni ütelnud ja sellega pidi ema rahule jääma.

Et Randen laua ääres kõiki oma osava jutuga elustas ja naljaga naerutas, on iseenesestki mõista. Emand Kiisk ei suutnud oma imekspanemist ja aupakkumist kaua pidada, vaid õhkas ja ütles: «Küll on inimesel lõbusas seltsis hea olla. Ma ei saa aru, kust need noorhärрад kõik selle tarkuse võtavad. Muud kui kuula ja imesta. Mul tuleb oma noorpõli meelde. Kui mina veel mõisas kõõgimamsliks olin —»

«Ma kardan, et härra von Randen omasuguste seltsis veel palju jutukam ja vaimurikkam on kui meil,» ütles Anni torklikult vahele.

«Arvad sa?» naeris Randen. «Ma ei tea, kui vaimurikas ma siin olen, aga nõndanimetatud suursugu seltsis ei ole ma vist veel kordagi vaimurikas olnud. Kas tahad, ma näitan sulle, kuidas suursugu seltsis söömalauas juttu aetakse?»

Madam Kiisk ja Klimbi-mutter olid selle ettepanekuga väga rahul ja ka Anni nikutas pead.

«Noh, siis hakkame peale,» kõneles Randen edasi. «Sina, Anni, mõtle, et sa mõni krahvitütar oled. Mina pakun sulle saalis käsivart, talutan sind söömatuppa ja istutan sind enese paremat kätt laua äärde. Meie maitseme esimese lusikatäie suppi.»

«Noh, noh, mis siis tuleb?»

«Siis ütlen mina maheda häälega: «Kui ma mitte ei eksi, armuline komtess, siis nägin teid eile mammaga Kadrinalis. See ei ole imeks panna, sest ilm oli nii

ilus, et kojujäämine patt oleks olnud.» Nüüd kõneleme ilusast ilmast, kuni praadi hakatakse pakkuma. «Kas ma tohin pärida, armuline preili, kas teie tunaeile Grünfeldi⁷ kontserdil käisite?» küsin mina kana jalga krõbistades. Sina — ära unusta, Anni, et sa ikka krahvitütar oled — sina kostad elavalt: «Jah olime, mamma oli ja papa oli ja mina olin ka.» — «Kas kontsert oli teie meele järele?» — «Oh!» õhkad sina silmi lae poole tõstes, «ilus, imeline, jumalik!» — «Nõiduslik, pühalik, taevalik!» lisan mina suures vaimustuses juurde, ehk ma küll muusikast enam ei mõista kui kits kärneriametist. Ja kui krahvitütrega paremat kätt jutulõng ära lõpeb, siis pööran ennast pahemat kätt paruniproua Kiisa poole —»

Madam Kiisk pahvatas rõõmu pärast suure häälega naerma.

«— paruniproua Kiisa poole ja lobisen — mis asjast? Noh, ütleme paruniproua uuest kleidist või kübarast või Alpi mägedest või kapsastest ja kaalikatest.»

«Kaalikatest! Kes paruniprouaga kaalikatest räägib?»

«Miks mitte? Kaalikatest võib väga ilusat ja tarka juttu teha. Ja kui kaalikatest juttu ei saa, siis räägime naeristest või kodanikutütarde alpusest või kõige uue-
mast romaanist või Türgi sultanist või uuest hoburaudteest, mida Narva maanteel tahetakse ehitada. Igaüks võib igast asjast kõnelda, kui aga sõnad hästi seatud ja kõnekäänud viisakad on, «jah» on just niisama palju kui «ei». On lori viimaks lõpetatud, siis oled sa karva-
pealt niisama tark kui ennegi.»

«Aga,» ütles Anni, «kui seal kõik nii kõnekäänlik ja pealiskaudne on, mis lusti leiavad siis targemad inimesed niisugusest seltsist!»

«Noh, seal saab ometigi ikka ilusaid nägusid ja tore-
daid ülikondasid näha ja vahel ka niisuguseid pilkusi, mis selgemat keelt räägivad kui kõik kõnekäänud kokku. Silmadele ja kõrvadele võib tark inimene igalt poolt ajaviidet leida, kuid tõsine südameõnn õitseb ainult ühes kohas.»

Siin vaatas Randen Annile nii sügavasti silmi, et neiu punastades teeklaasi üle kummardas.

Söömaaeg oli lõpetatud. Teejoomisest higistades tõttasid kõik lahtiste akende juurde jahutust otsima. Kiisk jäi üksipäini pead norutades istuma; teda ei olnud noorhärä kõneand mitte elustanud, vaid suigutanud. Õues valitses kena suvine öö hämarikusarnase poolvalgusega. Õhk oli ühtlasi jahe ja pehme. Aegajalt vihises haavapuude lehtedest läbi nõrk tuulehoog, Kadrintali poolt tulles ja sealt magusat õilmete lõhna ja muusikahelinat kaasa tuues.

Kadrintalis hakkasid muusikandid parajasti kuulsat Straussi valssi mängima. Ilma et luba oleks küsitud või antud, sasis Randen Anni ümbert kinni ja tegi temaga mõne keeru mööda laia tuba. Korra hullu tuju sees, pakkus ta siis veel Kiisa-emandale kätt ja ennäh imet! — madam Kiisk punastas ära kui roosiõis ja tundis oma neljakümnest aastast hoolimata varbaotstes peaaegu sedasama magust kihelemist, mida kuueteistkümne-aastased plikad enne tantsu tunnevad. Ta tegi viisaka kniksu, surus parema käe Randeni õla peale ja lendas — seda ei või ütelda, et ta just lendas, aga ta tampis ja kõikus vähemalt korra noormehe rinnal ühest seinast teise. Anni peitis näo alumise poole taskurätiku sisse ja ka Klimbi-mutter tõmbas suu naerule. Müdina peale, mida emanda õrnad sammud sünnitasid, ärkas Kiisk tukkumisest ja ajas silmad pärani laiali, kui oma kehakat teistpoolt mööda tuba nägi keerlevat.

«Vaata vanamoori, mis mõtted talle pähe ei tule!» pomises Kiisk tusaselt. «See'p see on, kui inimene ülearu rasva läheb. Niisugune tünder kipub nüüd veel keksima? Tohoo! — Liisa, mis sa albid! Lähme puhkama. Tänaseks saab sest tühjast lustist küll.»

Anni ja Randen palusid pererahvast küll kauemaks jääda, aga Kiisk ei mõistnud magama minemise asjus mitte nalja ja emand teadis, et kes majas valitseda tahab, see peab parajal ajal järele anda mõistma. Enne lahkumist palus Randen veel luba Anniga aedajalutama minna. Kiisk lubas toredasti ja siis läks terve seltskond lahku — vana abielupaar uinuma, noor armastajapaar jalutama. Klimbi-mutter jäi üksipäini tuppa lauda kraamima ja aset valmistama.

Aiavärava ees kargas suur õuekoer Pontu putkast välja Annile vastu ja kiunus ning liputas saba, kuni Anni teda silitama ja pähe tatsutama pidi. Siis alles ronis koer, süda rahul, putkasse tagasi ja heitis haigutades põhu peale maha.

Aias oli õhk värsket ja jahe. Peenike magus lõhn kerkis reseedast sisse piiratud lillepeenardelt üles. Randen ja Anni kõndisid tikerberi- ja sõstrapõõsaste vahel mööda kitsast teerada kuni aia tagumise otsani. Siin seisis pink tasakesti kahiseva haavapuu all.

«Kas võtame istet?» küsis Randen.

«Ei,» kostis Anni nagu kokkudes. «Käime veel tükkise. Sinuga on hea käsi käe all kõndida. Sa oled vist juba lugemata neidudega parajat sammupidamist harjutanud.»

Randen naeris ja surus Anni käsivart tugevamini enese külge. Nad läksid pikast ja kitsast maasikapeenrast mööda. Anni kummardas. Tüki aega pidi ta asjata otsima, viimaks leidis ometigi ühe varemalt küpsenud marja. Ta pistis varrekese huulte vahele ja vaatas oodates kaaslaste silmi.

Noormees ei viitnud aega, noppis marja neiu huultelt, surus neiu oma rinnale ja andis talle suud.

«Mu magus Anni, seda oled sa hästi teinud. Kuule, kuidas Pontu haugub; vist on ta armukade. Kas pean ta ahelast lahti võtma?»

«Ei — ei ole vaja,» kostis Anni pisut kahevahel. «Tema ei salli, et keegi minusse puutub.»

«On ta nii kade, siis peab ta ahelasse jääma.»

Mõned minutid läksid vaikuses mööda.

«Mille peale sa mõtlesid?» küsis Anni korruga.

«Mis ma mõtlesin?» kostis Randen otsekui unenäost ärgates. «Ma mõtlesin oma ema peale.»

«Kas tead, Hugo, et ma igakord salakartust tunnen, kui sinu ema mulle meelde tuleb.»

«Kartust? Miks sa minu ema kardad, keda sa veel ei tunnegi? Ta on väga hea ja lahke proua.»

Anni naeris, aga naer ei tulnud südamest.

«Otse sellepärast ma ju kardan teda, et ta «proua»

on. Ma ei kahtle kunagi, et ta omas seltskonnas tõesti hea ja lahke on, aga kui nüüd mina korraga tema ette astuksin ja — sinu peale kaebust tõstaksin, mis siis? Ära kardada, et ma tõesti sinu peale kaebama lähen. Seda ei tee ma mitte.»

«Ei, Anni, seda ei tee sa mitte. Sa oled hirmus uhke ja põlgad neid, kes endid teistest kõrgemaks peavad. Võib-olla, et sa mindki salamahti vihkad, et ma oma nime ette «von» tohin seada. Aga minu emale teed sa ometigi ülekohut. Mis sa arvad, mis nägu minu ema on?»

«Täitsa sinu nägu: kõrge kuju, helepruunid juuksed, sinised silmad täis uhkust ja südamekülmust.»

«Oh Annikene,» naeris Randen südamlikult, «seekord oled sa märgist kaugelt mööda lasknud. Minu ema on väikene ja väga elav naisterahvas süsimustade silmade ja suure konksninaga.»

«Ei ma usu. See ei või olla.»

«Aga see on nõnda. Mõttele, et mul ka isa on olnud, kelle nägu ma võin olla. Aga selle peale ei mõtle keegi naisterahvas. Teie arvate endid ikka ja igas asjas peasja olevat. Nüüd ütle, mis sa minu ema iseloomust arvad?»

«Eks ma ütelnud: uhke ja külma südamega. Oma lapsi armastab ta siiski ja ta peamure on oma kallile pojale Hugole määratu rikast prouat leida.»

«See on osalt tõsi. Uhke ja külma südamega ei ole minu ema mitte, aga rikast pruuti soovitab ta mulle ammugi.»

«Noh, eks ma ütelnud?»

«Usu mind, Anni, see on asjata püüdmine.»

Anni raputas nukralt pead.

«Ei ma usu. Mispärast peaksid sa rikast pruuti põlgama? Kas minu pärast? Oh Hugo, küll tunned sa mind vähe, kui arvad, et mina sinu õnne tahaksin enese pärast takistada! Ei, Hugo, mina ei püüa ega looda midagi. Ma olen õnnelik, kuna sina mu juures oled; mis pärast tuleb, selle peale ei taha ma mõtelda. Ühel päeval lendad sa ära ja ei tule enam tagasi.»

«Seda ei pea iialgi sündima,» töötas Randen kindlasti.

«Küll me näeme,» ütles Anni kurblikult naeratades. «Praegu armastad sa mind ja oled mulle truu — vähemasti olen mina oma armastuses nii lapsik ja edev, et seda usun. Aga maha jäta sa mind siiski, sest sa ei või teisiti. Ma näen seda selgesti tulevat. Armastus teeb ühelt poolt pimedaks, teiselt poolt teeb ta aga silmad selgemaks ja kaugemale ettenägevaks.»

«Oh Anni, sa ei tea, kui väga ma sind armastan.»

«Ma tean seda, ja ka, et sa mind ilusaks ja armastusvääriliseks neiuks pead. Aga ma tean ka, et sa iga päev mõtled: «Kahju, et ta pesunaise tütar on; oleks ta ometigi paruni- või krahvitütar!» Vaata, seda viga ei või miski asi parandada. Sa armastad mind, aga sul ei ole kindlat tahtmist. Kõik ilusad meesterahvad on loomu poolest nõrgad ja pehmed; kes tugevam ja kõvem on, see valitseb nende üle. Sinust tugevam on näituseks su ema, su seisis, inimeste lori jne. Aga mis meie eneste südameid ilmaasjata raskelks teeme? — Vaata, vaata, kui ilus!»

Anni näitas käega Kadrintali poole, kus tuline rakett särisedes taeva poole tõusis ja sädemeid pursates lõhkes. Esimese raketi järel tuli hulk teisi suure paukumise ja raksumisega. Mitmekarvalised tulekuulid tantsisid õhus, mõneks silmapilguks särasid puude mustjad ladvad bengaalitulede heledal valgusel — siis oli kõik korruga otsas, pime ja vaikne.

«Nõnda saavad minu õnnepäevad kord lõppema,» ütles Anni vagusalt.

«Ära räägi nõnda, Anni!»

«Miks mitte? Mispärast peaksin ma iseennast petma? — Kuule, nüüd nad hakkavad galoppi mängima; see on lõputükk. Teeme siis ka meie tänaseks lõpetust, sest õhk läheb juba viluks ja mamma tahab puhkama minna.»

Nad sammusid pikkamisi aiast välja. Värava ees pistis Pontu küll pea putkast välja, aga seekord ei karanud ta mitte Annile vastu, vaid vahtis altkulmu neiu seltsilise peale.

Lukksepp Anton Pajusilla töötoa ees seisid kaks töövoorimeest ja ladusid majakraami vankrite peale. Lukksepp kolis teise kohta.

Tuttavad ja sugulased olid ammugi tähele pannud, et Pajusilla sisemises ja välimises olekus muudatus sigines. Muidu tegi Pajusild hommikust õhtuni rõõmsa meelega tööd. Õhtutel armastas ta sõprade seltsis kodus või «Lootuses»⁸ aega viita. «Lootuse» kooris oli ta kui osav laulja ja vilepuhaja, «Lootuse» puhvetis kui lahke käega «andalaskja» tuntud. Pühapäeval las kis Pajusild oma saapad peeglist siledamaks ja läikivamaks viksida, tõmbas peenikese kalevist ülikonna selga, pistis kirju peaga nõela lipsu sisse, pani kõrge kübara pähe ja ütles ennast linna minevat. Väga harva nähti teda siis mööda Narva maanteed otsekohe linna poole tõttavat; enamasti eksis ta ära, kui vaevalt üle uulitsa oli jõudnud, ja kadus Kiisa maja õuevärava taha. Siit sattus ta siis arusaamata viisil igakord just Klimbi-mutri elutuppa ja unustas linnaminemise hoo pis ära. Anton ja Anni olid lapsepõlvesõbrad. Kuna Anni ennast preilipõlvele ette valmistas ja Anton veel muud ei olnud kui tahmase näoga õpipoiss, oli sõprus pisut soiku jäänud, ärkas aga uue jõuga, kui Anton ise meistriks sai ja Anni oma preilipõlve priitahtlikult lõpetas.

Et Anton Annit armastas, seda teadsid kõik targad varblased Narva maantee katustel; et ta iga pühapäeva, mil ta Anni seltsis ei saanud olla, kadunuks pidas, seda võis pimegi näha; ja et ta oma elukorterit mõne tulevase juhtumise tarvis päev-päevalt toredamini ette valmistas, see oli kõigi tuttavate seas avalik saladus. Aga asi ei tahtnud ega tahtnud paigast nihkuda. Anni lahke ja sõbralik meel oli Antonile ammugi tuntud; Anni südameuksele ei olnud aga lukksepp ikka veel parajat võtit leidnud.

Mitu ja mitu korda oli Pajusild enesele salamahti ütelnud: «Homme astun Anni ette ja palun teda endale naiseks tulla. — Hm, jah. — Aga kui ta ei taha? Tühi kõik, miks ta ei peaks tahtma! Kõver ega küürakas

ma ei ole, nina on mul suu ja silmade vahel, sissetulekut on niipalju, et naist ausasti toita jaksan. Ma ostan talle klaveri, kui tahan. Jah, jah! — Hm! — Peaksin ma teadma, et ta naerma ei hakka. Seda mina ei salli. Ta ütleb ikka, et ta noortest meestest ei hooli ja mehele ei tahagi minna. Kahju, et ma saksa keelega hästi toime ei saa. Siis oleksime na enam üheväärilised ja mul oleks enam julgust. — Hm, ei ma usu, et ta mind võtab. Kahtlane asi. Jätan katse parem teiseks korraks.»

Pajusild ei teadnud isegi, mitu korda ta katse juba «teiseks korraks» oli jätnud. Kaks või kolm korda oli ta ütlemata kindla ja mehise nõuga üle Klimbi-mutri läve astunud; aga kui ta Anni selgete silmade sisse vaatas, kust talle muud vastu ei paistnud kui ilmasüüta, sõbralik lahkus, siis muutus lukksepa julgus auruks ja — katse jäi jällegi teiseks korraks.

Suur muudatus algas räägitud juhtumisest Pirita jõe peal. Nagu kõik tuliste peadega noored inimesed, nõnda arvas ka Anton oma silmi korraga jumal teab kui laiali lahti läinud olevat. Ta arvas selgesti teadvat ja nägevat, et Anni mitte teda ei armasta, vaid seda võõrast noorhärrat, kes elupäästjana nii kogemata nende vahele oli sattunud. Sest päevast saadik oli lukksepp Pajusild nukras tujus. Töö ei tahtnud ta käte all edeneda, toit ega jook ei maitsnud talle, «Lootuses» ei näidanud ta enam nägu ja hoidis ennast sõprade eest kõrvale. Pühapäevadel ei läinud ta enam Klimbi-mutri juurde küsima: kuhu minna? mis täna ette võtta? — vaid luusis üksipäini kaugel ümber terve linna.

Kõige kibedamad silmapilgud olid lukksepa meelest need, mil ta töötoa aknast oma silmaga nägema pidi, kuidas nüüd tema asemel tihti sirge noorsand Kiisa maja õuevärava taha kadus, kuidas ta õnnelikult naeratava ja punastava Anniga tagasi tuli ja Kadrintali poole läks, kuidas nad teineteisega naersid ja naljatasid, kuidas — aga mis sest põrgupiinast pikemalt rääkida? Igaüks teab omast käest, kui kibe tubakas armukadedus on.

Neli nädalat kannatas Pajusild seda pealtvaataja piina, siis katkes ta kannatus.

Uhel päeval palkas ta veomehed ja kolis kõige kraamiga Kassisabasse⁹, Paldiski maantee äärde.

Sealt on ta hiljemalt Peterburisse läinud.

6

Hugo von Randenil oli Laiial uulitsal kena poissmehekorter: töötuba, söögituba, magamiskamber, kõik palju toredamini ehitud, kui noorherra ametlik sissetulek (umbes 50 rubla kuus) lubas. Peale selle pidas ta ka toapoissi, sõi lõunat kõige peenemates kohtades ja elas üleüldse nii «seisust mööda» nagu parun kunagi.

Randen istus poolküliti pehme plüüšiga kaetud sohva peal ja valas enesele hõbekannust kohvi, kui toapoiss sisse astus ja kaks kirja peremehe kätte andis, mida postipoiss praegu toonud. Aadressi käekirjadest tundis Randen kohe ära, et üks kiri tema onu, parun Hakelbergi, teine Anni käest oli. Ta lõi kas esmalt onu kirja ümbriku lahti ja luges:

«Kuld Lõvi võõrastemajas, Nr. 2. Armas Hugo! Olen, nagu pealkirjast näed, teie vana inetut Tallinna jälle korraks vaatama tulnud. Kole palavus ja tolm. Sõidan kell kolm Kadrinali, badesalongi*. Tule sinna, mul on Sinuga vaja väga tõsist juttu ajada. Öhtuks lähme Ciniselli tsirkusesse¹⁰. Sinu onu Ferdinand.»

Randen naeris: «Onu Hakelberg on vanameelne ja alalhoidja niihästi suurtes kui väikestes asjades. «Kuld Lõvi», badesalong, tsirkus — see on onu igavene teekond Tallinnas. Kui ta teaks, kelle seltsis ta kiri minu kätte on tulnud! Aga mis ta minust jälle tahab? Küllap ikka see vana kosjalugu!»

Randen tegi Anni kirja lahti, mis nõnda käis:

«Viiel päeval ei ole ma Sind näinud. Tahad Sa nädalat täis teha? Ma olin sel viimasel öhtul nii õnnelik. Ema narrib mind ja ütleb, et Sina ikka vist enam

* badesalong — ujula juures asunud kohvikrestoran.

tagasi ei tule. See on mu südamele ütlemata valus, sest ma tean, et see iga päev nõndaviisi võib tulla ja peab tulema. Eile alles tuletas üks juhtumine mulle seda meelde. Kui hakatuses ütlesin, et Sind viiel päeval ei ole näinud, siis ei ole see täiesti õigelt üteldud. Eile alles nägin Sind Kadrinalis, kuid salamahti, ilma Sinust nägemata. Ma istusin mere pool küljes põõsaste vahel ja nägin Sind mööda Narva maanteed ratsutavat. Sa sõitsid lahtise tõlla kõrval ja tollas istusid kaks naisterahvast, üks vana ja üks noor, vist ema ja tütar. Tütar oli ütlemata ilus oma kollaste juuste ehtes. Lapsena oleksin ma mõtelnud, et see mõni printsess on, aga nüüd tean ma ammugi, et printsessid väga harva ilusad on. Jah, see preili oli tõesti ilus ja ta meeldis Sulle, nagu Sina temale meeldisid ja veel enam, ja see tegi mind tusaseks. Noorele võiksin ma Sind veel ohverdada, kui muidu läbi ei saa, aga vanale ilmaski. Sa näed isegi, et mul vaigistamist ja lepitamist vaja on. Ootan Sind homme või tunahomme. Kui Sa õhtul tulla ei või, siis tule päeval, olgu ühekski silmapilguks. Mul on kassiahastus Sinu pärast, või õigemalt ütelda, minu enese pärast. Kas mõistad? Sinu Anni.»

«Sinu Anni.» kordas Randen allkirja. Armastus, mure ja kartus täitsid korruga ta südant. Ta luges kirja veel korra läbi ja jäi mõttesse. «Kui ilusasti ta kirjutab! Nii puhtasti, nii ilma veata ei kirjuta keegi krahvitütar. Iga sõna on mõistlik, hea ja ustav nagu Anni ise. Vaene Anni! mis peab meist saama? Parem oleks olnud, kui meie teisel nelipühi päeval mõlemad koju oleksime jäänud. Mispärast on Pirita jõgi ja paadisõit ilma peale loodud? Ja nüüd veel see onu! Kes tühi kihutas teda Tallinna? Muidugi tuleb ta jälle täditütart kosutama. Kuhu ma pääsen?»

Randen pani Anni kirja sahtlisse luku taha, jõi tassi tühjaks ja läks välja. Toapoisile ütles ta minnes: «Kui mind keegi küsima tuleb, siis ütle, et ma badesalongis ja õhtul tsirkuses olen.»

Eeskojas tõmbas ta selja tagant kojamehe väikese tütre juuksepatsi ja sai plika käest kurja, äratundmise

korral aga järsku mahedaks muutuva pilgu. Uulitsal võttis ta voorimehe ja sõitis Kadrintali. Badesalongis ootas vana parun Hakelberg teda juba ukse vahel ja hüüdis talle kärsitult vastu:

«Kuhu sa nii kauaks jäid? Kell on juba viis minutit üle kolme ja mina sulan palava kätte ära. Kole koht, see Tallinn! Aga tule ju ometigi sisse, mul on sinuga rääkimist.»

Onu ja õepoeg istusid ühe üksiku laua äärde. Hakelberg tõukas akna laiali lahti ja käskis pudeli kõige külmemat veini tuua.

«Sa olid eile tädi Brede ja Emmiga koos,» algas ta kohe seda juttu, mida Randen kartes oli oodanud. «Noh, mis sa ütled? Kas pole tore tüdruk? Lase kõik Eestimaa mõisnikutütred enese silmade eest mööda libiseda — paremat kui Emma Brede ei leia sa kusagilt. Juuksed kui kuld, nägu rõõsk ja naerab alati, nii et kipu vägisi musutama. Ma olen üsna vaimustatud ja oleksin ma kolmkümmend aastat noorem, ma kahetseksin vist, et ta südame juba sinule on kinkinud.»

«Ära räägi tühja juttu, onu,» põikles Hugo vastu.

Vana parun lõi kärsitult käega.

«Ära katsu kavalust pruukida, Hugo. Sa tead seda kõike ise väga hästi ja tead ka, et kõik põiklemine sulle midagi ei aita. Sina oled Emmaga teie surnud isade soovi ja sõna läbi seotud: teist peab paar saama. Sinu ema, Breded ja mina oleme ses asjas ammugi ühes nõus, ainult sina» — onu kehitas õlgu — «ma ei saa aru, mis lugu sinuga on. On sul poissmehepõli nii armas, et sa temast lahkuda ei raatsi? Eile oleksid sa asja nii kergesti toimetada võinud. Tädi on täiesti sinu poolt, ehk ta küll su vaesust tunneb, ja Emmi — noh, Emmi mõtleb, et sa kõige ilusam poiss Eestimaal oled. Mis sa siis veel viivitad? Kas sa oma asjade seisuga ei tunne? Su õnnis isa — oli muidu mõnus mees, aga ma ei ole nii viletsat kaardimängijat eluajal näinud —, su isa on oma talukohad ära müünud ja need 30 000 rubla, mis ta selle eest sai, on ka ammugi otsas. Mõisast ei ole muud järel kui veel tüki metsa ja mõnikümmend vakamaad lahjat põldu. Sedagi pead sa oma vennaga jaoatama ja praegu on kõik veel su ema, minu kalli õe käes,

kes ka mitte just kokkuhoidliku külje peale ei ole kukkunud. Sina armastad suurel viisil elada ja annad aastas kolm korda rohkem välja kui sa sisse võtad. Ema annab märku, et ta sulle pea enam raha ei või saata ja siis pead sa oma viletsa viiekümne rublaga ennast läbi aitama. Kuule, Hugo, mispärast on jumal sind ilusaks poisiks loonud ja sulle rikka täditütre kinkinud, kui sa seda õnne tarvitada ei mõista? Ma tean, sa oled kentsakas põikpea, kes rikkust põlates armastab rääkida ja luulelisi mõtteid mõlgutada. Oled sa korrugi õieti järele mõtelnud, kui rikas Emmi on? Neil on kolm mõisa ja pool miljonit puhast raha; sest saab Emmi poole raha ja kaks mõisa hiljemalt pealekauba. Ja peale selle armastab ta sind hullupööra.»

«Kust sa seda nii selgesti tead?» ütles Randen tusaselt.

«Ma tean seda ja sest olgu sulle küll. Poiss, poiss, mis su arus on, et sa sarnasest õnnest kahe käega kinni ei hakka?»

«Ma ei saa aru, mispärast sina, onu, seda abielu nii ägedasti himustad.»

«Mispärast mina seda himustan?» hüüdis Hakelberg nii kärsitult, et hallid karvarõngad ta kõrvade ümber veel enam krässu läksid. «Ma himustan seda sinu pärast, sinu enese pärast, meie perekonna au pärast. Ma ei taha, et sa nende viletsate rüütliisoo liikmete arvu peaksid rohkendama, kes nagu orjad oma igapäevast leiba peavad teenima ja sellega meie seisusele häbi teevad. Sarnaseid on meil muidugi küllalt, ülearu küllalt. Rüütliseisus ja rikkus on sõnad, mida teineteisest lahutada ei tohi. Oled sa esivanemate õnnetuse läbi vaesuse sisse sattunud, siis on sinu kohus ennast ja oma järeltulijaid vaesusest välja upitada, olgu kuidas tahes. Sinul on selleks sile ja igapidi aus tee ette määratud sinu isa ja vana Brede tahtmise läbi. Mina olin tunnistajaks ja pean selle üle valvama, et nende tahtmine pühalt täidetud saab. — Aga mis ma sest veel arutan? Sa tead seda kõike ammugi peast ja tahad kõik täita, aga sa mõnitad ja viivitad aega, kuni Breded peruks lähevad ja sind enam ei taha. Mis sa siis tahad peale hakata?»

«Ei, ma ei tea isegi,» kostis Randen mõttes.

«Sa ei tea isegi, aga mina tean seda. Nii head õnne ei ole sul teist korda enam loota. Sa sööd ema ja venna vaeseks, satud võlgade sisse ja lõpetuseks on kuul pähe või vilets sandielu kõige alatumate lapakate seltsis.»

«Sa kihutad mind nagu jänest taga,» ütles Randen kibedalt naeratades. «Anna mulle vähegi mõtlemise aega.»

«Sul on mõtlemiseks aega küll olnud. Augustikuus reisivad Breded Saksamaale ja kui sa seni pühalikult Emmi kätt ei ole palunud, siis on ta sinust igavesti kadunud. Ma sõidan siit koju minnes sinu ema juurest läbi. Kui ma talle kuulutada võiksin: armas Karoline, Hugo tahab, asi on selge! — ma ütlen sulle, miski asi ei võiks talle suuremat rõõmu teha. Kas sa ei taha oma emale seda rõõmu teha?»

«Tahaksin küll, aga —»

«Sa ütled jah?»

«Eks me näe.»

«Sa hakkad järele andma?» hüüdis onu Hakelberg rõõmuga. «Vaata, see on ilus. Suur põikpea ja võrukael oled sa küll, aga ma armastan sind ikka. Selle rõõmu peale lööme klaasid kokku, aga mitte selle tilgaga.»

Vana parun kõlistas laualkella.

«Šampanjat. Kõige parem mark.»

7

Randen läks teisel päeval peale lõunat Annit «vaigistama ja lepitama». Kodunt välja minnes oli ta süda raske, aga ütlemata ilus ilm, nagu see juulikuu lõpul tihti juhtub, tegi ta tuju jälle rõõmsaks ja kergeks. Kui ta Klimbi-mutri tuppa astus, hüüdis see talle vastu:

«Küll meie noorhäräl on täna lahke nägu! Vist ilusa ilma pärast. Jajah, eks ta ole nooruse asi. Aga kui inimene vanemaks läheb, ei siis tee miski asi enam lusti, muudkui oota aga surma ühest päevast teise.»

«Oh, ärge surmast rääkige,» kostis Randen rõõmsalt. «Olgu inimene noor või vana, elu on siiski hea asi ja igauhe meele järele. Eks ole tõsi, Anni?»

Anni tuli parajasti tagatoast ja jooksis, viimastest

sõnadest otsekui trehvatud, Randeni juurde, surus käed ta kaela ümber ja avaldas üleüldse nii kanget tuhinat nagu iialgi enne.

«Tohoo, Anni, mis sul täna on?» küsis Randen naeratades.

Anni ei saanud kohe vastata. Kui ta meeleliigutusest pisut toibunud oli, ütles ta tasaselt: «Ma arvasin, et sina enam tagasi ei tulegi.» Ja elavamalt lisas ta juurde: «Kuule, kes need naisterahvad olid, kellega sa Narva maantee peal sõitsid?»

«Peab see küsimine tingimata vastatud saama?»

«Tingimata.»

«Noh, siis kuule ja värise: vanem oli minu tädi ja noorem oli täditütar.»

«Keda sa kangesti armastad.»

«Oled sa ilma peal kuulnud, et keegi oma täditütart armastab?»

«Kaval kõnekäänd, muud midagi. Aga ükspuhas, ega sellepärast maksa meelt ära heita. Kas tead, Hugo, täna on ilus ilm ja minul on aega. Meie võiksime õige korraks, võib-olla viimseks korraks, kuhugi kaugemale jalutama minna. Suvi hakkab pea lõppema ja pärast on aega küll toas istuda ja... leinata. Kiisa-emanda võtame kaasa.»

«Kiisa-emanda?» kordas Randen venitades.

«Noh, mis siis?»

Randen tõmbas Anni kättpidi emast eemale ja sosis- tas talle kõrva sisse: «See ei lähe korda. Emand Kiisk on muidu üsna mõnus eit ja hea seltsiline, aga avalikult ei tohi mina... ei tohi meie endid tema seltsis kellelegi näidata.»

«Kas sa oled nii uhke?»

«Ma ei taha ennast ega sind teiste naeruks teha.»

Annil läks otsekui valus piste südamest läbi. Rand- den armastas küll seisuste vahede ja tühja kõrkuse üle naerda, aga Anni oli ammugi märganud, kui paljude see pilkamine tõepoolest tähendas. Kes teab, ehk arvas Hugo teda, Annit, südame põhjas niisama halvaks ja temaga käe all käimist ainult sellepärast võimalikuks, et Anni ilus, hästi koolitatud ja saksa moodi hilpudega ehitud oli. Linna sees ei olnud nad ka veel

koos käinud, ainult õhtutel Kadrintalis ja sealgi mööda üksikuid, hästi varjatud jalgteid.

Anni raputas kurjad mõtted vägisi südame pealt maha. Ta ei tahtnud täna kurb olla.

«Kuhu meie täna rändame?» küsis Randen valjusti.

«Ma teaksin ühe hea koha, aga kardan, et noorhärja nõus ei ole,» kostis Anni pehmelt.

«Sinuga lähen ma igasse paika.»

«Ka altari ette?»

«Tahad sa?»

«Nonoh, eks sellega ole veel aega,» naeratas Anni. «Esmalt oleks mul suur himu seda kohta jälle näha, kus ma sind esimest korda nägin. Kas mäletad veel? Lähme Piritale. Aga mitte jala ega voorimehega, sest Narva maanteel võiks meid keegi täditütar näha. Võtame sadamast purjepaadi ja sõidame üle merelahe.»

«Naisterahvad on ikka parandamata kergemeelsed,» naeris Randen. «Oled sa juba unustanud, mis lugu teisel suvistepühäl juhtus? Karvapealt...»

«Oleksime ära uppunud. Tõsi küll. See oli peaaegu õnnetus, aga selle kõrval sündis mõnda muud, mis mind ühe uhke noorsandiga tuttavaks tegi. Ehk mäletad kogemata: noorsandi nimi oli Hugo. Tema loeb seda päeva õnnetusepäevade hulka. Mina olen selle poolest viisakam.»

«Nonoh... Aga kas sa siis ka sõuda ja ujuda mõistad, Anni?»

«Muidugi mõistan, ja tüürida ja purjesid panna oskan ma kah. Et sel korral lugu nii kardetavaks läks, ei olnud minu süü; ega mina ei sõudnud.»

Anni lippas tahatuppa ja kui ta sealt kümne minuti pärast välja astus, oli ta peenikeseks preiliks muutunud. Anni ülikond, kübar ja kindad oleksid mõnegi rüütlipreili rahulolemist leidnud, Anni kena kuju ja noorusest ning iludusest särav nägu aga oleks kõikide rüütlipreilide kadedust äratanud. Randen tundis silmapilgul salahimu otsekohe kirikusse sõita...

Üle õue minnes juhtusid nad maja perenaisega kokku. Emand Kiisk tegi kniksu ja hüüdis käsi kokku lüües: «Oh heldeke, küll on ilusad noored inimesed! Nagu kannid! Kuhu see teereis siis nüüd läheb?»

«Laeva peale!» kostis Anni lustlikult.

«Oh jumaluke, laeva peale! Va Kiisk kinkis mulle uue kübara, mida mul hädasti tarvis oli, sest inimene peab ennast oma tuttavate järele ehtima. Tahtsin just näitama tulla. Tore kübar, ja roosisid ja lintisid enam peal, kui mõnel mõisaproual. Vaata Kiiska! Va ihnus-kott ta küll on, aga kui kord pillama hakkab, siis pillab hullupööra, nagu see narukaelte viis on... Heldeke, või laeva peale! Vist lootsikuga mere peale sõitma. Oleksin ennast heameelega kaasa toppinud, aga ei mina mere peale julge minna. Tiigi peal veel võiks. Kui mina veel mõisas köögimamsliiks olin...»

Randen ja Anni tegid kähku minekut. Nad läksid Narva uulitsa otsani ja pöörasid siis pahemat kätt sadama poole. Siin seisis vahi all kena purjepaat, mis lumivalgeks värvitud ja Randenite vapiga ehitud oli. Hugo seadis purjed üles, Anni võttis tüüri oma hoole alla ja näitas, et ta paati juhtida mõistis. Nad vilksasid sadamasildade, laevade ja lootsikute vahelt läbi ja jõudsid lahtise mere peale. Paraja tuulega libises paat nagu luik üle liikuva veepinna, mille veerud päikese paistel välkusid. Hugo ja Anni olid kõige paremas tujus. Nad seletasid ühel häälel, et vana Tallinn ja tema ümborus ialgi nii ilus, nii «põhjapoolse Naapoli» nime vääriline ei olevat olnud kui täna. Nad näitasid teineteisele maakoha kenadusi, vaidlesid võrreldes, heitsid nalja, naersid ja vadistasid nagu varblased mõisa õuel.

Pirita jõe suhu sisse sõites sattusid nad kibedasse riidu selle koha pärast, kus suviste teisel pühal kuulus päästmistegu sündinud.

«Seal see oli,» hüüdis Anni näpuga üht kohta liivasel kaldal näidates, «ma arvan, et meie jalaastmeid liiva sees veel ära tunda võib.»

Hugo naeris: «Jäljed liiva sees on nagu truudus nais-terahva südames: kummalgi pole pikka iga, sest iga tuulehoog võib neid kustutada. Need jäljed, mida sa seal arvad nägevat, on vist mõne ausa kalamehe tehtud, ja kui meie neid mõõtma hakkaksime, siis oleksid sina esimene neid ära salgamas. Minu aru järele oli koht, kus meie mäele läksime, seal, kus see vana lagunenud lootsik seisab.»

«Ei olnud,» vaidles Anni vastu. «Oh Hugo, küll sinul on lühike mälestus! Kui sa minu jälgesidki ei mäleta, kuidas saab siis lugu mu enesega tulevikus olema?»

«Veame kihla, Anni, et ma su jälgesid sinust paremini tunnen ja sind ennast kauemini mäletan kui sina mind?»

«Ma ei taha kihla vedada.»

«Miks mitte?»

«Ma peaksin sulle siis kätt andma ja seda ma ei taha, esiteks sellepärast, et mu süda sinu peale täis on, teiseks sellepärast, et ma tüüri paelu lahti ei tohi lasta.»

Nõnda vaidlesid nad veel tüki aega edasi, kuni vaiel-dav koht nende silmist kadus ja maakoha iludus nende tähelepanemist mujale juhtis. Maarjaorg on kõige luu-
lelikum paik Tallinna ümbruses. Pirita jõgi, muidu vilets ojake, ehib ennast uhke pulmariidega, enne kui ta oma kehva märga mere lainetega laulatama läheb. Ta hoiab oma vee ihnsalt kokku, viivitab jooksu ja teeb ennast laiaks ja sügavaks, nagu tahaks ta merele ütelda: «Ära mõtle, et ma väeti ojake või vahel koguni kuiv olen, nagu see teistele Eestimaa jõgedele juhtub; võta mind aupakkumisega vastu, muidu jään veel lävel seisma ega tulegi su kaissu.» — Loodus ja inimesed on auahne pruudikese nõus. Loodus annab talle oma kõige ilusamad ehted, mäed ja metsad, kaasavaraks, inimesed on tema kallast juba vanal ajal ühe ehitusega ehtinud, mille varemed veel praegu imestust ja au-pakkumist äratavad. Piltlik* väike küla ja kena mõi-sakene peelitavad endid jõe vagasel veepinnal. Orus valitseb enamasti pühalik rahu ja vaikus; müra ja kära on siin peaaegu ainult siis kuulda, kui rahuarmastavad tallinlased pühapäevaldel siia voolavad, Pirita oru kenadust ja — vaikust imetsema.

Randen ja Anni sõitsid purje ja aeru abil, kuni väike kosk nende edasisaamist takistas. Siin, kus jõgi enesele Eesti maaselja servast vaevaga teed läbi õõnes-tab, ei ole ta jooks muud kui väikeste tõkete rida. Kal-dad tõusevad mõlemal pool järsku üles: pahema selg on lage, paremat katab kena kuusemets. Meie sõbrad

* piltlik — maaliline.

tõmbasid paadi kaldale, jätsid ta sinna jumala hooleks, ronisid mööda liivast mäekülge üles, mille juures Hugo ennast asjata aitama pakkus, ja läksid puude alla jalutama. Kord nägi Anni all orus lillekesi ja himustas neid saada. Silmapilguga oli Hugo all ja tõi talle terve sületäie taimi, mida ta täie kamaluga välja oli kiskunud.

Anni naeris: «Meesterahval ei ole lillenoppimiseks silmi ega sõrmi. Kolmveerand sest lasust on umbrohi ja lilledest on kõige ilusamad alla jäänud. Noh, ükspuhas, pisut head on siin ka ikka. Ma valin kõige paremad välja, seon nad kokku ja teen sulle kena kimbukese selle tähtsa päeva mälestuseks. Enne kui lilled närtisivad, ei tohi sa mind ära unustada. Aga kust ma paela saan? Oleksid sa vähemasti ühe kõrkja kaasa võtnud.»

«Kõrkjas on jäme ja inetu, seda ei pea sa minu kimbukesele tarvitama. Ma tahan paremat sidet. Tead sa, Anni, sul on ilusad pikad juuksed; kisu üks karv välja ja seo lilled sellega kokku.»

«Ei,» kostis Anni tõsiselt.

«Ei? Mispärast ei?»

«Sellepärast, et vanasõna ütleb: karv seob. Kui ma oma juuksekarva sinu kimbukese ümber seon, siis oled sa ise ka seotud.»

«Tühi jutt, ebauski! See võib Kiisa-emanda jutt olla.»

«Ei, seda on ema mulle ütelnud, ja mis tema ütleb, on ikka õige, olgu see küll ebausku sarnane.»

«Noh, olgu peale. Mis sinuga maksab vaielda? Ma ei taha aga kimbukese ümber muud sidet kui sinu juuksekarva. Ega sa ometigi nii kangekaelne ei ole, et mu palve täitmata jäätad?»

Anni vaatas tõsiselt noormehe silma, tõmbas pikkamisi ühe juuksekarva peast ja punus ta lillekimbu ümber. Siis ütles ta: «Ma täidan su tahtmist. Säh, võta. Nüüd oled sa igavesti seotud.»

Randen katsus naeratada, aga neiu tõsidus oli teda vastutahtmist araks teinud. Nad hakkasid pikkamisi sinna poole sammuma, kuhu nad paadi olid jätnud. Tükk aega ei lausunud kumbki sõna. Kõrgel mäenurgal, kust vaade alla oru põhja, läikiva veesoone ja vastaskalda peale imeilus oli, jäid nad seisatama. Hugo vaatas Anni otsa ja hüüdis imestades:

«Anni, mis nägu sul on? Praegu olid sa nii külm ja tõsine, et mulle hirmu peale ajasid, ja nüüd on su nägu nii õrn, nii magus, nii õnnelik, nagu ma sind veel ei ole näinud olevat.»

Jah, Anni oli õnnelik, täiesti õnnelik. Ta oli kahtluse ja kartuse oma hinges ära võitnud ja maitses täie rahuga magusa tunni õnne. Eks sest olnud küll, et ta ühegi tunni ses roosilises valguses, looduse ilu keskel, käsikäes selle mehega võis viibida, keda ta kõige paremaks, kõige armsamaks ilma peal pidas? Ja kui see tund viimane oli, mis sest? Ükski õnn ei kesta igavesti ja mida lühem ta on, seda magusam. Rahu ja rõõm täitsid Anni hinge, aga ta ei raatsinud oma tundmust kõnega segada, ta ei lausunud sõna ja ainult ta käsi-varre kergest värinast võis Hugo märgata, et sõnad «sa oled õnnelik» neiule otse südamesse olid trehvanud.

8

Hugo ja Anni sõitsid paadiga Pirita trahteri juurde tagasi ja läksid üles keha karastama. Trahteri aias juhtusid nad tuttavatega kokku, kes kahehobusevoori-mehega lustisõitu linnast välja olid teinud. Tuttavad olid Theodor Tougé ja Herbert von Hasse, mõlemad noored mehed ja Randeni kaasametnikud, ja preili Elvine Winter, Anni endine kooliõde, keda ta paaril aastal ei olnud näinud. Elvine oli ilus noor naisterahvas ülitoredas riides; teda oleks täieliseks preiliks võinud arvata, kui ta mitte, nagu Randen kohe märkas, oma kindanööpisisid hammaste abil kinni ei oleks pannud. Theodor Tougé oli, nagu mõni lugeja ehk veel mäletab, endisel ajal Anni kummardajate hulgas olnud. Tema õige nimi oli Tõug, aga ta arvas oma ametiau ja suurtsugu tuttavate pärast heaks Tõugust Tougé teha ja ennast sündinud prantslaseks tunnistas, ehk ta küll Hiiumaalt pärit ja vaese kõrtsmiku poeg oli. Herbert von Hasse oli punase ja pisut lollaka näoga noormees, kellest meie muud head ega paha ei tea rääkida, kui et ta ilusat ilma ja lustilikku seltsi armastas. Hugo ja Anni olid selle kokkujuhtumisega

küll vähe rahul, aga ei võinud parata, pidid seltsi heitma või tühja kõhuga koju minema.

«*Les beaux esprits se rencontrent,*»¹¹ hüüdis Tougé kui õige prantslane tuttavatele vastu. «Teie tulete nagu kutsutud. Olime praegu nõu pidamas, mis pika ajaga peale hakata. Elvine andis trahteripidajale käsu toredat söömaaega valmistada, aga Pirita jõgi võib ära kuivada, enne kui sest asja saab.»

«Vilets koht,» sõnas neiu Winter põlgavalt. «Valmis ei ole neil midagi ja kraamiga on ka lugu, nagu ta on. Pidin neile ise tipp-tipult ette arutama, mida ja kuidas peavad tegema, kardan aga siiski, et ma suutäit maitsta ei või.»

«Oi-oi, Elvine, küll oled sa peenikeseks preiliks läinud sest saadik, kui meie sõbrad oleme,» naeris Tougé. «Kes võiks aimata, et sa kojamehe toanurgas üles kasvanud oled.»

Neiu Winter näis sarnase tuumaka naljaga harjunud olevat, sest ta tõmbas vaevalt näo mossi ja kõneles täie rahuga edasi: «Tund aega peame siin vähemasti nokutama, enne kui midagi kõhtu saamé. Kõige parem nõu on see: härrad on nüüd kolmekesi ja võivad kaardimängimisega aega viita, kuna mina Anniga veel pisut jalutama lähen. Meil on palju jutustamist, sest me pole teineteist hulgal ajal näinud. Ega sa väsinud ei ole, Anni?»

Anni raputas eitades pead. Ta ei olnud sest kooliõest iialgi suurt lugu pidanud ega oleks tema seltsi muidu väga igatsenud, kuid praegusel silmapilgul kihutas kentsakas uudishimu teda Elvine jutule.

«*Ce que femme veut, Dieu le veut,*»¹² sõnas Tougé Elvine õlga tatsutades ja tõmbas kaardipaki taskust välja. «Siin puude vilus on tõepoolest mõnus paar pudeelit marjaviina tühjendada ja lehte kloppida. *Par conséquent,*¹³ hakkame kohe peale, enne kui vaimustus hea nõu üle jahtub.»

Randen vaatas küsivalt Anni otsa, aga Anni jättis tema pilgu vastamata, võttis Elvine kae alt kinni ja tõttas temaga aiast välja. Nad läksid kloostri ahervartest mööda metsa poole.

«Theodoriga ei ole võõraste seltsis enam läbisaamist,»

ütles Elvine tuseselt. «Kodu on ta lahe ja mahe nagu sularasv, aga tuleb mõni tuttav juurde, siis on ta kui koerakutsikas, küüned püsti ja hambad irevil. Arvab seda vist suurte härrade viisiks, keda ta igas tükis ahvida püüab. Sellepärast ta mindki peab, aga ärgu mõtelgu, et ma tema lollist tembutamisest aru ei saa.»

«Oled sa tema pruut?» küsis Anni ilmsüütult.

«Pruut?» kordas Elvine ja plahvatas suure häälega naerma. «Oled sina siis selle — mis ta nimi jälle on? — Randeni pruut?»

Anni punastas järsku ja lõi silmad maha.

«Minu vastu ei maksa sul tühja põigerdamist pruukida,» platras Elvine rahuliselt edasi. «Ma tunnen neid asju nagu oma viit sõrme ja räägin sinuga puhtast südamest nagu omasugusega. Ma olen sest Tõugust ammugi tüdinenud, aga niisugust asja ei maksa enne lõpetada, kuni iseenesest lõpeb. Minu esimene oli hoopis teistmoodi mees, päris parun, umbes sinu praeguse laadi; oli alles nooruke, veerles minu põlvede ees põrandal, vandus mulle igavest truudust ja armastust, aga maksis vähe, võib olla, et ta nii loll oli, et häbenes, või oli ta loomu poolest kitsi. Pärast naisevõtmist ei teinud ta minuga enam tegemist. Theodor on kaval ja kelmikas, aga temast saab ometigi asja. Tema ahvib kangesti rikkaid ja suurtsugu noori mehi taga ja mõtleb, et sarnane ilma armukeseta läbi ei saa; sellepärast ehib ta mind hullupööra ja teeb mulle suuri kingitusi, et siis tuttavate ees minuga uhkustada võiks. See'p see meiesuguste õnn ongi. Rumal see, kes neid õigel ajal koorida ei mõista. Ega niisugused hädasse ei jää. Ma ei tea, kust Theodor kõik selle raha võtab, aga raha on tal ikka. Praegu ajab ta kaupmees Jansi tütart taga ja kui ta selle saab, siis on ta rikas mees.»

Anni kuulas otsekuu tardudes seda juttu, mille sarnast veel tema kõrvu ei olnud puutunud.

«Kas see sulle sugugi vaeva ei tee?» küsis ta aralt.

«Mis vaeva see mulle peaks tegema? Kui tema rikka naise saab, ega siis minagi ilma hea ropsuta ei jää. Ma tean juba, mis ma siis teen. Lähen va lesele mehele ja hakkkan poodi või trahterit pidama. Lesk on mul juba teatud ja poe koht ka. Mina armastan igas asjas õiget

korda ja mõistan seda ka pidada. Aga kuidas lugu sinuga on, Anni?»

Anni ei lausunud sõnagi.

«See on sul vist alles esimene hakatus,» naeratas Elvine heast südamest. «Õigust ütelda, ma ei oleks sinust seda uskunudki. Olid ikka hirmus uhke pliika, kõrge lennuga ja suur poistepõlgaja. Aga mis parata? Eks elu õpeta inimesi targaks. Ilus viisakas noorhärna on sul küll, seal ei ole vaidlemist, ja ihnus ei pea ta ka mitte olema, aga ühetaolised kelmid on nad kõik ja viimaks läheb üks niisama läilaks kui teinegi. Kes neid õigel ajal pigistada ei mõista, see ei saa neist pärast muud kui häbi ja naeru... Tohoo, Anni, mis sul on?»

Anni oli näost kahvatu kui surnu. Elvine vahtis pärani silmil ta otsa ja hüüdis siis käsi kokku lüües:

«Nüüd saan ma alles aru: sinul on asi siin» (Elvine tähendas sõrmega südame kohta) «ja sa teed vist koguni kõik puhta armastuse pärast? Oh vaenekene, siis on lugu paha, siis tuleb hale lõpp.»

Jalutamine ei kestnud kaua. Anni tundis väsimust ja Elvinel oli nälg. Kui nad poole tunni pärast tagasi tulles kloostri varemetest mööda läksid, ütles Anni: «Lähme sinna üles ja vaatame veel korra ümberingi.»

«Mina ei taha surnuaiast läbi minna,» kostis Elvine. «Kui sul himu on, siis mine surnutega leinama, mina tahan elusatega rõõmus olla. Jooksen korraks kööki vaatama, kas pea süüa saab.»

Anni rõõmustas, et silmapilguks üksi võis jääda. Ta astus surnuaia väravast sisse ja istus ühte nurka lihtsa puust pingi peale. Ta kehalik jõud oli raugemas, pea segaseid ja kurbi mõtteid täis. Mispärast oli selle päeva õnn nii äkitselt segatud saanud? Mis asi oli teda rikkinud? Mis õnn see oli, kui mõned sõnad kergemeelse tüdrukuga suust teda rikkuda suutsid? Mingisugust pahandust ei olnud armastajate vahel sündinud ja ometigi oli Anni süda lõhkemas ja ta meel Hugo vastu tumedat ärritust täis. Oli ta õieti aimanud, et see nende viimane õnnetund pidi olema?

Sammude krabin ta selja taga äratas Anni mõtetest. Theodor Tougé lähenes kiirel sammul.

«*Qu'est-ce que c'est que cela?*»¹⁴ hüüdis Hiiumaa prantslane tuhinal. «Elvine ütles köögis, teie olla pahastujus surnuaiale läinud. Mis see tähendab? Mis teil viga on, preili Klimp? On võrukael Randen teid pahandanud?»

Nende sõnadega tahtis Tougé, kelle silmad kentsakalt läikisid, neiu kõrval istet võtta, aga Anni kargas kähku püsti ja sundis selle viisiga ka noorsandi seismajäämisele.

«Mind ei ole keegi pahandanud,» kostis Anni külmalt. «Ma vaatlesin varemeid.»

«Siis on teil silmad vist kukalnapis, sest teie pöörasite varemetele selja,» naljatas Tougé pisut raske keelega. «Uskugu, kes tahab, mina mitte. Kas teate, mis mina mõtlen? Randen mõistab küll tütarlapsi võrku meelitada, aga neid kinni hoida ei oska ta mitte. *Un pauvre diable, un claque-dent!*¹⁵ Vaene ja upsakas korruga. Tema ei mõista teist lugu pidada. Preili Anna, teie olite juba plikapõlves ilusam kui ingel ja praegu olete teie pärl Tallinna kenaduste hulgas.»

«Ja teie olete veel natukese häbematum kui te ennemuiste olite,» ütles Anni viha pärast kahvatades.

Tougé luges seda ütlust meelituste sekka ja naeratas upsakalt.

«Arg ei ole ma iialgi olnud, see on tõsi. Et mul julgusest puudust ei ole, seda tahan teile siinpaigas näidata. Ütlen otsekohe: laske Randen lipata! Mina olen temast rikkam ja igapidi mehisem. Mis tühjast pidada! Teie olete Hugost, mina Elvinest tüdinud. Kas mõistate, ilus Anni?»

Siin katsus julge, mehine noormees kätt Anni piha ümber panna. Selle puutumise mõjul ärkas Anni tarretusest, tõukas Tougé nii suure jõuga tagasi, et see tagurpidi kalmu üle komistades jalad taeva poole sirutas, ja tõttas joostes surnuaiast välja. Värava taga tuli Randen talle vastu ja hüüdis kohkudes:

«Anni! Jumala pärast, mis sul viga on? Sul on hoopis võõras nägu ees!»

Anni jäi seisma, toetas ennast müüri najale ja surus käe vastu tormiselt tuksuvat rinda. Kui ta vaba hingetõmbamise järele kätte oli saanud, ütles ta kogeldes:

«Pole viga, ma ehmatasin tühja asja üle... Aga nüüd sõidame kohe koju.»

«Kohe koju? Mispärast kohe koju? Laud on kaetud ja meie mäng alles lõpetamata.»

«Armas Hugo,» ütles Anni vagusalt, «kui sul raske on kaetud lauast ja sõprade seltsist lahkuda, siis jää siia. Mina lähen otsekohe koju.»

Anni hakkas jalapealt minema. Hugo kehtas õlgu ja ümises mõnda naisterahva kentsakatest tujudest enese ette, läks aga siiski Anni järele ja seadis paadi sõiduvalmis. Nad lahkusid Piritalt, ilma et tuttavatele sõna oleksid pajatanud. Vastase tuule pärast pidid nad kaua risti-põigiti mööda merelahte laveerima, enne kui päikese loojaminemise ajal sadamasse jõudsid. Teel ei olnud kummalgi lusti juttu vesta. Randen aimas küll, kuidas lugu Anni tujuga oli, aga ta ei julgenud küsida. Ta katsus paar korda juttu teha, aga Anni vastas ainult kurbliku naeratusega. Sadamast sõitsid nad voorimehega Kiisa maja ette. Õues valitses pimedus, sest taevast oli pilve läinud. Klimbi-mutri ukse ees soovis Hugo Annile armsasti, aga siiski nagu mõnda süüd kahetsedes head ööd. Anni surus käed ta kaela ümber ja mattis näo nuttes mehe rinnale.

«Oh Hugo, meie õnn on otsas ja ometigi ei ole see kellegi süü,» nuuksus ta härdasti.

«Ära räägi nõnda, Annike!»

«Ma ei tea, mispärast ma nii kurb olen. Oleks minul või sinul süüd, siis võiksite seda andeks paluda ja südañt kergitada; aga siin ei aita see meid midagi, meil pole teineteisele midagi andeks anda.»

«Pai Anni...»

«Õnn tuleb iseenesest ja kaob niisamuti. Et ma sel suvel elada võisin, see oli minu õnn ja jääb õnneks, aga nüüd see kaob ja kaob kiiresti; tänasest päevast algab minu õnnetus. Ära püüa mind vaigistada. Sa tunned seda ise oma südames, mu ainuke Hugo, aga sa oled õrna meelega ja ei taha seda tunnistada. Ma ei aima ega jampsi, ei näe ka mitte unenägu, vaid ma tean seda selgesti: kui meie täna metsas kõndisime ja mina sulle kimbukest punusin — see oli meie viimne õnn, see oli meie viimne kena tund.»

Teisel hommikul paistis päike heledasti Randeni tuppa. Mõlemad aknad seisid lahti. Randen istus poolselili kiiktooli peal, suitsetas sigarit ja peletas vahetevahel peenikesse taskurätikuga kärkseid, kes talle rahu ei tahtnud anda. Kõige visam kiusaja oli üks suur porikärbes, kes, kui ta ühest aknast välja peletatud oli, teisest jälle sisse tikkus.

«Pagan võtku, et ma porisejast lahti ei saa!» vandus noormees. «Piriseb ja viriseb nagu kurivaim. Porikärbes on ikka õnnetuse ettekuulutaja ja nii häbematu ja külgetikkuv, nagu ei raatsiks ta enne lahkuda, kui pahandus käes on. Küll ma teda piinaksin, kui ma ta kätte saaksin. Nüüd on ta aknast väljas. Jumal tänatud... Juba jälle siin. Ei aita midagi. Peab kurjaga leppima. Saatuslega leppimine on üleüldse kõige targem asi ja türklased on selle poolest kõige targemad inimesed.»

Toapoiss astus tuppa ja andis kirja, mille vanaproua kutsar linna kaasa võtnud, peremehe kätte.

«Tean juba ette, mis seal sees seisab,» mõtles Randen, ema peenikest, aga selget ja otsekohest käekirja ümbriku peal silmates. «Seda ma ootasin. Vaene Anni!»

Ta tegi kirja lahti ja luges:

«Kivimõisas, 29. juulil. Armas Hugo! Kartused, mida sulle minevases kirjas teatasin, ähvardavad kiiresti täide minna. Vana Blockhausen nõuab oma kapitali 1. oktoobriks kätte; armuaega ei ole tema poolt enam loota ja ma ei taha ennast nii kaugele alandada, et teda veel korra paluma lähen. Sa võid ise arvata, armas Hugo, kui suurt muret see asi mulle teeb. Onu Hakelberg on meid mitmel puhul aidanud ja aitaks ehk veelgi, sest ta armastab mind ja veel enam Sind, aga kas meie julgeme veel tema palvele minna? Sa tead, et ta meie hädasid meile enestele, kõigepealt Sinule ja minule süüks annab. Mina ei oska tema arvamise järele maja õieti talitada ega rahaga ümber käia ja Sina oled tema

meelest unistaja, õige elutarkuse põlgaja. Võib olla, et tal mõlemal korral omajagu õigust on. Onu Hakelberg on läbi ja läbi aus, õiglane mees ja rahaasjus nii helde ja kannatlik, nagu seda meie mõisnikkude juures muidu harva leida on, aga tal on oma tujud ja tahtmised, millede takistamist ta ei salli. Otse selle pärast on ta viimasel ajal minu ja iseäranis Sinu peale pahane. Kui ma talle hiljuti oma häda kaebasin, ütles ta: «Mina aitan heameelega, kus abi tõesti tarvis on; aga kui ma igapäev pean nägema, et inimesed ise ennast aidata võiksid ja seda tühja jonni ja kangekaelsuse pärast teha ei taha, siis kipub minu kannatus ka katkema. Kes minu soovidest ega omaenese silmanähtavast õnnest ei hooli, sellel ei ole õigust minu poolt ikka ja igavesti järeleandmist loota.» Need olid Sinu onu sõnad, armas Hugo, ja Sa mõistad vist, kuhu nad sihivad. Sinu käes on meie kõikide tulevik, Sina võid meie viletsat põlve lõpetada või igaveseks pikendada, aga mõtle, Hugo, et igal asjal oma ots ja üks päev tulemas on, mil see valimise võimetus mitte enam Sinu käes ei ole. Ka seda asja on onu Ferdinand mulle meelde tuletanud. Tema oli paari päeva eest Brededega koos ja oli tähele pannud, et proua von Brede oma meeleärritust vaevalt suutnud varjata. Emmi olla ammugi täisealine, ta kasvatamine lõpetatud, ta olla rikas, ilus, kõige peenema seltskonna viisidega ehitud ja kosilastest ümber piiratud. Sarnast preilit ei pidada ülepea oodata laskma, saadik siis veel nii täielise südamerahuga, nagu see Sinu poolt sündivat. Tahta härra von Randen kõike põlata ja lapsemänguks pidada, mis ses asjas perekondade poolt kokku räägitud olevat, siis olla see tema asi ja keegi ei tulla teda paluma; tahta ta aga vanemate sõnast kinni hoida, siis olla nüüd aeg käes seda tõsiselt näidata, muidu olla segadusi ja tühje jutte karta. — Armas Hugo, Sa näed sest toonist, et Sul pikemaks nõupidamiseks aega ei ole. Minu soovimised on sulle tuntud, aga ma ei taha Sind sundida ega taga ässitada. Tee, kuidas ise heaks arvad, aga tee seda ruttu. Äkiline taganemine on ausam kui

igavene venitamine. Kui Sa veel kauemini aega viidad, siis ei kao mitte ainult Emmi Brede sinust, vaid terve Bredede seltskond, ja mis veel pahem on, onu Hakelberg tõmbab oma lahke, aitava käe meist ära. Minu mõtted viibivad ühtepuhku Sinu juures; andku jumal, et nad Sinu mõtted õigele teele juhiks. See oleks meile kõigile õnneks. Sinu Sind armastaja ema Karoline von Randen.»

See kiri liigutas sügavasti Hugo meelt. Ta pidi paraku iga sõna, mis seal seisis, tõeks tunnistama. Randenite perekonna varandus oli viletsas korras, mitmetsugu pahandusi oli karta ja Hugo ei leidnud enese seest seda meelegindlust ega osavust, et omast jõust asja oleks võinud parandada. «Mis ma olen?» mõtles ta nukralt. «Keskmise vaimuga inimene nõndanimetatud kõrgemast seltskonnast. Ma oskan hobust taltsutada, praadi lahti lõigata ja kaarte mängida. Tahan ma oma jõuga hakata vara korjama, siis pole mul ametite vahel pikka valimist: peaksin kunstratsutajaks, võõrastemaja teenriks või valemängijaks hakkama ja Anni võiks siis kõrvalt näputöö ja pesuga raha teenida. Küll on kena, meelitav tulevik! . . . Mis pean ma tegema? Mis asi keelab mind seda tegemast, mida kõik sugulased ja tuttavad nii kärsitult minu poolt ootavad? Tahan ma Annit naiseks võtta? Ei. Olen ma seda töötanud? Ei. Loodab ta seda. Ei. Läheb lahkumine aega viites kergemaks? Ei. Ikka ei ja jälle ei. Ja ometigi viivitan ja vaevlen ma seda teha, mis kord tõrkumata peab tehtud saama. Kust see nõuta ja hakkamata olek tuleb? Tühi küsimine. Kõik tuleb sest, et ma Annit armastan.»

Hugo ei suutnud enam toas istuda. Ta läks välja, tahtis kohe Anni juurde jumalaga jätma minna, tundis aga pea ära, et see praegusel tunnil tema jõust üle käis. Ta uitas poole päeva mööda üksikuid kohti, ühestainsast mõttest taga kihutatud.

«Pean ma nüüd tõesti Annist lahkuma?» küsis ta eneselt sadat korda. «Oli see mu mõte hakatusest saadik? Ei. Ma olen Annit esimesest kokkujuhtumisest saadik ausa tahtmisega armastanud. Ma ei armasta ilmas kära sünnitada ega oma seltskonna viha ja pillka-

mist ärritada. Ma tahtsin esiotsa kõik tasahiljukesi toime saata ja vagast õnne maitseada, kuni seltskond kord sündinud asjaga oleks leppinud ja meid rahule jätnud. See oli minu unenägu; need olid minu ootused ja lootused. Ja nüüd pean ma selle tõsise õnne maha jätma ja teise vastu ära vahetama, mis minu meelest õnn ei olegi. Mis on õnn? Õnn on hinge sügavamate ihalduste täitmine. Minu hing ihaldab lihtsust, tõtt, loomulikku olekut. Seda kõike on Annil, sellega tõmbab ta mind enese poole, see on see nõidus, mis mind lahkuda ei lase. Aga mis parata? Ma pean ennast lahti kiskuma, jäägu küll pool hinge ja elu maha.»

Teisel hommikul saatis Hugo Annile pakikandja läbi järgmise kirja:

«Armas Anni! Nüüd tuleb kätte, mida Sa tunaeile nii selgesti aimasid: lahkumine. Lahkumine igaveks ajaks. Ma sain kodunt sõnumid, mis mind sunnivad. Peab see kord sündima, siis sündigu see ruttu. Ma ei ütle Sulle, mis mu süda tunneb, aga seda kena, lühikest aega ei unusta ma iialgi. Öhtu hilja, kell üheksa, tulen Sind viimast korda vaatama, mitte varem, et lõpp lühike oleks. Sinu H. v. R.»

Pehme, soe, vagane öhtu oli käes. Anni ootas toa-ukse ees ja võttis Hugot hariliku lahkuse ja armastusega vastu. Tema näost ei paistnud kõige vähemat valu või etteheitmise märki. Käsikäes läksid nad aeda ja istusid tuntud haavapuu alla pingi peale. Anni toetas pea Hugo õlale ja ütles vagusalt ja südamlikult:

«See on siis tõesti viimne kord?»

«Jah, Anni. Kas sa võid mulle andeks anda?»

«Mis süüd pean ma sulle andeks andma?»

«Et ma su südamele valu teen.»

«Jah, valus on see küll, seda ma ei salga.»

Anni tõstis silmad kahvatult läikivate tähtede poole.

«Mis sa mõtled, Anni?»

«Ma mõtlen, et seal üleval hea oleks olla.»

«Ära räägi nõnda. Sa ei tohi surma himustada. Sarnastest himudest on üksainuke samm tegudeni.»

Anni naeratas. «Ei, seda ma ei taha. Ma ei taha kihvti võtta ega vette hüpata; kuid rahu tahaksin ma saada

ja seda leiaksin ma sealt ülevalt. Aga ma võin oodata... Mulle jääb ju veel mälestus ja see on palju ja seda ei või keegi minult võtta. Kui inimene kena unenägu on näinud, siis peab ta ärgates jumalat tänama ja mitte kurtma, et unenägu igavesti ei kesta. Sinu armastus oli minu kõige ilusam unenägu; mul on raske temast lahkuda, aga loodan, et ühel päeval sina ja võib-olla ka mina unenäo kadumisega lepime ja täiesti õnnelikud oleme.»

«Usud sa seda? Ja kui mitte, mis siis?»

«Siis peame ilma õnneta elama.»

«Oh Anni, sa ütled seda nii kergesti, nagu ei oleks õnn midagi. Ometigi on südameõnn elus peasi ja see'p see mind vaevab; mulle näib, nagu oleksin mina sind ülekohtusel viisil õnnetuks teinud.»

«Ei, Hugo, sellest süüst oled sa vaba. Sa ei ole mulle mingisugust ülekohtu teinud ega mind valetöötustega eksitanud. Ma olen sind oma vaba tahtmisega armastanud; see oli minu saatus ja kui seal juures midagi süüd on, siis on see minu oma süü. Pean ma selle eest kannatama, siis teen seda heameelega... Aga nüüd, Hugo, teeme lõpetust. Tahad sa minu ema ka veel jumalaga jätta? Tema teab kõik ja on rahul, kuigi pisut nukker.»

Nad läksid tuppa.

«Tere õhtust, emake!» ütles Randen sisse astudes.

Klimbi-mutter istus kolde ees ja vastas ainult tumma peanikutamisega. Hugo nihutas madala jalapingi ta kõrvale ja võttis istet. Mõlemad olid tükk aega vait ja vahtsid mõttes tulle. Siis ütles Hugo:

«Ma tulen täna jumalaga jätma ja teid kõige headuse ja armastuse eest tänama, mida ma siinpaigas olen näinud. Kusagil ei ole ma nii heameelega ja nii õnnelik olnud. Nüüd pean ma lahkuma, aga ma ei lähe siitilmast välja ega taha teid iialgi unustada, emake. Ma olen teie emasüdamele valu teinud, ja ma ei või selle vastu midagi parata, kuid palun teid andeks anda ja unustada. Kas annate mulle leppimise märgiks kätt? Soo, see on ilus. Ja nüüd head ööd!»

Randen tõusis järsku üles ja tõttas uksest välja. Anni rippus pooluimaselt tema käsivarre küljes. Üle õue kõndides viivitasid nad sammu, aga kumbki ei lau-

sunud sõna, kartes, et hääl rindu kinni jääb. Värava taga ütles Anni:

«Tee lühidalt, Hugo. Minu jõud on lõppemas; need kaks päeva olid üleliiga rasked. Ela hästi, mu ainuke, ja ole nii õnnelik, nagu sa mind õnnelikuks oled teinud.»

Huuled sulasid viimseks pikaks, kuumaks suuandmiseks kokku. Siis tõttas Hugo minema. Kui ta mõne sammu järele tagasi vaatas ja Annit värava vahel nägi seisvat, tahtis ta veel korra ümber pöörata, aga Anni käskis teda äkilise käeliigutusega edasi minna. Ta läks ka siis ja Anni vaatas talle suurte silmadega järele.

Anni seisis sirgelt, kuni öövaikuses kaugele kuuldav sammude kõmin viimaks kadus. Siis alles toetas ta ennast nõrkedes vastu väravapiita.

10

Septembrikuus olid Hugo von Randeni ja Emma von Brede pulmad, kusjuures onu Hakelberg, kes muidu suur kõnemees ei olnud, noorpaari pikas ja vaimustatud lauakõnes elada laskis. Rõõm ja rahu valitsesid jälle iseäranis Randenite perekonnas, sest nende palav igatus rikka abielu läbi kitsikusest pääseda oli nüüd täide läinud. Noorpaar tegi lühikese pulmareisi Saksamaal ja tuli siis Tallinna elama, kus vanemad neile ühes neist uhketest majadest, mis Narva maantee hakatust ehivad, korteri olid valmistanud. Hugo sai kõrgema ameti ja on sest saadik ühtepuhku tõusnud.

Oma abielu esimestel päevadel arvas Hugo ennast väga õnnelikuks naisemeheks. Noor proua oli rõõmsa loomuga naisterahvas, kellel paha tuju tundmata asi näis olevat. Niisama lahke, hiilgav, valge ja kuldne kui ta nägu ja juuksed, niisama lahke, hiilgav, valge ja kuldne oli ta loomus. Ta oskas iga asja juurest naljakat külge leida, iga pahandusegi üle naerda. Hugo naeris kaasa, kuni ta korraga kahtlema ja kartma hakkas. Ta märkas, et Emma peaaegu muud ei mõistnudki kui naerda ja naljatada, ilma et ta rõõmuallikal ühtki sügavamat soont oleks olnud. Pulmareis Saksamaale

selgitas kiiresti Hugo silmi selle asja kohta. Siin, kus loodus ja kunst oma lained rohke käega välja on jaganud, kus peaaegu iga linnake, iga maakoht silmale uusi kenadusi, vaimule uusi mõtteid pakub, siin ei kuulnud Hugo oma nooriku suust ühtegi imestuse ega vaimususe sõna, vaid ainult naerulaginat ja naljakaid kõnekäänusid pisukeste juhtumiste ja kentsakate nähtuste üle. Muuseumides, pildikogudes, üleüldse, kus vaimu-teravust ja tõsist tähelepanemist vaja oli, väsis Emma ruttu ära ja kihutas minekule, aga rahvarikkal uulitsal, teatris ja kohvimajades oli ta väsimata teiste naiste ülikondasid pilkamas, maiusi nosimas ja nalja heitmas.

Hugo tundis ajuti ütlemata igavust ja tuska oma hiilgava nooriku seltsis, aga ta võitles mehiselt nende tujude vastu, veeretas süü Emma nooruse peale ja lootis ajast asjade paranemist. Aga aeg läks mööda, ilma et paranemist oleks nähtud. Emma jäi Emmaks. Mis mõndagi muud noorikut sügavasti oleks kurvastanud: lapseta jäämine ei teinud temale kõige vähemat valu. Ta ei himustanud koguni emaks saada. Ta armastas nii kergesti ja lahkesti elada, leidis enese ehtimisest, tantsust, pidust ja lustisõitudest nii suurt meelehead, et ta iga asja, mis seda lustilikku rohutirtsu-elu oleks võinud muuta, kartis ja vihkas.

Hugol olid selle asja kohta hoopis teised mõtted, aga ta oli nii hea ja õrna südamega inimene, et ta noorikut mingisuguse etteheitmisega kurvastada ei raatsinud. Pealegi teadis ta, et Emmaga tõsist juttu ei maksnud teha. Emma mõistis hästi «lobiseda» ja vahel kauris teravaid sõnu leida, aga ta kõige paremadki mõtted olid pealiskaudsed; tähtsate ja tähtsusetate asjade vahel ei mõistnud ta mingisugust vahet teha. Kõige pahem lugu oli see, et ta ise oma vaimu väga teravaks ja peenikeseks pidas, selle peale uhke oli ja oma meest õnnelikuks kiitis, et ta nii vaimurikka naise osaks saanud.

Anni oma tõsise, tõelise, rikka vaimuga ilmus sagedasti Hugo vaimusilma ette, aga meie peame noore naisemehe auks tunnistama, et see ilmumine mingisugust paha mõtet tema sees ei äratanud ja et ta seda mälestust oma hingest kustutada püüdis. See ei olnud tema süü, et noorik ise teda iga päev võrdlemisele

ärritas ja sedaviisi Anni kuju ta mälestuses kahvatada ei lasknud.

Ja Anni?

Anni tegi tööd nagu ennegi, võib-olla veel pisut agaramini. Pealtnäha otsis ka tema unustuses rahu ja vaigistust, sest ta oli ema ja Kiisa-emandat palunud tema kuuldes ialgi Hugo nime suhu võtta. Ta teadis, et Hugo naise oli võtnud, aga kus ja kuidas noorpaar elutses, seda ei teadnud ta ega püüdnud seda ka mitte teada saada. Kaua ei võinud Hugo elupaik Annile saladuseks jääda, sest nad elasid ju ühel uulitsal ja Anni käis linna minnes ja linnast tulles igal nädalal mitu korda Randenite korteriakende alt mööda.

Ühel kenal ja vagasel, kuigi juba vähe vilul päeval oktoobrikuu lõpul läks Anni Aleksandri-gümnaasiumi majast mööda linna poole ja tahtis parajasti Rannavärava poolt tuleva promenaadi peale astuda, kui ta korraga Hugot Viruvärava poolt üle uulitsa nägi tulevat. Anni astus kohkudes kõrvale ja jäi põõsaste taha seisma. Hugo käsivarrel kõndis ilus kuldjuustega nais-terahvas, kes väga elavalt kõneles ja ühtepuhku naeris. Nad läksid Annist, kes neile selja pööras, nii ligikaudu* mööda, et see nende sõnu selgesti võis kuulda.

«Sa räägid liiga valju häälega, Emma,» ütles Hugo. «Inimesed hakkavad meid juba vahtima.»

«Las nad vahtida.»

«Nad võiksid arvata, et meie teineteisega kakleme.»

«Naerdes? Kas keegi võib kakelda ja naerda?»

Ja Emma naeris jälle, ehk küll Hugo aru ei saanud, mis selle ütluse juures nii naljakas pidi olema.

Anni vaatas neile kui tardunud järele ja nägi neid Narva maanteel ühe toreda maja uksest sisse astuvat. Anni tahtis nüüd oma teed edasi minna, aga ta pea käis ringi ja ta tundis meelt ja mõtteid kaduvat. Pooluimaselt langes ta promenaadi ääres pingi peale. Kui ta tüki aja pärast pisut toibus ja silmad lahti tegi, seisis keegi tundmatu tütarlaps ta ees ja vahtis kaastundlikult ja küsivalt ta otsa. Anni nikutas lapsele pead, tõusis üles ja tuikus kodu poole tagasi, kuna tütarlaps talle

* ligikaudu — siin: lähedalt.

kurva imestusega järele vaatas, nagu oleks ses noores südames esimene aimus elu valust tärnanud.

«Anni, armas laps, mis sul on?» hüüdis ema kohkudes, kui Anni uksest sisse astus. «Sa oled ju näost kahvatanud kui surnu ja jaksad vaevalt jalul seista. Jumala pärast, ega sa ometi minestama hakka? Oot, oot, ma toon kohe külma vett.»

«Lase olla, ema,» ütles Anni tooli peale istudes nõrga häälega. «Küll see läheb varsti mööda — pole muud kui kerge peavalu.»

Ja kätt vastu rinda surudes sosistas ta iseenese ette: «Oh, et ma nutta võiksin!»

* * *

Selsamal päeval ütles Anni emale kindla sõnaga, et ta Narva maanteel enam elada ei või. Klimbi-mutter ei tahtnud vana harjunud elupaika heameelega maha jätta ja Kiisa-emand põikles niisamuti käte ja jalgadega selle nõu vastu, aga Anni ei lasknud ennast eksitada.

«Ema,» ütles ta kindlasti, «sa tunnend mind ja tead, et ma sind südamest armastan; aga kui sa ikka siia tahad elama jääda, siis pean ma siit üksipäini ära minema või koguni Tallinnast lahkuma. Ma peaksin muidu iga päev sealt mööda minema ja see käib üle minu jõu. Jumal teab, et ma Hugo õnne peale kade ei ole, vaid temale kõike head ja õnne soovin, aga ma ei või seda rahuliselt pealt vaadata. Ma mõtlen iga sammu peal, et tema mu ees seisab, ja see paneb mind ühtepuhku värisema. Tee, mis tahad, aga seda ma ei jaksa ära kannatada. Ma pean siit lahkuma.»

Klimbi-mutter andis viimaks järele, sest ta sai Anni südameloo aru ja tundis tahtmise kindlust. Nõnda lahkusid nad siis, kui üürikuu otsas oli, Kiisa majast ja asusid hoopis Tallinna teise otsa, nimelt Kalamaja uulitsasse. Kiisa-emand, kelle südamesoppides tõsise armastuse taim iialgi ei olnud juurdunud, kehtas küll õlgu ja kräsus nina «tühjade tujude» üle, jäi aga siiski tuttavatele truuks ja vantsis oma vägevast keharraskusest hoolimata sagedasti tervest Tallinnast läbi neid vaatama.

Uus elupaik meeldis Klimbi-mutrile surnuaia läheduse pärast. Kalamaja kellade helisemine pani tema hinge magusasti värisema, sest ta oli usklik inimene ja ootas surma kui uue, parema elu algust. Kuid Anni ei andnud talle palju mahti surma peale mõtelda. Noore neiu sees oli kange tegevushimu ärganud. Ta asutas suure õmblustööta, võttis õpilasi vastu ja keelas emale raske töö hoopis ära, kuna ta ise päeva otsa nagu palavikus töötas ja toimetas. Oma viisaka, mõistliku oleku ja tubli töö läbi äratas ta enese vastu igal pool usaldust. Pea voolasid tööpakkujad igast küljest tema juurde kokku. Ta ei lükanud ühtki tellimist tagasi; mida enam vaeva ja muret, seda rõõmsamaks läks Anni meel. Kust see tuli? Võib-olla sest, et Anni mitte ühtepuhku ahnes mõttes tulevikku meeles ei pidanud, vaid tööd töö enese pärast tegi ja selle hinda ema viimaste elupäevade kergendamiseks tarvitas. Selles mõttes ilustas ta aasta-aastalt oma elutube, pani magusamat toitu lauale, peenendas linu ema voodis ja kattis põrandat pehmete vaipadega. Emal ei olnud muud tööd ega muret kui vahel ajaviiteks sukki nõeluda, piibliraamatut lugeda, töölisi taga kihutada ja tütre õrna tähelepanemist kiita. Klimbi-mutri silmad olid sagedasti vesised, aga need ei olnud valupisarad — jumal hoidku!

Anni õitses täies neitsipõlve iluduses. Töötegemise ja vaevanägemise õnnestav mõju ilmus tema juures õige silmapaistvalt. «Raha taskus ja rahu südames!» — seda mõtles igaüks, kes Anni terve, ilusa, lahke näo peale pilgu heitis. «Mispärast ta mehele ei lähe?» küsisid naabrid isekeskis. Keegi ei ütelnud: «Mispärast ta mehele ei saa?» — sest Annil ei olnud nüüd nagu ennegi tahtjatest puudust. Tahtis ta koguni vanatüdrukuks jääda? Seda ei võinud keegi uskuda, sest Anni oli täitsa terve loomuga naisterahvas, ja need on, nagu kuulu järgi räägitakse, kõik püha abielu poolt.

Tehti sest asjast Anni enese ees juttu, siis vastas ta vagusalt naeratades: «Kui paras tuleb, eks me siis saa näha.»

Kes see paras oli?

Vana Tallinna üle säras ütlemata ilus suvine püha-päev sügavsinise taeva ja pehme, leige õhuga. Püha-päeviselt ehitud inimesed tõttasid Kalamaja uulitsast läbi surnuaia poole, mõned kadunud omaste haudadele palvetama, teised ainult ilusât ilma ja rohelist mereäärt maitsma. Klimbi-rahva elutubades valitses sel päeval hoopis vaikne lugu. Teenijatüdruk oli ennast kirikusse palunud, Anni istus pead käe peale toetades nukras mõttes akna all ja Klimbi-mutter puhkas voodis kõrge patjadelasu otsas. Ta oli raskesti haige, sest tal oli vesi rinnas.

«Anni!» oigas ta segasest poolunest ärgates.

«Mis sa tahad, ema?» küsis Anni voodi ette tõtates.

«Anna mulle veel üks lusikatäis Kiisa-emanda rohust.»

Anni võttis pooltahtmata pudeli kapist ja valas rohelist vedelikku lusika sisse. Ta ei usaldanud Kiisa-emanda rohtu, mida see oma tarkuse järgi juurtest ning marjadest keetis ja iga haiguse vastu sisse pakkus, aga Klimbi-mutter uskus rohu hea mõju sisse ja Anni ei raatsinud teda vasturääkimisega pahandada.

«On ikka hea asi,» kiitis Klimbi-mutter, kui ta rohtu oli võtnud. «Venib nagu soe õli südame alla. Ma usun, rind läheb kergemaks ja pea on ka lahedam. Kas tahad mulle nüüd veel üht meelega teha?»

«On seal küsimist vaja?» kostis Anni.

«Loe mulle õige veel kord Pajusilla kiri ette. Ma ei oleks iialgi uskunud, et tema nii mõistlikult, nii ilusasti ja armsasti kirjutada mõistab. Ma võiksin seda sada korda kuulda.»

Anni võttis taskust kirja, mis pealtnäha veel üsna värske oli, ja luges:

«Peterburis, 25-mal juunil 1891. Austatud neiu! Panete vist imeks ühe inimese käest kirja saada, kellest Teie ligi kolm aastat midagi ei kuulnud. Minu süü see on, et lugu nii seisab. Olime ju lapsepõlves head sõbrad ja ma tean, et Teie õrn ja hea süda ühtki sõpra ära unustada ei suuda. Mina omalt poolt olen paraku kõik teinud, et seda sidet lõhkuda, mis

meid enne ühendas ja mis minu meelest nii ütlemata armas oli. Mul oli praegugi enesega võitlemist, enne kui sule kätte võtsin, kuna mu kohus oleks olnud Teid iialgi vana sõbra käekäigu pärast kahtlusesse jätta. Ma usun kindlasti, et Teie minust ikka veel osa võtate, sest muidu ei oleks Teie mitte Anni. See usk teeb mind nii julgeks, et ma Teilt mitte andeksandmist ei nõua, vaid palju enam. Ma armastan Teid ja olen sest saati, kui meheks hakkasin saama, ainult Teid armastanud. Ma ei julgenud Teie poolt vastuarmastust lootma, sellepärast jooksin pakku. See ei olnud õige ega mehine tegu. Ma oleksin pidanud kannatama, võitlema ja lootma. Siin üksi olles olen ma palju mõtelnud ja sellele otsusele jõudnud, et mu elu iialgi täielik ei saa olema, kui Teie temas puudute. See mõte, mis päevavalge selgusel mu hinge täidab, on mu arguse, mu valehäbi ära võitnud. Ma pean julget katset tegema, maksku mis maksab. Ma pakun Teile kätt ja südant. Mis ma loomu poolest olen, seda Teie teate. Koolihariduses ei ole ma palju kasvanud, aga muidu kiidetakse mind tubliks töömeheks. Peterburis on mu käsi, südamelugu maha arvata, kaunis hästi käinud. Nüüd kutsutakse mind Tallinna N. vabrikusse meistriks ja pakutakse kõrget palka. Ma tuleksin heameelega armsale kodumaale tagasi, kui teaksin, et Teie mind ei põlga. Ilma Teieta, armas Anni, on mu elu ühesugune külm ja kurb igal pool. Kas tahate mind kõige õnnelikumaks inimeseks teha? Kui ei ütlete, siis ei tööta ma mitte just enese elu võtta, aga seda ma tean, et see elu mu meelest siis enam midagi väärt ei ole, teist naist ma ei taha, vaid jääksin kõige viletsamaks vanapoisiks ilma peal. Mu eluõnn on Teie külge liidetud. Teie võite temaga teha, mis tahate. Noorpõlve sõpruse nimel palun Teid mind vähemalt mitte hoopis ilma vastuseta jätta. Teid austades ja armastades

Anton Pajusild.»

Klimbi-mutter oli lugemist sügavas liigutuses kuulanud.

«Millal sa temale vastuse kirjutad?» küsis ta siis.

«Pai ema, kuidas võiksin ma praegusel ajal sarnaste asjade peale mõelda?» kostis Anni.

«Oled ikka hea laps, et nii palju minu peale mõtled,» ütles ema, nõrga käega Anni pead silitades. «Aga kui mind enam ei ole, siis võtad ikka Pajusilla vastu?»

«Ära räägi nõnda!»

Klimbi-mutter naeratas vagusalt.

«Mis sest salata? Ma tunnen oma viimast tundi tulevat. Kas tead, Anni, ma rõõmustan nüüd, et see kõik nõnda on tulnud. Enne ei tahtnud ma Pajusillast teadagi, aga sina ise oled mind targemaks õpetanud. Mis see naisterahva õnn on? Ei muud midagi kui tubli ja armsa mehe naiseks saada. Paljas uhkus ei tee kedagi õnnelikuks. Sinu suure iluduse pärast arvasin ma, et sinust proua pidi saama. Nüüd ma näen, et sa sündinud töötegija oled. Sa ei või ilma tööta ja mureta elada. Pajusild meeldib sulle, seda ma tean. Mis siis muud, kui võta vastu. Parem on lihtsast mehest austatud kui suurtsugu mehest põlatud saada. Seda teist ma ei tahakski enam väimeheks, nii hea ja viisakas kui ta küll oli. Kas sa mõtled ikka veel tema peale?»

«Vahel ikka mõtlen ka,» kostis Anni lihtsalt.

«Ära tühja peale mõtle, Anni; see võiks su südamerahu rikkuda.»

«Ei, see ei või mu südamerahu rikkuda. Ma ei näe enam und, aga mis parata, kui endine unenägu ikka vahel meelde tuleb.»

«Kas sa ei tunne tema vastu mingisugust viha?»

«Ei tunne. Mispärast peaksin ma teda vihkama. Ta oli hea inimene, kuid minu meheks ei olnud ta loodud. Ega see tema süü ei olnud.»

«Hea laps, hea laps,» sosistas Klimbi-mutter. «Oled küll südant valutanud, aga viimaks väsib inimene igast asjast ära. Ma suren nüüd kerge südamega, sest ma tean, et sina tulevail päevil õnnelik saad olema... Pai Anni, pane mulle nüüd veel lauluraamat peapadja alla, mida mu ema mulle leeripäevaks kinkis.»

Anni täitis käsku. Klimbi-mutter näis vagusalt uinuvat. Anni istus voodi ees ja nuttis tasakesi. Natukese aja pärast kuuldi ukse taga raskete sammude müdinat ja Kiisa-emand astus ähkides uksest sisse.

«Puh! Küll on kole maa Narva maanteelt siia vantsida,» kaebas kehakas emand sügavasti hinge tõmmates. «See on ju maailma ots! Pole mu jalad enam nii kerged kui siis kui ma veel mõisas köögimamsliks olin. Palavus sulatab luud liha sees ära... Noh, mis haige teeb? Kas andsid talle hästi rohtu sisse?»

«Jah,» kostis Anni.

«Kui palju?»

«Lusikatäis kahe tunni peale.»

«Vähe, vähe!» nurises Kiisa-emand pead raputades. «Viis lusikatäit tunnis, siis mõiub. Ma olen sellega juba imet näinud, kui ma veel mõisas köögimamsliks olin. Va kärner Lilleblum vaikus pool aastat veetöves ja oli tursunud nagu tõrs. Tohtrid torkisid ja lorisesid küll ta kallal, aga mees põisus ja paisus. Alles kui mina talle nädalapäevad oma tilkasid olin sisse andnud, väis mees kokku nagu lõhkine põis. Ei tohtrit tohi iialgi uskuda ega head asja põlata.»

Nende sõnadega valas Kiisa-emand haigele mõne lusikatäie rohelist vedelat suhu. Anni, kes ausat emandat pahandada ei tahtnud ega tema arstimisviisi ilma ahastuseta näha ei võinud, jooksis salamahti tohtri järele.

«Anni!» õhkas Klimbi-mutter poolunest ärgates.

«Anni lippas minema, küllap vist jälle va tohtri järele,» kostis Kiisa-emand pooltusaselt.

«Kes siin on?»

«Mina olen siin, mina ise, madam Kiisk.»

«Ah teie olete siin, Kiisa-emand? Tulge ligemale, istuge siia voodi ette.»

Emand Kiisk, kes oma koduses elus käsutäitmise ja sõnakuulmisega väga vähe harjunud oli, tõmbas suu veidi viltu, istus aga siiski voodi ette tooli peale.

«Ma ei tea, kas ma Annit enam näen,» algas Klimbi-mutter poolsosistades. «Olge siis nõnda hea ja andke Annile minu viimne soov teada. Ma tahan lihtsat puusärki, üks plaat kummaski otsas ja üksainuke vanik peal.»

«Hea küll, Klimbi-mutter.»

«Ja ma tahan Kalamajas oma mehe kõrval puhata.»

«Jah, jah, Klimbi-mutter.»

«Matused ei pea mitte kirikus, vaid surnuaial olema, ja lauluks võetagu «Mu elu Kristus ise», sest see on minu kõige armsam viis.»

«Kõik peab teie tahtmise järele sündima, Klimbi-mutter; kas veel midagi himustate?»

Suriija ei kuulnud enam viimast küsimust. Ta oli viimse jõuga käed risti pannud, vaatas vaga ja lahke näoga ülespoole ja palvetas sosistades: «Armas jumal taevas, kaitse sina ise teda, anna ta südamele rahu ning õnne ja lase teda oma tulevaste omaste rõõmuks elada, nagu ta minule alati rõõmuks on olnud.»

«Nüüd ta räägib Annist,» ütles Kiisa-emand iseenese ette ja lisas valjemalt juurde: «Küllap jumal seda palvet vististi täidab ja Anni on ka seda väärt. Ei ole veel keegi hukka läinud, kellel nii puhas süda, nii terve meel ja mõte oli.»

Klimbi-mutter nikutas vaevalt arusaadavalt pead ja naeratas; vist seisis lahke tulevikuilmutus ta vaimusilma ees. Mõned minutid läksid vaikuses mööda. Kiisa-emand istus voodi ees ja hoidis suriija tarduvaid sõrmi pihus. Alles kui ukse tagant sammude müdinat kuulis, laskis ta külmaks läinud käe lahti, tõusis üles ja läks Annile vastu.

Anni oli kiirest käigust veel poolhingetu.

«Tohter tuleb kohe järele,» sai ta vaevalt ütelda.

Kiisa-emand ei kostnud muud kui: «Jumaluke, tohter!» — ja näitas käega surnu peale.

12

Härra Theodor Tougé oli kaupmees Jansi tütre ära kosinud, aga tema lootus suure kaasavara peale oli raisku läinud. Kaupmees Jans ei andnud tütrele muud kaasa kui ühe vana klaveri, poolteise sülla kõrguse lasu noote, oma õnnistuse ja tunnistuse, et ta südame põhjast rõõmustas inetust, õelast ja laisast tüdrukust lahti saades. Tougé, kes rikka saagi lootuses Elvine Winterrile kolmsada rubla oli kinkinud, oleks oma nooriku heameelega sinna kukutanud, kus Tallinna laht kõige sügavam on, kuid paraku olid seadus, äiapapa ja noorik

ise selle inimsõbraliku nõu vastased ja Tougé pidi oma kurja õnnega leppima. Sest et noorik pealegi palju raha tarvitas, hakkas Tougé nurgaadvokaadi ametit pidama ja võttis sellega palju raha sisse, sest ta ei põlanud ühtki riiuasja, olgu see nii sopane kui tahes.

Ühel kenal suvepäeval astus noor mees lihtsas, aga viisakas ülikonnas nurgaadvokaadi töötuppa. Tougé tegi, nagu oleks ta kõrvuni töö sees ega märkakski vööra sissetulekut.

«Tere, Theodor,» ütles külaline.

Nüüd vaatas Tougé kulmu kortsutades üle öla selle inimese peale, kes temale nii sõbralikult julges läheneda. Nähes, et see keegi muu ei olnud kui tema enese tädipoeg lukksepp Anton Pajusild, tõmbas ta näo veel enam kortsu. Härra Tougé, Hiiumaal võsunud prantslane, ei sallinud oma eesti kannust kasvanud sugulasi silma otsas.

«*Quel diable m'emplâtre de ce gueux-là?*»¹⁶ urises ta ja lisas siis, ilma et külalise teretust vastu oleks võtnud, kärsitult juurde: «Mis sa tahad?»

Anton ei näinud jahedat vastuvõtmist tähelegi panevat. Ta võttis kõige sügavama rahuga Tougé kõrval istet ja ütles: «Tahtsin kallid tädipojaga kaheaastase lahutuse järel magusat juttu vesta.»

«Arvad vist, et minu aeg varastatud on?» turtsus Tougé, nina paberite sisse pistes. «Iga narukael, kes end minu sugulaseks peab, topib ennast nüüd minu kaela. Kirjuta ühele üks palvekiri, teisele teine, jookse nende risude pärast ühest kohtust teise, aga maksta ei taha keegi. Mina ei kirjuta enam üht rida ilma maksuta. Õppigu ise seaduseraamat ja vene keel selgeks, kui odavalt tahavad kohut käia.»

«Mina ei taha kohut käia,» ütles Anton rahulikult.

«Mis sa siis tahad? Raha ei või ma sulle ka mitte laenata.»

«Kas tõesti mitte? Ehk laenad mulle vähemasti viis rubla sest kahesajast, mida ma sulle enesele paari aasta eest laenasin?»

«Kas sina laenasid mulle kakssada rubla?» küsis Tougé meelde tuletades, mis kerge asi ei olnud, sest härra Tougé oli lugemata hulk võlapärijaid.

«Jah laenasin, ja sa lubasid mulle kahe nädala pärast tagasi maksta.»

«Olgu kuidas on,» seletas Tougé külma tõsidusega, «aga praegu ei või ma sulle viit kopikatki anda. Üleüldse on see sinust häbematu tegu, et sa mind sarnase tühja asjaga painama tuled.»

«Ole rahul. ma ei tule sind painama,» ütles Anton naeratades. «Ma kingin sulle need kakssada rubla ja laenan sulle teist niipalju juurde — kui sa jälle ilusti kahe nädalaga tagasi maksad.»

«Oled sa rikas?» küsis Tougé, näboreid järsku kõrvale lükates ja ennast esimest korda täie näoga tädipoja poole pöörates.

«Miks sa seda küsid?»

«Tohoo, kas ma ei peaks rõõmustama. kui mu lihane tädipoeg rikkaks meheks saab?» hüüdis Tougé heastujus. Ta kõlistas ühtlasi lauakella ja andis sisseastuvale toatüdrukule käsu pudel veini ja kaks klaasi tuua.

«Ära kiirusta üleliiga,» naeratas Anton. «Võib-olla. et ma nii rikas ei olegi kui sa arvad.»

«Võrukael!» naeris Tougé. «Küll ma sind tunnen! Oled vist Peterburis rikka naise võtnud.»

«Ei, ma tahan siin alles naist võtta.»

«Palju ta kaasa saab?»

«Kena näo ja hea südame.»

«Tühjad kõnekõlksud. Aga mis ta nimi on?»

«Anna Klimp.»

Tougé vahtis Antoni otsa, nagu ootaks ta, et see teda korruga kägistama hakkab.

«Oled sa peast nõder?»

«Ma pole eluajal nii tark olnud kui praegu,» kostis Anton vagusalt.

«Päris juhm oled sa, rumalam kui vasikas!» kärgatas Tougé. «Kas sa toruhiidlane siis põrmugi ei tea, mis tüdruk see on? Temal ei ole punast kopikat hinge taga ja peale selle on ta teise mehe armuke!»

«Kuidas sa julged seda ütelda?» kärgatas Anton vastu.

«Ma räägin, mis ma oma silmaga olen näinud. See tüdruk on praegu veel Hugo von Randeni palgatud armuke ja elab kõlvatu naisemehe armust.»

«Kus see Randen elab?»

«Ma ei tea, teda ei olegi vist praegu Tallinnas,» kostis Tougé korruga araks minnes.

Anton tõusis üles.

«Kuule, Theodor,» ütles ta ähvardavalt, «ma leian Randeni ilma sinu abita üles, ja tuleb siis ilmsiks, et sa ühe sõna oled valetanud, siis hoiä oma nahka!»

«Kuhu sa lippad?» hüüdis Tougé talle järele. «Joome enne klaasi veini kokku.»

Anton oli juba uksest välja läinud.

* * *

Randen ei olnud sel päeval mitte ainult Tallinnas, vaid ta oli ka üksipäini kodus ja — heas tujus. Viimast asja peame siin iseäralikult nimetama, sest Hugo von Randen ei olnud läbikaudu ammugi enam see rõõmsa ja kerge meelega noormees, kes ta siis oli, kui ta Klimbi-mutri elutoas badesalongi muusika järele tantsis ja Kiisa-emandagi südame ära võitis. Kes seda oleks võinud uskuda? Randen ei tundnud enam muul ajal õiget rõõmu kui siis, kui noort prouat kodus ei olnud. Emma kodusolemisel läks ta päev-päevalt nukramaks ja põgenes, kui vähegi võis, nooriku sorava kõne ja heleda naerulagina eest. Emma leidis suurt meeiehead lustlikkude noorte meeste seltsist, kelle meelitavat naljajuttu iialgi üks tõsine mõte ei seganud. Ime! Randen jättis oma hiilgava noore proua, kelle pärast sugulased ja tuttavad ta peale kadedad olid, kerge südamega teiste seltsi ja puges minema, et jälle kord vabalt hinge tõmmata. Emma arvas märkavat, et Hugo õigusepärast kaunis igav ja üksluine mees oli, ja ei nõudnud enam, et Hugo igal pool nagu vari tema kannul pidi käima. Praegu oli noor proua juba neljat nädalat Liivimaal oma sugulase krahv Mangotti juures võõrsil ja kirjutas koju pikki kirju neist vaimustavatest pidudest ja lõbudest, mis seal iga päev pidid olema. Randen luges neid kirju ja rõõmustas, et ta neist lõbudest osa ei pruukinud võtta.

Randen istus lahtise akna ees ja vaatas mõttes Narva maanteel liikuva elu peale, kui toapoiss sisse astus.

«Üks härra . . . või isand» — toapoiss näis kahevahel olevat, kumba aunime tarvitada — «soovib härra jutule saada.»

«Mis ta nimi on?» küsis Randen.

«Härra . . . või isand Pajusild.»

«Pajusild? Ei tunne. Lase ta sisse astuda.»

Toapoiss läks, kuna Randen mõteldes kordas: «Pajusild . . . Pajusild . . . kus ma seda nime enne olen kuulnud?»

Anton astus sisse. Randen läks talle paar sammu vastu.

«Härra Pajusild? Palun istet võtta. Mis teie soovite?»

«Mul oli teie käest midagi küsida,» ütles Pajusild.

«Ma vastan heameelega, kui võin.»

«Keegi ei või minu küsimusele paremini kosta kui teie, härra von Randen. Ma tahtsin teiega Anna Klimbi pärast rääkida.»

Randen pörkas tagasi.

«Ärge ehmatage, ma ei ole politseist ega mujalt saadetud,» ütles Pajusild naeratades. «Ma tulin iseene nimel ja ütlen kohe ette, et teie vastus minu küsimuse peale räägitavale neiule mingisugust kahju ei või tuua.»

Randen oli terava kõrva ja silmaga aru kätte saanud, et see, kes tema ees seisis, kuigi mitte kõrge hari-dusega, siiski ausa ja õrna meelega mees oli. See leidis vaigistas tema kahtlusi külalise kohta, nii et ta kaunis rahuliselt küsida võis:

«Teie olete vist Anni sugulane? . . . Andke andeks, härra Pajusild, et ma seda neiut kui vana sõpra nii sõbraliku ja minu meelest ikka veel nii armsa nimega nimetan.»

Pajusild kummardas rahulolemise märgiks ja kostis: «Ei, mina ei ole neiu Klimbi sugulane, aga ma ei ole temale ka mitte võõras. Ma tunnen Annit lapsest saadik ja tahan teda endale abikaasaks kosida. Miski asi, miski ilmutus ei või mind sest võetud nõust enam ära pöörata. Anni on mulle oma jah-sõna andnud ja sealjuures kõik oma ees-elu mulle jutustanud. Teist rääkis ta suure armastusega. Mul ei ole selle asja kohta mingisugust kahtlust, aga ma olen kõrvalt mõnda kuul-

nud, mille üle ma teie käest täielikku seletust tahaksin saada, et sellega laimajate suud võiksin sulgeda.»

Randen vahtis enese ette maha; tal oli raske oma südameleigutusest jagu saada.

«Teie olete aus mees, härra Pajusild, kes vististi Annit õnnelikuks püüab teha,» kostis ta viimaks soojalt. «Teil on õigus küsida ja vastust ei pruugi teie karta. Mul ei ole Anni kohta midagi salata, ja et tunnistus seda täielikum oleks, tahan ma teile otsast otsani kõik jutustada, kuidas see tuli ja kuidas see lõppes.»

Pajusild nikutas pead, tähendades, et ta seda oli oodanud.

«Sest on nüüd kolm aastat aega,» algas Randen, «kui mina nelipühi teisel pühal ühe sõbraga Pirita jõel paadiga sõitsin. Meie lähedal sattusid kogemata kaks nais-terahvast ja üks meesterahvas lootsikuga hädasse ja meil läks korda nende lootsikut ümberminemise eest hoida. Üks neist naisterahvastest oli Anni ja — nüüd mul tuleb meelde, kus ma teid enne olen näinud, härra Pajusild. Kas teie ei olnud see meesterahvas, kes nendega ühes paadis oli?»

«See olin mina,» kostis Pajusild.

«Noh, siis teate isegi, kuidas see juhtus. Meie läksime koju ja teie jäite meist maha. Anni meeldis mulle väga. Juba sest viisist, kuidas ta mulle oma tänu avaldas, sain ma märku, et see igapäevane tütarlaps ei olnud. Tühjast alpimisest ei olnud tema juures sel korral ega pärast iialgi juttu. Nii rõõmus ja koguni vallatu, nagu ta ajuti olla võis, nii lihtne, tõsine ja mõtterikas oli ta loomu poolest. Ta ei salanud mulle, et ka mina temale meeldisin. Tema otsekoheus pani mind esimesel silmapilgul mõtlema, kuid siis märkasin pea, kust see tuli. Tema oli noorest peast õppinud oma tahtmise järele ja ilma inimeste kartuseta tegema, mis ta heaks ja õigeks arvas. Ta oli läbi ja läbi loomulik, aus ja õiglane. Kui ma värava ees teda jumalaga jätsin ja küsisin, kas ma jälle tulla tohin, vastas ta lihtsalt «jah». See vastus liigutas mind imelikult, sest ta oli valehäbist ja häbi- puudusest ühtlasi kaugel.»

Randen, kellele kõik vanad mälestused korruga

südame peale tormasid, ei suutnud kohe edasi kõnelda. Ta tõusis järsku üles ja tõukas teise akna lahti, nagu oleks toas liiga palav olnud. Siis rääkis ta, mööda tuba edasi-tagasi kõndides, suurema elavusega edasi:

«Ma tulin muidugi jälle ja maitsesin Anni seltsis kahe kuu aja sees mitu õnnelikku päeva. Meie armastasime teineteist, kuid seda võin ma teile, härra Pajusild, kui mees mehele kindla sõnaga tunnistada, et meie keskel midagi ei ole juhtunud, mis Annit teie või kellegi teise kosilase silmis alandada võiks. Ta on täiesti puhas ja mul ei ole tema kohta siis ega pärast muud mõtet olnud kui seda, et see mees õnnelikuks on kiita, kes temaga altari ette tohib astuda. Mul enesel oli see nõu ja himu, aga seal tulid elu kibedused ja nõudsid lahkumist. Meie olime teineteist kui ausad inimesed armastanud ja meie lahkumine oli nii täieline kui võimalik. Ma ei ole Annit sest saadik silmaga näinud.»

«Seda kõike on Anni ise mulle rääkinud.» ütles Pajusild oma kübarat silitades. «Ja muud ei ole teil midagi tunnistada, härra von Randen?»

«Muud midagi. Anni võib ainult tõtt rääkida. Ta hammustaks ennemini oma keele suust ära, kui et ta valet suhu võtaks. Temal on kindel tahtmine ja palju õiglast uhkust. On ta teile oma käe lubanud, siis on ta seda kõigest südamest teinud, ja teie võite julge olla, et hea ja ausa abikaasa saate.»

«Seda ma tean,» ütles Pajusild lihtsalt. «Ma ei oodanud teie poolt teist vastust ega oleks iialgi küsima tulnud, kui mul mitte teie oma suusõna ühe paha suu sulgemiseks vaja ei oleks olnud.»

Nende sõnadega tõusis Pajusild üles ja tegi kerge kummardamisega minekut.

«Kes selle paha suu omanik on?» küsis Randen kulmu kortsutatades.

«Sellest ei maksa enam rääkida.»

«Olgu kuidas on,» ütles Randen kindlasti, «kuid nii palju lisan ma veel juurde, et mina igal ajal valmis olen oma tunnistust igaühe vastu sõna ja teoga tõendamata. Ja nüüd» — siin pakkus Randen külalisele kätt — «palun teid lõpuks veel endisi sõpru südamest tervitada, iseäranis Klimbi-mutrit ja Kiisa-emandat.»

«Seda soovi võin ma ainult poolikult täita,» ütles Pajusild.

«Kuidas nii?»

«Anni ema puhkab juba teist kuud Kalamajas.»

«Kalamajas?» kordas Randen kohmetades.

«Jah, ta suri veetõvesse... Kahju küll, oli hea inimene. Anni oli väga kurb. Nüüd hakkab pikkamisi toibuma. Kiisa-emand elab ikka» — Pajusild naeratas — «ja on kaunis tervet nägu. Teie tervitus saab teda rõõmustama.»

Pajusild kummardas viimast korda ja läks.

Tee peal ostis ta poest kena ja hästi painduva kepike ja läks siis otsekohe Tougé juurde. Mis nende vahel sel puhul räägitud sai, jääb saladuseks, aga kui Pajusild tädipoja töötoast välja astus, oli tal tuliuest kepikesest paljas pea pihku jäänud. Tougé hõõrus pärast sugulase äraminekut tüki aega selga ning õlgu, istus siis laua äärde ja hakkas tulise agarusega kaebekirja valmistama. Aga kui töö valmis oli, kiskus ta kirja jälle lõhki ja pomises tuseselt:

«Pagan võtku, sarnase närukaela peale ei või kaevatagi, muidu saab terve linn teada, et ma lukksepa sugulane olen!»

13

Randeni meel oli kuulnud asjast sügavasti liigutatud. Klimbi-mutri elutuba seisis hulga aja pärast jälle selgesti ta vaimusilma ees. Ta nägi Annit rõõmsa, lahke näoga lauda katvat, kuna ema kolde ees teekatelt susistas ja Kiisa-emand akna all sukka kudus. Sügav, õnnestav rahu, mis ainult kõige paremate ja kõige targemate inimeste seltsis viibib, asus selle pildi mälestusel Randeni südamesse.

Ja nüüd pidi Anni teise mehe naiseks saama, ja Klimbi-mutter puhkas Kalamajas.

Randenile tuli meelde, et ta kord pooltõsiselt, pool nalja pärast oli töötanud pärast Klimbi-mutri surma tema hauale vaniku panna. Ta tundis sest meeldetulekust rõõmu ja võttis nõuks töötust nüüd kohe täide

saata. Ta läks välja, võttis Vene turult voorimehe, ostis Harjuväravas kärneri poest kena hauavaniku ja sõitis Kalamajasse. Ta ei tundnud seda eesti koguduse surnuaeda ja oli värava ees kahevahel, kas sisse minna või vanikut surnuaia ülevaataja kätte anda.

«Ei!» ütles ta lühikese mõtlemise järel. «Klimbi-mutter on seda väärt, et ma ise ta haua üles otsin.»

Surnuaia ülevaataja juhatusel leidis ta kergesti selle paiga üles, kus kullatud plaadike lihtsa raudristi küljes tunnistust andis, et Elise Klimbi surelikud riismed seal kalmu all puhkavad. Haud oli rohkesti värskete lilledega ehitud ja Randen lisas oma vaniku nende juurde. Siis pani ta käed kokku ja jäi mõttes haua ette seisma. Ta ei palvetanud mitte, aga imeline tundmus, lõpmata valus ja lõpmata magus, käis ta südamest läbi. Vist oli Anni eile, võib-olla täna veel sellesama paiga peal seisnud. Korraga käis värin Randeni kehast läbi. Ta arvas Annit enese kõrval seisvat.

«Ma hakkan viirastusi nägema,» ümises ta, käega silmade üle pühkides. «Mis see tähendab? Tahan ma Annit veel korra näha? Ei. Ma ei tohi ega taha seda himustada. Mis surnud, see surnud.»

Randen sõitis koju ja andis voorimehele suure jootraha. Ta tahtis teist inimest õnnelikuks teha, sest ta ise tundis ennast õnnetu olevat. Majas valitses sügav rahu, sest teenijad olid oma loaga välja läinud, mis sagedasti juhtus, kui prouat kodus ei olnud. Randen märkas vahel kibedusega sarnast lugupidamise puudust, aga ta ei lausunud sellest iialgi sõna. Ta oli ju rikka naise mees. See-kord rõõmustas ta ainult, et oma mõtetega ükski võis olla. Ta mõtles oma väljastpoolt hiilgava elu peale ses kõrges seltskonnas, mille läikiva katte all nii palju valet ja valskust, südamekülmust ja surmavat igavust varjul on. Kõigi nende mõtete põhjast paistis talle ikka ja ikka jälle Anni kena nägu otsekui kauge rahu ja rõõmu töötus vastu. Ja nüüd oli üks teine selle töötuse pärija!

«Ta ütles, see tund Pirita metsas, kus ta mulle lillekimbukese sidus, olla tema viimne õnnelik tund olnud,» mõtles Randen. «See oli m i n u viimne õnnelik tund. Ta ütles, et karv seob, ja ei tahtnud kimpu oma juuksega siduda. Mina nõudsin seda. Mispärast? Ma ei

uskunud karva salaväe sisse, ja ometigi on siin ilmas salavägesid, mis inimesi igavesti vangistavad. Ma olen nüüd seotud ega pääse enam lahti. Lilled ja juuksekarv on mul praegu veel alles. Sellega pean ma nüüd lõpetust tegema. Mispärast peaksid need surnud asjad igavesti mu hingerahu rikkuma?»

Randen tegi oma kirjutuslaua lahti, mis veel ta poissmehepõlvest päritud oli, ja võttis sealt väikese kirja-paki välja, mille ümber punane pael seotud oli. Kimbuke närtsinud lillesid oli sellesama paela vahele pistetud. Randen kaalus pakikest käe peal ja ümises:

«Kerge asi, aga kui raske on ta mõju minu elu peale? Kus palju rõõmu, seal palju valu. Vana lugu.»

Ta tõmbas pealmise kirja välja ja hakkas lugema. See oli Anni viimne kiri, päeval enne Piritä-sõitu kirjutatud:

«Viie päeval ei ole ma Sind näinud,» luges Randen. «Tahad Sa nädalat täis teha? Ma olin sel viimasel õhtul nii õnnelik. Ema narrib mind ja ütleb, et Sina ikka vist enam tagasi ei tule. See on mu südamele ütle mata valus, sest ma tean, et see iga päev nõndaviisi võib tulla ja peab tulema.» — «Vaene Anni! Kui ilusasti ja selgesti ta kirjutab! Ta oli mõistlik ja ometigi kuuma tundmusega. Kõik, mis ta ütles, oli hea ja sügav. Oh rikkus ja kõrgus, kui kaugemale jääd sa tõsise südamerikkuse taha!»

Randen tõmbas teise kirja välja ja tahtis nad järgemööda kõik läbi lugeda. Aga see oli ta südamele liiga valus; ta ei suutnud edasi lugeda. «Miks ma surnuid elusse äratan? Pean lõpetama. Ehk kustuvad nende nähtavate mälestustega ka nägemata mälestused aegamööda ära.»

Randen tegi kaminas tuld ja laskis pikkamisi, nagu tahaks ta magusat valutundmust pikendada, ühe lehe teise järel tuhaks põleda. Kõige viimaks hoidis ta veel lillekimbukest käes ja pidas aru, kas peaks juuksekarva lahti päästma ja ka lillekesed ükshaaval ära põletama. Äkitselt aga, otsekui ebausklikust hirmust raputatud, heitis ta terve kimbukese korruga tulle.

Üks särisev lõke — ja siis oli kõik otsas.

«Olen ma nüüd vaba?» ümises Randen kahvatult. «Tahan ma vaba olla? Ei, ma ei taha seda mitte. Karv on tuhaks põlenud ja siiski olen ma seotud. Igavesti seotud.»

14

Augustikuus said Anton Pajusild ja Anna Klimp Jaani kirikus laulatatud. Kirikus oli palju võõraid pealtvaatajaid, kelle silmis pruutpaar armu leidis, kuna isand ja emand Kiisk, kes piduvõõraste hulgas olid, naljasõnade rahe alla sattusid. Oma õnneks ei pannud isand ega emand seda sugugi tähele, vaid mõlemad olid iseenesega, maailma asjadega ja kõigepealt Anni pulmadega nii rahul, kui iganes võimalik. Pruut oli veidi kahvatu, ühtlasi tõsine ja lahke. Igaüks võis näha, et see õnnelik pruutpaar oli. Ainult väga terava pilguga pealtvaataja oleks võinud kahevahel olla, kas see kõige sügavama õnne või palja rahulolemise kuma oli, mis pruudi silmis läikis.

Pärast laulatust istus noorpaar tõlda.

«Kas su süda on rahul?» küsis Anton, armastusega nooriku silma vaadates.

«Jah,» kostis Anni ja surus mehe kätt.

«Aga selle teisega oleksid sa õnnelikum olnud.»

«Kes teab? See oli teine asi, mis elus üksainuke kord juhtub. Ma olen täiesti rahul. Ma tahan tööd teha ja truu naine olla.»

Anni tõmbas sügavasti hinge ja vaatas aknast välja uulitsale, kus äge elu liikumas oli. Uue, tõsise elu aimdus voolas soojalt noore naise südamesse. Ta rind paisus, pisar tungis ta laugele. See oli ta viimne ohver neitsipõlvele, mis nüüd kõigi oma mõtete ja unenägudega, oma noore õnne ja valuga sinna lõpmata sügavusse vajus, kust enam tagasitulekut ei ole.

TALLINNA NARRID JA NARRIKESED

I

KUULSUSE NARRID

1

U^u heksateistkümnendama aastasaja lõpul olid Jaan Tatikas ja Salomon Vesipruul ilma kahtlemata kõige suuremad vaimukangelased Tallinnas — kui mitte terve maailma, siis ometigi kumbki ühe inimese silmis, ja need inimesed olid nemad ise.

Kui Jaan Tatikas mitte üle maailma kuulsaks ei ole saanud, siis ei ole see tema laisa tahtmise süü. Tema on selle tarvis salasoovisid salvede kaupa, palavat higi pangede kaupa ära kulutanud. Ta sündis oma esimesel elupäeval ja ilmutas kohe kindlat nõu kuulsaks meheks saada, sest temal oli pahema käe küljes paljalt neli sõrme. Võib-olla, et Tatika looja tema loomise ajal kuni viieni selgesti lugeda ei mõistnud; võib ka olla, et ta lapsele kohe tulevase kuulsusepandi kaasa tahtis anda; olgu see kuidas tahes, aga niipalju on tõsi, et Jaanil pahemat põialt, mõnede teatuste järgi ka üht tarvilikku kruvi pea küljes ei olnud ja et see asi kohe

hulga inimesi temast rääkma pani. Ja see'p see kuul-
sus ongi...

Niikaua kui Jaani mähkmetes peeti, olid tema kõr-
ged püüdmised ning vaba liikumine takistatud; oma
pahameelt selle üle avaldas ta vägi valju hääle ja sä-
herduste tegudega, millede järeldused kasimist nõua-
vad. Niipea kui ta omaenese jalgade peal kõndida toht-
tis, ilmus ka kohe tema selge ja kindel tahtmine oma
nime inimeste suhu sobitada, nimelt sel viisil, et ta
keelu vastu akna peale ronis ja sealt välja kukkus.
Aken oli väga kõrgel ja Jaan oleks kergesti oma kuul-
susehimu ohvriks võinud saada; aga tema õnneks läks
just sel silmapilgul vene aednik, ilmatu lai sõstrakorv
pea peal, akna alt mööda; Jaan kukkus korvi sisse ja
muutis sõstrad — sõstramoosiks. Kui teda sealt välja
aidati, oli ta terve, aga pisut uimane ning suure sisse-
tehtud pirni nägu. Uulitsapoisid lakkusid ta suure
isuga puhtaks. Terve nädala jooksul ei räägitud Tal-
linnas muust kui sõstardega sissetehtud poisikesest.
Jaani vanemad olid selle juhtumise üle nii kohkunud,
et nad kohe kõrge elupaiga maha jätsid ja linna viima-
ses otsas tillukese maja ostsid.

Kui Jaanike kaheksa aastat vana oli, astus ta oda-
vasse rahvakooli, et ennast suurel määral oma täht-
sale ülesandele ette valmistada. Koolis tulid tema kõr-
ged püüdmised mitmel näol valguse ette. Ta nikerdas
kõik lauad ja pingid nii naljakaid vigureid täis, et keegi
erapooletu pealtvaataja naeru ei võinud pidada. Kool-
meister aga oli kärsitu ning kiusliku loomuga mees, kes
laste iseloomust õieti lugu ei mõistnud pidada. Tema
võttis ühel ilusal suvehommikul Jaani käsile ja joonis-
tas talle selle paiga peale, kus selg ja jalad korraka
nime kaotavad, teistmoodi vigurid, mis Jaanile suure-
mat nalja ei teinud. Jaan ilmutas nõu mõnda mõist-
likumat kooli oma sisseastumisega austada, ja et Jaani
vanemad, nagu see nende kohus oli, ikka ja igas asjas
poja tahtmist täitsid, siis sai Jaanike teise kooli pan-
dud. Siin jättis ta lauad ja pingid peaaegu puutumata,
kiskus aga selle eest oma kaasõpilaste raamatutest
lehed välja, tegi paberist kuulisisid, kastis need tindi
sisse ja pani neid salamahti sõrmede abil igale poole

lendama, kus mõni inimese pealuu märgiks ees juhtus olema. Ühel päeval lendas niisugune kuul koolmeistrile otsekohe suhu, kui see just seletamas oli, kuidas täht «a» laulmise juures peab kõlama. Jälle riputati Jaanile põletamata kasetuhka selja peale; sel ajal tehti seda üleüldse üpris sagedasti, palju sagedamini, kui seda kannatajate poolt ihaldati.

Jaan läks kolmandast koolist suuremat õigust ja haridust otsima. Aga ta oli esimeste õpetajate eksituste läbi kooliskäimise himu sootumaks ära kaotanud; tema istumisepaik koolitoa viimases pingis jäi nädalate kaupa soojendamata ja tema raamatute sees röömustasid koid kõige rahulisema pesapaiga üle, mida nad iganes maa pealt leidnud. Aasta lõpul oli Jaani õppimiste arvestusnumber — 0 ja tema õppimisehimu veel kaks või kolm korda vähem. Nõnda astus siis Jaan Tatikas vanemate loaga koolipoisi seisusest välja, kui ta kuusteist aastat vana oli. Tema oli kõrge hariduse-pulga peale jõudnud, sest ta rääkis tallinna murdega saksa keelt, luges jämedat trükki selgesti ja mõistis vigadega kirjutada. Kuulsuse ihaldus, mis seni poolteadmata tema põues oli hinganud, ärkas nüüd vägeval viisil. Et ta kuulsaks meheks sündinud oli, selle poolest ei olnud Jaanil mingisugust kahtlemist. Küsimus oli üksi: mil viisil? kui kergesti?

Kümme aastat otsis Tatikas asjata kostmist nende küsimuste peale. Tööd ei teinud ta selle ajaga küll mitte kõverat kõrtki; aga ta mõtles väga palju, magas vahel kaks-kümmend neli tundi järjest ja hakkas siis jälle mõtlema. Vanemad nägid, kui raskesti poeg ennast vaevas, ega sundinud teda vägisi igapäevasele tööle; neil oli õnneks niipalju jõudu, et oma õrna kuulsusetaima mureta võisid kosuda lasta. Viimaks surid mõlemad ära; poeg vajutas nende silmalaud kinni ja võttis nõuks enese silmad nüüd alles hästi lahti teha.

Kord lamas ta harjunud viisil mere ääres kõhuli maas ning vahtis mõtterikka näoga vagusalt vulisevate voogude poole. Ta silm jäi ühe paadi peale seisatama, mis madala koha peale sattunud oli, nii et kaks meest, kes sees istusid, teda milgi viisil paigast liigutada ei saa-

nud. See'p see suur silmapilk oligi, kus tuleviku tee ja kuulsuse läige korraga Tatika vaimusilma ees vilkusid.

V «Mispärast ei ole paadid nii tehtud, et nendega vee ja kuiva maa peal ühtlasi võiks sõita?» ümises Tatikas oma nina otsast kinni hakates. «Mispärast ei ole mere-laevad mitte ühes tükis ka õhulaevad? Seda mõtet ei ole veel kellelegi pähe tulnud. Seda kiidetud inimeste tarkust! Tustivad maa ja taeva läbi, aga tõde jääb ikka kahe silma vahele... Tänu jumalale! Ma tean nüüd, mis mind ühe pauguga kuulsaks teeb. Ma tahan ühe sõiduriista teha, millega ühel hoobil maa peal, vees ja õhus võib sõita... Mmm! Ma olen suur väljamõtteleja. Kahju, et mu esimene leidus nii hirmus lihtlabane on!»

Tatikas kargas püsti ja tormas koju, nii et tolm taga oli.

U Sestsaadik uuris Tatikas looduse salavägesid ning püüdis neid oma auks ja teiste kasuks tarvitada. Ta ostis enesele saksa keeli raamatu, nimega «Elementarkursus der Physik», kus kõik looduse saladused otsekuu lahtise pihu peal välja laotatud olid, kakskümmend neli poognat kirjutuspaberit, sirkli ja pliiatsi ning hakkas plaane joonistama. Plaanide järgi laskis ta raud- ja puuseppadel masinajaod valmis teha ja seadis nad ise kokku. Töö edenes kiiresti. Kolme aasta pärast oli uus sõidu-, ujumise- ja lendamisemasin valmis.

U Tatikas kutsus sõbrad ja tuttavad kokku ja tegi nende nähes esiti kuiva maa peal sõidukatset. Katse oleks ilma kahtlemata väga hästi korda läinud, poleks mitte masinal üks tühine, kõrvaline viga olnud, nimelt see, et ta koguni liikuda ei tahtnud; alles siis, kui Tatikas talle südametäiega tugeva jalahoobi andis, ärkas masin unest, värises ühe silmapilgu ja heitis teise külje peale...

Siis tegi Tatikas veesõidu proovi. Kergesti oleks ta otsekohe Austraaliasse võinud sõita, kui jällegi pisukest äpardust ei oleks juhtunud. Juhtus aga nii, et Tatikas oma uue laevaga, mida käte ja jalgega võis sõuda, mere põhja vajus, enne kui ta veel õieti sai peale istuda. Suure vaevaga päästeti surematu leidja ja leidus uppumisesurmast. Tatikas lubas nüüd otsekohe õhu sisse purjetada ja aegamööda kõige majakraamiga kuu peale elama kolida.

Kui masin jälle kuiv oli, istus Tatikas tema peale ja hakkas elavasti üht vänta keerama, mis lennumasina tiivad liikuma pidi panema. Masin kriiksus ja kääksus väga kardetavalt; vist oleks ta lähemal silmapilgul kerkima hakanud, aga just sel silmapilgul astus Tatikas jälle maha ja ütles külma verega:

«Siin on vähe tuult.»

Ta viis masina koju ja seadis ta oma maja katusele üles. Parajal ajal puhus kange tuulehoog ja Tatikas mõõtis silmadega maa ja kuu vahet. Lennumasin kõikus, kerkis ja — lendas oma leidjaga taeva? Ei lennanud, vaid kukkus suure praginaga katuselt maha ning lagunes mitmeks tükiiks. Tatikas ise oleks peaaegu siiski kaelamurdmise teel õhuelanikkude liiki sattunud, aga tema praeguseks ja maailma tulevaseks õnneks ei olnud katus mitte kõrge; nii pääses suur väljamõtleva nikastatud liikmete, kriimustatud põskede ja rõhutud südamega.

Ta jättis selle leiduse mõneks ajaks seisma ja hakkas teisi masinaid ehitama. Tema leidused olid igapidi täielikud ja kasulikud, aga neil oli kõigil see ainuke viga, et neid keegi kusagil, kunagi ega millalgi tarvitada ei võinud. Tatikat ei eksitanud miski äpardus; üksi see oli paha, et ta varandus pikkamisi otsa lõppes, kuna keegi, ka mitte kõige targemadki inimesed temale poolt kopikat väljamõtlemise heaks kinkida, veel vähem laenata ei tahtnud. Tatika maja, millel kõigest kõike kolm kambrikest oli, kubises küll imelikkudest torudest, ratastest ja kraanidest, aga toiduvara oli seal väga harva leida. Tatikas ja tema suur koer Pontu olid maja ainsad elanikud; mõlemad olid nii lahjad ja õõnsad, et neid mõnede kentsakate masinate mudeliteks võis pidada; ajuti, kui nälg neid liiga näpistas, vahtisid nad niisuguste silmadega teineteise peale, mis kummalgi palju head ei tootanud.

Oma välispidises olekus näis Tatikas lihtsaid ja algupäraseid moode armastavat. Vähemasti olen mina näinud, et ta ühekorra terve talve läbi õlgkübaraga meie linna uulitsatel hiilgas; teinekord äratas ta minu imetusega segatud aukartust selle läbi, et ta palaval suve ajal neilesamadele uulitsatele paksu talvepalituga

ilmus, mis temale kuni taldade alla ulatas ja lõuast kuni jalavarvasteni osalt nõopide, osalt nõopnõeltega kinni pandud oli. Ma ei tea, kust ta selle imeliku ülikuue oli võtnud; ei ma ole ka iialgi aru saanud, kas ta teda sellepärast kandis, et ta sarnast riide näomoodi kõige kaunimaks pidas, või sellepärast, et ta oma rätsepa viga katta tahtis, kes tema pükse õigeks ajaks valmis ei teinud.

2

Salomon Vesipruul oli vähemasti niisama maias kuulsuse järele kui Jaan Tatikas, aga temal oli hoopis teistmoodi tööpõld. Juba varases nooruses oli tema selgelt aru saanud, missugune kuum vaim tema põues õhkus, missugusele tähtsale tegevusele saatus teda oli kutsunud.

«Mul on õigus Homerost, Shakespearet ja Goethet põlata,» hüüdis ta vaimustuses, kui ta kreiskooli¹ lõpuksamist läbi oli kukkunud, «aga ma tahan rahul olla, kui mind ükskord eesti Schilleriks saab nimetatama.»

Neist sõnades võib iga lugeja, kes midagi lugenud on, ise märgata, et Salomon Vesipruul tõusev täht eesti luuletaevas oli. Kindla nõuga oma rahvale jäädavat vaimuvara ja esimest suremata nime kinkida istus ta maha ja tõukas sule tindipotti. Töö edenes imeliku kiirusega, sest õhtuks olid kaks sulevart ühest otsast teiseni puruks näritud, kolm poognat paberit tindiplarakaid täis ja luuletaja sõrmed küünarnukist saati süsimustad; luulest oli juba pealkiri «Leekiv armastus» valmis. Teisel päeval said luuletuse esimesed sõnad «Ma armastan» lõpetatud. Nädala lõpul jõudis Salomon sellele otsusele, et tema vaim räägitud ajal salvide loomiseks veel küps ei olnud. Sõpradele seletas ta asja ligemalt ja laskis märgata, et ta eesti rahva arusaamist kõrgema luulekunsti kohta veel nõrgaks ja meistritööde kirjutamist liiga varaseks pidavat.

✓ Ta võttis nõuks üht uudisjuttu kirjutada. Tal oli küll natuke häbi suuri andeid nii viletsa töö tarvis raisata, sest mis asi võib kergem olla kui juttude kirjutamine? Pole muud vaja, kui võta tindipotist ja lao paberi peale. Imelik oli üksi see, et Salomon, kui ta tõesti tööle hak-

kas, midagi paberi peale laduda ei leidnud. Mitte kõige vähemat juhtumist ei tulnud talle meelde. Salomon mõtles selle asja üle järele, kuni ta magama jäi ja imelikku unenägu nägi; üles ärgates leidis ta rõõmuga, et unes nähtud juhtumised eesti uudisjutu tarvis nagu loodud olid. Kohe pistis ta sule tindipotti; aga — tont teab, kust see tuli — ta ei võinud milgi viisil õiget hakatust leida. Sõnad ja laused vilksasid otsekui pääsukeste salk ta peast läbi, aga ta ei jõudnud ühegi sabast kinni hakata. Kuna ta ahastades ja higistades sõnu otsis, läks unenägu ta mälestuses kahvatuks, kärises lõhki ja kadus viimaks ära nagu kerge udu hommikuse tuule käes. Vesipruul tegi veel mitu korda uuesti katset, aga uudisjutu peatükkide arv jäi ikka nulliks, tindiplarakate arv lugematuks.

Aastad läksid mööda.

Salomon ei langenud kordagi selle patu sisse, et ta oma annete pärast kahtlema oleks hakanud; ta teadis, et tema luuleallikas ühel päeval kangesti voolama hakkab ja terve maailma tema kiitust täis paiskab. Ta ootas seda päeva pikisilmi ja vabandas tema pikaldast tulemist mitmesuguste põhjustega. Kuni kahekümne viie aastani pidas ta ennast liiga nooreks; siis hakkas ta üleliigse vanaduse pärast värisema; segamata rahu puudus, vaesus ja mured said vaimustuse lämmatajateks seletatud; lihtlabased elusaatused, kitsas silmaring, vilets toit, iseäranis luulevaesed silgud ja riimita kartulid langesid raske kaebuse alla; kõige suuremateks süüdlasteks said aga endised luuletajad mõistetud, kes Salomoni kõige sügavamad mõtted ja kaunimad riimid eest ära olid varastanud.

Kümne aasta jooksul ei olnud luulekunst Vesipruulile nii palju kasu toonud, et ta selle eest toosi tuletikke oleks võinud osta. Et ta kehv mees oli, siis pidi ta igapäevase tööga enesele peatoidust muretsema. Kindlat ametit kartis ta kui tuld, sest see oleks tema luulevaimu lämmatada võinud; kes ennast pahna hulka segab, seda söövad sead, ütlevad sakslased. Nõnda oli Salomon aegamööda mitmed ametid läbi katsunud; ta oli kaupmeheõpipoiss, mõisakirjutaja, külakoolmeister, seakarjane, ajakirjanik, toapoiss, vabriku-töömees ja köster olnud.

Meie maal passivad need ametid ühe inimese käes väga mõnusasti kokku. Pikkamisi oli Salomon kolmkümmend aastat vanaks saanud ning enesele sada rubla raha ja ilmatu hulga eluteadust korjanud. Nende varandustega tuli ta suve hakatusel Tallinna ja võttis ette nüüd alles täies vabaduses ja segamata rahus luuletööd tõsiselt käsile võtta.

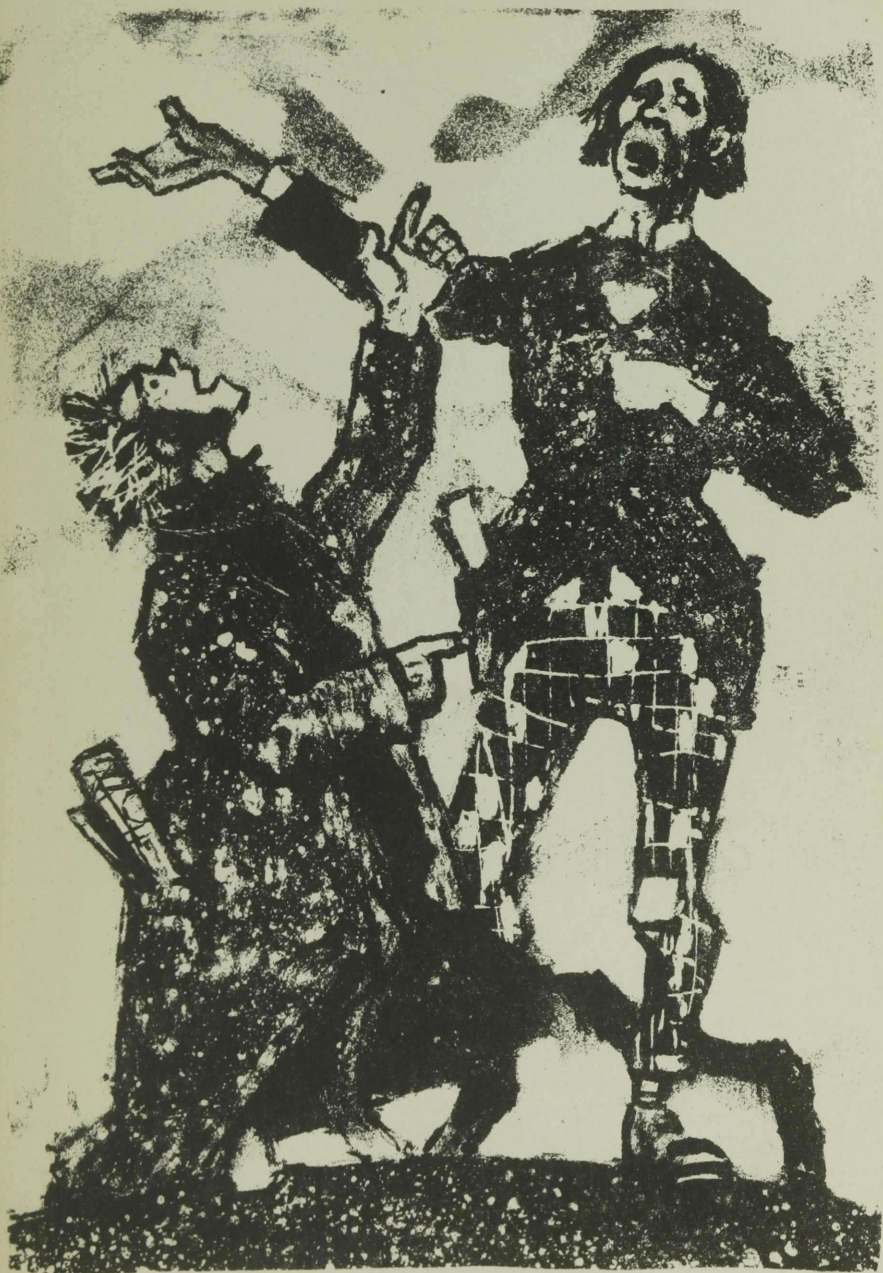
Linna viimases otsas, seal kus uulitsad liivaga silutatud ning majad nii madalad on, et üürihinnadki pisut rõhutud saavad, asus Salomon suvekorterisse. Ta üüris enesele selle tarvis poollagunenud lusthoone, mis laialise, aga ammugi jumala hooleks jäetud aia sees seisis. Koht oli üksik, vaikne ja luulelik — just nagu Salomon oli soovinud. Ümberringi tihe roheline rägastik, kõrged, sammaldanud puud, eemal hallitanud plankteravate lauaotstega. Plangu tagant paistis poollängakile vajunud vana ja pealtnäha tühi majake harimata kapsaiaa keskel. Harva oli kaugelt uulitsapoiste vilistamist ja mõne eksinud lehma ammumist kuulda.

«Minu tund on tulnud,» ümises Vesipruul, kuna pühalik värin ta nahast läbi käis. «Siin on kõik koos, mis luulevaimu võib kosutada: vaikne, mureta elu, sada rubla oma raha, rammus toit majaperemehe köögist, kirju elusaatuste mälestus, luuleline elupaik. Süda, mis sa veel igatsed? . . . Oh, pagan võtku, paberit on veel vähe!»

3

Vesipruul keeras lusthoone ukse lukku ja läks linnast paberit tooma. Georg Meieri poest² võttis ta nii paksu paberirulli kaasa, et selle peale terve maailma ajalugu oleks mahtunud. Kodu poole kõndides hakkas ta peas luuletuse plaani kokku seadma. Et aga mõtted sugugi käia ei tahtnud, siis astus Salomon trahterisse ja jõi niipalju viina, kui ta vaimustuse äratuseks küllalt arvas olevat. Päike oli juba looja läinud, kui Salomon kõrtsist välja astus.

Väga naljakas oli Vesipruuli kojukäiku pealt vaadata. Tema ei kõndinud kordagi viit sammu ühes joones, vaid kaldus ühtelugu pea paremat, pea pahemat kätt kõrvale, nagu otsiks ta mõnda hoolega peidetud

põikuulitsat; ta vahtis enamasti tardunud tähelepanemisega enese ette maha ja näis siis jälle mõnda kindlat punkti määratus kauguses teravasti uurivat; vahetevahel pilgutatas ta taevatähtedele kavalasti silmi. Sage-dasti ajas ta mokad torusse, nagu sooviks ta laulda; selles ettevõtmises sai ta aga oma korratute liikumiste läbi ikka eksitatud. Oli ta tüki maad kaunis keeruliselt, aga siiski püsti ja sirgelt edasi sammunud, siis vajus ta pealmine kehapool äkitselt ettepoole, jalad hakkasid kohutava kiirusega liikuma ja Vesipruul lendas kui nool väljasirutatud kätega mitu sammu otsekohe edasi; näis, kui oleks tal kindel nõu peaga mõnda maja ümber lükata; järsku pörkas ta aga jälle tagasi, ilma et nähtavat takistust ees oleks olnud, jäi silmapilguks seisatama, puhus põsed täis, raputas pead ja — sammus tasemalt edasi. Üks uulitsapoiss tõmbas mööda minnes ta kübara peast ja läks sellega rahunud oma teed. Vesipruul jäi küll seisma ja tegi ütlemata mõruda näo, jättis aga röövli taga ajamata. Teine hulgas tahtis paberirulli ta kaenla alt välja kiskuda, aga kergemini oleks ta Vesipruuli südame rinnust võinud võtta. Salomon hoidis paberirulli kramplikult kinni ja hakkas nii kole-dasti karjuma, et hulgas plehku pistis.

Koju jõudes leidis Vesipruul oma aia jalgvärava eest joobnud mehe, kes seal kummuli maas lamas ja otsekuu surnu magas. Mehe riided olid narus, pea ja jalad paljad. See on imelik, aga tõsi, et inimene, kes mõnes agulis uulitsale magama jääb, ennast ärgates ikka poolalasti leiab olevat. Salomoni aru läks joobnud meest nähes kohe selgemaks ja ta meel üpris pahaseks, sest iga õige ristiniimene vihkab oma vigasid, kui ta neid ligimese küljest leiab.

«Küll on joomine hirmus asi,» ümises Vesipruul kulmu kortsutades. «No miks nüüd niisugune veis, kes mee- ja mõistuse ära joob, ilma peale on loodud? Oh sa inimestesoo teotus!... Aga uulitsa peale ei või ma teda sedaviisi jätta... Ae, ärka ju, va lakekauss! Ega sa ometi surnud ole?»

Aga kõik hüüdmine ja raputamine oli asjata. Vesipruul võttis viimaks joobnud mehe käte alt kinni ja tõmbas ta aiaväravast sisse.

«Ärrra kisu!» purtsas joodik korruga.

«Ah sa elad juba?» hüüdis Vesipruul rõõmuga. «Kes sa oled? Kus sa elad?»

«Mm-mi'a o'en ll-loo'useuu'ija!»

«Mis sa oled? Looduseuurija? Oh sa vasikas!» naeris Vesipruul. «No kus sa siis elad?»

Aga joodik oli juba jälle kummuli heitnud ja magama jäänud.

«Mm!» pomises Vesipruul, teda kaastundmuse ja põlastusega silmates. «Kas see ei oleks hea nõu, kui ma kätte võtaksin ja joodiku eluloo kirjutaksin? ... Tõsi. Ma võtan ta ööseks enese juurde ja lasen tal hommikul jutustada, missuguste saatuste läbi ta nii sügavasse on langenud. Ehk on ta, nii lojus kui ta on, koguni mõni õnnetu armastaja? Vaat see oleks hüva! Vaat sedaviisi saavad kuulsad romaanid kirjutatud!»

Vesipruul tõstis magaja, kes väikese kasvuga ja nii iahja oli, et kondid naha sees kolisesid, kerge vaevaga üles, kandis ta lusthoonesse ja viskas oma voodi peale. Ise läks ta veel kord õue taevatähtede ilu imetlema. Vaevalt oli ta trepi peale maha istunud, kui ta haledat oigamist kuulis, mis lusthoone tagant näis tulevat. Sinna tõtates leidis ta, et joodik, kelle ta praegu alles voodi peale visanud, rohu sees veerles ja hambaid kiristas.

«No kuidas ta pagan siia pääses?» hüüdis Vesipruul käsi kokku lüües.

«Kuule, ll-lontrus, kui sa ss-seda veel üks kord teed, ss-siis ma löön su kondid pp-pi-pilbasteks!» ägas joodik.

Pead raputades kandis Vesipruul joobnud mehe oma süles jälle tuppa; siin sai ta alles aru, et ta esimesel korral mehe laiast aknast, mis voodi taga lahti seisis, välja oli virutanud. Et sarnast õnnetust teist korda ei sünniks, tõmbas ta nüüd voodi keset tuba ja pistis joodiku teki alla. Ise heitis ta ka varsti magama. Enne uinumist tuli talle see mõte, et joodik öösel kogemata ärgata ja ei tea missuguse pahateo ära teha võiks. Et ta sel korral ise ka kohe ärkaks, võttis Vesipruul oma pika kaelasalli, mida seitseteist korda ümber kaela võis mässida, ja sidus ühe otsa joodiku niuete, teise omaenese keha ümber.

Juhtus aga nii, et Vesipruul ise sel ööl rahutu oli. Ta nägi rasket und. Ta oli paksu romaani lõpetanud, kui korraga kaksikümmend viis kirjastajat ta kallale kippusid ja käsikirja, paljalt sada rubla trükipoogna eest pakkudes³, vägisi ta käest ära röövida püüdsid. Vesipruul nõudis tuhat rubla, ja kui kirjastajad teda selle peale lõhki kiskuda ähvardasid, põgenes ta — ikka veel sügavas unes — nende eest, roomas magava joodiku keha üle maha ja pugus voodi alla; et aga kirjastajad, kuni üheksasaja rublani pakkudes, ikka ta kannul olid, ronis ta voodi teisest äärest jälle üles; kaelasall sai pingule tõmmatud ja joodik kukkus tumeda prantsuga põrandale, ilma et Salomon unest oleks ärrganud. Ta pistis pea padja alla, nüüd kadusid tagaajajad viimaks ära ja Vesipruul jäi rahulikult magama.

Kui ta hommikul silmad lahti lõi ja minevase õhtu juhtumisi meelde tuletas, pani tema imestusega tähele, et joodikut enam voodis ei olnud; voodi alt kostis sügav hingetõmbamine. Vesipruul kummardas selle ääre üle, kus joodik oli maganud, ja püüdis voodi alla vaadata. Sealjuures vääratas ta ja libises voodi äärest alla. Aga üksi käed ja jalad puutusid põrandasse, kuna keha keskpak paik õhu sisse rippuma jäi. Selsamal ajal oli voodi tagant tumedat korisemist kuulda. Voodi alla piiludes märkas Vesipruul, et võõras teinepool ääres niisama haledasti lamamise ja rippumise vahel vaakumas oli kui tema ise. Vesipruul ei saanud ennast tükil ajal liigutada, sest kange naerutuhin ähvardas tema elu noore ea sees lõpetada. Seni paisus joodiku korin kuni mõirgamiseni, mille hulgas juba selgesti sajatamise sõnu kuulda oli. Viimaks sai Vesipruul naerust niipalju mahti, et ta põlvili tõusta ja kaelasalli enese küljest lahti teha võis. Joodiku pea ja keha kerkisid voodi tagant välja. Ta vahtis kurja näoga Vesipruuli otsa ja kärgatas:

«Mis narritempu te minuga mängite? Ja kuhu pagana röövliuku olen ma sattunud? Kus mu müts on? Kus mu saapad on? Mis sa irvitad? Kes sa oled?»

«Mina olen kirjaniik Salomon Vesipruul, kellest teie vist juba kuulnud olete,» vastas Salomon uhke tõsidusega. «Ma leidsin teid eile õhtul uulitsa pealt, arvasin

teid haige olevat ja koristasin siia, oma suvekorterisse. Teie olete mulle tänu võlgu, ei mitte vandumist ega põhjamist.»

Joodiku silmades läikis ikka veel unbusaldus.

«Mis teil minuga tegemist oli?» urises ta vähe pehmemalt. «Ega ma ometigi mõni joodik või hulgu ole, keda uulitsa pealt tarvis ära koristada. Mina olen ise majaperemees Jaan Tatikas, kuulus looduseurija ja masinate väljamõtteleja.»

«Seda ei võinud ma hingest aimata,» tähendas Vesipruul pisut pilklikult. «Palun südamest andeks, et ma teid lihtlabaseks joodikuks julgesin pidada, härra Sitikas või Lutikas.»

«Tatikas!» parandas looduseurija. «Teie tahate suur kirjanik olla ja ei näi veel minu nimegi tundvat. Ma ei tea ka, mida teie lihtlabaseks joodikuks nimetate. Kes nii suuri tegusid on teinud kui mina, see ei ole lihtlabane inimene. Et teie mind joobnud olete näinud, ei ole ime. Keda määratu õnnetus mitte jooma ei pane, see... see ei suuda viina eest maksta. Mõtelge ise: eile läksin ma selle õnnetu linna kõige rikkama kaupmehe juurde ühe uue masina plaani näitama, millega kividest otsekohe sealiha võib teha. Ma palusin masina valmistegemiseks ja patendivõtmiseks abiraha. Mind visati trepist alla. Ometigi võib iga laps aru saada, kui määratud kasu minu masin inimestele peab tooma. Aga võta näpust! Oleks ta kurivaim mulle tuhat rublagi laenanud — kolme kuuga oleksin mina kuulus mees ja maailm hädast päästetud. Aga see'p see on, et üks inimene teist ei raatsi tõusta lasta... Meelt ära heites läksin kõrtsi oma kibedat südamevalu ja võib-olla ka oma kõrgeid vaimuandeid napsu sisse uputama!»

Tatikas istus voodi ääre peal ja langes nukrate mõtete sisse. Vesipruul silmas teda haleda meelega, iseeneses mõteldes:

«See inimene on üks neist õnnetutest auahnuse ohvritest, kes ilma kõrgemate vaimuannete ja tarviliku ettevalmistamiseta suuri asju ette võtavad. Nende nõder vaim, pealegi veel kangest tuhinast pimestatud, ei saa iialgi aru, kui lapsikud nende püüdmised, kui määratu vahe nende tahtmise ja jõu vahel on ja kui

sündivalt nende toredad kõned tillukeste tegude kõrval naeru äratavad. Nad on roomajateks loodud ja tahavad lennata. Aga katsu niisugustele narridele tõtt suu sisse ütelda — kohe oled sa nende verivaenlane, oled kade, laimaja, kiusaja — ühesõnaga püsti kurat ise. Miski asi ei või neid pööraseid parandada.»

«Kas teil raha on?» küsis Tatikas järsku pead tõstes.

«Ei ole,» vastas Salomon väledasti.

«Olge meheks ja laenake mulle tuhat rubla!»

«Tohoo!»

«Teie ei saa seda mitte kahetsema,» kõneles Tatikas tungivalt. «Kui te ei usu, siis vaadake ise. Ma seletan teile plaani tükk-tükilt ära, ja kui teie mitte eile alles emapiimast ära võõrutatud ei ole...»

«Ei, ei!» sõitles Vesipruul ahastades vastu. «Mina ei või teile kopikatki anda. Teie plaanist ei saaks ma mitte äru; tõepoolest see ei maksa mitte juttugi.»

«Mis kirjaniik teie siis olete, kui teie kõige tähtsamatest asjadest sugugi ei hooli!» kärgatas Tatikas.

«Ma olen luuletaja, minu tööpõld ei ole siit maailmast,» ütles Vesipruul sügavas liigutuses ning tõstis silmad ämblikuvõrkude poole, mis laest maha rippusid. «Ma vihkan masinaid, mille mürin jumalikku luulet taevasse tagasi peletab. Ma olen viimne neist äravalitud luulekunsti jüngritest, kes maailma müdinast hoolimata ühe tähe järele kõnnivad, mis taevast nende hingesid imelise läikega valgustab.»

«Mis täht see on?»

«Suremata kuulsus.»

«Ma pole te nimegi veel kuulnud.»

«Maailm ei tunne mind veel küllalt,» õhkas Vesipruul. «Mu aeg ei ole veel tulnud. Täni ei ole ma omast peast veel muud kirjutanud kui ühe laulu, mis «Nuustaku aastalehes» kuulutuste seas ilmus ja mulle kuuskümmend viis kopikat maksma tuli; peale selle ühe jutukese, millega viis ajalehetoimetajat ja seitse kirjastajat mind pipramaale saatsid. Ma annan neile... ei, ma ei anna neile nende vaimupimedust mitte andeks. Miks ei teadnud nad mitte, missugune püha tuli minu põues leegib? Miks ei aimanud nad, missugune vahutav luuleallikas minu rinnus vägevale voolamisele kipub?»

Pea tuleb see aeg, mil maailm ühe pauguga minu kii-
tust täis pahvatab ja raiskuläinud luulekunst oma uut
seaduseandjat hõisates teretab. Küll nad siis näevad,
keda nad — pipramaale on saatnud!»

Vesipruul ei saanud vaimustuse pärast enam rääkida;
ta hakkas suurte sammudega kitsast tuba mööda edasi-
tagasi kõndima. Tatikas vaatas haleda näoga talle järele
ja mõtles iseeneses:

«See inimene on nii loll kui labidavars. Ta on üks
neist parandamata poolhulludest, kelle peaaegu kange
auahnuse lõkke läbi, mis alati nende sees loidab, viimse
tripsuni ära kõrvetatud saab. Neil ei ole niipalju mõis-
tust, et nad aru saaksid, et neil mõistust ei ole. Kirjuta
kas päikese peale, et nende jõud kõrgete püüdmiste kor-
dasaatmiseks liiga nõrk, nende hooplemine hirmus lap-
sik, nende aru segatud on, saada need seletused päi-
kesekiirtega koos otsekohe nende silmade sisse — nad
ei usu siiski. Häda sellele, kes haleda meele pärast nende
silmi lahti teha püüab; see õnnetu satub nende kustu-
mata viha ning põlgamise alla.»

«Kas tahate mulle üht meelehead teha?» pööras Vesi-
pruul järsku Tatika poole.

«Kas laenate mulle sada rubla?» küsis Tatikas vastu.

«Tühi jutt!»

«Tühi meelehea nurumine!»

«Ma ei soovi muud, kui et teie mulle oma eluloo
jutustaksite.»

«Mis teil sellega asja on?»

«Vaadake, teie olete nii ütlemata loll... ei mitte,
tahtsin ütelda: nii kentsakas inimene ja ma arvan, et
teie elus mõndagi naljakat juhtumist ette on tulnud.
Mul oleks nõu üht juttu teha.»

«Jätke see nõu parem katki.»

«Kuidas nii?»

«Teid saaks selle jutuga hullumajasse pistetama.»

«Ega seda ole.»

«See on teie õnn, et te seda ega midagi muud juttu
ilmaski ei saa lõpetama.»

«Miks?»

«Sellepärast, et teie kõige suurem narr ilma peal
olete.»

«Just sedasama tahtsin mina teile ütelda.»

«Minule!?»

«Teile. Ma tahtsin ütelda, et ma narrimat narri ilmaski ei ole näinud.»

«Just minu mõtted teie kohta.»

«Imelik, väga imelik!» hüüdis Vesipruul. «Tarkade suust olen sarnast rumalust ennegi kuulnud; aga kuidas võib üks inimene, kellel poole kopika eest aru peas ei ole, mind narriks pidada? Väga naljakas! Sellest võiks väga hea uudisjutu teha.»

«Vaat missugune jahupea mind narriks tuleb sõimama!» hakkas Tatikas pahandama. «Kas tahad, ma panen su tühja pealuu kõlisema?»

«Ärge siin jämedaks minge ühtigi,» manitses Vesipruul tasaselt. «Teie ei ole omas kodus ja võite siit kogemata rutemini välja lennata kui soovite.»

«Oot-oot, küll ma su enese lendama panen!» karjus Tatikas ja jooksis ümber voodi Vesipruuli kallale.

Ma ei tea kindlasti ütelda, kas Vesipruuli vahvate liiki võib lugeda või mitte. Seda ma tean, et ta kerge meelega püssi suu eest au otsima ei lähe, kui ta kogemata ei tea, et püss tühi on. Sea Salomon tühja püssi ette ja ta seisab seal odava hinna eest mitu aastat, ilma et ta ripsmekarvagi liigutaks. Aga lae püss rohu ning kuuliga — ja terve maailma varandus ei suuda Salomoni avatleda oma seisukohta mujal kui sada sammu selle sõjariista tagumise otsa taga valida. Et aga laetud püssi ja Tatika vehklevate rusikate vahel hädaohu suuruse poolest palju vahet ei olnud, tunnistas Vesipruul sellega, et ta kohe plagama pani. Kolm või neli korda laskis ta ennast ümber voodi kihutada. Siis tuli talle kogemata meelde, et tema siin õigusepärast peremees, et ta oma kiusajast palju suurem ja tugevam ja pealegi tema heategija oli. Üks inimene, kelle ta poolsurnult uulitsa pealt ära koristanud, oma tuppa kandnud oli, ei võinud talle mitte rasket viga teha. Vesipruul jäi äkitselt seisma ja pööras etteheitva näo oma vastase poole. Tatikas pörkas tagasi ja näis ehmatuse pärast keeletuks läinud olevat. Ta taganes veel kolm sammu, kiskus kaelasalli, mis ikka veel ta puusalt maha kõlkus, enese küljest lahti, viskas ta maha,

raputas tummalt rusikat Vesipruuli poole, kiristas hambaid ja kadus ukse taha. Röömsa ehmatus ja sügava tänutundmisega nägi Vesipruul tema taldu välkuvat.

4

Vesipruul hakkas värsket jõuga tööle; töö oleks kiiresti edenenud, kui ta mõne hea hakatuse oleks leidnud. Aga see oli tema õnnetus: hakatust ei olnud kusa-gilt leida. Liigutavaid jutulõppusid oli tal enam kui küllalt käepärast, näituseks: «Kolme nädala pärast olid Juhani ja Miina õnnelikud pulmad.» — «Nõnda sai kurjategija oma teenitud palga kätte.» — «Salomon sai kuulsaks ja rikkaks meheks, kuri Jaan aga käis tema ukse taga kerjamas.» — «Kui nad veel surnud ei ole, siis elavad nad tänapäevani» jne. Kõik need jutulõpud olid Salomoni enese välja mõeldud, igapidi uued ja algupäralsed, nagu lugeja isegi näeb. Aga hakatuste leidmises ei olnud Salomonil õnne. Hakatused olid tema kuulsuse takistajad.

Terve nädal läks mööda ja Salomoni paberirull oli ikka veel peaaegu puutumata. Suured ja laiad mõtted ei tahtnud kitsa paberi külge hakata. Vesipruul katsus mõtteid igapidi koguda, istudes, kõndides, voodis ja rohu sees lamades, selili ja kõhuli vaimustust oodates. Viimaks ronis ta koguni kõrge puu otsa, et jahe tuul taeva lähedal ta pead selgitaks. See paik meeldis talle nii, et ta raske vaevaga pika laua puu otsa vinnas ja enesele okste vahele mõnusa istumisepaiga valmistas.

Ta oleks vist põliselt puu otsa elama jäänud, kui jumal teda linnuks või ahviks oleks loonud; et ta paraku kogemata inimeseks oli tehtud, siis pidi ta vähemasti söömise ja magamise ajaks maapinda puutama. ✓ Oma mõtetega jäi ta ikka puu otsa. Seda ei ole sugugi imeks panna, sest siin oli Vesipruul viimaks uudisjutu hakatuse leidnud — igapidi uue, luuleliku, vaimurikka ja sügavat loodusetundmist avaldava hakatuse, mis vägeval jooksul punktidest ja komadest takistamata edasi voolas.

Siin ta on:

«Päikese kiired kuldasivad puude latvasi nii et just nagu kullatud olivad ja linnud laulsivad puude latvades ja kui nad mitte ei oleks laulnud siis oleks seal kaunis vagane lugu olnud aga nad laulsivad ilusti ja see oli väga ilus kuulda kellel aega oli kuulda, [siin oli koma] tuul kiigutas puude latvasi mis väga ilus näha oli ehk ta küll suurem asi ei olnud ja taevas oli taeva karva sinine . . .»

Kaugemale ei jõudnud Vesipruul mitte. Ühe nädala pärast sai ta aru, mis asi teda takistas. See oli naabri koer, kes tema mõttekäiku alalise haukumise ja ulgumisega segas. Muidu oli poollagunenud majakeses, mis naaberaiast paistis, hoopis vagane lugu; näis, kui oleks majake tühi. Üksi paha haisuga suits, mis ajuti korstnast, akendest ja pragudest välja keerles, andis tunnistust, et seal keegi odavaid kivisüsi põletas. Põletajat ennast ei olnud näha ega kuulda. Seda sagedamini las kis tema suur kollane, tige ja ärarääkimata lahja koer ennast näha ja kuulda. Kui ta mitte õue peal hirmsa mürinaga linde ja kasse taga ei ajanud, siis lippas ta uulitsale, kus ta kiiduväärilise erapooletusega igast möödaminejast haukumisele asja leidis. Iseäranis äratasid uulitsapoiste püksid tema tähelepanemist ja sagedasti võttis ta neist prooviks tüki kaasa. Öösel ei saanud poole versta maa peal ümberringi keegi magada, niikaua kui see koer seal juhtus olema, kus ta kuud näha võis. Kui ta Vesipruuli esimest korda puu otsas silmas, haukus ta plangu tagant kolm tundi järjest tema peale.

Vesipruul sai selgesti aru, et tema surematuks ei saa, kuni see koer elab. Ta võttis nõuks maksku mis maksab naabri käest koera ära osta ja kuidagiviisi vaikseks teha. Ühel päeval läks ta naabrit üles otsima; isegi on mõista, et ta vembla kaasa võttis.

Kui ta naabri õueväravast sisse astus, oli koer esimene, kes talle karates vastu tuli ja kohe tõsise osavõtmisega võõra reisi nuusutama hakkas; sealjuures urises ta nii ähvardavalt, et Salomoni nahast külm värin läbi sirises. Vesipruul jäi kohe seisma; ta ei julgenud oimugi liigutada; vaevalt on keegi loom pärast hingeheitmist nii vagane ja tõsine olnud, kui meie kan-

gelane sel silmapilgul oli. Koer heitis tema ette kõhuli maha, pani pea käppade vahele ja näis uinuvat. Nüüd võttis Salomon oma viimase vahvuse kokku ja hüüdis valjusti appi; aga vaevalt sai ta häält teha, kui koer hirmsa haukumisega üles kargas ja tõsist tahtmist avaldas Salomoni kintsu kinni hakata.

Õnneks kriuksus sel silmapilgul maja uks ja üks lühike kõhn mehike puudulikuis ülikonnas, prill taeva poole sõudva nina peal, astus välja. Vesipruul nägi imestades ja pisut kohmetades, et see keegi muu ei olnud kui looduseuurija ja masinate väljamõtleva Jaan Tatikas. Jaani silmist välkus kustumata viha tuntud pilkajale ning aumäärijale vastu; aga ka Salomoni süda paisus vaenulistest tundmustest selle inimese vastu, kes tema kõrge saatuse pärast oli julgenud kahevahel olla; nad oleksid võinud teineteise näo ära unustada, aga teineteise sõnu ilmaski.

«Mis te siin varitsete?» purtsas Tatikas.

«Tahtsin küsida, kas see teie koer on?» vastas Vesipruul nii külmalt ja rahulikult kui võimalik.

«Mis siis? Tahtsite talle seltsiks hakata? Mul on ühest koerast küll,» pilkas Tatikas.

«Ma näen, et teie koeral muidugi parajat seltsi on,» ütles Vesipruul torklikult. «Kui teie lossi kaitsmiseks ühest koerast küll saab, siis võiksite teise mulle müüa, nimelt selle, kes praegu mulle nii sõbralikult hambaid näitab. Ma maksan teile niipalju, et te oma saabastele uued tallad alla võiksite saada, mida teie vist mõnele vaesele olete kinkinud.»

«Küll ma sulle enesele tallad alla teen!» müristas Tatikas. «Pontu äss, äss, võta ta!»

Salomon tundis, et julgus, pilkamisehimu ja kuuesaba korruga temast lahkusid. Mehiselt appi hüüdes ning vemblaga kui lõukoer võideldes, libises ta tagurpidi hoovivärvast välja. Pontu saatis teda kuni aiavärvani, haukus seal, kuni ta läkastama hakkas, ja läks siis koju peremehe käest harjunud jalahoopi välja meelitama. Seekord sai ta silitada; tänu pärast ulgus ta vahetpidamata kuni õhtuni.

Vesipruul ei saanud rahu. Kes teab, kui kaugemale mee- leäraheitmine teda oleks kihutanud, kui mitte ühel

kenal hommikul Pontut kärvanult õuenurgast ei oleks leitud; väga tõenäitlik on, et mõni mõistlik inimesesoo sõber temale kihvti sisse oli andnud. Tatikas näis kõvasti uskuvat, et Salomon Vesipruul tema koera ära oli kihvitanud, sest ta viskas surnukeha üle plangu Vesipruuli suvekorterite ette. Vesipruul virutas raibe Tatika aeda tagasi. Tatikas viskas ta uuesti üle plangu. Pool päeva viitsid mõlemad härrad sellega oma aega, et nad surnud koera üle plangu teineteise kätte sobitasid. Lõuna ajal kutsus Tatikas ühe uulitsapoiisi ja Vesipruul ühe töömehe enese asemele. Need toimetasid asja edasi kuni õhtuni, mil surnukeha juba suuremalt jaolt ära kulu- nud ning otsa lõppenud oli; pärast päikese loojaminekut mattis Vesipruuli töömees koera saba põõsa alla ja läks koju; Tatika asemik viskas oma jao riismeid uulitsa peale ja ronis teise aeda marju varastama.

5

Liigutatud südamega ronis Vesipruul teisel hommi- kul jälle puu otsa. Nüüd võis ta rahuga tööle hakata, sest Pontu oli pärast surma vaiksem kui haud. Salo- moni pea kohises mõtetest. Sulg libises jänese kiirusega üle paberi. Ta kirjutas poolelijäänud lauset edasi:

«... kui paja põhi ja puud rohelised ning rohi nii- samuti nagu ta suvel enamasti on ja mitte teist viisi kuna koera haukumist kusagil kuulda ei olnud mis väga hea kuulda oli sest koera haukumine rikub ini- meste rahu ja segab nende und kui nad magada taha- vad ega lase midagi tööd teha iseäranis aga kõrget ja sügavat vaimutööd mis otsekui vahutav meri vägeva vaimuannetega ehitud luuletajate vaimu seest välja voolab kui koera haukumist ei ole...»

Siin pidi Vesipruul jälle seisatama. Tema tähelepane- mine sai kõrvalise asja peale juhitud. Altpoolt tungisid inimeste hääled ta kõrvu ja alla vaadates nägi ta, et Tatikas ja üks teine narukael plangu taga seisid ja ülespoole vahtisid.

«Näe, kus üks metsinimene on,» ütles Tatikas, sõrme-ga Vesipruuli peale tähendades. «Tema sugunimi on orangutang, ahvide seltsist. Katsume, kas ta rääkida mõistab. Vhüüt!» vilistas Tatikas sõrmede vahelt. «Ae, sabaga mees, mis sa seal teed? Kas lapid oma lõhkikis-tud pükse? Kas Pontut mäletad? Ae, kas kuuled?»

Vesipruul tegi, nagu ei aimaks ta kaugeltki Tatika ja tema sõbra ligiolemist.

«Kuulete, Kaljapruul,» kõneles Tatikas pehme hää-lega, «ma ei taha teile haiget teha, aga ma annan teile sõpruse pärast head nõu: minge hullumajasse. Ma olen kuulnud, et seal suuremaidki hulle parandatud kui teie olete. Praegu ei ole teie lugu veel nii paha, et sugugi lootust üle ei jää, aga ärge jätke asja hooletuse kätte; ühel päeval tuleb märatsemise tuju teie peale ja te hakkate asju lõhkuma. Võtke hea nõu vastu ja kõnelge aegsasti tohtriga enese oleku pärast.»

Vesipruul aimas, et teda pilgata tahetakse; ta hakkas vihaseks minema.

«Jätke mind rahule, Tatikas,» ütles ta kaunis tungi-valt. «Ärge norige riidu, kui heaga läbi saab. Kui see teie õnne võib rohkendada, siis teadke, et õige luuletaja paik taeva lähedal on. Miks teie mind segate? Teie puu-rige ennast minupärast maa sisse ja laske mulda peale ajada — mina teid eksitama ei tule. Mis teie siis minust tahate? Laske mind rahuga luuletada.»

«Ta on pealaest kuni jalatallani hull,» ütles Tatikas mureliku näoga. «Et ta mind elusalt maha matta tahab, see ei ole veel nii kardetav; aga kui ta ennast juba luu-letajate hulka loeb, siis on õnnetus tulemas. Ta ronib öösel üle plangu ja tuleb mind kriimustama. Sõber, vaata, kuidas ta silmad põlevad! Laskem endid enese-kaitsmise peale mõtelda, muidu on meie lugu lauldud.»

Siis kahises üks kivi puulehtedest läbi ja lõi Vesi-pruuli tindipoti laua pealt maha; esimese kivi peale hakkas teisi rahe kombel sadama. Vaevalt jõudis Salo-mon ennast okste ja lehtede taha peita, kus pildujad teda enam näha ei võinud. Maha ei julgenud ta ronida, sest et säherdune ettevõtmine temale kergesti otsa oleks võinud valmistada. Värisedes ja hambaid lõgistades ootas ta põnevusega seda silmapilku, mil pildujad väsik-

sid või kivide hulk naaberaias otsa lõpeks. Kaua pidi Vesipruul ootama, sest laimaja vihkamine andis Tatika kidurale käsivarrele jõudu ja tema aias ei kasvanud peale kivide peaaegu muud midagi. Siiski lõppesid kivid enne otsa kui Tatika kannatus; aga seni kui vaenlased uulitsalt kive läksid laenama, libises Vesipruul orava väledusega puu otsast maha ja lendas lusthonesse. Siit vaatas ta sügava rahulolemisega pealt, kuidas Tatikas ja tema sõber veel tüki aega tühja puud kividega loopisid, enne kui nad märku said, et nende töö asjata ja osalt lapsik oli.

Mitmel päeval ei julgenud Vesipruul enam oma jalga puu otsa tõsta. Südamevaluga pidi ta nägema, kuidas luulevaim lagedal maal tiivad longu laskis, tint potis ära kuivas ja paber muutmata valguses läikis. Viimaks võttis ta südame rindu ja — istus ühel hommikul jälle puu otsa. Tatikas ei näidanud tervel päeval nägugi. Vesipruul võis jälle segamata puhta luule lainete peal ujuda. Õhtuks oli uudisjutu esimene lehekülj valmis!

6

Järgmisel ööl tehti Tallinnas üks kuritegu ära, mille läbi see õnnetus sündis, et eesti kuulsam ja algupäralisem uudisjutt tänapäevani kirjutamata on jäänud. Sel ööl ronis üks lühike, lahja mees selle puu otsa, kus kõige toredam täht meie luuletaevas oma kulda käsi-kirja lehekülgede peale puistas. Ööpimedus ja paksud lehed katsid musta tööd, mis nende varjus tehti.

Teisel hommikul istus Vesipruul jälle laua peal. Töö ei tahtnud täna edeneda. Salomoni süda oli raske, ilma et ta ise selgesti oleks teadnud, mispärast; võib-olla, et paha unenägu ta und oli seganud; võib-olla, et kurjad aimamised tema vaimu vaevasid. Lõuna ajal tahtis ta harjunud viisil puu otsast maha ronida, pani aga imestusega tähele, et ta oma tagumist keskpäika lauast enam lahutada ei võinud; näis, kui oleks tähendatud kehajagu juuri ajanud ja nendega lauast läbi kasvanud. Salomon katsus seda riidetükki, mida peenikeses seltsis

püksteks ei tohi nimetada, kätega laua küljest lahti rebida; aga selle püüdmise ainus tagajärg oli see, et püksid hädaohtlikult kärisema hakkasid. Ta katsus püsti tõusta, aga laud kiskus teda oma raskusega ikka jälle istukile. Ta katsus lauaga seltsis maha ronida, aga laud jäi okste vahele kinni ja sundis ka Vesipruuli paigale jääma.

Salomoni meel läks härdaks. Miks pidi saatus just teda kiusama? Mis oli ta sellele kurjale inimesele teinud, kes tema istepaiga sula liimiga oli ära määrinud? Mis aitas nüüd kõige tulisem vaimustus, kui ta ühtainust paari püksegi laua küljest lahti ei jõudnud sulatada?

Kaua istus Salomon kõrgema sunni väel oma laua peal ja korrutas kurbi mõtteid. Oleks tal vähemasti saag käepärast olnud, siis oleks ta lauda kahest kohast lühendanud ja valsi koha peale kinnitatud puukilbiga allapoole jõudnud. Aga kust saagi võtta? Appihüüdmine oleks ehk aidanud, aga kes tahab niisuguses olekus appi hüüda?

Nälg, mis suurte meeste mõtteid teritab, sundis ka Vesipruuli head nõu leidma, mis tema vaimuteravusele enam au tegi kui kõik ta luuletused kokku. Ta võttis ette vangistatud riiet, nagu Joosep vanal ajal,⁴ maha jätta ja ilma temata põgeneda. Ta viskas saapad jalast, sasis kätega okstest kinni ja libistas pikkamisi, ettevaatlikult ning tõsiselt oma alumise kehapoole püksitorudest välja. Ta oli nüüd vaba, vabam kui keegi hari tud eurooplane.

Ta luuris lehtede vahelt läbi, kas kusagil mõnda tema kavaluse imestajat vahtimas ei oleks. Kui ta selle poolest arvas julge olla võivat, ronis ta imeliku kiirusega puu otsast maha. Vaevalt puutus ta jalaga maapinna külge, kui naaberaias mürisev naermine tõusis ja hulk inimeste päid plangu tagant üles kerkis. Pilvetäis pillkamise sõnu sadas Vesipruulile kaela. Salomon näitas siin, et ta tõesti kõrge loomuga ja peenikese hari dusega mees oli. Ta ei vastanud ühegi pillkamise peale, vaid tõttas kiirel — väga kiirel — sammul oma suvekorterisse ja täiendas siin oma ülikonda tarviliikul viisil. Uhkusega võin ma tunnistada, et minu kangeline

Salomon Vesipruul üks neist suurematest eesti luuletajatest oli, kes kaks paari pükse omaks võivad nimetada.

Siis tegi Salomon veel midagi, mis tema mehisest meelest ja vankumata vahvusest hiilgavat tunnistust annab. Ta astus oma suvekorteri ette ja näitas Tatikale ja tema sõpradele tõsise näoga rusikat; ja kui nad selle peale veel hullemini naerma ja kividega pilduma hakkasid, läks Salomon tuppa tagasi, sellega tunnistades, et vahvus ja ettevaatamine väga hästi kokku sünnivad.

Sellest, kuidas Vesipruul hiljemalt veel viimast korda puu otsa ronis ja laua sealt alla viskas, kuidas ta siis püksid laua küljest lahti tegi, mis nägu tähendatud reiekate oli ja mis nägu ta viimaks jäi — sellest ei hakka mina laiemalt rääkima. Ehk soovib suur luulekunstnik ise sest veel surematu laulu teha; mina ei taha tema eest ta kõige tähtsamaid elujuhtumisi, mis luule sisuks kõlbavad, mitte ära norida. Sügava kaastundmusega pean aga ilmutama, et Vesipruuli luuleallikas jällegi mõneks ajaks kinni jäi. Puu otsas oli ta elavalt voolama hakanud, aga sinna ei julgenud Salomon enam jalga pista. Küll katsus ta lagedal maapinnal õnne, aga asjata. Kelle mõtted alati taevalaotuses ümber lendavad, see ei või neid mujalt kui sealt otsida, kui neid tarvis on. Vesipruul läks nukraks ja leidis, et tema praegune suvekorter enam tema kõrgete püüdmiste kohane ei olnud. Ta hakkas juba teist elupaika otsima — muidugi kõige kõrgemate puude ligidal —, kui üks ootamata juhtumine tema rinda jälle lootusest paisuma pani.

7

Jaan Tatika majas oli katuse all pisukene kambrike, kus Tatikas ööd ja päevad armastas istuda, kui ta mõne iseäranis tähtsa ja salajashoitava leiduse kallal töös oli. Praegu näis lugu jälle nii olevat, sest Tatikas ei olnud mitmel päeval enam oma urkast välja tulnud ega kedagi enese ligi lasknud. Tuttavatele oli ta segaselt märku andnud, et ta pea imestava maailma ette ühe uue leidusega tahta astuda, mille abil toores liha ilma

tuleta kõige pehmemaks, magusamaks praeks pidi muutama.

Ühel hommikul sündis Tatika majas hirmus plahvatus. Katus ja tema alune kamber lendasid kildudeks ja sadasid lihatükkidega koos maha. Tatikas oli kadunud. Tulekustutajad ilmusid, ja nähes, et midagi kustutada ei olnud, kiskusid nad plangu ja õuevärava maha, löid kõik aknad sisse, valasid maja vett täis ja läksid siis uhkesti oma teed. Tohter katsus lihatükid läbi ja leidis, et vigastused suured olla ja vähe elulootust jätta, kuigi mees veel välja tuleks. Politseiametnik võttis protokollki üles, mille järgi Jaan Tatika majas teadmata viisil põlema läinud püssirohu läbi plahvatus sündinud, mille läbi pool maja ära lahutatud ja pere-meis ise surma saanud. Määratu rahvahulk oli maja ette kogunud. Salomon Vesipruul, kes vaatajate hulgas oli, läks häbeliku rõõmuga kõrvale. Ta ei soovinud öndsale Tatikale paha, aga Tatika elusse äratamise heaks ei oleks ta õigust ütelda ka mitte üht palvet raisanud. Salomon oli liigutatud.

«Rahu Tatika põrmule!» ümises ta iseenese ette. «Tema vaim oli nõder, aga süda kuri. Ta ei oleks mind iialgi rahule jätnud. See on hea, et ta teise ilma läks. Saatus ise on selle takistuse minu teelt ära koristanud. Ma tunnen, kuidas mu vaimutiivad kohisedes tõusevad; kandku nad mind uuesti puu otsa, õhulise mõtteringi sisse . . .»

Siin litsuti Salomon vastu seinä. Rahva hulgas tõusis liikumine ja vali kära. Üks töövoorimees sõitis, valju häälega maad nõudes, Tatika maja ette. Tema vanke oli väga pikaks veninud, sest tal oli neljakümne jala pikkune malmist toru peal. Esimeste rataste telje peal istus voorimees ise, tagumise telje peal — Jaan Tatikas. See nõudis vihaselt seletust, mis need inimesed siin ammuli suudega vahivad ja kes tema maja pealt katuse ära varastanud? Kui ta õige otsuse kätte oli saanud, seletas ta omalt poolt, tema olla hommikul gaasivabrikusse läinud üht vana toru ostma, millest ta enese väljamõeldud masinale korstna tahtnud teha. Kokkukorjatud lihahunnikut nähes hakkas Tatikas koguni suure häälega naerma; seks oli tal ka natuke põhjust,

sest see ei olnud, nagu Tatikas kindla sõnaga tõendas, tema oma ihu, vaid seesama loomaliha, mida ta mõnede rohtude abil, millede hulgas ka püssirohu-ollused olid, praeks tahtnud muuta; need rohud olevat vist iseene-
sest põlema läinud ja plahvatuse sünnitanud.

Vesipruuli rinnus sündis teistmoodi plahvatus: tema kannatus oli rebenenud. Ta läks jalapealt oma majapere-
mehe juurde ja kuulutas, et ta korterit tuleval kuul enam pidada ei taha. Kus ta praegu viibib, on mul tead-
mata. Trükkis ei ole tema sulest tänini midagi uudist ilmunud. Lootust ei saa ta, niipalju kui mina teda tun-
nen, iialgi kaotama.

Tatikale keelati politsei poolt kõvasti ära edaspidi kardetavate rohtudega mängida. Ta toetas ennast sest-
saadik suuremalt jaolt auru- ja elektriväe peale. Lei-
duste riik on tema läbi igapidi laiendust leidnud. Tänini ei ole tema masinatest küll ühtki kusagil käima pandud; niisama vähe on aga vastased saatused tema väsimata vaimujõudu murda suutnud.

II

RAHA NARRID

«**K**onti-kaltsu, konti-kaltsu, proudad!»
Mees, kes neid vägevaid sõnu hüüdis, astus parajasti selles Tallinna agulis, mida meie esivanemate naljatuju Kassisabaks on ristitud, kahekordse puust maja õue peale. Mehe riided ja külm talvine päev ei tahtnud kokku leppida. Õhuke ülikuub oleks kümne aasta eest mõne kerjaja seljas ligimeste kukru peale jõudsalt tormi võinud joosta; praegusel ajal oli ta nii kirjuks lapitud, et esimene Tallinna rätsepki ei oleks võinud ütelda, mis karva ja missugusest riidest kuub vanal ajal olnud. Müts näis mõne elutu põlluvahi käest laenatud olevat; saabaste tallad ja pealishad kippusid lahku minema. Ka mehe nägu ei olnud ülikonna kohane, ehk ta küll vanadusest kortsutatud, hallidest okastest inestatud ja külmast sinine oli; näojooned olid siiski peenikesed, nina pikk ja terav nagu naaskel, suu õhukeste huultega, mis kui tangid kõvasti kokku surutud olid; iseäranis aga ei võinud

need silmad sündinud kaltsukorjaja silmad olla, sest nende pilgu sees vilkus aeg-ajalt üks säde, mida ainult kõrgem haridus sinna sisse võis pillutanud olla.

«Konti-kaltsu, konti-kaltsu, prou-ad!»

Kuna prouad viibisid, hakkas vanamees kepiga, mil-
lel terav raudne ots oli, prüghunnikuid õue peal läbi
sorima. Kõik riideräbalad, kondid, paberi- ja klaasi-
tükid, peata naelad ja silmata nõelad, mida ta sealt juh-
tus leidma, pistis ta oma laialise koti sisse. Oleks leid
nii suur olnud kui otsija usinus näis olevat, siis ei oleks
ta kotiga enam välja pääsenud.

«Kaltsumees, tule sisse,» hõikas naisterahva hele
hää! maja ukse vahelt. «Kes sinuga sinna külma kätte
hangeldama tuleb?»

Vanamees astus kotta, kus pool tosinat niisuguseid
«prouasid», kes oma pesu ise pesevad ja korterite eest
kolm rubla kuus maksavad, teda ootasid; põlledes sees
oli neil suurem või vähem osa seda kaubavara, mida
vanamees nii viisakalt nõudis. Kaltsumees võttis mar-
gapuu vöö vahelt ja hakkas põlletäisi ükshaaval ära
mõõtma. Sealjuures sattus ta kohe esimese põlle omani-
kuga, kes keegi muu ei olnud kui maja perenaine
emand Trump, kibeda vaidlemise sisse.

«Oh sina häbemata valevorst!» kilkas perenaine käsi
kokku lüües. «Poolteist naela! Sinu va lagunened kere
kaalub poolteist naela! Mina ise olen oma käega kalt-
sud ära vaagunud — peale kahe naela.»

«Ei ole,» vaidles vanamees elavasti vastu. «Kadugu
ma ihu ja hingega, kui siin üks trips peale poolteise
naela on! Pange kaks naela täis, siis saate kopika.»

Vaevalt on vanad kreeklased vabaduse eest, eesti
ajalehed tühjade asjade üle ja nälgunud koerad ühe
kondi pärast nii vahvasti võidelnud, kui siin poole
kopika pärast sai vaieldud. Perenaine hüüdis maad ja
taevast tunnistajaks, et kaltsukorjajal vale margapuu
olla; kaltsukorjaja vannutas kõik õnnetused ennast
nuhtlema, kui margapuu mitte õige ei ole. See on tõsi,
et kõik margapuud, mida mina olen näinud, naelade
suuruse poolest lahku läksid; ma ei ole iialgi kahe ühe-
meelelise margapuuga kokku juhtunud — näib, kui
elaksid kõik margapuud isekeskis abielus.

Kui riid juba nii suureks oli läinud, et Euroopa rahu ähvardas rikkuda, viskas teine naine, kellel aeg oodates igavaks läks, oma põllest perenaise kaltsuhulgale niipalju juurde, et kaks naela vanamehe margapuu järgi täis said. Viimane tõmbas siis punga välja, mis muud ei olnud kui kahest otsast kinni seotud sukasäär, soris kaua aega seal sees olevate vaskrahadade keskel ja andis viimaks haleda näoga ning sügavasti õhates kopika perenaise kätte. Niisama tegi ta igakord, kui ta teistele naistele kopika või koguni kaks maksma pidi; rahatükid olid otsekui haakidega ta sõrmede külge kinnitatud, nii et nad sugugi sealt välja libiseda ei tahtnud. Kui viimane kopikas välja makstud oli ja vanamees järelejäänud vasetükke hoolega läbi luges, tegi ta niisuguse näo, kui oleks ta isamaa, varanduse ja pere korruga kaotanud.

Ta hakkas kotti, mis peale leisika raskemaks oli läinud, jälle selga upitama, näis aga korruga ära nõrkevat. Kott kukkus maha ja vanamees toetas ennast oia-tes vastu seinu. Naised küsisid osavõtlikult, mis tal viga.

«Halastage, proud, vaese inimese peale,» ägas kalt-sukorjaja. «Eilsest saadik ei ole ma leivaraasukest suhu saanud. Jõud on otsas, pea käib ringi...»

«Ärge uskuge kelmi!» hüüdis perenaine põlglikult. «Tal on raha küll, aga ta ei raatsi ise leiba osta, vaid katsub kavalate viguritega nende halastust äratada, keda ta oma vale margapuuga muidu tüssab.»

Vanamees oigas valusamini.

«Kasi välja!» kärgatas perenaine. «Tema julgeb ker-jata, ja enesel pung raha täis!»

«Jumal hoidku mind sest rahast üht kopikat oma kasuks pruukimast!» ütles vanamees, silmi lae poole tõstes. «Kust peaksid siis mu haige naine ja kuus väe-timat last peatoidust ja ihukatet saama?»

«Vale! Puhas selge vale!» hüüdis perenaine. «Pole sul naist ega last, aga raha on sul küll. Ma olen su kel-mistükke ennegi näinud. Kasi minema, muidu võtan luuavarre!»

Vanamees katsus kotti uuesti üles tõsta, kukkus aga seekord koguni maha ja jäi kui uimane koti otsa pool-

küliti lamama. Üks noor naisterahvas, vaese vabriku-töömehe naine, kes kaherublasest hurtsikus* elas, kadus seda nähes ära ja ilmus siis kausitäie lahja leeme ja suure leivaviilakaga; ta aitas vanamehe istu-kile ja pakkus talle süüa.

«Teil näib ju küllus käes olevat,» pilkas emand Trump. «Olete vist ära unustanud, et te minevase kuu üüri veel ära maksnud ei ole.»

«Saab makstud,» vastas noor naine punastades.

«See on kahtlane, kui te oma terve vara kelmide ja hulguste kätte söödate.»

«Mina ei või nälginud inimese vaakumist näha. Olgu see mees õiglane või petis, aga seda näeb igaüks, et tal nälg on.»

Seda oli tõesti kerge näha, sest vanamees neelas toitu nii läbemata ahnusega alla, nagu oleks tal surmanuht-lust karta, kui söömine kahe silmapilgutuse vahel lõpe-tatud ei ole.

«Sel viisil saab vana peakoer iga lõuna muidu süüa,» nurises emand Trump. «Ega narrid ilma pealt otsa lõpe. Teie aga,» pööras ta ennast aulise tõsidusega töö-mehe naise poole, «makske homsel päeval üür ära ehk minge korterist välja. Mul ei ole vähematki himu vöö-raid inimesi oma kulu peal prassida lasta.»

Ütlen siin kohe, et emand Trump rikas oli, et tal kolm maja, üks pood ja pangas kümme tuhat rubla puhast raha oli; ütlen veel, et emand Trump kohtu ees mitte vandega ei oleks võinud tunnistada, et kaltsukor-jajal haiget naist ega kuut väetit last kodus ei ole. Neist ütlustest näeb siis lugeja isegi, kui mõistliku, ettevaatliku ja kokkuhoidliku emanda ees tal au on seista.

Emand Trump oli enne kehv olnud; ta rohkendas oma vara selleläbi, et ta varahommikul maanteede peale välja läks, talupoegade käest nende kaubavara ära ostis ja selle omalt poolt kahekordse hinna eest laiskadele linnaprouadele müüs, kes ise turule ei viit-sinud minna. Tema ametinimi oli «torgovka», eesti keeli umbes: vereimeja. Emand Trump imes paksude

* hurtsik — siin: toapugerik.

ja laiskade verd, niikaua kui ta ise lahja ja usin oli. Nüüd oli ta ise paks ja laisk; ta imes nüüd lahjade ja usinate, nimelt oma vaese üürirahva verd; need pidid oma külmade ja niiskete urgaste eest rasket hinda maksma ja maksu hiljaks jäämist perenaise orjamisega välja lunastama. Nõnda sai emand Trump oma majatalituses odavasti läbi.

Õnnelik mees, kes seda naistesoo pärlit oma kodukanaks tohtis nimetada, oli ameti poolest kalakaupleja. Isand Trumbi minevikust ei tea mina muud kõnelda kui seda, mis rahvas temast kõneles: et ta oma tervel eluajal kellelegi üht kalasaba ei olnud kinkinud. Selle eest oli isand Trumbil suur kõht ees, palju raha pangas ja Tallinn austajaid täis. Ta laulis kirikus müriseva häälega bassi, ütles igale inimesele «sina», kes temast vaesem oli, ja armastas nooremaid hurjutada, niihästi seal, kus tal seks põhjust oli, kui ka seal, kus tal põhjust mitte ei olnud.

Sellel igapidi auväärilisel abielupaaril oli üksainuke poeg, nimega Hermann. See oli praegusel ajal kahekümne kahe aastane noorsand, lugemata noortemeeste sõber, neidude silmamuna ja oma vanemate puusärgi nael. Isa oli temast juba varases nooruses tublit kalakauplejat püüdnud teha, aga poeg oli niisugune põikpea, et temast iialgi kaupmeest ei tahtnud välja tulla. Häda pärast panid vanemad tema gümnaasiumi õppima, sest et poiss, kui tal midagi tegemist ei olnud, liiga palju koerust tegi. Poiss jäi koeraks, aga gümnaasiumi tegi ta hiilgusega läbi. Vallatuse ja laiskuse pärast — nagu isand ja emand Trump selgesti teadsid — soovis ta nüüd veel ülikooli sisse astuda, aga sest ei tahtnud vanemad kuuldagi; see oleks hirmsat raha kulutanud ja poiss oleks muidugi teiste omasuguste võrukaelte hulgas hoopis hukka läinud. Isand Trump ehitas otse poja pärast oma majasse poe ja pani Hermanni sinna sisse kauplema.

See oli isand Trumbi ainus ettevõtmine, mis talle midagi sisse ei toonud. Hermann ei mõistnud kaubelda. Ta ei õiendanud iialgi kavalate käeliigutustega vae-kausside aruannet, ei pannud suhkrunaela juurde poolt naela paberit, ei võtnud mitmehinnalist kaupa ühe koti

seest ega kiitnud liiva nisupüülik. Lastele, kes kopika eest krihvleid tulid ostma, andis ta kamalutäie «pom-pommi» pealekauba; kerjajaid kutsus ta sagedasti ise sisse. Nõnda oli siis pood alati lapsi ja kerjajaid täis, kes mitte iga kord lahket andmist ei oodanud, vaid andja vaeva sellega vähendasid, et ise võtsid, mis süda just ihaldas. Tihti pani Hermann lausa päeva ajal poe kinni ja läks sõpradega uitama. Ta oli üks neist mõnustatest «andalaskjatest», kellel vaimustatud sõpradest ialgi puudust ei ole. Sõbrad olid temaga igapidi ja üliväga rahul, kuna vanemad temast muud ei leidnud kui laitust. Sõprade silmis oli ta lustlik, vaimurikas, viisakas ja kuldse südamega noormees, vanemate silmis — ühe neist sagedasti pruugitud sõnaga ütelda — «rumal vasikas». Kummal oli õigus?

Kaltsukorjaja oli söömise lõpetanud. Ta pühkis suu kuuehõlma sisemise poolega puhtaks, tänas viisakalt ja hakkas siis noore naise käest, kes teda oma vaesusest oli söötnud, raha nuruma, mille eest ta haigele naisele kõhurohtu tahtis osta. Noor naine oli ikka veel emand Trumbiga kibedasti riidlemas; igal muul ajal oleks ta täitmata vanamehe vist hästi läbi hurjutanud, et ta aga sel korral perenaise südant nii raskesti kui võimalik haavata soovis, andis ta kaltsukorjajale oma viimased viis kopikat, mis tal hinge taga olid. Vanamees tänas ka selle anni eest viisakalt, upitas koti selga ja läks oma teed, naisi kustumatu viha ning õelusega kaklema jättes.

Uulits oli libe ja vanamehe kott raske; poeukse ees kukkus ta nii õnnetult maha, et oma pea veriseks lõi ja uimaselt lamama jäi. Seda nähes jättis Hermann kohe kohvi ja nuudlite ostjad seisma, tõttas õnnetule appi, pani verejooksu lumega seisma ja sidus haava oma ninarätikuga kinni. Kui ta vanameest majja tahtis kanda, ägas see nõrga häälega:

«Viige mind koju... oh, ma suren... koju, koju!»

«Kus teie kodu on?» küsis Hermann kohkudes.

Vanamees ei vastanud; ta hakkas mõlema käega oma rinnast kinni ja näis uuesti uimaseks minevat.

«Ma viin ta otsekohe haigemajasse,» ütles Hermann iseenese ette.

«Kuju, koju... Jumala pärast, koju!» sosistas vanamees uuesti.

«Kus teie elate?»

«P*** uulitsas... Schaumbergi pärijate majas.»

Hermann imestas, et vaene kaltsukorjaja, kelle ülikond talle enesele tänulikku tööpõldu pakkus, ühes neist kõige uhkematest Tallinna uulitsatest ja ühes neist kõige toredamatest majadest selles uulitsas elas; ta ei hakanud selle asja üle sügavamalt järele mõtlema, vaid kutsus voorimehe, seadis vanamehe hoolega saani peale istuma, hoidis teda ise kinni ja oli, oma kergest riidest hoolimata, sõiduvalmis.

«Mu kott... kott!» karjatas vanamees hirmsas ahastuses.

«Missugune kott?» küsis Hermann.

«Kaltsukott!... Ärge unustage mu kaltsukotti maha!»

Hermann tõstis kaltsukoti, mis tõesti peaaegu unustuse kätte oleks jäänud, saani ja käskis voorimeest sõita.

«Pöörane, mis su arus on?» kärkis sel silmapilgul emand Trumbi hääl õuevärava vahelt. «Hermann! Hermann!!!... Kuhu sa tormad? Ei kuulegi. Oota, kui ma su naha kätte saan! Oled sina santide vedaja? Kelle hooleks sa poe jäta, kuriloom? Hermann! Hermann!!!... Herr-mann!!!?»

Aga Hermann oli juba nurga taha kadunud.

«Miks te voorimehe võtsite?» hädaldas vanamees tee peal. «Minul ei ole temaga tegemist. Makske ise talle, kui tahate.»

«Olge mureta,» naeratas Hermann.

Nad jõudsid varsti suure neljakordse Schaumbergi pärijate maja ette. Hermann tundis seda maja väga hästi, sest ta oli mitusada korda nende akende alt läbi kõndinud ja ülespoole vahtinud, lootes, et üht kallist nägu näha saaks, mis alati ta meeles mõlkus. Majja ei olnud teda paraku ialgi kutsutud ja ta ise ei olnud oma muidusest ninatarkusest hoolimata oma jalga kordagi pühendatud läve üle julgenud tõsta... Hermann aitas kaltsukorjaja saanist välja ja oleks teda heameelega trepist üles talutanud, aga vanamees tõrjus teda küü-

narnukkidega enesest eemale ja käskis viibimata koju minna.

«Teie kukute jälle maha, kui ma teid ei hoia,» pani Hermann vastu.

«Laske mu käsi lahti!» kähises vanamees vihaselt. «Ma saan ilma teietagi läbi.»

Hermann pidi ta haleda meelega lahti laskma. Vanamees hakkas, kotti enese järel lohistades ja kardetavalt tuikudes, trepist üles ronima. Vaevalt sai ta kaks-kolm sammu astuda, kui ta silmanähtavalt ära nõrkes ja vist uuesti oleks kukkunud, kui mitte Hermann teda kohe ei oleks toetanud. Vanamees ei tõrkunud enam abi vastu; ta jalad olid nii nõrgaks läinud, et Hermann teda ja ta kotti enam kandma kui toetama pidi. Trepp oli väga pikk, väga keeruline ja — nagu kõik Tallinna trepid — nii pime, et kuulus egiptuse pimedus selle kõrval kui päevavalgus oleks säranud. Kui Hermann oma koormaga viimase astme peale, nimelt katuse alla, oli jõudnud, arvas ta suurema poole oma eluajast ju möödas olevat.

Julgesti võin siin ütelda, et vaevalt keegi teine noor-sand Tallinnas, iseäranis keegi neljakümne tuhande rubla pärija, seda oleks teinud, mis Hermann Trump praegu tegi. Iga mõistlik noormees oleks palju kergemaks arvanud vanameest kotiga tükki trepist alla vee-retada kui neid neljanda korra peale üles tassida.

Üleval hakkas vanamees oma aitajat jälle tagasi tõrjuma ja teda selle püüdmise jõudsamaks kordasaatmi-seks küünarnukkidega müksima.

«Ei,» ütles Hermann kindlasti, «siin ei või ma teid üksi jätta, sest kui te siin kukkuma hakkate, siis ei jää teie enne seisatama, kui P*** uulitsas või koguni tei-ses ilmas. Nüüd ütelge mulle tõsise sõnaga, kas teie katuse all elate, või peame veel kõrgemale ronima?»

«Uks... pahemat kätt,» ähkis vanamees.

Hermann kobas käsikaudu mööda seina edasi, kuni ukselink ta pihku sattus. Ta tegi ukse lahti ja — oleks peaaegu vanamehe maha pillanud.

Asi, mis Hermannii nii kohkuma pani, oli tõesti väga kardetav: tema ees seisis valge näoga tütarlaps, mitte lihtlabane tütarlaps, vaid just see, keda Hermann

päeva ajal unes nägi ja kellest ta öösel uneta jampsis. See'p ta oligi, see vaene õmblusmamsel Agnes Volter, kes tema, Hermann Trumbi, Tallinna nägusama noor-sandi ja viisakama võrukaela armastuse eest kui tule eest põgenes, kuna suur hulk rikkaid ja ilusaid preili-sid teda kui mõnda haruldast lindu noolte ja võrku-dega püüdsid.

Hermann oli Agnest ühes tuttavas perekonnas, kus tüdruk õmblemas käis, näinud ja kohe nii kanget süda-metuksumist tundnud, et naljasõnad, mis tal muidu tütarlaste naerutamiseks ikka käepärast olid, seekord kurku kinni jäid. Agnes ei olnud kaugeltki igapäevaste Tallinna õmblusmamslite laadi; näo, hariduse ja elu-viiside poolest oli ta neist vist hea tüki kaugemal, kuna ta riiete uhkuse poolest väärt ei olnud kõige vaesema kojamehe tütre kingapaelu lahti tegema; ta ei piilunud läbi akna möödasõeluvate tuuletallajate järele, ei tei-nud perepojale ilusaid silmi, ei uurinud köögitudruku käest pererahva saladusi välja ega naernud ennast nende nüri nalja pärast kordagi lõhki; töö tegi ta ikka varemalt valmis kui lubatud, ja järelejäänud riide-tükke ei kaotanud ta kuhugile, mitte omaenese taskugi. Tahtis Hermann temaga juttu teha, siis ütles Agnes enesel vähe aega olevat; soovis Hermann teda õhtul koju saata, siis kadus Agnes ikka selle ukse läbi ära, kus Hermann teda oodata ei teadnud. Kord juhtus armastaja noorsand siiski uulitsa peal neiu kannule; maja ukse ees, kuhu Agnes sisse astus, pakkus Her-mann kätt ja südant. Agnes palus teda koju magama minna ja teisel hommikul selge peaga meelde tuletada, et vaeste tütarlaste võrgutamine ausa mehemeelega mitte kokku ei sünni. Sestsaadik ei olnud Agnes enam Hermanni tuttavate juurde tööle läinud.

«Isa, mis sul viga?» hüüdis Agnes, veel valgemaks kahvatades kui ta muidugi oli.

«Pole suurt viga... pisut põrunud,» kogeles Her-mann, kuna kaltsukorjaja ainult valusa oigamisega vastas. «Andke andeks, preili, et ma... teie tuppa pean astuma.»

Hermann astus veel enne andeksandmist tuppä ja pani vanamehe voodi peale.

See oli kõige pisem kambrike, mida Hermann iialgi näinud; tal oli üks pisuke aken, aga see oli valgete, puhaste kardinatega ja toaroosidega ilustatud; neli valget seinapiirasid kitsast ruumi, aga iga asjake, iga ruuttoll maad selle ruumi sees hiilgas puhtusest; majasju ei olnud enam näha kui üks laud, kaks tooli ja kaks voodit, milledest üks ennast häbelikult valge eesriide taha peitis. Kõiki neid asju oli Hermann ühe pilguga oma teadmise varasse tallele pannud, sest see koht oli tema meelest tähtis, ülitähtis.

«Kas sul suur valu on?» küsis Agnes isa üle kummardades ja tema kondiseid käsi silitades.

«Mu pea põrus ära... ma arvan... peaju on viga saanud,» ümises kaltsukorjaja. «Saada... see võõras inimene... minema.»

«Teie kuulete, härra Trump, mis isa soovib,» kogeles Agnes häbi pärast punastades.

«Ma lähen kohe,» ütles Hermann ruttu, «aga mitte koju, vaid tohtri järele, keda siin kibedasti tarvis näib olevat. Enne aga palun teid südamest üheainsa küsimuse peale vastata: kas teie mind sellepärast tagasi lükkasite, et teie isa... vaene kaltsukorjaja on?»

Enne kui Agnes midagi sai vastata, tõstis vana Volter pea üles, vahtis palavikus põlevail silmil Hermannit otsa ja ütles nõrga, aga viha pärast väriseva häälega:

«Teie tunnete minu tütar?»

«Mul oli see õnn preili Agnest tuttavate juures näha ja nii palavasti armastama hakata, et teda oma abikaasaks palusin tulla,» vastas Hermann tõsiselt.

«Teie julgesite minu tütre kätt paluda?»

«Julgesin ja sain karistatud: mind lükkati põlgusega tagasi.»

«Härra Trump, ma palun teid...» ütles Agnes vahele.

«Teie olete häbematu inimene!» kähises vanamees. «Teie julgete minu tütre peale mõelda, kuna teil veel kopikat hinge taga ei ole!»

«Mu vanemad on kaunis jõukad,» julges Hermann ennast vabandada.

«Teie vanemad?... Teate teie, kui suur teie vanemate varandus on?»

«Ma ei ole nende käest selle üle selget otsust päri-
nud.»

«Vaat sulle! Teie ei tea sedagi, palju teie vanematel raha on. Mina aga tean seda väga hästi. Teie vanematel on kõigest kõike umbes nelikümmend tuhat rubla, mis õnne korral ükskord teile raisata võib jääda. Nii vaesele pärijale ei anna mina oma tütart mitte.»

Hermann ei tahtnud oma kõrvu uskuda: vilets kalt-
sukorjaja, õigem kerjaja, põlgas teda, neljakümne
tuhande rubla pärijat, vaesuse pärast! Ta oleks hoople-
vale sandile hea meelega silma sisse naernud, kui see
mitte kogemata oma tütre isa ei oleks olnud.

«Mul ei ole vanemate vara tarviski,» ütles ta rahuli-
kult. «Mul on enesel iseenda ja naise toitmiseks tervist
ja jõudu küll.»

«Ärge lorisege nii rumalasti,» turtsus vanamees.
«Oma tervise ja noore jõu olete te ammugi kõrtsidesse
ja... mujale jätnud. Praegused noored mehed ei kõlba
üleüldse kuhugi ja teie olete üks neist kõige viletsama-
test. Teie ei tunne mind, mina aga tunnen teid. Terve
linn räägib teie rumalatest tempudest. Teie ei mõista
midagi ametit pidada. Teie sööte oma vanemate armu-
leiba ja raiskate nende raha. Oleks teil vähegi mehe
mõistust, siis ei oleks te täna võõra kaltsukorjaja pärast
oma poodi varaste hooleks jätnud. Mis teil minuga
asja oli? Mis te siin veel vahite? Katsuge, et minema
saate!»

«Ma jooksen kohe tohtri järele,» ütles Hermann tase
Agnese vastu ja läks uksest välja.

«Mis ta ütles?» kähises vanamees. «Ta tahab tohtri
tuua ja siis maksu vist minu kaela ajada? Minul ei ole
tohtrit vaja. Maksku ta ise, kui tahab.»

Vanamees, kellele meelearritus ja viha niipalju
jõudu olid andnud, et ta viimaseid sõnu peaaegu valju
häälega ja istudes võis rääkida, laskis nüüd pea jälle
jõuetult padja peale langeda ja näis uinuvat. Agnes
kohendas ettevaatlikult ta aset, laotas oma teki ta üle
ja istus ise voodi ette valvama.

«Agnes!» sosistas vanamees natukese aja pärast.

«Mis sa tahad, isa?»

Kaltsukorjaja ei teinud silmi lahti.

«Armastad sa seda noormeest?» küsis ta pehmelt.

«Jah,» vastas Agnes tasaselt.

«Mispärast ei tahtnud sa siis temale minna?»

«Ma... ma olen tema jaoks liiga vaene.»

«Kas sa minu peale sugugi ei mõtelnud? Oleksid minu üksipäini viletsuse kätte jätnud, kui tema kogemata niisama vaene oleks olnud kui sina?»

«Pai isa...»

Vanamehe jooned olid kibedast tundmusest viltu kistud.

«Ma tean, et sa mind ei armasta,» kähises ta rahu-
tult edasi. «Sul on selleks oma täie kaaluga põhjused. Niikaua kui meie Tartus elasime, olid sa rikaste vane-
mate laps. Oma neljateistkümnenda aastani ei tundnud sa mingisugust puudust. Siis tuli korruga õnnetus —
mitte minu süü läbi... ei, mitte minu süü läbi. Sinu
ema armastas kallist, laialist elukorda... Ma pidin
valuga nägema, kuidas meie vara päev-päevalt kaha-
nes. Ühel päeval olime meie kerjajad. Sinu ema suri...
Ma ei taha temast paha rääkida, aga tema arstimine
ja matused maksid hirmsat raha, neelasid mu viimsed
kopikad ära. Tartus häbenesin ma ennast inimestele
näidata, kes seni meie rikkust olid kummardanud. Ma
tuln Tallinna... Kõik selle häda ja viletsuse, mida sa
viimasel kolmel aastal oled pidanud läbi kannatama,
annad sa muidugi minule süüks.»

«Armas isa...»

«Ära eksita mind! See ei või teisiti olla. Sa katsud
välispidi ikka austust ja armastust minu vastu üles näi-
data, aga südames ei või sa muud, kui mind vihata ja
põlata. Vait, ära räägi vahele!... Sa oled minu pärast
kõik oma noored õnnelootused maha pidanud matma;
ma olen sulle ristiks kaelas... Sina, endise rikka kaup-
mehe Volteri tütar, pead nüüd enese kätetööga omale
viletsat peatoidust teenima, oma vana kärsitut isa
orjama, teda pealegi veel paitama ja meelitama ja ma-
jatalituse eest hoolt kandma. See on kibe... ma tean,
see on väga kibe; see ei ole võimalik, et sinu süda sest
kibedusest tilkagi enese sisse ei peaks imenud olema.
Kui sul vähegi mõistust on, siis pead sa mind vihkama
ja põlgama.»

Vanamees ei rääkinud ühtesoodu edasi, vaid järkjärgult, vahetevahel uimastades* ja minutite kaupa magama uinudes, nagu kõik haiged, kelle peajuju põrutada või suruda on saanud.

«Ma ei ole selle vastu midagi parata võinud,» hakkas ta, sügavasti hinge tõmmates, uuesti peale. «Ma tunnen surma lähenemist. Kui ma surnud olen, siis võta mu põu lahti... sa leiad sealt mõnda seletust; ära tee seda teiste nähtaval... Ma ei tahaks surra, enne kui ma sulle näidanud olen, et ma sind ikka tõsiselt olen armastanud. Üks õnnelik juhtumine on mulle appi tulnud... Sa mäletad seda ausat isandat, kes mõne aja eest meid paar korda siin vaatamas käis? Mis sa arvad temast?»

«Ta ei ole mu meelepärast,» kostis Agnes lihtsalt.

«Miks mitte?»

«Ma ei ole ilmiski nii inetut vanameest näinud; ta näib väga ihnus ja ahne inimene olevat.»

«Kust sa seda märku said?»

«Ta ei rääkinud sõnagi muust kui rahast ja kasusamisest.»

«Tema on väga rikas. Keegi ei mõista väljalaenatud raha eest nii kõrgeid intressisid võtta ja — mis veel imelikum on — oma raha ikka kätte saada. Selle eest on tal praegu juba kakssada viiskümmend tuhat rubla — mõtle: kakssada viiskümmend tuhat rubla!... Mis sa sest arvad?»

Et rääkija ise sest väga palju arvas, seda tunnistasid tema põlevad silmad; tütre näost ei võinud muud lugeda kui õrna kaastundmust.

«Ta on minu vana sõber... Tema varanduse seis on mulle hästi tuntud... Ta on sinust meelehead leidnud ja tahab sind oma naiseks teha.»

«Mind oma naiseks teha?» kordas Agnes imestades.

«Jah.»

«Aga kui tema nii rikas on, miks ta siis mind...»

«Sa tahad ütelda: kerjaja last kosima tuleb? Kas sa siis tõesti nii vaene oled, Agnes? Kas sa oma peenikest iludust, oma õitsvat noorust, oma vahvat ja siiski pehmet südant mikski ei pane?... Küll ta teab, mis ta

* uimastama — siin: uimaseks jääma.

teeb. Ta armastab sind ja võib sulle oma armastust tuhat korda magusamaks teha kui see tuulepea, kes praegu siin oli... Ma ei oleks selle poisikese vastu muidu nii kare olnud, aga just see mõte ärritas mind, et niisugused jõmpsikad sagedasti tütarlaste selget aru segavad ja nende silmas vanemate ja ausate meeste peale varju heidavad... Sa oled juba näidanud, et sa tark tüdruk oled. Ära tõrgu oma tõsise kasu vastu! Unusta see väike südame-eksitus ära ja astu minu õnnistuse saatel uue, õnneliku elu sisse. Oooh!... Seal, kus palju raha on... ja kus teda hoolega hoitakse... ainult seal on tõsine õnn... ei mujal... oh, ma suren... ma sur...»

Vanamees hakkas valusalt oiates mõlema käega peast kinni. Paar minutit läks mööda, enne kui ta jälle pisut toibus. Ta huuled olid sinised, meelegohad sisse vajunud, silmad segased.

«Ta tuleb... homme,» sosistas ta vaevaltkuuldavalt. «Kas lubad... talle... minna?»

Agnese näos ei olnud veretilka; ta ei lausunud sõnagi.

«Vasta!» õhkas surija; näis, kui püüaks ta suure vaevaga, aga asjata, kulmusid kortsutada. «Mõtles: kaks... sada... viis... kümmend... tuhat!»

Agnes võitles raskesti iseenesega. Pidi ta valju häälega «ei» ütleva ja sellega isa tapma, kes ise juba surma lähenemist ütles tundvat? Pidi ta «jah» ütleva ja sellega vannet, mis vale peal seisab, või terve elutäie õnnetust enese peale kutsuma? Oleks Agnes üks neist kalgi südamega voorusepaleustest olnud, kellel vali tõde ja kindel eesmärk kõigest üle käivad, siis oleks ta vastuse peagi leidnud; aga ta oli õrna südame ja sügavate tundmustega naisterahvas ja sellepärast ei võinud ta südameküsimumstes järsku vastust leida. Ta laskis pea väsinult rinnale vajuda; kui ta silmad jälle üles tõstis, nägi ta, et midagi vastust enam vaja ei olnud...

Agnes langes kummuli surnud isa rinnale ja nuttis kui meeletu. Nüüd oli ta täiesti üks suure inimestekörbe keskel...

Pikkamisi toibudes pani Agnes tähele, et surnu käed kramplikult midagi kinni hoidsid, mis ta rinna peal

riiete all peidetud oli. Talle tulid isa sõnad meelde, kes oma põue pärast surma oli käskinud lahti võtta. Agnes tegi surnu riided ettevaatlikult lahti ja võttis neljanurgelise nahast koti välja, mis palja ihu peal nahkrihmaga surnu kaelas rippus. Mitme asjata katse järele leidis ta viimaks koti lahtitegemise saladuse. Kotist leidis Agnes täiskirjutatud paberilehe; koti neli soppi olid sajarublaste paberrahadega täis topitud. Agnes puistas terve koti sisikonna laua peale; lugemata hulk vikerkaarakarvalisi pabereid virvendas tema imestanud silmade ees. Määratu rikkus, mis siin välja laotatud oli, pani neiu kokkuma. Ta kattis rätiku rahahunniku peale ja hakkas isa kirja lugema.

Kiri käis nõnda:

«Mu tütrele Agnesele.

Kirjutatud 20-mal septembri k. p. 188*»

(Aastanumbrist ja kuupäevast võis näha, et kiri umbes kolme kuu eest kirjutatud oli.)

«Armas tütar! Ma lähen vanaks ja tunnen, etervis kaduma hakkab. Sellepärast kirjutan aegsasti selle tunnistuse, mis ühtlasi minu testament ja mu vabandamine Sinu ees on. Sa ei ole mitte vaene. Minu terve varandus jääb Sulle üksi pärida. Selle koti seest leiad Sa kohe 40 000 (ütle: nelikümmend tuhat) rubla sajarublastes paberites. See oli ikka minu kõige armsam rahasugu: ma olen oma terve vara sajarublasteks paberiteks ümber vahetanud. Meie toa põranda keskmise laua alla on põlemata laegas maha maetud; sealt seest leiad Sa veel 100 000 (ütle: sada tuhat) rubla ja paberid, mis tunnistavad, et see maja, mille sees meie seni oleme elanud, Sinu oma on, sest «Schaumbergi pärijad», keda maja silt nimetab, ei olnud keegi muud kui Sinu ema ja üks kauge sugulane, kes nüüd ka ammugi surnud on.

Nüüd kuule minu vabandamist, et ma nii suure rikkusega Sind siiski kui kerjaja last üles kasvatanud olen.

Ma olen ihnus. Enne, kui Sinu ema minu abikaasaks sai, olin ma paljalt kokkuhoidlik mees. Sinu ema raiskamise-himu on mind ihnsaks teinud. Ma keelasin teda küll, ei tahtnud aga vägivalda pruu-

kida, sest ma armastasin teda väga. Ma hoidsin omalt poolt iga kopikat, peitsin raha kõrvale ja pidin ennast viimaks pankrotiks seletama. Sinu ema suri ehmatuse pärast. Ma pean tunnistama, et tema surm mind vähem kurvastas kui matmisekulud. Pärast võlapärijate lepitamist jäi mulle veel ligi 140 000 rubla puhast raha järele. Sellega tulim ma Tallinna. Ma oleksin siin uuesti võinud kauplema hakata, aga ma ei raatsinud ühestki sajarublasest lahkuda; sellesama põhjuse pärast ei tahtnud ma raha mõnda panka panna. Ma olin raha narriks saanud ja oleksin enne mini nälga surnud, kui ühe sajarublase igapäevase elutarviduse pärast ära vahetanud. Ma hakkasin kaltsukorjajaks. Raha matsin ma põranda alla, aga nii, et teda igapäev kergesti välja võtta ja läbi lugeda võisin; Sinu saatsin ma, kuna sa veel laps olid ja tööl ei käinud, seks ajaks ikka ühe või teise põhjuse all välja. Et mina aga ka väljas sagedasti himu tundsin oma raha näha saada, siis lasksin enesele suure koti teha, kuhu ma 40 000 rubla sisse võisin mahutada. Need võtan ma mõnes üksikus nurgas aeg-ajalt välja ja loen nad mitu ja mitu korda läbi. Sa ei või arvata kui rõõmsad, magusad tundmused minu südant liigutavad, kuna üks sajarublane teise järele mu sõrmede vahelt läbi libiseb. Nende tasane kahin meelitab mu kõrvu, nende kirjude värvide mäng vaimustab mind sügavamini kui kõige ilusam pilt mõnda peenikese tundmusega kunstnikku. Ma läheksin peast nõdraks, kui ma kogemata ühe neist kaotama või ära vahetama peaksin. Kõige kibedama häda ajal mõtlen ma, kui uhkesti ma oma raha eest võiksin elada; see mõte teeb mind tuhat korda õnnelikumaks kui uhke elu ise ja paneb mind kõike häda unustama.

Nõnda oled Sina, armas tütar, nüüd juba kolm aastat kui kerjaja laps pidanud elama ja pead seks kuni minu surmani jääma. Ajuti teeb Sinu vilets põli mulle küll vaeva; ma tunnen enese praegusel ajal Sinu ees süüdlase olevat; aga mind vaigistab ikka see lootus, et Sa edaspidi seda õnnelikum saad olema. Kes noores eas viletsust on näinud, see teab

rahast õiget lugu pidada. Ihnsate kõige hirksam mõte on see, et nende verevaevaga korjatud ja piinliku hoolega hoitud vara irvitavate pärijate kätte peab jääma, kellel muud muret ei ole kui kallist raha mööda maailma laiali pillata. Sina oled minu ainus pärija. Armas tütar, hoia minu raha! Teist, kolmat, sadat korda palun ma sind: hoia seda raha kui oma elu! Sa ei pruugi temast kopikatki võtta, sest Sa võid suure maja sissetulekust mureta elada. Parem oleks, kui Sa mehele ei läheks. Soovid Sina aga seda siiski teha, siis ära võta noort ega vaest meest! Tahad Sa rikkale, vanaldasele, kokkuhoidlikule mehele minna, siis ära tee teda oma varanduse osaliseks. Hoia raha kõikide eest varjul ja mata ta maa sisse, kui Sul oma lapsi ei ole!

Koti, mille sisse ma selle paberi panen, tahan ma alles oma surmatunnil sinu kätte anda. Ma ei karda, et ta kellegi võõra kätte võiks sattuda, sest ma kannan teda enese ihu küljes; ma ei lähe iialgi pimedas majast välja ja loodan Sinu armsa hoole all oma voodis surra. Olen ma surnud, siis pane mu nõu hästi tähele ja ela targasti!

Seda soovib Sinu Sind tõsiselt armastaja isa!

Nikodemus Volter.»

Ukse tagant oli trepist üles tulevate sammude kõminat kuulda. See oli Hermann tohtriga, keda ta pika otsimise järele viimaks oli leidnud. Agnes astus tulijatele punaseks nutetud silmade, aga pealtnäha rahuliku näoga vastu ja näitas käega tummalt voodi peale.

— — —

Viie aasta pärast asus noor arst dr. Hermann Trump, kes hiljuti õppimise Tartu ülikoolis oli lõpetanud, jälle Tallinna elama. Noor tohter oli sügavaid teadmisi täis ja oma ametitegevuses väga osav, nagu ta peagi näidata jõudis. Haiged armastasid teda iseäranis tema lõbusa kõneanni ja pehmete käte pärast. Ta mõistis mõndagi valu oma südantkergetava nalja ja pehme, sooja käe puutumise läbi vähendada. Lühikese ajaga oli ta üks kõige otsitavamatest Tallinna tohtritest. Üteldi, et mit-

med suursugu naisterahvad ainult selle tohtri pärast haiged olla.

Kord kutsuti dr. Trump Schaumbergi pärijate majasse, P*** uulitsas, korter nr. 1. Ta mäletas seda maja väga hästi, teadis aga ka oma kurvastuseks, et see inimene, kes seda maja tema meelest ennemuiste nii tähtsaks oli teinud, ammugi enam seal ei elanud.

Hermann kõlistas. Tüdruk tegi ukse lahti ja juhatas Hermannini saalist läbi kenasti ehitatud salongi. Siin istus noor naisterahvas lihtsas, aga peenikeses riides ja teretas peanoogutamisega. Kübar kukkus dr. Trumbi käest maha; tohter muutus omaenese kivist kujuks.

«Palun ligemale astuda, tohtrihärra,» ütles noor naisterahvas.

«Preili Agnes!»

«Kust teie nii selgesti teate, et mina preili olen?»

«Palun andeks, armuline proua...»

Agnes hakkas naerma; ta naerul oli peenikene hõbeda kõla.

«Kas teie, tark tohter, võite tõesti uskuda, et maa peal teist teie sarnast... kerge meelega noormeest peaks olema, kes kaltsukorjaja tüdart naiseks tahaks võtta?»

«Teie olete ikka veel... preili Agnes?» hüüdis Hermann nii taltsutamata rõõmuga, et isegi ära kohmetas.

«See on paraku õige,» naeratas Agnes. «Aga miks teie nii küsivalt enese ümber vaatate, tohtrihärra?»

«Mind kutsuti siia ühe haige juurde...»

«Mina ise olen see haige,» ütles Agnes, kelle palged tervisest õitsesid. «Minu haigus on — ihaldus teada saada, kuidas minu ainsa noorpõlvesõbra käsi tänini on käinud. Lubage, et haige seekord ise enesele rohu ette kirjutab. Ainus rohi, mis minu tervist võib parandada, on see, et teie kohe siia minu ette istute ja mulle jutustate, missuguseid suuri ja tähtsaid tegusid teie möödaläinud viiel aastal olete teinud.»

Ei tea, kas see nii suur ime oligi, et dr. Trump niisuguse mitte üheski raamatus õpetatud arstimisviisi vastu suuremat ei tõrkunud.

«Teie isa matustelt koju jõudes» — nõnda jutustas

Hermann — «sattusin ma oma vanematega kohe hirmsa riiu sisse. Nemas olid sellele otsusele jõudnud, et minust iialgi õiget meest ei saa, niikaua kui mul hästi tarka ja valju naist valitsejaks ei ole. Nad olid mulle siis ka ühe rikka, aga kohutava näo ja väga käreda loomuga vanapiiga välja otsinud, kes valmis oli mind oma tiibade alla võtma ja minust aegamööda meest välja kasvatama. Teie, preili Agnes, teate vist veel, mispärast mina iseäranis sel ajal käte ja jalgega niisuguse kasvatamisviisi vastu olin. Meie riid läks nii käreteks, et vanemad mulle paljalt kolm päeva mõtlemisaega andsid ja mind siis majast välja visata lubasid. Ma olin selle peale ise ammugi mõtelnud ega arvanud seda suureks õnnetuseks; palju suurem õnnetus oli see, et kui ma teid, preili Agnes, kõva käsu vastu teisel päeval jälle vaatama tulin, teie kui tina tuhka kadunud olite. Ma jooksin kui pöörane terve päeva mööda linna ümber. Õhtul leidsin koju tulles kirja eest, mille sisse kuussada rubla oli pandud. Kirja läbi andis üks tundmata heategija mulle teada, et ta minu suurt õppimisehimu olla näinud ja mulle ülikooli läbitegemiseks igal aastal kuussada rubla tahta laenata; laenu pidin ma pärast ametissesaamist aegamööda ära tasuma. See ootamata õnn oleks mind hulluks teinud, kui ma mitte teie kadumise läbi juba hull küll ei oleks olnud. Vanemad viskasid mu etteseatud päeval majast ja poest välja. Ma jäin veel paariks nädalaks Tallinna, elasin võõrastemajas ja otsisin teid taga. Kui viimaks sugugi enam lootust üle ei jäänud, sõitsin ma raske südamega Tartu ja püüdsin tulise õppimisega kurbi mälestusi uinutada. Unustamisest ei tulnud küll suuremat välja, aga valu vähenes, kuna õppimisehimu kasvas. Iga uue aasta hakatusel sain ma oma kuussada rubla teatud päeval kätte, peale selle eksamitegemiseks veel iseäralikult viissada ja ametisshakkamiseks tuhat viissada rubla. Nõnda olen ma tundmatule heategijale kõigest kõike viis tuhat rubla ühes intressidega võlgu. Ma võiksin selle võla nüüd kerge vaevaga paari aasta jooksul ära tasuda, aga tänini ei ole keegi teda pärima tulnud.»

«Ja kui teda pärima ei peaks tuldama, mis teie siis teeksite?» küsis Agnes.

«Siis teeksin ma sellest rahast stipendiumi vaeste üliõpilaste heaks,» vastas Hermann.

«Kas teie rahast ikka veel nii vähe lugu peate kui enne?»

«Ma loodan igavesti kehvaks meheks jääda, aga kui mulle kogemata suur varandus rüppe peaks langema, siis arvan ma seda enese ja teiste kasuks pruukida mõistvat,» kostis Hermann tõsiselt. «Need viis tuhat rubla ei ole minu omad, kuigi neid tagasi ei peaks nõutama. Tehku nad siis edaspidi igal aastal vähemasti ühe inimese nii õnnelikuks kui mina olen olnud... Aga kas ma tohin nüüd küsida, kuidas teie käsi on käinud, preili Agnes?»

Preili Agnes oli noore tohtri jutustuse lõpul oma pea teadmata põhjuse pärast kõrvale pööranud ja peenikese taskurätikuga tegemist teinud.

«Täna küsimise eest,» vastas ta nüüd jälle rahulikult. «Ka minu elukäiku on ootamata juhtumine sügavasti muutnud. Ma pärisin ühe sugulase käest väikese varanduse ja elasin osalt tühja ajaviitmise pärast, osalt oma puuduliku hariduse täiendamiseks mõne aja välismaal. Hiljuti tulin Tallinna tagasi ja tahan siia kui tööta vanatüdruk mõneks ajaks laisklema jääda.»

«Kas teie aeg üksi igavaks ei lähe?»

«Oh ei. Mul on siin mõned tuttavad perekonnad ja kodus on ka hea seltsiline.»

«Kes see on?» küsis Hermann väga järsku ja tungivalt.

«Mu vana tädi.»

«Ah soo!... Ja sest seltsist saab teile küll?»

«Mis parata!»

«Teie ei taha... mehele minna?»

«Olen ajuti sellegi peale mõtelnud, nagu see tütarlaste kohus on. Aga küsitav on, kas keegi mind tahab?»

«Teid ei peaks tahetama?!»

«Ennemuiste tundsin ma üht juhmi noorsandi, kes mind peaaegu naiseks oleks võtnud, aga selle tõukasin ma ise tagasi. Nüüd on ta targaks saanud ja ei taha mind vist enam nähagi.»

«Kellest teie räägite?» karjus Hermann ja hakkas nagu vannutades neiu mõlemast käest korruga kinni.

«Meie oleme juba liiga kaua lobisenud,» ütles Agnes kalgi tõsidusega. «Teie peate oma haigete peale mõtlema, tohtrihärra.»

«Minu pärast mingi nad kõik ilma minu abita hauda!» hüüdis Hermann. «Ma ei liigu enne siit paigast, kuni mul selgus käes on, kas teie mind veel üks kord tagasi lükkate või eluajaks teie seltsi jääda lubate.»

«Kui teie ei karda, et teil enesel aeg igavaks läheb, siis . . . siis jääge peale!» ütles Agnes sügavasti punastades, aga ka õnnelikult naeratades.

Mis nende kahe inimese vahel sel puhul veel tehtud ja räägitud, seda ei ole nad nende ridade kirjutajale laiemalt seletanud.

Paar kuud hiljem juhtus dr. Trump just sel silmapilgul oma noore proua kambrisse astuma, kui see üht neljanurgelist nahast kotti lahti tegi. Proua püüdis küll kotti ruttu ära peita, aga Hermann oli seda juba tähele pannud ja nõudis tungivalt koti sisikonda näha saada. Tõrkudes ja punastades andis Agnes viimaks koti käest ära. Hermann ei leidnud sealt seest muud kui vana Volteri kirja, mida meie juba tunneme, ja pakikese postikviitungeid, mis tunnistasid, et teatud päevadel üliõpilase Hermann Trumbi kätte Tartusse kõigest kõike viis tuhat rubla oli saadetud.

«Sina ise . . .» kogeldas Hermann rõõmsa ehmatusega. Enne aga, kui ta midagi juurde sai lisada, surus Agnes ta suu musuga kinni.

«Soo,» ütles noor proua silmi pühkides, «sina oled oma tundmata heategija nüüd leidnud. Ta ei nõua võla tasumist ja sa võid selle raha kohe Tartusse saata. Meile jääb ju ikka veel pisut järele.»

«Mis ütleks sinu isa nüüd,» naeratas Hermann, «kui ta teaks, et sa ometigi noorele ja kehvale mehele oled läinud ja et tema raha Tartu üliõpilaste heaks ära pilatud saab!»

«Ära pilka mu isa,» ütles Agnes tõsiselt. «Tema ei ole meile muud kui head teinud. See on inhsate saatuse, et nad oma õnnetusega teiste õnne peavad alustama. Inhsuse läbi korjatakse suured varandused ja suurte varandustega võib suuri asju teha.»

III

ARMASTUSE NARRID

«**A**rmastuse narride» kirjutamisega oli mul palju tüli. Ma sorisin oma mälestuste salved põhjani läbi, ei leidnud sealt seest aga mitte ühtegi tuttavat kuju, kes õnnetu armastuse pärast oma jumalikkude mõistust oleks kaotanud või koguni oma kallist elu lühendanud. Näib, kui oleks see narride sugu maa pealt, vähemasti meie maalt, kadunud. Vahi paremale või pahemale poole, ikka näed sa — vähemasti Tallinna uulitsatel ja seltskondades — ainult niisuguseid neidude ja noormeeste nägusid, mis tervisest ja elurõõmust lõkendavad; lahja juustu karva kahvatust, mida õnnetu armastus peab sünnitama, otsid sa asjata. Vahel juhtub sulle küll mõni lahjade puusade, õõnsate palede ja sinikollaka jumeaga noorsand tee peal põigiti ette, aga hakkad sa osavõtlikult maapealsete inglite nimesid taga pärima, kes noori mehi nii haledasti kuivama pannud, siis saad sa ikka vastuseks: lahja toit, tiisikus, porujomm, üleliigne suitsetamine, rikutud seedimine.

Neiud omalt poolt on selle paha moe võtnud, et nad endid petetud armastuse korral enam vette ei viska, vaid . . . teise mehe kaela.

Ma oleksin heameelega mõne isamaa poja või tütre oma jutu tegelaseks ja sellega surematuks teinud, aga mis võisin ma parata, kui ükski eesti peiu ega neiud armastuse ja minu jutu tõenäitlikuks tegemise pärast hulluks ei raatsinud minna? Häda pärast läksin saksa keeli raamatutest abi otsima, nagu kõik eesti kirjani-
kud teevad, kes vähegi algupäralised tahavad olla. Ma sorisin oma raamatukogu läbi. Mul on suur biblioteek ja kõik raamatud on ausal viisil — sõprade poolt minu kätte unustatud. Kui õige rahva laps ei raatsi ma ise raamatuid osta; ma olen töötanud alles siis oma esimese raamatu osta, kui viin ja tubakas muidu saada on. Eesti keeli raamatuid ei loe ma ialgi, sest ma olen segamata verd eestlane ja ei taha oma selget saksa keelt rikkuda.

Hea küll, ma pistsin nina ühest saksa raamatust teise sisse, aga paremat nõu ei leidnud ma ka sealtki. Saksa ja saksa keelde ümberpandud kirjanikud tapavad küll iga aasta nii määratu hulga inimesi õnnetu armastuse läbi, et nende verejanu peab imeks panema, tunnista-
vad aga isegi, et armastajate hullustused neile hirmsat peamurdmist maksavad ja et igapäevases elus romaani enam ei sünni. Mõned hakkavad juba armu-
kangelasi pilkama ja üks neist teab üht õpetlikku lugu jutustada, mis praeguste armastajate peale heledat valgust heidab. Lugu peab tõesti tõsi olema ja on nii liigutav, hale ja armas, et ma teda oma loodetavate luge-
jate eest varjul hoida ei raatsi.

Jutu tegelased on Rudolf ja Margot. Rudolf on hästikasvatatud noormees Berliini kõrgemast seltsist; Margot on osav kunstrooside tegija Pariisist, noore rõõsa näo, laitmatu jume ja lustliku külgetõmbava loomuga neiud. Rudolf armastas neidu palavasti ja oli igapäidi õnnelik, kui korraga üks ootamata juhtumine neid lahutada ähvardas. Rudolf pidi oma isa soovi järgi ühe suursugu neitsiga abielusse heitma; kõigepealt oli nüüd muidugi tarvis selle peale mõtelda, kuidas väikesest Margotist lahti saada.

Rudolf ei julgenud neiuale lahutuse õiget põhjust teada anda, vaid püüdis nii õrnalt kui võimalik luisata; ta kirjutas Margotile järgmise sisuga kirja:

«... Ma ei või selle vastu midagi parata, mis südames sünnib; ma olen Teid tõelikult armastanud, aga inimeste tundmused on muutlikud. Ma ei või Teid enam armastada ja tunnen, et meie igavesti lahutatud oleme...»

Kunstrooside tegija vastas alles teisel päeval; ta palus Rudolfi etteseatud ajaks oma korterisse tulla. Seesugune lühike nõudmine pani Rudolfi kartma; ta võttis oma kõige parema sõbra kaasa ja palus teda maja ees oodata. Margoti ukse ees tõmbas Rudolf mitu korda kella, aga uks jäi kinni. Rudolf tõmbas võtme, mis tal selle ukse jaoks taskus oli, välja. Ust lahti keerates värises ta käsi. «Viimast korda!» mõtles ta iseeneses. Toas leidis ta laua pealt sedeli nende sõnadega: «Armas Rudolf! Ma olen Teid nii kangesti armastanud, et ma ilma Teieta elada ei või; kuna Teie neid ridasid loete, vaagub Teie Margot surma käes.»

Rudolf langes tooli peale. Teade oli põrutav, iseäranis selle pärast, et see mitte sündinud asjast ei kõnelnud, vaid et hirmus õnnetus just sel silmapilgul pidi sündima.

«Margot!» ägas Rudolf. «Kallis, lustlik Margot! Ja mina pidasin seda tüdrukut kergemeelseks!...»

Ta toetas pead kätega ja vahtis kui tardunult hirmsa sedeli peale. Mõttes nägi ta, kuidas parajasti Spree jõe⁵ voogudest tuntud naisterahva külm surnukeha välja tõmmati...

Korraga kuulis ta toas krabinat: kõrge peegelkapi uks läks lahti ja Margot astus välja, tõsine ja kahvatu: ta oli palju valget näovärvi ära kulutanud.

«Rudolf,» ütles neiu, «ma olen teid läbi võtmeaugu silmitsenud... Teie armastate mind ikka veel. Ütelge «jah» ja ma viskan selle pulbri kõrvale.» Sealjuures tegi ta oma tillukese rusika pisut lahti, nii et paberist kotikest, nagu neid apteegist saab, võis näha. «Tulge mu juurde tagasi, Rudolf!»

Noormees oli nii kohmetanud, et ta tükil ajal vastata ei saanud.

«Ma ei või,» ütles ta viimaks kindlasti. «Aga ma vanutan teid, Margot, jätke oma kole nõu katki!»

Margot võttis kapist veeklaasi ja pani selle enese ette laua peale.

Rudolf katsus seda kätt, mis koledat pulbrit hoidis, kinni püüda, aga tüdruk oli väle kui orav ja libises ikka ta käte vahelt välja. Oma ahastuses hüüdis Rudolf läbi akna sõpra appi, kes maja ees edasi-tagasi kõndis.

Sõber astus tuppa.

«Aidake mind seda õnnetut ühe hirmsa teo eest hoida!» hüüdis Rudolf. «Ta ei taha minuta elada... ta tahab ennast ära kihvtitada.»

Sõber võttis väikese rusika, mis vähe vastu pani, pihku, kiskus paberikoti sealt välja ja viskas ta nurka. Selsamal silmapilgul tundis ta, kuidas kaks pehmet käsivart tema kaela ümbert kinni hakkasid.

«Mu elupäästja, kuidas pean ma teid tänama!» nuuksus Margot.

Sõber ei saanud aru, mis temaga sündis, aga ta arvas sellega rahul olla võivat.

«Preili... jääge rahule!» kogeldas ta.

«Nimetage mind Margotiks, härra Albert. Teie olete mu elu, õnne... kõik, kõik päästnud. Andke mulle suud, härra Albert! Teie olete mulle elu tagasi kinkinud.»

Albert tegi, kuidas kästud. Elu tuli tõesti Margoti sisse tagasi: tema põskedel õitses jälle tervise ja nooruse karv; Alberti musta kuue peale olid aga mitmed valged jahused jäljed järele jäänud.

Rudolf läks kõrvale nagu mõni, kellel midagi sellega tegemist ei olnud, et Albert oma päästmisetööd korratud suuandmisega lõpetas.

«Nii noor, nii ilus... ja mõtleb surma peale!» ütles Albert.

«Ma ei või ilma armastuseta elada,» sosistas Margot, «ja et tema mind maha on jätnud...»

«See ei ole sinust ilus,» pööras Albert ennast Rudolfi poole.

«Margot,» ütles Rudolf, «ma olen kõik õiendanud, mis meie vahel õiendada oli. Töotage, et teie edaspidi hullusid tempusid tegema ei hakka.»

«Selle eest seisan mina,» ütles Albert, Margoti poole tähendusriikast pilku heites.

«Kui härra Albert soovib...» lisas Margot juurde, räägitud pilgule niisama vastates.

Noormehed jätsid jumalaga — kumbki omal viisil. Rudolf oli teistest nägemata toanurgast paberikoti üles tõstnud ja tasku pistnud — muidugi ettevaatuse pärast. Ukse taga võttis ta kotikese välja, luges pealkirja ja naeratas.

Pealkiri oli: «S o o d a.»

«Mis seal seisab?» küsis Albert uudishimulikult.

«Kihvt!» vastas Rudolf kohutava tõsidusega.

Trepi peal andis ta Margoti toa võtme sõbra kätte, mille see uhke naeratusel tasku pistis. —

Nii sakslase jutt. Loodan, et see mõnele liiga ägedale armastajale kasulikku näpunäidet võib pakkuda. Mind ei teinud ta karvakestki targemaks, sest mina ei soovinud armastuse tarku, vaid armastuse narrisid kujutada. Ma viskasin saksa raamatu nurka ja võtsin eesti kirjanduse kohta kurbliku nõu «Armastuse narrid» kirjutamata jätta. Mu süda kipitas rinnus; pikkade sammudega mõõtsin ma, odavat paberossi suitsetades, oma kirjutuskambri lühidust. Korraga tehti uks väljastpoolt lahti ja peenikese, aga rohkesti kulunud ülikuuega ja uhke, kahvatanud näoga noormees astus sisse.

«Tänu taevale!» hõiskasin mina talitsemata rõõmuga. «Seal mu narr tulebki!»

«Mis see peab tähendama?» küsis noorsand kulmu kortsutades.

See oli parun H. — Ferdinand H., minu vana ülikooli-vend ja sinasõber. Ta tahtis mind mu ettevaatamata hüüdmise pärast vägisi kahevõitlusele sundida ja mul oli palju tegemist, enne kui ma teda vaigistada jõudsin. Kes teab, kas ma niikaugemale oleksingi jõudnud, kui temal mitte just nõu ei oleks olnud minu käest raha laenata. Ma ütlesin kindla sõnaga, et ma talle kopikatki ei laena, kui ta mind tapmata ei jäta; sellepeale läks tema natuke taltsamaks, nõudis konjakit ja hakkas oma elujuhtumisi jutustama.

Ferdinand H. oli Eestimaa mõisniku poeg. Temal oli

õrn, alalist armastust ihaldav süda. Juba lapsena oli ta kõiki oma koolipreiliseid palavasti armastanud, osalt üht teise järele, osalt mitmeid korraga. Koolipreilidele tegi see nalja; nad ei pannud seda iialgi pahaks ega püüdnud poisikese sooja südant jahutada, sest neil oli paraku põhjust meesterahvaste suurema jao südameid muidugi liiga kalgiks ja külmaks pidada.

Tartus pidi Ferdinand vanemate soovi mööda seadusetarkust õppima, aga ta ise oli enesele kõrgema sihi ette seadnud. Ta uuris iludust, mitte üksi mõttelist iludust, mis kenades kunstides ilmub, vaid ka kehalist iludust naisterahvaste näol. Kui uurija ilus ja viisakas mees on, siis lasevad naised endid heameelega uurimise sihiks teha. Ferdinandi käsi käis selles asjas ikka hästi, sest tema oli tõesti ilus poiss ja mõistis kõige peenemaid lõhnasid parajal määdul tarvitada, klaveri peal valssisid mängida ja veel paremini tantsida, oma pikki vurrusid nii osavasti vikside, et loodus isegi pettust ei oleks märganud, ja neid pealegi nii kunstlikult kiudu keerutada, et piigad neid nähes nõdraks läksid. Ferdinand ei jätnud ühtegi nägusat naisterahvast, kes tema silmaringi rajadesse sattus, oma kummardamisega austamata; ta oleks kergemini oma sündimise juures võinud puududa kui ühegi balli või maskeraadi peal. Päeva ajal kirjutas ta kõige peenema, healõhnalise paberi peale armastuskirjasid, ostis kingitusi ja saatis lillekimpusid põhja, lõuna, ida ja lääne poole; õhtul võttis ta pidudest osa, mille juures naisterahvad puududa ei tohtinud. Kuna seaduste uurimine teda nii mitmesuguste murede ja toimetuste juures ainult segada ja tema kallist aega raisata võis, siis heitis ta ettelugemiste kuulamise hoopis kõrvale, pärast seda kui ta oma jumeekat silmnägu esimest korda ülikooli saalis oli näidanud.

Ferdinand sai vanemate käest iga kuu hakatusel kakssada rubla elu ülespidamiseks, aga viimased 28 kuupäeva olid tema silmas ikka rasked puuduse- ja hädapäevad. Sellest võime jällegi näha, et naisterahvad kõige kallimad asjad siin ilmas on. Õnneks on sessamas kurjas ilmas veel niisuguseid hårda südamega inimestesõpru, kes suurte varanduste pärijatele kõrgete

intresside eest raha laenavad. Säherdusi heategijaid oli Ferdinand kahe aasta jooksul suure hulga leidnud. Siis hakkasid mõned neist hädaldama ja maksmist nõudma; noorhärä lugu ähvardas kirjuks minna, kui korraga sõnum tuli, et vana parun H. ära surnud ja kõik varanduse pojale jätnud. Ferdinand tasus võlad — tükki viiskümmend tuhat rubla — ausasti ära ja lahkus ülikoolist, millest ta niipalju tumedasti mäletas, et ta seal kord üht kõrget, kivist seinte ja puust pinkidega saali oli näinud, kus uniste nägudega noored mehed istusid ja ühe näotu vanamehe arusaamata lobisemist kuulasid. Hiljemalt olin ma veel kuulnud, et H. Peterburis üht kuulsat tsirkusenäitlejannat olevat armastama hakanud ja selle kannul laia maailma mööda hulkunud.

Nüüd istus ta paari aasta pärast jälle minu vastas ja jõi isuga minu konjakipudeli tühjaks. Ta nägu ja ülikond tunnistasid, et ta vastikute saatustega oli võidelnud ja sealjuures karvu kaotanud. Kuulmise järgi oli ta poole aasta eest oma mõisa ära müünud. Ettevaatlikult juhtisin ma kõne selle peale.

«See on tõsi,» ütles Ferdinand haigutades. «Mul oli kibedasti raha tarvis; ma sain mõisa eest veerand miljonit, aga see on kõik juba . . .»

Ferdinand tähendas kohase käeliigutuse läbi, et veerand miljonit luhta oli läinud.

«On see võimalik?» hüüdsin mina imestades.

«Mul oli palju võlgasid maksta,» seletas Ferdinand rahuliku näoga. «Kes Ludmillat tunneb, selle silmas ei tähenda see summa poole aasta kohta midagi. Ma tunnen teisi, kes selle naisterahva pärast enam on kulutanud ja siis peast hulluks läinud.»

Tal näis kahju olevat, et tema ise huvitava tsirkusenäitlejanna pärast nii vähe raha ja mõistust ära oli kulutanud. Ja siis jutustas ta mulle ühe loo, mida mina siin nii muutmata kui võimalik korrata tahan, sest et ta minu arvamise järgi selle jutu peakirja alla väga hästi näib sündivat.

* * *

Ma — nii jutustas Ferdinand — ei tea praegugi veel, mis asi Ludmilla küljes mulle kõige enam meeldis; aga seitsaati, kui ma teda esimest korda julgesti ja pilklikult, püsti hobuse risti peal * seistes üle tsirkuse liiva nägin lendavat, ei võinud ma temast enam lahkuda. Ta oli igapidi nõid; nõiduse vägi ei voolanud mitte üksi tema sügavatest, öökarvalistest silmadest välja, mis pea roheliselt, vosvori moodi läikisid, pea sädemeid purskasid, vaid see vägi oli tema terve kuju, juuste, sõrmeküünete, iga liikumise, iga riidevoldi sees tuntav. Tema kannul käisin ma kõik suuremad Vene linnad läbi. Meie olime Moskvas, Varsavis, Kiievis, Odessas. Ma ei puudunud ühegi etenduse juures, millest tema osa võttis, plaksutasin iga õhtu mitu paari kindaid lõhki ja kõmpisin ööd läbi tema akende all. Ta tõukas mind kaua aega tagasi. Alles Tiflisis saime . . . ligemalt tuttavaks, sest Ludmilla ei sallinud sel ajal mustade peadega mehi, kuna seal maal muid juukseid ega habemeid ei ole kui neid, millede kõrval pigi kollane on.

Ma elasin otsekui palavikus. Ludmilla igal tujul — ja neid oli tal palju — oli minu vaimu ja varanduse kohta hirmus mõju. Oli ta minuga lahke, siis läksin ma rõõmu pärast peast hulluks; oli ta külm, siis tegi valu mind peast nõdraks. Selget aru ei saanud ma silmapilgukski kätte, vaid tegin ühe pöörase tembu teise järele. Oma varanduse raiskasin ma võõraste inimeste karja rõõmuks ära, kes minu üle naersid. Vist räägitakse veel praegugi Tiflisis neist toredatest pidudest, mida mina ainult sellepärast valmistasin, et Ludmilla nendel pidi hiilgama ja mind siis ühe naeratamisega taeva lakka tõstma. Oi, see oskas naeratada! . . . Raha sulas mu käte vahelt imeliku kiirusega ära. Kord nõudis üks kullassepp ja kalliskivide kaupleja, kelle juurest ma Ludmilale ehteid olin võtnud, määratud summat, mida ma temale võlgu pidin olema. Rahapuuduse pärast käskisin ma oma advokaati Tallinnas mõisa ära müüa. Umbes sada viiskümmend tuhat rubla, mis mulle saadetud rahast üle jäi, kadus paari kuu ajaga ära, ilma et ma seda õieti oleksin märganud, sest alalised ballid, lusti-

* s. t. hobuse laudjal.

pidud, kallid hobused, kingitused ja õnnemängud ei ole odavad asjad.

Kui mul enam midagi raisata ei olnud, hakkasin ma aru saama, et Ludmilla minust ära tüdinenud oli. Ma olin valu ja ehmatusel pärast paar päeva haige. Keegi ei tulnud mind vaatama, sest kõik teadsid juba, et ma vaeseks meheks olin saanud. Kui tervis vähe paranes, läksin ma ühel hilisel öhtul pärast näitluse lõpetust Ludmillat taga otsima. Ma leidsin tema teise mehe sülest; see oli määratu rikas kaupmees, sündinud armeenlane, mustem kui juut. Ludmilla mustpeade põlgamine oli mööda läinud. Ta ei salanud oma uusi tundmusi, vaid ütles mulle külma tõsidusega suu sisse, et ma tema meelest läilaks olevat läinud.

Ma olen hiljem mitu korda imeks pannud, et ma sel silmapilgul selget mõistust ei kaotanud. Ma ei hakanud käragi tegema, vaid tuikusin sõnalausumata uksest välja. Linn oli mu meelest nii jälk, et ma silmapilgukski tema sisse ei tahtnud jääda. Ma ei oleks siin kauemini võinudki elada, sest korteriperemees nõudis tungivalt maksu ja taskus ei olnud mul enam kui paar rubla raha ja püstol. Silmapilguks jäin ma veel Ludmilla lahtiste akende alla seisatama; tema rõõmus naerukihin, mis tagumisest toast kuulda oli, nõidus mu nüüdki veel nõnda ära, et ma paigast liikuda ei jaksanud. Armeenlane astus akna juurde, nägi mind ja pistis mulle sõbraliku naeratusega vaskraha pihku. Ma viskasin talle raha vastu silmi ja hakkasin linnast välja sammuma.

Pilvine, kottpime öö võttis mind oma varju alla, kui ma Tiflisi viimased majad enese selja taha olin jätnud. Suure maantee ääres vilkus veel siin ja seal mõni tuluke, pooltosinat joobnud kasakat tuikus mulle vastu, ühe eesliajaja määratu vari libises minust mööda — siis olin ma hoopis üks ja peaaegu iseenele nägemata. Pimedus oli nii paks, et ma tee haljast viiru vaevalt viie sammu maa peale võisin näha. Õhk oli leige ja pehme. Kaukasuse mäeselja poolt puhus aeg-ajalt karastav tuulehoog. Mida kaugemale ma vihatud linnast jõudsin, seda kergemaks läks mu süda. Tarretus kadus liikmeist, torkav valu peaaegus lõppes ära. Vii-

maks ärkas mu sees kange tegevuse ja liikumise himu, nii et ma hulga maad karates jooksin, siis tee kõrval lehkava rohu sisse heitsin ja rõõmu pärast ühe külje pealt teise peale veeretasin. Selle tuhina järel jäi mu veri jälle rahule ja ma sammusin parajat soodu edasi.

Tee lähenes Kura⁶ jõe kaldale, millest ma ainult tumeda kohina läbi aimu sain. Üksikud puud ja põõsad seisid kui vahisoldatite vaimud tee ääres. Paiguti kerkis mõne ninatarga mäenurga või kentsaka näomoega kalju määratu vari nii äkitselt pimedusest üles, et ma kokkudes tagasi pörkasin. Kura orust voolas magus, joovastav lilledõhn välja, õitseva paradiisi lähedust avaldades. Minu peale tuli luulelik tuju. Ma ümisesin laulukesti tuttavatest ooperitest iseenese ette, katsusin mõnda lapsepõlves kuulnud kirikulaulu meelde tuletda ja lasksin viimaks Schuberti «Rändaja» imelisest igatsusest paisuvaid loodusehäali täiest kõrist taeva poole heliseda.

Äkitselt jäin ma kokkudes seisatama. Ma olin tee äärest põõsastikust selgesti murduvate okste raginat kuulnud.

«Kes seal on?» hüüdsin ma ja tõmbasin püstoli välja. Vastust ei tulnud.

Ma kordasin küsimust müriseva häälega.

«Mis sa lõugad, koerapoeg!» urises keegi teisest küljest vene keeli. Oma kokkunud nägu sinnapoole pöörates nägin ma enese ees kahte pikka varjukuju, kes maa seest näisid üles kerkinud olevat. Raske rusikas krapsas nagu raudkonks mu õlast kinni, üks tuletikk leekis üles ja tema paistusel nägin ma, et minu tondid muud ei olnud kui kaks kasakat pruunide jämedate nägudega. Üks neist laskis kohe minu õla lahti ja pomises:

«Sarvik teab, mis pagana lind see on — paharett tema sisse!... See on tõsi, röövel Bagarad ei ole ta mitte... see ei hakka suure tee peal üksipäini ulguma.»

«See on mõni härra — seda oli kohe arvata, sest ta laulis inglise keeli,» oli teise kasaka õpetatud arvustus minu üle.

«Otsite teie kedagi?» küsisin mina kasakate käest, kes pärast tuletiku kustumist jälle selge näota tontideks olid muutunud.

«Kuidas muidu, iseenesest mõista... otsime röövel Bagaradi, teatud kelmi,» oli poolsosistatud vastus.

Ma olin sellest röövlist küllalt kuulnud, sest terve Gruusiamaa värises juba paar kuud tema ees. Bagarad ja tema väike salk olid endid suure kavaluse, julguse ja verejanu läbi kuulsaks teinud. Eurooplased, kes nende kätte langesid, said iseäranis jäledal viisil piinatud ja sagedasti surmatud, kui nende eest kõrget lunastamise hinda ei makstud. Nagu ma kasakate käest kuulsin, oli Tiflisi politsei vingu ninasse saanud, et Bagaradil siinkohas üks armuke oli, keda ta öösel sagedasti vaatamas käis. Öö hakatusel oli politsei mitmesse kohta vahid välja pannud ja sarnastega olin minagi kokku juhtunud. Minu õnneks olid kasakad nii juhmid, et nad minu hilise hulkumise pärast nii kaugel linnast eemal midagi paha ei teadnud mõtelda. Ma seletasin neile omast käest, et jalutamine öö ajal minu tervisele üliväga tululik olevat. Mehed palusid mind viisakalt mitte enam «kära» teha — see sõna pidi minu ilusat laulmist tähendama. Sellepeale kadusid viisakad tondid ära ja mina rändasin muudetud tujus edasi.

Kokkujuhtumine kasakatega ja lootus edaspidi veel mõne niisuguse korralise elu kaitsja kätte sattuda olid mind mu meelejoobnusest üles raputanud. Mu peas sündis äkiline mõtete vahetus. Luulelik jalutamine muutus asjata ja sihita hulkumiseks, vahutav jõutundmus väsimuseks, lehkav paradis — tühjaks, pimedaks kõrbeks. Ärakäidud kümme või viisteistkümmend versta olid mu keha väsitanud; kartus, et iga pöõsa tagant varitsev kasakas välja võiks karata, väsitas mu vaimu. Paarisaja sammu pärast ei viitsinud ma enam edasi kõndida. Ma pöörasin paremat kätt tee kõrvale, ronisin pöõsastega kaetud mäeküljest alla ja heitsin Kura äkilise kalda ääre peale rohu sisse pikali maha.

Jumal teab, kui kaua ma siin lamasin ja — ilma et sealjuures midagi oleksin mõtelnud — tühja, sügava pimeduse sisse vahtisin, mis ennast minu üle välja laotas. Harva astus mõni mälestus endisest ajast või mõni mõttekujutus mu vaimusilma ette, aga kõik need kujutused olid kahvatud ja läksid ruttu mööda. Mul oli vaevalt veel niipalju arusaamist, et ma vaimu ja keha

väsimust tänulikult heaks võisin kiita. Pehme öötuul silitas mu põske ärarääkimata õrnusega ja Kura üheetooniline, igav kohisemine uinutas mind pikkamisi magama. Viimaks vajusid mu silmad kinni, magus tardumuse tundmus tõusis kõige kõrgemale tipule ja siis oli kõik mu meelest kadunud . . .

Ma ärkasin koidu ajal. Esimesed asjad, mis mu silma puutusid, olid kaks musta silma; nende pilk oli tige ja nad vahtisid otsekohe minu otsa. Ma pilgutasin silmi ja püüdsin kõigest jõust oma segast pead selgitada; aegamööda sain ma aru kätte, et mustad silmad tõmmuka mehenäo sees olid, mille küljes ma siis veel üht liiga julgesti konksutatud nina ja musti vurre tähele panin. Ma arvasin seda nägu kuskil näinud olevat. Kuna mina ennast uudishimulikult istukile ajasin, põrkas tõmmukas nägu tagasi ja üks tuttav hääl ütles pilkavalt:

«Kas tunnete mind ikka veel, parunihärra?»

«Nanumjants!» kraaksusin mina — sest õues magatud öö oli minu hääle hoopis ära rikkunud.

See oli tõesti Nanumjants, armeenia untsakas ja suur prassija, keda ma mõne kuu eest sagedasti Ludmilla kummardajate hulgas olin näinud. Minule oli ta mitu korda märku andnud, et ta mind ei salli, aga enne kui meie tõsiselt riidu saime minna, kadus tema ühel päeval sootumaks ära ja jättis palju võlgu maksmata. Sestsaadik ei olnud ma temast midagi kuulnud ja mu rõõm jälleenägemise üle ei olnud mitte väga suur.

«Magamine lausa taeva all ei ole teile kasulik,» pilkas Nanumjants. «Teie võite sel viisil oma ilusast tenorist ilma jääda. Ma ei saa aru, kust see tuleb, et ma Tiflisi tsirkusenäitlejannade sülelapse varahommikul siit märja rohu seest leian.»

«Maailmas on palju arusaamata asju, härra Nanumjants, kostsin mina laisalt.

«On teie armuke teid kogemata ukse taha unustanud?»

«Teie olete hirmus uudishimulik, härra Nanumjants.»

«Minu arust oleksid sohvad ja padjad ilusa Ludmilla tubades, mida teie ise vürstliku toredusega välja olete

ehtinud, palju pehmemad olnud, kui see puhkamise paik, mida teie tänaseks ööks enesele olete valinud.»

«Teie mõistate väga ilusasti naljatada, härra Nanumjants.»

«Oodake, ma mõistan ka tõsiselt rääkida,» ütles Nanumjants hambaid kiristades ja hakkas kramplikult pika noa varrest kinni, mis tal vöö vahel läikis. Ma panin nüüd alles tähele, et tal lihtsad gruusia talupoja riided seljas olid.

«Mis teie minust soovite?» küsisin ma haigutades — sest meie siamaane läbirääkimine ei olnud kaugeltki sedalaadi, et ta minu magamishimu oleks peletanud. Peale selle lõgistasin ma külma pärast hambaid.

Nanumjants heitis oma pool-kinnipigistatud silmadest ühe tigea pilgu minu peale. Ta viivitas seda pilku, ajas silmalaud jälle lahti ja vahtis vähemalt ühe terve minuti sõnalausumata minu otsa. Ta näojooned olid tema haruldase meheilu kahjuks mõnest salavalust viltu kistud; ta langes mõtetesse, millele ta hommikuma inimeste viisi järele sõnad abiks võttis.

«Sinised silmad, valge näokarv,» pomises ta kuuldavalt, «see'p see oli, mis Ludmillale meeldis... ta soovis vaheldust... enne oli ta musti armastanud. Saadan ise tassis selle koera siia. Ilma temata oleks Ludmilla minu päralt olnud... Teie olete päris kurat!» lõpetas Nanumjants oma mõtlemist valju, viha pärast kähiseva häälega.

Mina sirutasin ennast põlgamise ja jälestusega uuesti selili ja pöörasin pea Nanumjantsist kõrvale. Ta jäi natukeseks ajaks vait ja hakkas siis rahulikumalt kõnema:

«Teie ei tohi kärsituks minna, sest te olete kätte saanud, mis minu soovide viimne ja ainus siht oli. Enne kui ma seda asja teiega õiendama hakkas, peate teie kuulama, mis mul teile süüks anda on. Kannatage veel paar silmapilku, siis algab kohtumõistmine.»

«Mul ei ole himu teie kantslikeele harjutusi kuulata,» urisesin mina pahameelega, sest ma teadsin väga hästi, et hommikumaa meeste silmis «üks silmapilk» väga veniv ajamõõt on ja et nad kõige vähemat asja ilma kõlavate sõnadeta seletada ei saa. «Lorisege ruttu, mis

teil loriseda on, ja kui teie lõpetanud olete, siis äratage mind, kui muidu läbi ei saa.»

«Teie arvate vist, et teie esimene olete, kes Ludmilla armulaualt raasuke si on korjanud,» algas Nanumjants kibeda naeratamisega. «Teie ei või arvatagi, kui kaugel mina oma lootustega olin, kui saatan ise teid mulle tee peale põigiti ette pani. Ma olin selle naisterahva meeleheaks juba oma terve varanduse ära raisanud ja mul olid kindlad põhjused käes, et ma suurte ohvrite tasumiseks soovitud sihile pidin jõudma, kui ma korraga märku sain, et teie minu ja mu õnne vahele olite astunud. Ma võtsin viimse jõu kokku ja tegin suure hulga kõige hullemaid tempe, lootes, et sellega Ludmilla tähelepanemist uuesti enese peale juhiksin, aga ta ei tahtnud minu hullustustest enam hoolida. Ja kui ma tema käest peaaegu nuttes armu ja halastust palusin, vaigistas ta mind mõne meelitava sõnaga, mis muud ei olnud, kui peenikese piinamiskunsti välja mõeldud pilkamised. Ta ütles, mina olevat kõige ilusam mees Kaukaasias, aga täielikuks mehepaleuseks olla mul prantsuse keelest puudus. Ma olin tema meelest kõige julgem ratsutaja ja kõige osavam kütt Gruusias, aga ma teadsin nii vähe kunstidest, et ma ühe kena pildi küljes ainult raami väärtust mõistsin imeks panna. Ma olin igapidi peenike mees, aga ma ei tundnud mitte ühtegi nooti ja haigutasin kontsertidel. Teie olite muidugi kõik raamatud läbi lugenud, oskasite iga asja üle igas keeles lobiseda, laulsite tenorit, mängisite klaverit ja olite siiski veel meheks küll, et üht häbemata vürsti, kes Ludmillat oli teotanud, avalikult kõrvalopsuga võisite karistada, ja teda siis kahevõitlusel maha lasta. Kõike seda ütles Ludmilla mulle kõige lahkema naeratusega ja pehme, meelitava häälega suu sisse ja andis mulle emalikult nõu, et ma oma tervise hoidmiseks teiega riidu ei hakkaks. Ma hakkasin viimaks mürisama ja ähvardama, aga see ei aidanud mind kaugeemale, kui et Ludmilla mind koerapiitsaga uksest välja kihutas. Ma olin nüüd kerjaja ja Ludmilla pettuse läbi nii rusuks pekstud, et ma kui kõrvetatud koer Tiflisist välja jooksin; ma ei leidnud selkorral niigi palju julgust, et teie käest oma õnnetuse pärast vastutust olek-

sin nõudnud, aga ma vandusin teile ja Ludmillale verist kättetasumist. Teid on nüüd teie kuri saatus minu kätte satutanud ja see... naisterahvas ei pea mu käest ka mitte pääsema!... Ma oleksin teid ilma vaevata siin kohe ära veristada võinud, aga ma tahtsin teile ja temale näidata, et teie vähemasti vahvuse, ausa meele ja laskmise-osavuse poolest minust parem ei ole.»

«Ja kuidas soovite te seda näidata, härra Nanumjants?»

«Teie peate kohe sellesama paiga peal minu vastu elu ja surma peale välja astuma.»

«Mul ei ole nuga, härra Nanumjants.»

«Ärge pilgake!» kärgatas Nanumjants. «Kui teil püstit kaigas ei ole, siis võite minu käest saada. Üks meist peab siia paigale jääma.»

See ettepanek ei teinud mulle suurt nalja; ma ei hoopile mitte, kui ütlen, et elu mulle sel silmapilgul, kuna ma pooltardunud kerjaja tee ääres olin, vaevalt maast ülestõusmise väärt näis olevat. Ma vaatasin kaunis vaenuliselt Nanumjantsi peale. Ta ilusast näost paistis nii sügav hingevalu, ta mustades silmades põles niisugune palavikulõke, et mu meel selle õnnetu inimese pärast haledaks läks, ehk ta küll vägisi mu elu kallale kippus.

«Armas härra Nanumjants,» ütlesin mina kaunis südamlikult, «teie olete suures eksituses, kui teie arvate, et mina teile ikka veel takistuseks olen. Ma võin teile ausõnaga tõendada, et Ludmilla teid armuga mäletab ja muud ei soovi, kui teie musta pead jälle näha. Ta on praegusel ajal mustadest peadest vaimustatud. Mina ei ole muud kui vilets hulgas, kes ennast iialgi enam Tiflisis ega Ludmilla silma ees näidata ei tohi ja keda teie kohe noaga ära veristada võite, ilma et see teie ausale nimele suurt kahju teeks või koguni teie kallist elu ähvardaks.»

«Mina ei ole salamõrtsukas!» vihastas Nanumjants. «Ma põlgan oma elu selsamal mõödul kui ma teie elu vihkan.»

«Aga minul ei ole mitte kõige vähematki põhjust teie elule hädaohtu valmistada,» tõrkusin mina ikka

veel vastu. «Minu arvamise järele võiksime meie head sõbrad olla, sest meie oleme vastastikku teineteisele head õpetust andnud, kuidas inimesed mitte ei pea elama. Ma näen alles teist, kui juhm mina olen olnud. Meie oleme mõlemad tühja asja pärast oma varanduse ära raisanud. Teie olete, nagu näha, talunikuks muutunud, mina — hulguseks. Kus on seda enne nähtud, et talupojad ja hulgused püstolite peale välja lähevad? Ennemuiste oleksin ma teid mõne teist siin pruugitud sõna pärast vist ammugi jõkke visanud, aga vaesus teeb inimese alandlikuks. Anname teineteisele kätt ja töö-tame tulevail päevil targemad olla!»

Nanumjants kargas püsti ja purskas vihast värisedes:

«Kui teie veel kauem tõrgute, siis purustan ma teie näo jalahoobiga.»

Niisuguse asjaseisu korral pidin ma häda pärast järele andma. Haigutades ja külma pärast hambaid lõgistades tegin ma kõik, mis Nanumjants heaks arvas. Meie seadsime end Kura äkilise kalda ääre peal teineteise vastu üles. Vahemaa oli vaevalt kümme jalga suur. Paukusid pidi niikaua vahetatama, kuni üks surnult paigale jääb. See võis ainult minuga juhtuda, sest mul oli kindel nõu seda õnnetut inimest, kelle elu ma ilma tahtmata muidugi ära olin kihvtitanud, mitte surmata.

Ma lasksin pilgu viimast korda taeva ja maa üle luu-sida.

Koiduvalgus oli nii heledaks läinud, et piltliku oru kenadused selgesti silma paistsid. Oli see nüüd minu õnnetu tuju või halli, õhukese udu süü, mis imeilusat looduse pilti nagu peenikese looriga kattis, aga niipalju on tõsi, et looduse kenadus iialgi nii vähe minu peale ei ole mõjunud kui sel silmapilgul. Kõik oli mu meelest kahvatu ja külm. Rohke kalliskivide seeme, mis rohu sisse välja külvatud oli, läikis tumedasti nagu tina-tolm; tervel maakohal oli niiske, külm, unine nägu. Hommikuse tuule jahedus pani mind vahetpidamata värisema. Mu praegune paha tuju täitis mind nii läbi ja läbi, et ma mineviku ega tuleviku peale mõtelda ei saanud. Mu ainsad tundmused olid külm, taltsutamatu haigutamise himu, jälestus iga asja üle, kuum igatsus rahu ja sooja järele...

«Sihtige hoolega, sest teie teate, et mina trehvata oskan,» hüüdsin ma Nanumjantsi poole, kes oma püstolit väga hoolikalt läbi katsus. Tal näis kindel nõu olevat mind esimese pauguga teise ilma saata; ma ootasin seda pauku läbemata põnevusega. Minu sõnad panid teda pilklikult naeratama.

«Sihtige ise hoolega,» vastas ta hooplikult, «sest kui teie mind surmate, siis teete teie suurele inimeste hulga meelehead. Surman mina teid, siis langete teie kuulsa ja kardetud mehe käe läbi. Kas tahate enne surma teada saada, kes mina olen?»

«Teie teete mind uudishimulikuks, härra Nanumjants.»

«Mina olen röövel Bagarad!»

See ilmutus muutis minu tuju ühe hoobiga teiseks. Mu sügavasti sissejuurdunud õiguse-armastus ärkas ja äkiline viha elustas ja soojendas mind.

«Teie olete Bagarad!» hüüdsin ma müriseva häälega. «Teie olete see verejanuline saatan, kes hulga inimesi surnuks on piinanud ja terved külad põlema pistnud? Teie olete ühe kõlvatu naisterahva tujusid ilmsüüta õnnetutele hirmsal viisil kätte tasanud. Vilets koer, kui ma teid nüüd surman, siis saan ma igavesti kahetsema, et ma teid võllast olen päästnud!»

«Üks!» luges Nanumjants püstolit tõstes ja jalaga vihaselt maad tampides. Pilkudest, mida meie teineteise peale heitsime, võis kumbki oma surmanuhtluse otsust lugeda.

«Kaks!»

«Pidage!» müristas keegi korruga meie peade kohal. Meie vaatasime imestades ülespoole ja nägime üleval mäekülje serval üht ohvitseri ja nelja kasakat, kes püssidega meie poole sihtisid. Nanumjants vahtis pärani silmi nende otsa; ta oli näost kahvatanud ja värises kõigest kehast.

«Võtke ta kinni!» käskis ohvitser. Kasakad hakkasid väledasti mäest alla ronima.

«Olge äraneetud!» kisendas Nanumjants metsaliselt; tema püstol paukus ja kuul vihises minu peast mööda; Nanumjants ise kargas ülepeakaela jõkke.

Kura jõgi ei ole oma ülemjooksul peaaegu muud kui

üksainuke määratu kosk. Niisugune vahetpidamata keerlev, vahutav ja mürisev veevool ei anna kergesti tagasi, mis ta kord ära on neelanud. Meie kummardasime üle äkilise kalda ääre ja vahtisime kaua kollakate, sopaste voogude sisse. Nanumjants jäi kadunuks.

* * *

Ferdinand jutustas siis veel, kuidas ta pärast seda juhtumit enesele alatute töödega * peatoidust teenides, laiast Venemaast läbi rännanud ja kodumaale tagasi tulnud. Siin oli ta sugulaste läbi väikese kohtukirjutaja koha saanud. Ta häbenes oma endisi tuttavaid ja oleks vist minustki kaugemale jäänud, kui tal mitte ühtepuhku rahapuudust ei oleks olnud.

Ma katsusin ettevaatlikult teada saada, kas ta ikka veel nii kange naisterahvaste kummardaja on kui enne.

«Ei,» kostis Ferdinand tõsiselt. «Vaene Nanumjants, keda jõe tuhin kõige hirmsamate kuritegudeni kihutas, on oma kohutava eeskujuga minu kuuma verd pisut jahutanud. Ma pean ikka veel naisterahva armastust kõige ülemaks õnneks maailmas, aga ma usun nüüd, mis ma enne ilmaski ei oleks uskunud — et üleliigsel tuhinal mõnikord paha mõju võib olla. Kergesti võib sündida, et mulle veel ükskord kaunis suur pärandus rüppe langeb, aga siis on loota, et ma palju targemini elama hakkan... Ai-ai, missugune ilus laps!»

Viimased sõnad olid noore tüdruku kohta öeldud, kes parajasti üle uulitsa meie poole sammus. Ferdinand pistis pea aknast välja ja musutas oma sõrmede otsi. Tüdruk — tal olid odavad, aga hästi toredat moodi riided seljas ja kübar peas, mis majade teise korrani ulatas — tõstis silmad üles, naeratas ja punastas kergesti.

«Anna mulle kärmesti kümme rubla!» ütles Ferdinand püsti karates.

Vaevalt oli ta raha pihku saanud, kui ta nagu tuulukse taha kadus. Aknast välja vaadates nägin ma teda tiivustatud sammul tüdrukule järele tõttavat.

* s. t. lihtsa tööga, mitte-seisukohase tegevusega.

IV

NARRIDE NARR

Esiotsa oli mul nõu iga narride suguharu üle pisut lobiseda. Aga mida kaugemale see tegevus jõudis, seda pikemaks näis töö venivat. Ma soovisin nüüd arvu kätte saada, mitu narride sugu õieti maailmas peaks olema, ja hakkasin neid sõrmede abil üle lugema; enne kui ma lõpule jõudsin, kulusid sõrmed nii ära, et neid uuesti kasvatama pidin hakkama. See juhtumine ei olnud suurem asi, aga tema pani mind siiski mõtlema. Mulle näis, kui oleks peaaegu iga inimene — mina ise, naisterahvad ja kõige paremad sõbrad maha arvata — ühe narriseltsi liige. Juba vanad targad on ütelnud, iga inimese sees olevat omajagu narrust; ma arvasin oma uurimiste järel juurde lisada tohtivat: igal narrusel on oma inimene. Neid arvustusi* — raske on ütelda, kumb neist tähtsam on — meeles pidades, hakkasin ma aimama, et narride ja

* arvustus — siin: arvamus, seisukoht.

narrisugude arv peaaegu ühesugune ja kaunis suur on. Säherdune leidus ähvardas minu kujutamistööd tüütavaks ja pikaldaseks teha. Esialgne vaimustus kahanes jõudsalt. Nagu kõik eestlased, olen ka minagi Meyeri konversatsiooni-leksikoni järele «laisk». ⁷ Ma lasksin käed rüppe langeda ja igatsesin, et kõik narrid laeva peale istuksid ja sinna purjetaksid, kus pipar kõige kibedam on.

Siis juhtus veel seda ja teist, mis minu tulise tööhimu jääkülmaks jahutas. Ma olin nagu kõik kirjanikud oma töö peale väga upsakas. Vaevalt olin ma ühe uue rea lõpetanud, siis jooksin uulitsale, hakkasin iga tuttava sabast, kes mööda läks, kinni ja sundisin teda lugema. Mõned lugesid, mõned jätsid saba minu kätte ja põgenesid. Nende käest, kes lugesid, nõudsin ma arvustust. Kiitsid nad mind, siis oli nende kohus täidetud ja nad tohtisid koju minna; laitsid nad mind, siis oli mul kaks tegumoodi käepärast: oli laitja minust nõrgem, siis karistasin teda, nagu jumalik Dante ⁸ neid karistas, kes tema salmisid sandisti lugesid; oli laitja minust kangem, siis... siis ei karistanud ma teda mitte; ma lugesin teda siis niisuguste vaenlaste hulka, keda tumma põlgamisega tuleb nuhelda.

Sel ja muul viisil oli palju inimesi minu tööst ja nõust kuulda saanud. Rõõmuga panin tähele, et töö ja nõu elavat osavõtmist leidsid. Ma sain hulga kirjasid inimeste käest, kes endid kõik targad ütlesid olevat ja mulle teada andsid, et kui ma seda ja teist narrisugu peaksin soovima kujutada ja neid kogemata eeskujuks võtma, nemad siis minu korterisse tahta tulla ja mu kondid ükshaaval katki murda. Ma ei olnud nii põhjalikku osavõtmist uneski loota julgenud; ma olin sügavasti liigutatud. Kõige mõnusamad olid need kirjad, mida ma nende juttude kangelaste käest sain. Ma panen need kirjad siin lugejale ette, lootes, et tema sealt seest niisama palju häid ja algupäraseid mõtteid, õpetust ja ajaviidet leiab kui mina sealt olen leidnud.

Ma hakkam kõige paremast otsast, nimelt proua Agnes Trumbi kirjast peale. Ta käib nii:

«Mu härra!

Ma ei oleks uskunud, et Teie tänamatu inimene olete. Mul on meesterahvaste kohta terav pilk. Teie silma vaadates arvasin ma Teid ikka igapäevaseks ja tühjaks, aga mitte tänamatuks inimeseks. Nüüd on Hermann mulle ühe jutukese Teie sulest, pealkirjaga «Raha narrid», ette lugenud, millest ma näen, et Teie seda kurjasti olete pruukinud, mis Teie kohvilauas minu ja mu mehe käest kuulsite. Hermann ei mõista muud kui naerda, aga minu arust ei ole see asi sugugi naeruväärt; ma pean ütleva, et minu ja mu mehe mõtted seitsaati, kui meie abielusse heitsime, mitte enam igas asjas kokku ei lähe.

Teie olete minu isa just nõnda maalinud, kuidas ta tõesti oli. Teie olete temast raha narri teinud. Ma küsin: mispärast? Luuletajate peaülesanne on kõik, mis nende käte alla juhtub, paleuslikuks teha. Kuidas olete Teie seda püha kohust täitnud? Nagu üteldud, Teie olete minu isast naljaka raha narri, kaltsukorjaja ja valeliku kerjaja teinud. See on paraku sulatõsi, aga ta käib 1) luulekunsti seaduste, 2) minu perekonna au vastu. Oleksite Teie 1) kui õige luuletaja ja 2) kui meie tänulik sõber, kes minu kohvi sagedasti on tohtinud heaks kiita, oma töö käsile võtnud, siis oleks minu isa Teie jutu sees umbes järgmisel näol ilmunud: kindla, paindumata loomuga vanamees; ikka tõsine, pealtnäha karm ja vali, aga pehme südamega, määratu rikas (umbes 1½ miljonit) ja kokkuhoidlik, aga salaja tuhandete heategija, helde ja aus. Ihnsusest ja kaltsukorjamisest — mitte sõna. Vaat see oleks luuleline ja tänulik olnud!

Hermanni ja mind olete Teie kaunis õieti kujutanud, aga siiski mitte täielikult. Teie oleksite pidanud nimetama, et mina oma magusa lauluga isa kortsutatud kulmusid nõiduslikult silitasin — «nõiduslik» on väga ilus sõna —, et ma sagedasti sügavas mõttes aknast välja vaatasin, et mulle sinine karv kõige enam näo järele on ja et ma kindaid nr. 5½ kannan, ehk need mulle küll pisut suured on.

Kõige heledamini paistab Teie tänamatu meel sellest välja, et Teie mind nii hirmus tühja ja igava

jutu tegelaseks olete teinud. Teine asi oleks olnud, kui Teie minu üle pika ja põnevust äratava romaani oleksite kirjutanud. Ma kardan, et Teie ise iialgi õige romaani sisu välja ei suuda mõelda ja tahan Teile appi tulla. Endise sõpruse pärast annan Teile head nõu: visake see tühi töö ahju ja kirjutage, kui vähegi mõistate, minu üle tõsine romaan umbes järgmise sisuga: Mina olen rikka ja suursugu rahva laps (krahvi või vürsti tütar), nõiduslikult ilus ja hea. Mind armastab kena viisakas noormees (Hermann), aga vanemad ei taha mind temale anda, sest et Hermann vaene ja madalast soost on. Hermann vaevab end hirmsasti, kuna ta minust eemal peab olema. Meelt ära heites võtab ta viimaks ette mind valjude vanemate käest ära röövida. See läheb tal korda; meie põgeneme. Tee peal võitleme kõige hirmsamate hädaohtudega, aga minu truudus ja Hermann'i vahvus võidavad kõik vaenlased ära. Kord satun mina üksi olles ühe prints'i kätte, kes mind ammu juba enesele on püüdnud. Prints on väljastpoolt nõiduslikult ilus ja viisakas mees, seestpoolt aga igapidi päris kurat, ilma kõigevähema inimliku tundmuseta. Ta katsub mind hea ja kurjaga taltsaks teha, aga ma lükkan ta ikka põlastusega tagasi. Selle ajaga on ilmsiks tulnud, et Hermann ise vägeva vürsti poeg on, kuna arvatud prints muud ei ole kui talupoja laps; üks mustlase vanamoor on neid kättemaksmise pärast sündimise päeval ära vahetanud. Hermann ei hooli oma suurest õnnest, vaid hulgub mind otsides murtud südamega ühest paigast teise. Viimaks leiab ta mind, tapab minu kiusaja kahevõitluses ära ja meie pühitseme toredaid pulmi, kus ma õnnest, iludusest ja kallitest kividest säran. Prints Hermann armastab mind enam kui oma elu ja meie elame väga õnnelikult, sest Hermann on mõistlik ja saab aru, et minul ikka õigus on.

Vaadake, niisugune jutt oleks iga naisterahva meelepärast ja saaks Teile rohkesti kiitust tooma. Ma kirjutaksin ta ise valmis, kui mu kaksikud mulle mitte nii palju tüli ei teeks. Kui Teie «Raha narrid» ära põletate ja antud sisust tõesti ilusa jutu teete,

siis tohite varsti jälle minu kohvi heaks kiitma tulla; kui mitte, siis ei paneks Teie kojujäämist mitte pahaks

Agnes Trump.

P. S. Praegu oli mul Hermanniga äge sõnavahetus. Ma ei saa aru, kuidas ta Teie eest võib seista. Mul on suur himu Teid Teie narride-armastuse pärast «narride narriks» nimetada. Seesama.»

P. P. S. Kui Teil täna õhtul aega on, siis palub Hermann Teid šahhi* mängima tulla. Ta on hirmus inimene ja kaebab juba nüüd, kuna meie vaevalt kaks aastat abielus oleme, igavuse üle. Parem istugu ta siiski Teiega kodus, kui et ta klubidesse aega viitma läheb.

Seesama.»

Parun Ferdinand H. kiri oli lühike ja kõrk; igast reast paistis eeskujuliku suuresoo liikme õiglane ärritus välja. Siin ta on:

«Härra Bornhöhe!

Teie olete kuulu järele narrisid kujutama hakanud ja mind oma loaga «armastuse narride» seltsi üles võtnud. Oleksite Teie saksa keelès kirjutanud ja tsirkusenäitlejanna Ludmilla asemele mõne vürstiproua pannud, siis — minugi pärast; et Teie aga eesti keeles kirjutate, siis on talumatsid ja pobulid Teie lugejad ja mina ei soovi niisuguste ajaviiteks Teie jutu sees kui karu tantsida; ma lükkan selle au põlastusega tagasi. Teie madala sündimise pärast oli mul ammugi salahirm, et Teie minu sõpruse vääriline ei ole. Nüüd kahetsen ma, et Teiega tutvust olen teinud. Ma kutsuksin Teid kahevõitlusele, kui Teie mitte päris narr, õigem ütelda narride narr ei oleks. Mul on hale meel Teid ära tappa. Need kümme rubla, mis ma ettevaatamata viisil Teie käest laenasin, saadaksin ma kohe põlgusega tagasi, kui nad mul veel alles oleksid.

Ferdinand parun H.»

* š a h h — male.

«Kahju,» õhkasin ma seda kirja lugedes, «väga kahju, et ma selle kalli mehe sõpruse olen kaotanud. Kes teab — heas tujus oleks ta mulle minu kümme rubla vahest tagasi kinkinud!»

Salomon Vesipruul saatis mulle kirja, mille sarnast pikkuse, vigade hulga ja uputava mõttesügavuse poolest veel ei ole leitud. Vigasid ei taha ma siin korrata, pikkust pean ma kahandama, aga hea meelega näeksin ma, kui lugeja niisamasuguse karvu püsti aiava imestusega Salomoni põhjatu mõttekuristikku sisse vahiks, nagu mina sinna sisse vahtisin, kuni pea ringi käima hakkas. Vesipruul kirjutab:

«Austamata isand!

Kõik, mis Teie «Kuulsuse narrides» minu kohta lorisete, tunnistab ainult seda, et Teie minust iialgi õieti aru ei ole saanud, sest kui Teie minust aru oleksite saanud, siis oleksite Teie aru saanud, et Teie minust aru ei võigi saada, kuna mina väga hästi aru saan, et ma isegi enesest aru ei saa, sest ükski luuletaja ei saa enesest aru, kui ta niisugune luuletaja on, et luuletajad teda luuletajaks võiksid nimetada, sest see ei ole luuletaja, kellest luuletajad kohe aru saavad, et ta luuletaja ei ole, vaid need on luuletajad, kelle rinnas kaks hinge elavad, milledest kumbki teisest aru ei saa, nagu Anastasius Blau⁹ luuletab, ja kelle hingest pragu läbi käib, mis maailmast läbi ja maailma otsani ulatab, nagu Heyne¹⁰ luuletab, mil viimne luuletaja lauldes ja hõisates vanast maailma majast välja läheb, mis kergesti mõista on, sest et seal enam kirjastajaid, kes käsikirja kirjastavad, ega lugejaid, kes luuletusi loevad, ei ole, vaid kõik on tühi ja kole ja kuulsust enam ei ole, mis üks väga hea riim on, millest Teie aga aru ei saa, sest et Teie luuletajatest aru ei saa, mis ka suur ime ei ole, sest et mina isegi enesest aru ei saa, kuid nii palju saan ma aru, et minu vaim arusaamata mõistatus on, ehk ta küll mu tulevates lauludes kui selge vesi voolama saab, kuhu taeva tähed sisse paistavad.»

(Nii oli sõna-sõnalt Vesipruuli kirja esimene lause. Ma minestasin seda lugedes kolm korda ära, läksin siis

peast hulluks ja lasksin ennast kaks nädalat arstida, enne kui mõistus nii kaugele selgis, et edasi võisin lugeda. Sissejuhatusest ei ole ma tänapäevani täiesti aru saanud, ehk ma küll puuduvad märgid omast peast juurde lisasin. Järgmised laused olid palju pikemad ja kunstlikumad. See sünnib osalt kadeduse, osalt lugeja tervise hoidmise pärast, et ma talle Salomoni lauseid edaspidi enam täielikul näol ette ei pane, vaid lopsakad lehed ja õied nende küljest ära kitkun ja paljad mõtte- raod järele jätan. Vanduda ei või ma mitte, kas needki tõesti Salomoni mõtted on või on ta hoopis teist taht- nud ütelda.)

«Ma näen,» — nii ei kirjuta Vesipruul mitte, aga nii arvan ma umbes tema mõttekäigu olevat, — «et Teie igapidi tühi inimene olete; Teie olete nii tühine, et Teie vist peeglis midagi ei näe, kui sinna sisse vaa- tate. Teie albist jutukesest näen ma, et Teie oma imestust minu kõrgete annete üle täiesti ei suuda salata, aga siiski neid lugejate ees kahtlaseks püüate teha. Ma ütlen, et see asjata püüdmine on. Ei Teie ega keegi maailmas suuda minu luulevaimu paigast liigutada; ta jääb ikka vana paiga peale ja muutmata seksamaks, mis ja kus ta mu sündimise tunnil oli . . . Teie puhute pasunaga välja, mina olevat kreiskooli eksamist läbi kukkunud. See on tõsi; aga kas ma vähem luuletaja oleksin olnud, kui ma mitte läbi ei oleks kukkunud? Ma ütlen julgesti ei ja jah. Lige- malt seletama ei hakka ma seda mitte, sest et Teie sest aru ei saaks. Kuid seda küsin ma õigusega: kui palju on eesti kirjanikkude seas neid, kes end hari- duse poolest minuga võiksid võrrelda? Kui mitmed neist, kes meie ajalehti toimetavad, raamatuid kir- jutavad ja kirjanduse üle arvustusi annavad, on oma hariduses niikaugale jõudnud, et nad kreiskooli eksa- mist jaksaksid läbi kukkuda? Ma ütlen, neid on vähe. See ei ole suur õnnetus. Mis teeb eesti kirjanik kõrge haridusega? Peaasi on, et ta tööd ei salli ja et tal tähestik selge on. Pisut grammatikat ja õigekirjutuse tundmist oleks soovida, aga nende puudus ei takista kedagi. Jumal tänatud, selle ja mõne muu asja poo- lest valitseb eesti luuleriigis veel täieline vabadus.

Kui vasikad kirjutada mõistaksid — keegi ei keelaks neid eesti kirjanikkude liiki astuda. Ja mina ei peaks sinna passima!... Minu ainsad takistajad on kirjastajad ja ajalehtede toimetajad, kellel kirjatööde väljalaotamise kohta mõistusevastaline mõju on. Kahju, et see valsk haridus, mida Teie näite soovivat, ka nende külge kui katk ähvardab hakata. Mis neile meeldib, seda peab vaene rahvas lugema; mis neile ei meeldi, peab kotti jääma. Naeruväärt! Ma võin omast käest tunnistada, et neile miski asi ei meeldi. Neid peaks maa pealt ära kaotatama; siis alles tuleks valge ette, et ainult need õiged kirjanikud on, kellest veel midagi trükis ei ole ilmunud. Kirjutage seda oma pikkade kõrvade taha!

Lõppeks veel lühike ja selge sõna: kui mina Suur Tõll või kreeklaste kangelane Murjan oleksin; kui mu kehaline jõud mu vaimukangusega käsikäes käiks; kui ma juuri puudega tükkis maa seest kiskuda ja nagu vana Atlas¹¹ maad oma jalgade aluseks võiksin teha; kui ma püsside ja mõõkadega oskaksin mängida; kui mu hääl nii kohutav oleks kui haikalade mõirgamine; kui mu kuum veri mu kannatlikku meelt suudaks segada — siis ei teaks ma selgesti, mis ma teeksin, aga ma arvan, ma astuksin siis Teie ette ja ütleksin Teile suu sisse, et Teie «narride narr» olete, sest Teie tahate narrisid targaks teha ja teete tarku narrideks. *Sapiendus satanas.*¹²

Teid igavesti põlates

Salomon Vesipruul.

P. S. Ärge püüdke mind selle kirja pärast asjata taga ajada. Ma tean, et ma ülijulge olen olnud, aga mina loodan oma väledate jalgade peale.»

Täielikul näol oli Vesipruuli kiri neli või viis korda pikem ja umbes sada korda kunstlikum, aga, nagu öeldud, pidin ma tema kaunimad õilmed ära kärpima, sest et nendel lõhn nii kange oli, et ta iga lugejat uimastada ähvardas.

Õigekirjutusvigadest palju vaesem, sisu poolest lühem ja tuumakam on masinate väljamõtteleja Jaan Tatika kiri, mis siin muutmata näol järgneb:

«Mees?

Deie ollede Mo mele bärrest, se on Mo süddamell suregs römugs, Et deie Mo büdmistesd ästi arro ollede sanud. iseärranes on vimne sönna; gus deie ütledde et vastassed seadussed Minno vaimu jõudu Ei olle suutnud murta; vägga Mo mele bärrest, jah! seadussed on Minno vastassed, sest muido olleksid Minno massinad keig jubba käimas: ja mailm Minno gulsust däis? braegust on Mo luggo bahha, sest Mull ei olle rahha! laenage Mulle 500 rubla; ga se on vägga Mo mele bärrest, et deie vessibruli ästi ollede läbidömmand. sest se on se keigesurem nar mis ma bial On,

jan Dattigas.»

Aus, öiglane Tatikas! Ma pühkisin seda kirja lugedes ühe pisara silmist. See on iga kirjaniku kõige suurem õnn, kui ta teab, et vähemasti üks mõistlik lugeja temast täiesti aru on saanud. Et Tatikas kogemata «saatuste» asemel «seadused» oli lugenud, ei tähendanud mitte midagi; ta oli minu põhjusemõttest siiski aru saanud ja see pani mind rõõmu pärast lakke hüppama.

Kõigest kõike olin ma sada kakskümmend viis kirja saanud, mille ärasaatjad — ainus Tatikas maha arvata — kõik märku andsid, et nad mulle seda võit teist viga tahavad teha, kui ma narrisid narrimata ei jäta; mõned lubasid kontide murdmisega leppida, mõned ähvardasid koguni mind oma sõprusest ilma jätta; kõik aga ristasid mind kentsaka üksmeelega «narride narriks». See kurvastab mind. Ma ei raatsinud kontidest, sõpradest ega targa nimest lahkuda. Ma sain aru, et see üksi tark on, keda head sõbrad seks tahavad pidada.

Et ma kõigist sõpradest ilma ei tahtnud jääda, siis jätsin narride kujutamise seisma; nende käest, keda ma juba pahandanud olin, läksin lepitust — ja trükiluba paluma, sest tühja tööd ei viitsinud ma ka teinud olla. Proua Agnes Trump tõmbas esiotsa näo mossi, aga Hermanni haigutamist nähes andis ta järele ja pani mulle omaenese pisukese käega (kindad nr. 5—5½!) kohvikõrvaseks suure päntsaka magusat kooki ette.

Ferdinand H. laenas minu käest veel viisteist rubla ja jäi mu sõbraks. Vesipruuli otsisin ma kaua asjata taga; kui ma tema viimati üles leidsin ja just lepitamisest juttu tahtsin teha, pistis ta nii väledasti putku, et ma teda kätte ei saanud. Ma värisen tema lepitamata vaenluse pärast, aga ei või parata. Tema silmas pean ma «narride narriks» jääma. Mu süda on raske; ma ei julge ennast vabandama hakata, vaid jätan otsuse tegemise lugejate hooleks, kes muidugi kõik targad on.

AADAM JA EEVA

Aadam ja Eeva olid ühes ja sessamas Tallinna alevis*, ühes ja sessamas uulitsas, ühes ja sessamas majas üles kasvanud. Nende nimed olid ühest ja seitsamast piibliraamatust võetud. Kõik need kokkupuutumised sundisid kahe või kolme uulitsa naabrirahvast mõtlema, et Aadam ja Eeva teineteisele loodud olid, ja ka lugeja paneb nad mõttes juba vist paari. Kuid paraku ei olnud Tallinna selleaegne elu kaugeltki nii korrapärane, nii lihtlabane, nii iseenesestmõistetav kui paradiisi elu.

Lapsepõlves läks kõik ladusasti. Lapsed leppisid kokku nagu rihm ja pannal. Oli Aadam kuskilt õuna tabanud, siis kinkis ta poole Eevale; oli Eeval võileib, siis andis ta koorukese Aadamale krõbistada. Tegid uulitsapoisid Eevale ülekohtu, siis andis Aadam neile parki; juhtus Aadam ise naha peale saama, siis nuttis Eeva tema eest. Tabati neid koos mõne üleannetuse

* alev — siin: agul.

pealt kinni, siis oli Eeval nagu igal terasel tütarlapsel kohe vale valmis, ja Aadam mõistis vähemasti suud pidada.

Aegamööda sirgus Aadam nooreks meheks, Eeva nägusaks neiuks. Nende sõprus kestis edasi, aga tahtmised läksid lahku. Aadam armastas hobuseid, Eeva — hilpusid. Sellejärele sai Aadamast sõiduvorimees, Eevast — võimalikult peenikeste kosilaste ootaja. Aadam oli ilusam õis veokunsti väljal. Tema ruun oli sile ja lihav kui luts, tema troska läikis kui peegel; tema voltkuub oli ikka värsket karva, nägu lahke, süda taksiga rahul. Kõik need head omadused, mis Aadamat igavesti mõnitava politseigi meelet armsaks tegid, ei maksnud paraku Eeva silmis midagi. See'p see meie voorimehe ainuke ja põline kurvastus oligi. Eeva silm ei suutnud voorimehe sinisest ülikuuest läbi sügavasse tungida. Eeva meelest oli voorimehe ainuke hea külg see, et temaga ilma hinnata lusti võis sõita. Pea-aegu iga päev tegi Aadam neiule seda meelehead, ja iialgi ei laksutanud ta nii upsakalt piitsa kui siis, kui ta ilusat Eevat mööda Tallinna uulitsaid kärutas. Oli Eeva himu sõidust täis, siis tänas ta moka otsast ja tegi kähku minekut, et keegi tema suurt häbi — tutvust voorimehega — ei näeks. Juhtus aga lahkumine kogemata mõnel üksikul paigal, siis ei unustanud Aadam iialgi oma tundmusi Eevale meelde tuletamast. Eeva ei vastanud siis otsekohe «ei» ega «jah», vaid püüdis aega viita. Voorimees oli ju hea poiss, keda vastu võis võtta — kui just paremat saadaval ei olnud.

«Pai Eeva, teeme pulmad!» algas Aadam otsekohe-
selt juttu.

«Jäta voorimehe-amet maha, siis räägime edasi,» kostis Eeva, mokad torus. «Kuidas võin ma meest austada, kellele iga narukael, kui tal kümme kopikat taskus on, «sina» tohib ütelda?»

Aadam pidas oma ametit au sees ega raatsinud seda kerglase tütarlapse tuju pärast maha jätta.

«Ega sellepärast sinule keegi «sina» ei tule üt-
lema,» põikles ta alandlikult vastu. «Sina näed mind ainult kodus ja seal otsin ma ise need välja, kes mulle «sina» tohivad ütelda.»

«Mis mul sarnasest mehest kasu,» mõnitas Eeva, «kes terve päeva ja poole ööd kodust väljas on? Ega ma tema kõrvale pukile ei või ronida.»

«Keegi ametimees ei istu päev otsa naise kõrval,» ütles Aadam.

«Kuidas võib vähegi haritud naisterahvas voorimehe naine olla?» oli Eeva kõige käänulisem küsimus, mille peale Aadam iialgi sündsast vastust ei leidnud. «Minu tundmused on nii peenikesed, et ainult haritud mees neist õieti aru võib saada. Sina oled küll kurnis parajasti koolitatud, aga see amet teeb sind tooreks. Ei, ei, mina võin ainult haritud mehele minna.»

Oleks Aadam Eevat pisut vähem armastanud, siis oleks ta tema kõrge hariduse kohta mõndagi võinud mõtelda. Eeva oskas temast libedamini saksa keelt lobi-seda, aga mis veel? Tõsise koolihariduse poolest oleks vaekauss vist Aadama poole kaalunud. Eeva oskas ennast ilusamini kui lilleke aasal ehtida, aga ligemalt vaadates ei olnud see muud kui vaeste vanemate ülihelduse kurjasti pruukimine, kuna Aadam oma riideid ise ostis ja pealegi vanemaid aitas. Eeva oskas keha sirge hoida, käsi ja jalgu väga ilusasti liigutada, päeva-varjuga mängida ja sütitavaid pilke paremale ja pahe-male poole heita, aga kas Aadam ei olnud sirgelt pukil istudes ja hobust valitsedes ka tore mees küll?

«Kes on sinu meelest haritud mees?» julges Aadam alandlikult küsida.

«Noh, kui sa sedagi veel ei tea, siis ei maksa sinuga sõna rääkida,» kostis Eeva õlgu ütlemata kõrgele kehitades. «Tee silmaluugid lahti, küll sa siis näed, kes peenike mees on ja — kes sa ise oled.»

Aadam pidi seda pea nägema.

Ühel kenal suvisel pühapäeval seisatas ta sõitjaid oodates promenaadi ääres. Ta nägu oli nukker, sest ta mõtles parajasti Eeva peale.

«Voorimees!»

See hüüdmine, mis nagu elektrisäde iga voorimehe kehast läbi sähvib, äratas Aadama mõtetest. Ühe silmapilguga oli ta seal, kust hüüdja hääl oli kostnud. Promenaadi puude vahel seisis kaks noort inimest käsi käe all. Kumbki ei olnud näo ega riide poolest metsik, aga

siiski oleks voorimees ehmatuse pärast peaaegu pukilt maha veerenud. Peatades tõmbas ta ohje nii valusalt, et hobune tagumiste jalgade peale tõusis. Oli see tõesti Eeva, kes seal priske noormehe kõrval seisis ja nii hellalt, nii õnnelikult naeratas, nagu ta Aadamale iialgi ei olnud naeratanud? Ja see noormees — see oligi vist see igatsusega oodatud haritlane, kes Eeva peenikestest tundmustest aru pidi saama? Aadama pilk sähvis kiirelt, läbitungivalt Eeva seltsilise sirgest kujust üle.

See oli pealtnäha üks neist suuremate linnade noorsoo proovidest, kelle peategevus uulitsate tallamine on ja kes selle kõrval sagedasti kirjutaja, poeselli või toapoisi ametit peavad. Tema nägu oli ühtlasi paks ja kahvatu, silmad kelmust täis, purjutamisest ja uneta öödest tuhmjad-hallid, ninaots upsakalt taeva poole keeratud, suu pisukene, aga paksude mokkaldega ja häbemata naeratamisest jäädavalt viltu kistud. Noormehel oli läikiv siidkübar peas, lumivalge krae silmi tuhmistava nõelaga kaelas, helehall suvepalitu keha ümber pingul, glasseekindad käes ja lakksaapad jalas — kõik tuliuus ja ilus, kas saada terve mees väljanäitusele. Sarnaste isandate hulgas on kavalaid nupumehi, aga sagedamini on nende peaaegu salved nii põhjata rumalust, alpust ja häbipuudust täis, et mõistus seal platsi ei leia, vaid viimase tilgani riiete sisse siriseb. Aga olgu nad lollid või kavalad, üks hea omadus on neil kõigil, nimelt see, et nad tütarlaste enamusele ärrääkimata meeldivad. Pooliku haridusega linnaneidudele, kellest tõsise haridusega mehed liiga kaugel seisavad, on nad meesterahvaste paleused. Neid, kellest harva naisevõtjaid saab, joodavad neiud oma kõige magusama armastuse joogiga, ja tõsine võtja ei leia siis sagedasti muud kui segast ja kibedat põhjapaksu.

«Näe, voorimees lakku täis!» naeris hallivatiline noorsand. «Seda parem, seda käredamini ta kihutab. Astume peale, austatud preili!»

Eeva oli silmapilgu kahevahel. Ta muigutas mokki ja heitis altkulmu uuriva pilgu Aadama kohmetanud näo peale. Siis kräsutas ta üleannetult naeratades huuli ja kargas ühe krapsuga troskasse.

«Sõidame!» hüüdis ta lustlikult.

«Voorimees, Nõmmele!» lisis noormees valjult ja pühalikult juurde. «Kui poole tunniga seal oleme, saad poole hunti¹.»

Külm värin käis Aadama kehast läbi. Ta tundis sarnaseid lõvihäälega lambapäid, põlgas neid südame põhjast ja — pidi nende sõna kuulama. Oi, see oli kibel! Tahtis Eeva teda meelega alandada, voorimehe-ametit ta meelest läilaks teha? Või armastas Eeva seda kehkenpüksi? Kes seda teab? Aadam sõitis käre damini kui harilikult, aga ta pea oli norus, ta kange selg vajus küüru. Ta ei julgenud kõige vähemat märku anda, et ta Eevat tunneb, ja Eeva, see truuduseta, tänamata loom tegi, nagu ei aimaks ta uneski, kes pukis istub. Seda lahedam ja mahedam oli Eeva oma noormehega, kelle nimi, nagu Aadam nende jutust märkas, Vilepill oli. Seal ei olnud muud kui lõpmata vadistamine ja naerulagin, õrnad kõnekõlksud ühelt poolt ja osavasti mängitud märkamise puudus teiselt poolt, piirita meetused, poolelijäetud kaisutamise katsed, õrn torkimine ja õnnelik itsitamine.

Aadam oli nagu pilvest kukkunud. Iga noormees leiab neidude küljest vigu, kuid üks, keda nad nimelt just kummardavad, on nende meelest ikka neidude paleus, pärl kivikillukeste seas, kõigi heade omaduste salv. Oleks keegi Aadamale ennemalt ütelnud, et tema Eeva igapäevane tütarlaps on, siis oleks ta niisuguse jõleda arvamise tühjakstegemiseks nahast välja pugenud. Nüüd küsis ta eneselt ahastusega, kas see võimalik oli, et Eeva teistest tüdrukutest karvaväärtki targem, tõsisem ega õiglasem ei olnud? Kuidas võis ta sellest tühjast poisist meelehead leida, kelle näol lolluse pitser läikis, kelle suust iga sõna naisterahva au irvitamine oli? Voorimehe pea käis ringi nagu rattarumm, ta süda pööratas ja ähvardas lõhkeda. Eeva hele naerpeksis nagu raske rahesadu ta selga, painutas ta uhket kukalt, näis ta siledaid kuuevoltegi kräsutavat.

Vaene Aadam! Ta oli noor. Ta tundis seni ühtainust naisterahvast ja sedagi tundis ta võõriti. Ta väetike ei aimanud, et neidude tuvirinnas enamasti pisuke ilmsüüta piinamisehimu pesitseb, ja et tütarlapsed kedagi valusamini ei armasta torkida kui neid, kes ennast

nuttes torkida lasevad. Oleks Aadam näinud, kuidas Eeva tihti kavalasti naeratades tema küürus selga silmitses, siis oleks ta vist selja sirgeks ja kaela kangeks teinud. Kes teab, kuhupoole siis Eevakese tuju oleks pööranud?

Uus alandamine ootas Aadamat Nõmmel. Trahteri ees hüppas Vilepill maha ja pakkus Eevale viisakalt kätt väljaastumiseks.

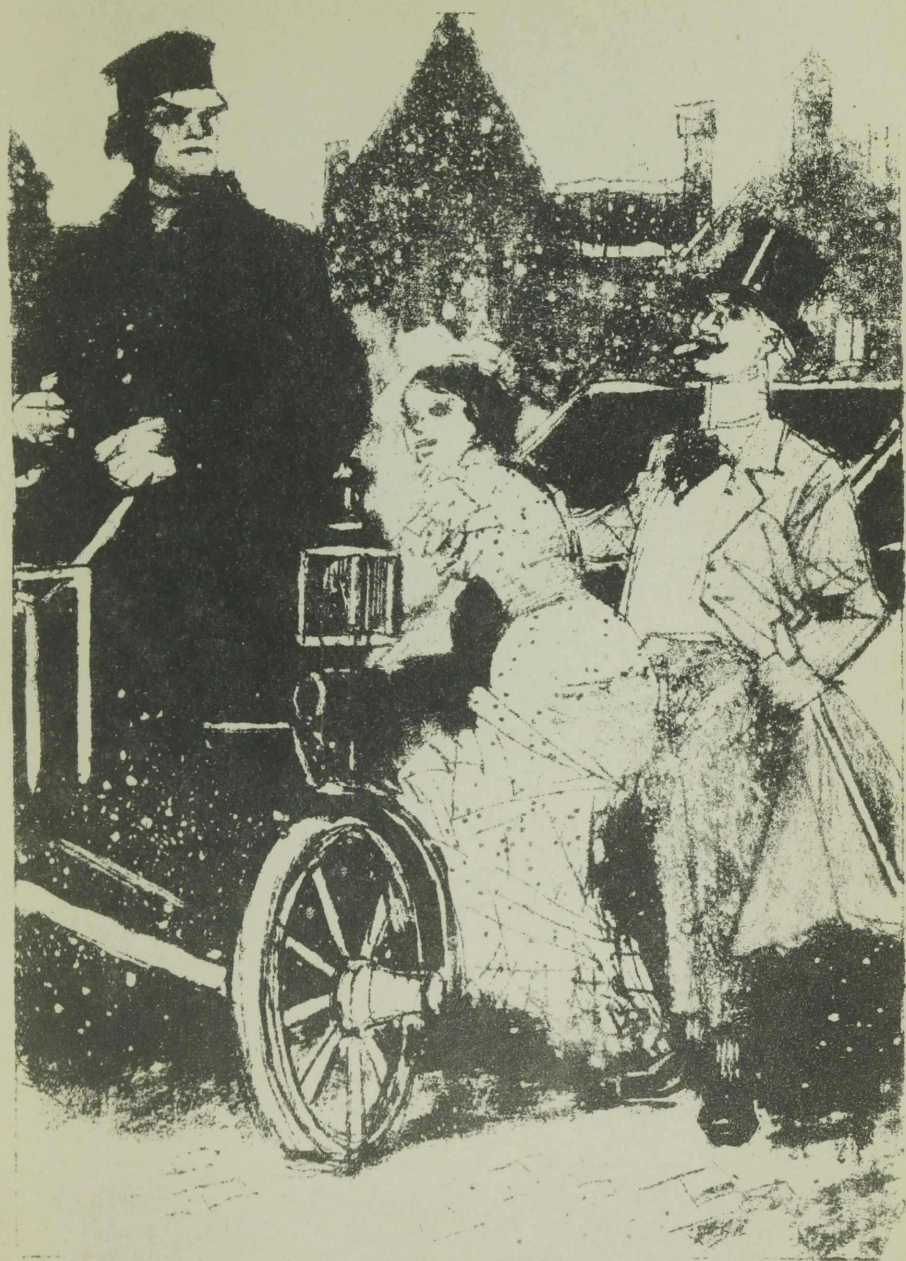
«Voorimees, sina jääd siia ootama, kuni sind kutsutakse,» ütles ta oma kõlava häälega. «Hea sõidu eest saad ühe käraka.»

Aadam heitis põleva pilgu sõiduvõõra peale ja tundis kuuma igatsust piitsaga korra selle paksu valge näo üle sähvata, aga ta pidi patuse himu maha suruma.

«Mina ei joo viina,» kostis ta tumedalt.

«Noh, siis laku vett,» naljatas noorsand vaimurikkalt ja astus, Eevale käsivart pakkudes, trahteri saali. See oli, nagu igal ilusal pühapäeval, rõõmsaid tallinlasi kubinal täis. Vilepill ja Eeva leidsid trobikonna tuttavat ja istusid laua äärde keha karastama. Aadam, kes aeg-ajalt läbi akna kartlikult sisse piilus, nägi kohkudes ja imestades, et Eeva mitme kirjuvatilise noorhärraga väga sõbralikult naeris ja naljatas. Kust ta need toredad tuttavad kõik oli võtnud? küsis Aadam iseeneses. Kuidas julgesid need irvitavad lorukapukad nii julgesti Eeva otsa vahtida? Ja kuidas võis Eeva nendega ometigi nii lahke, nii kerglane, nii arusaamata lustilik olla, kuna temal, Aadamal, kramp südames oli?

Peale söömist ja joomist läks terve trobikond metsa jalutama. Keegi ei heitnud pilgukestki voorimehe peale, kes sõitjate silmis täisõiguslik inimene ei ole, vaid kõrvaline asi, mida igaüks troska küljes on harjunud nägema. Kuhu nad lähevad? Mis nad seal teevad? mõtles Aadam hirmuga, kui ta Eeva heledat kleiti — muud ta ei näinud — puude vahele nägi ära kaduvat. Arvata võib, et nad seal muud ei teinud kui seda, mida noored tallinlased suvistel pühapäevadel Nõmme metsas² teevad: hulguvad mööda liivast pinda, peletavad vareseid kunstivastase lauluga, kihutavad üksteist taga, loobivad teineteist kuusekübidega, heidavad hapuks läinud nalja, kisuvad vägisi naeru, kui muidu ei tule, ja vahit-

vad mäeservalt Harku järve ning Tallinna torne, kusjuures mehikesed ja naisukesed suure vaimustuse avaldamist oma pühaks kohuseks arvavad. Aadam teadis ja tundis seda lapsest saati, aga armukadedusest ärritatud mõte kujutas talle siiski kohutavaid asju vaimusilma ette. Komistades ronis ta pukilt alla, sidus hobuse kinni, heitis murule maha, hulkus nagu eksinud talleke trahteri ümber, istus kordamööda iga kännu otsas ja tuikus jälle edasi, kuid kipitav süda ei andnud talle üheski olekus rahu. Pooluimaselt jäi ta viimaks ühte kohta lamama, mattis pea käte vahele, pigistas hambad kokku ja pidas hinge kinni, et valus oigamine rinnust välja ei pääseks. Öhtu oli ammuigi kätte jõudnud ja õhk viluks läinud, kui vali hüüdmine Aadama unistusest äratas.

«Voorimees! Voori-mees!! Voo-ri-mees!!!» möirgas Vilepilli kõlav hääl.

Aadam tõusis üles ja läks trahteri poole.

«Kuidas sa lu-lurjus julged saksu oodata lasta?» käratses Vilepill veidi komistava keelega. «Vaata, mis nägu sa oled! Riided sopased, silmnägu kriimus! Kas sarnane l-lakekauss tohib voorimehe-ametit pidada? Oota, vennike, ma viin su politseisse!»

Aadam oli vist oma aja kõige viisakam voorimees; ta ei raatsinud ühtegi sõitjat pahandada. Siiski oleks ta seekord oma viie sõrme kuju Vilepilli valge põse peale joonistanud, kui ta mitte Eeva tumma paluvat pilku ei oleks tähele pannud. Voorimees pööras tõrelejale järsku selja ja ronis sõnalausumata pukile. Vilepill ja Eeva asusid troskasse ja seismisest tüdinenud hobune traavis kiiresti linna poole. Seekord ei küürutanud Aadam selga. Valu oli tema südant painutanud ja ta keha sirutanud. Eeva näis pahas tujus olevat. Vilepill katsus mõnel puhul naljakat juttu teha, aga nähes, et Eeva ühesilbiliselt ja pooltahtmata vastas, tõmbas ta näo mossi ja jäi vait. Tee viimane pool läks hoopis vagselt mööda; troskagi liikus ilma põrinata mööda liivast Pärnu maanteed edasi.

Maja ees, kus Eeva vanemad elasid, andis Vilepill voorimehele mütsu selga ja käskis teda peatada. Ta ise hüppas maha ja pakkus Eevale kätt. Kui Eeva vastuvõtmisega tõrkus, sasis noorsand neiu saleda keha ümbert

kinni ja tõstis ta troskast välja. Eeva püüdis ennast lahti rabelda, kuid sellega valas ta õli noormehe tulesse. Vilepill surus ta oma rinnale ja otsis ta tõrkuvaid huuli.

«Jätke mind rahule!» sosistas Eeva tusaselt.

Vilepill lisas agarust juurde.

«Voorimees, appi!» karjatas Eeva.

Kahe silmapilguga sündis nüüd imeasi: ühega oli voorimees pukilt maas, teisega sirutas Vilepill jalapäkad sinnapoole, kus tähed armsasti särasid.

«Eeva,» sosistas Aadam hinge tõmmates, «tänaest päevast saadik jätan ma voorimehe-ameti maha.»

«Seda ma arvasin ammugi,» naeratas Eeva upsakalt.

«Ma ei taha sarnast häbi ja valu teist korda näha,» ütles Aadam kurvalt. «Sa oled minuga liiga armu-
tult mänginud. Jää terveks, Eeva! Mind sa enam ei näe.»

Aadam andis hobusele piitsa. Eeval näis nõu olevat talle head sõna järele hüüda, aga enne kui ta suud lahti teha sai, kerkis Vilepilli tolmuve kuju ta jalgade eest üles. Eeva põgenes õuevärava vahele, mis sel õhtul kogemata või meelega lahti oli jäetud. Vilepill oli oma õiglase viha avaldamisega kannatlikult oodanud, kuni voorimees ära sõitis. Nüüd pani ta julgesti toru hüüdma:

«Karauul! Gorodovoi! Politsei! Võtke voorimees kinni! Võtke voorimees kinni!»

Vilu öötuul jahutas noorsandi ägedat viha. Ta raputas veel korra rusikat sinnapoole, kus troska mürin kaugele kadumas oli, kahmas siis kübara maast ja koputas tasakesti õuevärava pihta.

«Preili Eeva, kas olete veel siin?»

«Mis siis?» küsis Eeva värava tagant.

«Kas teate, preili, mis ma selle voorimehega teen, kui ma ta kätte saan? Ma peksan ta vaeseomaks. Ma löön ta omaenese käega vigaseks. Seda ma teen. Kas mäletate, mis number tal oli?»

«Ei mäleta,» kostis Eeva ja lükkas väravale riivi ette.

* * *

Seitse aastat läks mööda.

See oli jälle kena suvine pühapäev. Vene turu äärsed teed olid rahvast ja liikumist täis. Promenaadi peal, mis mere poolt tuleb, nähti muude jalutajate seas umbes kolmekümne-aastast keskmise kasvuga meeste-rahvast, kelle ülikond ja veidi kõikuv käimaviis laevameest tunnistasid. Mees vahtis uudishimulikult enese ümber, nagu oleks ta tundmata kohas või püüaks ta vanu mälestusi elule äratada.

«Hoi, voorimees!» hõikas ta promenaadi otsale jõudes.

Kolm troskat seisid Vene turu ääres. Kolm piitsa laksusid ühel hoobil hobuste selga, kolm voorimeest kihutasid korruga, üksteisest mööda ajada püüdes, hüüdjä poole. See seisis tüvikalt ja kentsakas naeratamine libises üle ta päevitanud näo, kui ta voorimeeste ahnust ja kadedust pealt vaatas. Voorimeeste hulgast näis üks ta tähelepanemist äratavat. See oli noorepoolne mees, kuid varakult vananenud näoga, punase nina ja tusaste, aukuvajunud silmadega. Laevamees silmitses teda teravasti, näis midagi meelde tuletavat, istus siis järsku punase ninaga mehe troskasse ja käskis Kadrin-tali sõita.

Kui nad põrutavalt Narva maanteelt tasasema tee peale olid jõudnud, käskis laevamees sammu sõita ja tegi voorimehega juttu. Ta küsis, kuidas teenistus olevat, ja voorimees laulis talle, häält harilikule leinaviisile seades, pika laulu voorimeeste viletsast käekäigust ette.

«Mispärast teie seda ametit peate, kui ta nii vilets on?» küsis laevamees naeratades.

«Mis võib inimene õnnetuse vastu parata?» porises voorimees. «Ma olen hoopis teistmoodi päevi näinud.» (Siin naêratas voorimees upsakalt.) «Ma olin peenike mees, nagu härra kunagi, ja sõitsin iga päev ise voorimehega.»

«Kuulete,» ütles laevamees järsku, «ma arvan teie nagu enne näinud olevat. Kas teie nimi ei ole Vilepill?»

Voorimees pööras imestades näo sõitja poole.

«Minu nimi on Vilepill,» kostis ta pooltahtmata.

«Teie tundsite üht neidu, nimega Eeva Lillenupp?»

«Ma arvan küll, et teda tundsin, sest see on minu oma naine.»

«Teie naine?!» hüüdis laevamees kohmetades.

«On see teie meelest nii kentsakas?» küsis voorimees, sõitjale kahtlaselt silma sisse vahtides.

Laevamees toibus kohe oma kohmetusest.

«Ei sugugi,» kostis ta rahulikult. «Ma rõõmustan, et kogemata juhtumine mulle kardetud otsimist kergeks teeb. Mina olen laeva «Diana» kapten, mis praegu siin sadamas ankrus seisab, ja toon Eevale, see on teie naisele kaugel tuttava poolt sõnumeid. Meie olime Eevaga naabrilapsed ja head sõbrad, kuid nüüd ei ole ma temast seitsmel aastal enam midagi kuulnud. Kuidas ta käsi käib?»

«Ta on ühtepuhku haiglane.»

«Mis haigus tal on?»

«Pagan teda teab!» urises voorimees pahas tujus. «Pole tal vist suurt viga ühtigi, aga ta on kidur loom ja inimese ristiks loodud, alati üks viga ees, teine taga.»

«Sõidame kohe sinna!» hüüdis laevamees tuhinal.

Vilepill elas Tatarski uulitsas. Kui nad sinna olid jõudnud, käskis laevamees voorimeest uulitsal oodata, kuna ta ise madala puust maja uksest sisse astus. Vilepilli korteril oli üksainuke tuba. Kaks väikest akent valgustasid madalat ruumi, milles iga asi elanikkude vaesusest ja viletsusest tunnistust andis. Seinä ääres seisis ilma eesriideta voodi ja voodil puhkas kehvanõoline naisterahvas täies riides. Võõra sissetulekul tõusis ta oiates istukile. Ta nägu oli veel noor, aga valust ja vaevast välja kurnatud, õõnsate põskede ja teravate palenukkidega. Laevamees jäi võõrastades seisma. Oli see tõesti Eeva?

«Aadam!» karjatas naine käsi kokku lüües.

«Eeva!» hüüdis laevamees sügavas liigutuses.

Lähemal silmapilgul oli ta tooli voodi ette nihutanud ja Eeva käed pihku võtnud. Kaua vaatas ta õrnalt Eeva sügavasse vajunud silmadesse, mille tuhmiks läinud põhjas nüüd jälle pehme tuluke läikis. Noorusesõprus on kõige parem sõprus; ta soojendab veel vana-duseski külmetavat südant. Aadam ja Eeva ütlesid

teineteisele seitsmeaastase lahutuse järele «sina», ilma et kumbki oleks võõrastanud.

«Oled sa raskesti haige?» küsis Aadam osavõtlikult.

«Ma ei tea isegi, olen ma terve või haige,» kostis Eeva kurvalt naeratades. «Kehal ei ole suurt viga, aga mu hing on haige; ma tunnen ajuti suurt valu, kuid parandada ei või seda keegi.»

«Kas sul lapsi on?»

«Mul on kaks poega, aga sa ei saa neid vist näha; nad lippavad terve päeva mööda uulitsaid ümber. Mina ei jõua nende üle valitseda ja isa ei hooli neist sugugi.»

«Sa ei ole õnnelik?» küsis Aadam tasahiljuekesti.

«Ma kannan oma süü nuhtlust,» vastas Eeva õhates. «Kas tead, mis pärast ma sellele mehele läksin? Sa mõtled, et ma teda armastasin? Ma mõtlesin seda isegi, aga see oli eksitus. Ma ei armastanud mitte teda, vaid tema ilusaid riideid, tema lakksaapaid, tema toredat uuriketti, tema hooplemist ja uhkustamist. Ma tahtsin ilusa mehe käsivarrel teiste ees hiilata. Meie käsi käis esiotsa kaunis hästi. Vilepillil oli hea koht ja meie võisime uhkesti elada. Siis sai ta — miks ma sedagi sinu eest peaksin salgama? —, ta sai varguse pärast äkitselt lahti ega võinud enam kusagilt kohta leida. Ühe aasta elasime päris kerjajate elu. Siis sai ta ühe sugulase pärandusest kogemata hobuse ja troska kätte. Ta on nüüd juba kolmat aastat voorimees ja mina olen nüüd ometigi voorimehe naine, mida ma enne nii väga kartsin ja põlgasin — kas mäletad veel? Ma oleksin sellegagi võinud leppida, oleks mul armas mees toeks ja troostiks olnud, aga see'p see kõige suurem viga oli. Vilepilli kohta läksid mu silmad juba paar nädalat peale pulmi lahti: väljastpoolt sile ja mahe, seestpoolt toores ja kare. Häda ajal hakkas ta kangesti jooma. Oh, ma olen hirmsaid päevi näinud, olen peksugi saanud... Anna andeks, et ma sind sarnase nutulauluga tülitän. Mu süda igatses kergitust. Saagu sest küll. Jutusta nüüd, kuidas sinu käsi on käinud.»

Aadam jutustas lihtsalt ja lühidalt. Ta oli peale voorimehe-ameti mahajätmist laevale läinud, madrusena mitu aastat mööda maailma meresid sõitnud ja hiljuti

Riia kaugesõidu purjelaeva kapteniks saanud. See oli kõik.

«Kas sa naist ei ole veel võtnud?» küsis Eeva.

«Ei ole,» kostis Aadam lihtsalt. «Ma jäängi vist vana-poisiks.»

«Kuule, Aadam,» ütles Eeva elavalt, «kas sa sugugi ei märganud, et ma sind armastasin?»

«Eeva?»

«Ma räägin tõtt. Peale sinu pole ma kedagi armastanud. Ma märkasin seda sel ööl, kui me Nõmmelt tulime. Ma nutsin terve öö läbi. Kahju, et sa nii järsku ära kadusid. Oleksid sa kauemini kannatanud — ma ei oleks praegu vist mitte Vilepilli naine.»

Aadam ei lausunud sõna. Tüki aega olid mõlemad tummas mõttes. Siis ütles Aadam üles tõustes:

«Armas Eeva, sarnases elukorras ei või sa iialgi terveks saada. Sa sureksid siia sumbunud auku, enne kui aasta möödab on. Sul on tervemat elupaika, head toitu ja tohtri abi vaja. See maksab raha ja ma loodan, et sa pahaks ei pane, kui ma sulle noorepõlve sõpruse nimel pisut abi pakun. Ma ei ole rikas, aga selle-eest ei ole mul naist ega lapsi toita. Mis ma rahaga teen? Võta mu käest pisuke summa laenuks. Kui sa terveks saad ja teie asjad paranevad, siis võid mulle ju tagasi maksta. Sellega on aega küll, sest ma purjetan homme hommikul vara Inglismaale ja sealt Ameerikasse. Jumal teab, millal ma siia jälle juhtun tulema.»

Aadam tegi taskuraamatuga tegemist ja pani valge kirjaümbriku lauale, mis voodi peaotsas seisis.

«Oh Aadam, kui raskesti olen ma sinu vastu eksinud!» sosistas Eeva.

«Ära räägi tühja juttu. Ja nüüd jää jumalaga. Su mees ootab ukse taga, ma ei tohi teda kärsituks teha.»

Aadam läks ja Eeva vaatas talle tummalt järele. Kui ärasõitva troska kõmin uulitsal vaikinud oli, heitis Eeva kummuli voodi peale ja nuttis kibedasti. Mõne aja pärast tormasid lapsed suure mürinaga tuppa ja nõudsid süüa.

«Mih kili dee on?» küsis väike pehme keelega Kusti, kirjaümbrikku laual silmitsedes.

Nüüd alles võttis Eeva ümbriku kätte ja leidis selle

seest viis sajarublast paberit. Ta peitis raha kleiditasku ja läks tuikudes toitu valmistama.

«See on taevase isa kiri ja ta lubab teile homme leiva-kõrvaseks liha saata,» andis ta lapsele vastuseks. «Täna peate veel silgusoolvee ja kartulitega rahul olema.»

Vilepill tuli sel õhtul varakult koju. Ta oli purjus, aga vastu ootust siiski heas tujus.

«Mis isand see oli, kes täna siin käis?» küsis ta naise käest.

«Üks noorepõlve tuttav,» kostis Eeva lühidalt.

«Ei ma nii kavalat kõrtsivenda veel pole näinud,» naeris Vilepill. «Ma ei märganudki esiotsa, et tal kilk peas oli, aga kui ta siit välja tuli, tuikus ta nii kangesti, et vaevalt troskale jäksas ronida. Lasi mind siis veel kaks tundi risti ja põigiti mööda linna kärutada, ei asja ees ega taga, ja andis viis rubla jootraha. Vaata, kuidas inimene ennast lolliks võib juua! Päris narr!»

«Kuldne süda!» sosistas Eeva kuulmata.

LIHAVÖTTEKINK

«**K**uidas siis lugu prossiga jääb?» küsis palmipuudepäha¹ hommikul nägus noorik Lonni naerunäol mehe käest, kellega ta nüüd juba kuus kuud õnnelikus abielus elas.

«Missuguse prossiga?» pomises Kaarel Kõrvits silmi maha lüües vastu.

«Kas sa nii lühikese mälestusega oled?»

«Ah jah, see õnnetu jõulukink.»

«Mis lihavõtteks pidi jääma.»

«Pross tuleb, ära karda. Ega pühad veel käes pole.»

«Seda pahem, nõnda jääb sul veel mitu päeva aega — prossiraha äraraiskamiseks. Eks sa mäleta, mis sulle jõululaupäeval juhtus? Sa läksid mulle lubatud prossi ostma, tee peal juhtus sulle keegi vaenelaps põigiti ette ja — kes prossist ilma jäi, olin mina.»

«No tule jumal appi, mis mina siis võisin parata? Väetike ulub ja lõdiseb külma käes, palub jumalakeeli armu — sinna'p see prossiraha läkski. Sina ise andsid mulle selle patu armulikult andeks.»

«Jah, aga ainult sinu töotuse vastu, et pross lihavõtteks tõesti pidi tulema.»

«Tuleb, tuleb. Minu sõna on kui aamen kirikus.»

«Või tuulelipp kiriku torni otsas. Vahest veerleb sulle jälle mõni õnnetu tee peal jalge ette ja siis jumalaga pross, vähemalt nelipühini.»

«Tühi jutt, ega mina kõigi Tallinna õnnetute koristaja ei ole,» seletas Kõrvits pahaselt. «Ma mõistan ka südant kõvaks teha. Kui ma ütlen: ei anna, siis ei anna.»

«Küllap näeme.»

«No muidugi näeme.»

Tervel suurel nädalal² ei olnud prossist enam juttu. Laupäeval tuli Kõrvits kella kahe ajal peale lõunat vabrikust töölt, pesi silmnäo ja käed puhtaks, sõi kähku lõunat, tõmbas siis paremad vatid selga ja tegi minekut.

«Kuhu sa lähed?» küsis Lonni tähele pannes, et mees mõtterikkas ja sõnakehvas tujus oli.

«Selga sirutama.»

«Kas pross juba ostetud?»

«Pross, pross! Sul pole muud mõttes kui see va tühi pross,» pomises mees uksest välja minnes.

Vaevalt oli ta uulitsale jõudnud, kui ta silmakirjaliselt kortsutatud kulm siledaks kohenes ja soe õnneläik ta silmis särama hakkas. Ta naeratas kavalasti ja ümises habemesse:

«Pross. Tühi asi. Siin on rohkem kui prossi jaoks.»

Kõrvits lõi käega põuetasku pihta, kus täitsa viisteist Vene paberrubla puhkasid. Kõrvitsa jõu kohta oli see suur rahalasu, sest Kõrvits oli vabriku-töomes ja sai läbikaudu nelikümmend rubla kuus palka. Igal raha saamise päeval andis ta neist neljakümnest rublast ikka vähemasti kolmkümmend viis puhtalt nooriku kätte, kellel see imelik anne oli, et ta kolmekümne viie rublaga niisama mõnusasti oskas läbi saada kui mõnigi teine perenaine saja rublaga. Kuidas see sündis, jäi noorik Lonni saladuseks, kuid seda teadsid kõik tuttavad, et Kõrvitsa väikeses elukorteris piinliku puhtuse kõrval ikka peaaegu küllus valitses, et nende laud ikka viisakalt kaetud ja nemad ise pühapäeval niisama viisakalt, kuigi ilma mingi toreduseta, riides olid.

«Sa kulla Lonnikene-kannikene!» mõtles Kõrvits linna keskaiga poole sammudes ja ühtepuhku tasakesti naeratades. «Sa ei ihalda muud pühadekingitust kui seda viletsat prossi, mis minu rumaluse pärast jõuluks ostmata jäi. Oleks mul aga rohkem jõudu — siidis ja sametis peaksid sa siis käima, kullast ja pärlitest särama, nagu see sinu ilule kõige sündsam oleks... Ma ei mõista, miks ta ennast minule tühjale ära raiskas. Noor ja ilus, hästi koolitatud, kõik keeled suus ja klaverimäng selge!... Ja mis mina olin? Va igapäevane töömees, purjutaja, lohakas, üks lapp ees, teine taga — ühesõnaga narukael... Ja nüüd! Nüüd olen ma hoopis teine inimene, ei salli enam viina haisugi, ülikond ikka terve ja puhas, kodus kõik koos ja korras, elu parem kui parunil... Ja kõige selle hea eest paljas pross tänuks? Võta vormist, Lonnikene! Ega ma muidu jõulust saadik kopikaid pole korjanud. Kõik viisteist kulli lasen lennata, et Lonnille meelega teha!... Aga mis ma talle ostan? Pross on iseenesest mõista, kleidiriie niisamuti — see on üks. Mis siis veel? Uut õmblusmasinat oleks kibedasti vaja, aga see läheb korruga liiga kalliks. Klaverit ei saa ka vist kõige viieteistkümne rublagagi kätte. Ostaksin veel kübara, aga seda ta ei kann. Majakraami on omajagu... Tühi võtku, küll on raske rahast lahti saada!»

Kõrvits sattus sügavasse mõttesse ja pörkas selle-tõttu ühe väikese mehega, kes niisama mõttes ja pead norutades temale vastu tuli, kõvasti kokku. Vastutulija tolmu- ning tahmase viltkübara serv trehvas Kõrvitsale otse suu ja nina vahele ja pani ta läkastama.

«Torujüri, kus te silmad on?» kärgatas Kõrvits, kes paraku veidi äkilise loomuga oli.

Väike mees tõstis oma kohkunud näo üles, mille jooned — olgu kokkupõrkamisest või mõne muu põhjuse pärast — otsekui ära muljutud olid, ja õhkas südame põhjast, kusjuures kange viinahais Kõrvitsa ninasse tungis.

«Kõrvits!» kriiksatas väike mees rõõmsa imestusega.

«Ennä, Joonas Jabur!» vastas Kõrvits kasinama rõõmuga.

«Kulla Kaarel, meid on taevas ise minu õnneks kokku juhatanud!»

«Tühi jutt, taevas oleks seda vist õrnemal viisil sündida lasknud. Sinu ninal on mõni hea mõlk sees, katsu aga järele.»

«Mis ninast rääkida!» ütles Jabur kaeblikult. «Mu südamel, vaat siin, siin on mõlk sees, mis ialgi ei kohene. Oh, ma olen õnnetu inimene!»

«Kas mõnda uut õnnetust on juhtunud? Vanadest ei maksa rääkida, neist oled sa mu kõrvad ammugi täis kiununud.»

Et lugeja Jabura vanu õnnetusi mitte niisama põhjalikult ei tunne, kui Kõrvits neid tundis, siis olgu siin paar sõna seletuseks.

Joonas Jabur oli luulelise vaimu ja nõrga iseloomuga mees. Ta oli kreiskooli läbi teinud ja hiljem eesti ajalehe kaastööliseks saanud. Tema sulest ilmusid lisalehes mõned õhkuva sisuga armulaulud, mis kahe või kolme piiga südamed hellasti põksuma panid. Üks piiga — kaunis vanast aastakäigust, aga hästi ära lubjatud — oli noorest luuletajast enesest meelega leidnud ja tema ees niikaua viirukit suitsetanud, kuni noormees temale põlvili roomates tunnistas, et ta ilma temata elada ei või. Jabur ja Kõrvits, noorepõlvesõbrad, pidasid peaaegu ühel päeval pulmi, kuid abielus läksid nende saatused hoopis lahku. Kõrvits oli mõrsjate salvest täie iva, Jabur aga tühja lesta leidnud. Vaene Joonas märkas ilma viibimata, et ta vanapiiga võrku oli sattunud, kes teda väga leigelt armastas, mehe poolt aga kuumi tundmusi, ilusaid ehteid ja magusaid suutäisi nõudis. Ilusaid ehteid ja magusaid suutäisi ei võinud aga Jabur kui eesti ajalehe palgaline noorikule muidugi mitte täiel mõõdul pakkuda, ja nooriku alaline kaeblemine jahutas ka kuumad tundmused tema südames imeliku kiirusega ära. Kurvastuse pärast hakkas Jabur, kes enne pulmi viinatilka suhu ei võtnud, kangesti purjutama, täitis oma kohuseid lohakalt ja sai viimaks ametist lahti lastud. Uuest aastast saadik elas abielupaar kõige suuremas viletsuses.

«Sa küsid minu kõige uuemat õnnetust?» ütles Jabur oma otsaesisest kinni hakates. «Minu murtud süda...»

«Vana laul!»

«Minu närtsinud lootused...»

«Jumalaga, mul pole aega.»

«Oot-oot, kuhu sa jooksed?» krapsas Jabur kähku Kõrvitsa hõlmast kinni. «Minu õnnetusi on ju nii palju, et kõige viimane kohe meelde ei tule. Ah jah, majaperemees lubas meid täna korterist välja visata. Rahukohutniku poolt määratud tähtaeg on ammugi möödas, täna lubati politseiga kaela kukkuda. Ja kõik see jaht viletsa neljateistkümne rubla pärast, mis ma korteri eest võlgu olen!»

«Neliteist rubla!» kogeles Kõrvits ehmatades ja surus käe põuetasku kohta. «Vahest jääb pross ikka — neli-pühiks?» sähvas mõte tema peaajust läbi.

«Aita, kulla sõber, siis teen ma su nime surematuks!» painas Jabur.

«Ei!» kohmas Kõrvits järsult. «Rahaga ei või ma sind seekord mitte aidata, aga ma tulen kaasa ja katsun majaperemehe pead kohendada.»

«Tühi töö, sõber, ja vaimunärimine. Sa ei tunne meie peremeest. See ei ole inimene, vaid päris libahunt ise, kelle vastu miski sõna ei aita, kui sa mitte vahest nõid ei ole.»

«Katsume siiski õnne.»

Pika teekäigu järele, mille ajal Jabur oma õnnetusi üle luges ja Kõrvits temale südamekinnituseks oma kingiostmise plaanisid ette arutas, jõudsid sõbrad viimaks Jabura elukorteri ukse ette, mis ühe kõrge maja kõige kõrgema korra peal oli. Ukse tagant, kambri seest, kõlas naisterahva läbilõikav kiunumine ja selle vahel kare meesterahva hääl.

«Juba seal!» sosistas Jabur tagasi põrgates ja ukse varju pelgudes, kuna Kõrvits julgesti tuppa astus. Madala niiske ja peaaegu tühja kambrikesse keskel seisis vanaldane isand, kelle inetu nägu ja pikk must ülikuub sedamaid Kõrvitsa äkilise viha põlema sütitasid. Jabura küljeluu peale, kes ootamata külalise ilmunisel äkisti vait jäi, ei heitnud ta pilkugi, vaid astus ilma aega raiskamata võõra ette ja küsis, oma valju häält võimalikult tasandades:

«Kas teie olete majaperemees?»

«Mina olen mitme maja peremees,» vastas isand veidi pilklikult.

«Noh, siis mõtelge vahel ka nende peale, kellele ainustki maja ei ole. Eks te näe, et inimesed hädas on.»

«Seda näen ma küll, aga kelle süü see on? Kes oma viimased kopikad kõrtsi kannab, sel ei ole õigust häda üle kaevata,» oli isanda külm vastus.

«Jabural ei ole muud süüd, kui et ta oma kodu valitseda ei mõista,» seletas Kõrvits käredalt. «Kõik muu on naise süü. Mina, Kaarel Kõrvits, võin tunnistada, et Joonas Jabur ikka aus mees ja tubli töötægija oli, kes enne naisevõtmist viina suhu ei võtnud. Alles peale pulmi hakkasid tema asjad kiiga-kääga käima, ja see ei võinudki teisiti tulla. Vaadake selle naise värvitud näo peale, kuulake viis minutit tema nirisemist ja ütelge siis, kas see ei või kõige targemat meest peast nõdraks teha?»

«Kuulge, Kõrvits... jumal teab, mis teie siin lorate!» heitis Jabura noorik pool-vingudes, pool-kärkides vahele. Ta tahtis silmnähtavalt veel midagi juurde lisada, aga isand sosistas talle midagi kõrva sisse, mispeale naine Kõrvitsa suureks imestuseks norus peaga toast välja libises.

«Teie ütlete, et Jabur enne naisevõtmist tubli töötægija ja viinapõlgaja olnud?» pööras isand ennast peaaegu lahkesti Kõrvitsa poole.

«Seda võin ma vandega tõendada.»

«Imelik! naine jälle ütleb, et mees ikka joodik, prassija, käratseja olnud ja tema elu rikkujaks saanud.»

Kõrvits ei arvanud sarnast valet vastuse vääriliseks, vaid kehtitas ainult õlgasid oma piirita põlguse märgiks.

«Ja teie arvate, et Jaburast veel asja võiks saada?»

«Miks ei saa? Ta läheb päev-päevalt jälle targemaks ja on minu ässitusel niipalju julgust võtnud, et vahetevahel juba naise peale tihkab põrutada... Annaks aga jumal jälle leivateenistust, küllap siis mõlemate lugu paraneks.»

«Soo-soo,» pomises isand.

«Kuulete, isand,» algas Kõrvits pool-paluvalt, «kannatage õige veel natuke üürimaksuga! Mina vastutan selle eest, et Jabur kõik ausasti ära maksab, niipea kui ta koha saab.»

«Makske parem ise kohe tema eest välja.»

«Makske välja!» purtsas Kõrvits jälle tusaseks minnes, sest isanda nõudmine ei olnud tema meelest muud midagi, kui Lonni pühadekingi kallale kippumine. «Oleksin mina mitme maja peremees, küllap ma siis välja maksaksin! Teie kohta ei tähenda neliteist rubla midagi, te võiksite selle natukese Jaburale pühaderõõmuks otse kinkida.»

«Kinkimine rikub nõrga inimese loomu ära; nõrk inimene peab kõigepealt õppima oma kohuseid täitma.»

«Kohuseid täitma, see on kerge ütelda, kui kõht ja taskud täis. Teiesugustel on ikka head õpetused keele peal, kuid ise unustate ära, et rikka mehe esimene kohus — heldus vaese vastu peaks olema.»

«Teie räägite üsna mõistlikult, võiksite seda aga veidi tasema häälega teha.»

«Teie räägite vist väga tasaselt, kui oma vaese üüri-rahva nahka nülite! Kui tahate, et mina häält pean tasandama, siis lubage Jabura üürimaksuga kannatada!»

«See ei seisa minu väes.»

«No kelle tõpra väes see siis veel seisab?» kärgatas Kõrvits hoopis kurjaks saades. «Mis tembutamine see ülepea on? Ise teeb tüki aega, nagu võtaks mõistlikku juttu kuulda, aga niipea kui jutt raha peale käänab, siis «ei seisa minu väes».»

«Kuulete, armas mees...»

«No mis siis?!»

«Teie ei pruugi mitte jämedaks saada.»

«Jämedaks saada!» osatas Kõrvits ägedas vihas. «Kahju, et te noorem ei ole, muidu märkaksite varsti, kui jämedaks Kaarel Kõrvits seal võib saada, kus viisakus kohane ei ole. Teie tulete mind õpetama, mis? Vana kitsipung! Ahnepäits! Nahanülgija! Vereimeja!»

Toa uks kriiksus ja prao vahelt tulid Jabura ja tema nooriku kohkunud näod nähtavale. Isand pööras ennast nende poole:

«Astuge ligemale! Teie kuulsite teotavaid sõnu?»

«Kuulsime viimse kui sõna,» kinnitas noorik kahju- rõõmuliselt. «Siberisse peaks seda häbemata valevorsti saadetama.»

«Pai härra, ärge vihastage!» palus Jabur alandlikult. Seda kuuldes ajas Kõrvits silmad pärani lahti. Nii-

sugusele veel «pai härra»! Kõrvits sülitas ja pööras Jaburale järsku selja.

«Hea küll,» ütles isand külmalt, «ma ei vihasta, aga selle inimese toores viis nõuab karistust. Teie olete minu tunnistajad.»

«Tahate minu peale kaevata?» küsis Kõrvits uhke rahuga. «Minul ükspuha, aga teie pärast oleks parem, kui minu käest lepituseraha vastu võtaksite. Teie teotatud au eest võin ma kolm kopikat anda, enam ei ole asi väärt... Jabur! Säh, siin on neliteist rubla, tasu oma võlg ära, ja kui mulle tänu tahad tunnistada, siis ole korraks mees ja näita sellele alatule inimesele teed trepist alla.»

Nende sõnadega viskas Kõrvits raha laua peale ja tormas ust kõmmutades kambriks välja.

«Pross jälle mokas,» oli ainus mõte, mis tema pea-ajus kihas.

Õues oli ilm kurjaks läinud, vilu tuul puhuma hakanud, taevast sadas vihma ja räitsakat maha. Kõrvits eksis ilma sihita uulitsast teise, kuni külm ja niiskus teda ulualust otsima ajasid. Ta läks seltsimajasse. Ja kui ta sealt umbes kesköö ajal lahkus, oli ta pea soe, süda täis ja — põuetasku tühi. Noorik Lonni abielus juhtus see esimest korda, et mees hilisel ööl pooljoobnult, pahas tujus koju tuli ja sõnalausumata sängi heitis. Noorik valas sel ööl palavaid pisaraid, ilma et mees, kes kui surnu magas, sest midagi oleks märganud.

Esimese lihavõttepüha hommikul oli noorik juba kohvi valmis keetnud, kui Kõrvits nüri näoga voodisirmi tagant välja venis. Ta istus tummalt laua äärde, rüüpas vaikselt kohvi ja jättis magusa, kodutehtud pühadesaia puutumata. Tühjendatud tassi kohvikannu noka alla sirutades piilus ta esimest korda nooriku näo poole ja märkas imestades, et see lahke ja rõõmus oli, nagu ei oleks öhtul midagi iseäralikku asja juhtunud. Tass libises Kaarli värisevate sõrmede vahelt laua peale.

«Kuule, Lonni, mis sa sest nüüd õige arvad?» küsis ta kangesti kõikuva häälega.

«Arvan, et pross jälle mokas,» kostis Lonni naerata-des.

«Kust sa seda tead?» kogeles Kõrvits.

«Sa jampsisid unes ja kõrdasid ühtepuhku neidsamu sõnu. Ma naersin selle üle üsna südamest.»

«Sa kuldne ingel, sa naersid! Kas sa siis tige ei olegi?»

«Sinusuguse tuulepea üle ei maksa pahandada.»

Kõrvits tõmbas nooriku tuhinal sülle, andis talle lak-suvalt suud ja jutustas oma eilse äparduse ära. Noorik kuulas osavõtlikult ja silitas lõpuks trööstivalt mehe sagripead.

«Siis jääb ikka vist — nelipühiks?» küsis ta pilklikult.

«Seda ma tõotan vandega.»

«Noh, noh, ära ole edev . . . Aga kõige halvem asi on see, et sul nüüd veel kohtutega tegemist tuleb.»

«Tulgu peale, mina ei karda kedagi. Mis nad mulle siis võivad teha? Õigusepärast peaksin ma niisuguse nahanülgija hurjutamise eest auraha rinda saama. Mul on peaaegu hale meel, et ma kätele voli ei andnud . . .»

Kõrvits jäi järsku vait, sest väljastpoolt koputati valjusti toaukse pihta. Mees ja naine vahetasid kohmetanud pilgu. Oli see vahest juba kohtukäskjalg?

«Sisse!» kraaksatas Kõrvits viimaks rõhutat häälega. Uks läks lahti, kaks meest pakikandja mundris ilmusid lävele.

«Kas siin elab treial Kõrvits?»

«Siin ma olen.»

Pakikandjad tõstsid suure, laudadest kokkulöödud kasti tuppä, kergitasid mütsi ja lükkasid ukse jälle väljastpoolt kinni.

«Kuulete, mehed, kes selle kasti siia saatis?» hõikas Kõrvits neile järele lipates.

«Kastis peab kiri olema, küllap sest saate isegi märku,» vastas üks meestest kiirel minekul.

Kõrvits läks tuppä tagasi, silmas kasti igast küljest, raputas pead ja hakkas viimaks laudu lahti kangutama. Kui kasti sisu nähtavale tuli, lõi Lonni karjatades käed kokku . . .

Kastis oli tuliuus õmblusmasin, kallid kleidiriie ja ilmatu suur suhkrust lihavõttemuna — kõik ilusti sisse pakitud; muna lahtitegemisel kukkus sealt väike, aga kenasti tehtud kuldne pross välja!

Prossi nõela küljes aga rippus peenikese kirjaga kaetud sedel ja kiri käis nii:

«Kaarel Kõrvits! Eile õppisin Teid Joonas Jabura juures kui väga head ja väga äkilist inimest tundma. Teie olete päris riiukukk, aga saatku taevas meile rohkem sarnaseid riiukukkesid! Kartes, et kallid abikaasa Teie toredast teost vahest vähem meelega võiks leida, kui mina leidsin, saadan temale lepituseks mõned asjakesed, mida Teie Jabura jutu järele ise olete eile osta soovinud, aga teatud põhjuse pärast vist ostmata pidite jätma. Jabur on Teie eestkostmise läbi ühe minu tuttava juures kirjutaja koha saanud ja ma loodan Teiega, et tema elu edaspidi paremale järjele jõuab. — Soovin Teile ja Teie abikaasale rõõmsaid pühi ja lisan seletuseks juurde, et mina mitte Jabura majaperemes ei ole, vaid päratu rikas, aga õnnetu inimene, kes sagedasti ei tea, kuidas ajast ja rahast lahti saada, ja kes sellepärast vahel ajavii-teks vaeseid inimesi vaatamas käib. Teie ei pruugi teada, kes mina õieti olen; jääge ilma kohut kartmata oma eilse arvamise juurde, et mina muud ei ole, kui — vana kitsipung, ahnepäits, nahanülgija, vereimeja!»

Suure vaevaga ja kentsakalt luksuva häälega suutis Kõrvits kirja otsani lugeda, kuna Lonni suurte silmadega üle tema õla vahtis. Kui viimne sõna loetud oli, pööras Kõrvits näo seina poole.

«Vaata sulle kitsipung ja nahanülgija!» ümises ta salamahti silmi pühkides.

ORELIMÄNGIJA

Mie linna agulis seisavad kaks maja; üks on suur ja tore, seisab suure ja toreda aia sees; teine on väike, lämmakile vajunud ja seisab ka aia keskel, mille kõrged puud tema sammaldanud katust varjavad. Aedade vahel on laudadest plank, mis nii kõrge ja tihe on, et ühest aiast teise näha ei või.

Suures majas peab päratu rikas esimese gildi kaupmees¹ Westmann suvekorterit. Tema aias kasvavad hästiharitud viljapuud ja marjapõõsad ja nende vahel jalutavad siledatel liivateedel ka hästi haritud ja ehitud inimesed.

Väikeses majas elutseb oma tädi hoole all Hans Jung, 21-aastane noormees, kes midagi ei ole, ei mitte rikas meeski. Tema aias kasvavad haruldased puud ja põõsad, aga neid ei ravitse keegi, nad ei kannu suurt vilja ja aia omanik jagab sestki natukesest iga päev suure osa naabrirahva lastele, kes teda tänu pärast «Lolliks Hansuks» sõimavad. Ometigi kasvab aias üks puu,

mille sarnast terves linnas leida ei ole; see puu kannab kullakarva õunu, mis klaasisarnaselt läbi paistavad ja suus magusasti sulavad. Majakese seest kuulduv aegajalt ilus orelimäng.

Sügise poole, puuviljade küpsemise ajal, tuli ilmsiks, et kõrge plangu seest, mis aedu lahutas, üks või kaks lauda välja oli kistud — vist uulitsapoiste tegu, kes õunavargusel ühest aiast teise kippunud.

Peale lõunat juhtus kaupmees Westmanni 18-aastane tütar Elsa, kes pärast lõunasööki aias üksipäini jalutada armastas, räägitavast mulgust mööda minema. Mulgu kohal, teise aia sees, seisis selsamal ajal noor meesterahvas kehvas ja lohakas riides, aga peene näoga, kõrge otsaesise ja suurte silmadega, mis täis imestust naaberaia kenadusi ja nende seas ka jalutavat preilit vahtisid. Preili heitis pilgu sinnapoole ja ümises mööda minnes: «Planku tarvis parandada.»

Plank jäi aga parandamata ja teisel päeval peale lõunat eksis preili jälle kogemata sinna paika ja noor meesterahvas seisis jälle mulgu taga. Elsa kräsus siledat kulmu. Seekord ei heitnud ta otsekohest pilkugi mulgu poole, vaid sammus uhkelt edasi. Kolmanda sammu pealt pööras ta järsku ümber ja küsis puudulik eesti keeles:

«Kuule, kas sina elama seal pisikese majas?»

«Jah, mina elan seal,» kostis Hans ja läks näost punaseks.

«Kes seal orelit väga ilusasti mängima?»

«Mina.»

«Teie?»

Väikese asesõna vahetusega käisid kaks suuremat muudatust käsikäes: Elsa valge nägu läks nüüd roosikarvaliseks ja tema suu hakkas korruga teist keelt rääkima. Ta oli õige Tallinna laps ja uskus, et inimesega, kes ilusti orelit mängib, eesti keelt ei võida rääkida.

«Andke andeks!» ütles ta saksa keeli ja läks ilma pikema jututa.

Kahel päeval ei tõstnud Elsa jalga aeda. Kolmandal päeval oli ta jälle seal. Mulgukoht oli tühi. Elsa oli naisterahvas — ta ei võinud parata, ta pidi mulgust läbi piiluma. Naaberaia lohakas seisukord ei võinud tema

korralise olekuga harjunud silma meelitada. Sammal-
danud puud, umbrohu ja ohakatega kaetud teed, haisev
veeloik, mis kusagil puude varjus rohendas — see kõik
andis preilile küllalt põhjust oma peenikest nina krä-
sutada. Ühe puu all, mis kullakarva õunu kandis, seisis
«Loll Hans» ja tabas ülespoole sirutatud käega kõige
ilusamat õuna. Kui selle kätte oli saanud, pööras ta sil-
mad kogemata aiamulgu poole; mõni süllapikkune
samm — ja Hans seisis Elsa ees.

«Tere, preili! Kas tohin teile magusat suutäit pak-
kuda?» ütles ta, ühe käega mütsi kergitades, teisega
preilile õuna vastu sirutades.

«Neid on meil enestel küllalt,» vastas Elsa mõnitades
ja võttis õuna aeglaselt vastu.

«Niisuguseid ei ole teil aga mitte,» tõendas Hans
kindla usuga. «Katsuge kord, küll siis näete.»

Elsa silmitses kinki kahtlaselt, kas see ka igast kül-
jest puhas on, vajutas siis oma tillukesed, aga teravad
hambad õuna sisse ja kiitis:

«Üsna hea.»

Hansu nägu läikis rõõmust.

«Eks ole? Sarnast õuna ei leia teie mujalt kusagilt.
Minu õnnis isa oli tuntud kunstkärner, kes terve eluaja
haruldaste viljapuude kasvatamist uuris. See rohuaed
on tema istutatud ja õunapuu, mille sarnast Tallinnas ei
ole, tema iseäralise hoole all kasvanud.»

«On teie isa ammugi surnud?»

«Viie aasta eest.»

«Ja ema?»

«Ma ei mäletagi ema.»

«Aiapidamise kunsti ei ole teie oma isalt, nagu näha,
mitte pärinud,» tähendas Elsa aias ringi vaadates.

«Ma kardan, ma ei ole temalt ühtki head osadust
pärinud,» õhkas Hans. «Mul ei ole miski asja juures
õiget hakkamist, ei usinust ega osavust. Tädi ütleb,
mina olevat päevavargaks loodud, ja uulitsapoisid hüüa-
vad mind «Lolliks Hansuks». Ma usun, et mõlematel
õigus on, kuid paraku ei paranda see mind karvaväärt.
Tõsiseid mõtteid maailma elu ja oma tuleviku kohta ei
ole mul iialgi pähe tulnud, kuna need teistel noortel
meestel, nagu tädi ütleb, alati silma ees peavad seisma.»

«Teil on kunstniku loomus,» seletas Elsa asjatundlikult.

Hans raputas punastades pead.

«Oh ei, ei! Mul on küll kange himu kunstnikuks või vähemasti tubliks orelimängijaks saada, aga ma ei usu, et mul selleks küllalt andeid on.»

«Teie mängisite eile jälle väga ilusasti.»

«Kas kuulsite?» hüüdis Hans rõõmust helkival näol. «Jah, muusika on ainus asi, millest ma ära ei tüdine. Ma võiksin päevad otsa mängida — kui aga õieti oskaksin. Oskamist on mul paraku veel väga vähe. Isalt, kes orelimängu armastas, sain pisut õpetust — see on kõik. Mängides kohiseb mul pea muusikalistest mõtetest, mu meelest on, kui tuleksid inglid taevast ja laulaksid mulle imelisi viisisid ette, ma kuulen vaimus, kuidas need viisid voolavad, paisuvad ja vägevaks kooriks kokku sulavad, ma tahaksin kõike oreli peal oma lihasel kõrvale kuuldavaks teha, ma mängin ja mängin, aga sõrmede osavus ei ulata, korruga tuleb takistus — ma panen oreli kinni ja olen terve päeva kurb.»

«Minu teada mängite teie kui meister,» ütles Elsa, kes Hansu suult, kuna see kõneles, pilku pöörata ei suutnud. «Mina oleksin väga uhke, kui nõnda mängida oskaksin.»

Hans kehitas nukralt õlgu.

«Sarnaseid mängijaid võite igast majast leida. Ma tunnen ise, kui väga mul kõrgem muusikaline haridus puudub.»

«Miks teie siis seda taga ei püüa?»

«Mul ei ole julgust, ma kardan, et anded ei ulata. See päev, mil ma seda täie selgusega märkaksin, oleks minu viimne päev.»

«Meesterahval peab rohkem usaldust enese vastu olema.»

«Seda ütleb tädi ka, kuid temal on hoopis teine siht silmas. Minu mäng ei ole tema meelest muud kui alaline oreliparistamine. Tema näeks heameelega, et minust poesell või kroonukirjutaja saaks.»

«Teie peate katsuma ennast niisuguse tädi mõju alt vabastada,» ütles Elsa, ja tema häälest kõlas päris tulevase majaproua meeledkindlus välja. «Kui see muidu

ei lähe, siis peate temast lahkuma ja laias ilmas õnne otsima.»

Hans raputas oma sagraispead.

«Kuidas võiksin mina tädist lahkuda? Tema on ju ainus inimene ilma peal, kes minu eest hoolt kannab. Poleks teda olemas, siis oleksin mina kui väeti lapsuke. Oma segase peaga pistaksin kogemata maja põlema või kukuksin tiiki ja upuksin ära, enne kui märkaksin, et vaja appi hüüda. Ma ei saaks einet kõhtu ega riidehilpu selga.»

«Kui vana teie olete?» küsis Elsa põlgavalt.

«Kakskümmend üks aastat.»

«Ja käite ikka veel mähkmetes? Häbi, häbi!»

Hansu terve kuju nõtkus omaenese tühjuse tundmusest.

«Seda viletsat taimeelu ei tohi teie edasi pidada,» seletas Elsa ägedalt. «Teie peate tädi maha jätma ja konservatooriumi minema. Ainult seal võite selge aru kätte saada, kas teie anne kõrgema harimise väärt on, ja kui seda kord olete märganud, küllap siis tuleb ka kindel mehemeel iseenesest.»

«Selle peale olen vahel isegi mõtelnud, aga kust raha võtta? Isalt olen niipalju pärinud, et tädi ja iseenast hädavaevalt jaksan ülal pidada, aga kaugemale ei ulata see mitte, ja siis ütleb tädi —»

«Tädi, jälle tädi ja veel kord üks tädi!» osatas Elsa pahaselt. «Teil on tädi igal pool. Vahest ei luba tädi teid koduse oreli külge puutuda, sest ma kuulen teid väga harvasti mängivat.»

«Ta ei keela just otsekohe, aga nuriseb, kui ma mängima hakkan, ja seab mulle niikaua teisi noormehi silma ette, kuni ma mänguhimu kaotan. Tõsi on küll paraku, et ma juba mõnda aega muul ajal ei ole mänginud kui siis, kui tädi kodust ära on.»

«Ja sedaviisi tahate kunstnikuks saada?» hüüdis Elsa ja lõi sügava põlguse pärast käed kokku. «Teie ei ole kellegi meesterahvas, teie olete argpüks ja unimüts. Oleksin mina teie asemel, ma saadaksin sarnase tädi silmapilk majast välja või jookseksin ise pakku. Inimene ei tohi ennast kõrges püüdmises kellestki takistada lasta. Ja teie värisete tädi ees. Häbi!»

Hansu nägu ei ilmutanud vähemat meeleepahanduse märki hurjutuse üle. Tema nukralt naeratavatest silmadest ei läikinud muud kui lõpmata alandus ja põhjatu südameheadus.

«Ma ei värise tädi ees,» ütles ta venitades, «aga ma ei raatsi teda ka mitte pahandada. Ta on mulle ju nii kaua, kui ennast mäletan, emaks olnud — kuidas võiksin ma siis teda majast välja saata või ise pakku joosta? See on kergem ütelda kui täita... See peaks hoopis iseäralik, suur ja põrutav juhtumine olema, mis mind tädist ja sest kodupaigast, sest majast ja aiast suudaks lahti kiskuda; ma olen ju tuhandete nägemata juurekestega nende külge kinni kasvanud.»

Elsa hurjutamise tuju oli korruga kadunud. Ta ei lausunud musta ega valget, heitis lühikese vaikuse järel veel ühe uuriva pilgu Hansu mahapööratud näo peale, nikutas kergesti pead ja läks.

Majatrepil tuli temale vastu täditütar Helene Müller — niisama rikas, ilus ja peenikesti kasvatatud preili nagu Elsa isegi —, andis talle ägedasti suud, sasis ta käsivarrest kinni, talutas ta palkoni peale ja hakkas talle kõiksugu uudiseid, mis tütarlaste meelest ülitähtsad, kõrva sisse sosistama. Kui Helene oma enese saladuste salve küllalt oli tühjendanud, löikas ta kelmika näo ja ütles:

«Kas oled ka juba märganud, et Julius Rosenkampf kangesti sinu järele õhkab?»

«Sooh!» kostis Elsa kalgilt.

«Noh, noh, ära tee ennast ilmsüüta tallekeseks — küllap oled isegi mõnda tähele pannud. Eilsel tantsupidul ei pööranud ta sinult silmi ja temast mööda vallsides* kuulsin selgesti tema südantlõhestavat õhkamist.»

«Mina ei ole veel midagi sellesarnast kuulnud,» ütles Elsa.

«Oh sina Jeesukese lambuke! Aga olgu kuidas on — Rosenkampfil näib sinu kohta tõsine nõu olevat. Ta on sellest juba minu vennaga rääkinud. Sina õnnelaps! Oleks minu süda veel vaba, siis võiksin sinu peale

* s. t. valssi keerutades.

kadedaks minna. Julius Rosenkampf on igapidi eeskujulik noormees — ilus poiss, päratu rikas, kahekümne viie aastaselt enese peremees ja suure kaubaäri omanik, mida ta, nagu kõik kiidavad, väga targasti juhib. Mina ise tunnen teda küllalt, sest mineval suvel — aga see jäägu meie kahe saladuseks — lipitses ta natukese ka minu ümber. Tema on hirmus tark, ja kõik, mis ta teeb ja räägib, on mõistlikult tehtud ja räägitud. Tema juuresolekul on kõik teised noored mehed — minu Ludvig muidugi maha arvata — minu meelest totrad, nõrga loomuga unimütsid.»

«Nende unimütside hulgas võib aga mõnigi palju parem inimene olla kui sinu hiilgav Rosenkampf,» tähendas Elsa.

«Mitte minu, vaid nüüd on ta sinu hiilgav Rosenkampf,» öiendas Helene. «Ja mis see meesterahva headus kõik aitab, kui ta enesele seltslikul elus kõrget seisupaika ja abikaasale tõlda ning hobuseid ei jaksa muretseda?» pilkas Helene.

Elsa ei vastanud midagi, vaid vaatas mõttes aia poole. Ta pilk viibis natukese aega kõrge plangu ääre peal ja eksis silmapilguks naaberaeda, kus tükike samaldanud katust puude vahelt välja paistis...

Peale viimati räägitud kokkujuhutumist läks Hans oma kambrisse, istus laua äärde, mattis oma suure pea käte vahele ja jäi sügavasti mõtlema. Kurvad ei võinud need mõtted mitte olla, sest Hansu silmad läikisid kentsakalt, ta palenukkidel õhkus hele puna, mokad olid tihti naerule tõmmatud. Ajuti sosistas ta suu veidraid, sidemeta sõnu, nagu «argpüks — konservatoorium — unimüts — kunstnikuks saada — kindel mehemeel — häbi, häbi!» — jne.

Tüki aja pärast tõstis Hans pea, raputas oma tihedaid salkusid, võttis sahtlist pliatsi ja suure lehe noodipaberit ja hakkas kibedasti kirjutama. Paari tunni ajaga olid lehe mõlemad küljed ja pool teist lehte ime-likke varesejalgu täis. Vaevalt oleks keegi muu surelik silm neist rahest rusuks pekstud rukki sarnastest kriipsudest, konksudest ja tippudest aru saanud, kuid Hans ise luges oma käekirja kui kõige selgemat trükki, ümises, määgis ja vilistas lehe peale vahtides keerulisi

viise ja lisa siin ja seal veel mõne varesejala juurde. Kui viimne tipp tehtud oli, viskas Hans pliatsi käest, kargas püsti, ja jooksis palja peaga uulitsale.

«Hõissa, poisid, lõõtsa tallama!» kuulutas ta täie kõriga.

Et uulits tühi oli, pidi ta teise ja kolmanda uulitsa sisse käänama, enne kui poisikese leidis, kes «Lollī Hansu» paljast sarjuspead ja ärritusest punetavat nägu nähes laginal naerma puhkes, aga siiski heameelega tema järele lippas, teades, et Hansu käest kerge vae- vaga head palka — nimelt vaskraha ja õunu — saada oli.

Hans istus orelipukile, seadis varesejalad enese ette ja hakkas mängima. Orel oli isalt päritud, majaoreli kohta väga täielik ja heas korras, sest see oli ainuke asi, mille eest Hans hoolt kandis. Mängides muutus Hans hoopis teiseks inimeseks. Muidu kõssi vajunud kaju sirgus, lõdvad liikmed avaldasid väsimata jõudu, kolletav nägu sai elavama karva, arad silmad vahtisid teravasti, kullisarnaselt noodilehele. Igaüks oleks nüüd Hanssu nähes rõõmu tundnud — üks inimene paraku maha arvatud.

Ligi poole esimesest leheküljest oli Hans ära mänginud, kui ta sõrmed korraga värisema löid ja esimene võõriti hääl siinamaani toredat kokkukõla rikkus. See tuli sellest, et Hansu terav kõrv uksehingede pikaldast kriuksu oli kuulnud. Ukse vahel seisis — tädi!

See õrnasoo pärl, kes oma nelikümmend suve puutumatu neitsiauga turjal kandis, oli igapidi eeskujulik naisterahvas ka selle poolest, et ta ennast igas asjas eksimatuks arvas ja kord võetud arvamiseist väga visalt kinni pidas. Ehk temal küll aastate arv aja selgemas käekirjas näo peale oli kirjutatud, ei kaotanud ta siiski lootust, et vähemasti üks mõistlik meesterahvas ilma peal elab, kes vana pärli ja noore, aga tühja konnakarbi vahel vahet mõistab teha. Oma vennapoega põlgas ta südame põhjast.

«Ega sinul muud tegemist pole, kui va orelit plaris- tada ööd ja päevad» — nende sõnadega andis tädi oma sissetulekust teada.

Hansu tuksuvate sõrmede all lõi orelil manuaal hundi-

ratast ja pedaal urises väga kurjasti kaasa, aga Hans mängis vahvasti edasi, ilma et sõna oleks lausunud. See oli tädile liig. Sarnast kangekaelsust nägi ta venna-pojast esimest korda.

«Jäta see pagana plarin ükskord järele!» hüüdis ta häälega, mis manuaalist ja pedaalist üle käis. «Minu pea kõmiseb ja kõrvad huugavad — kas sa kuuled?»

Hans oli kurt.

«Kasi siit minema!» kärgatas tädi nüüd lõõtsa tallava poisi peale. «Sina oledki vist see võrukael, kes eile köögis poole toopi koort oma nahka lakkus? Oota, küll ma sind varganahka õpetan!»

Ja tädi, kes hea ettevõtmise kallal aega raisata ei armastanud, haaras sedamaid poisi tutist kinni ja hakkas teda põhjalikult sarjama. Poiss ulgus, ja oreli-mäng vaikis inetu kräuksuga. Hans pööras enese pukil ümber.

«Tädi, ma palun sind, jäta poisike rahule!»

Hansu hääle kõikus; ta oli näost kahvatu.

«Sina saad ka veel oma jao,» ütles tädi ja vinnas poisile niisuguse klõmaka kuklasse, et see kui püssikuul uksest välja lendas.

«Homme saad kümme kopikat!» hüüdis Hans temale järele.

Tädi pani käed puusa.

«Niisugustele narakatele on sul raha loopida, aga omaenese viletsat pead ei jaksa sa toita.»

Hans teadis küll, et ta isalt päritud varanatukesega nüüd juba viis aastat mitte ainult enese viletsat pead, vaid ka tädi, kellel punast kopikat ei olnud, ausasti oli toitnud, aga ta jättis selle asja õiendamata.

«Mis sina tobunoss rahast enese käes pead?» taples tädi. «Mis sina sellega teed? Tassid enesele igapäev käputäie noote koju ja loobid uulitsapoistele, kui kopikas järele jääb. Poleks mind siin valvamas ja hoolitsemas, sa oleksid ammugi ilma püksata ja nälga surnud. Mina muretsen sinu tühja eest kui lihane ema, näen vaeva kui töövoorimehe hobune, aga mul ei ole õiget hilpu selga panna, et ka inimeste hulka võiksin minna, ja tänuks kargad sa kui koer minu silmile, kui mina varganahka poissi õiglaselt karistan. Tule jumal appi!»

Hans mäletas, et tema küll tihti «ilma püksata» ja näljaga jõudu katsumas olnud, kuna tädil hilpe külalt oli, millega ta oma neitsilikku keha ehtida ja ka inimestele näidata armastas, aga Hans jättis ka selle väikese eksituse õiendamata ja tädi tõreles edasi:

«No mis sa seal puki otsas nüüd tukud? No mis sa sest saad, et neid varesejalgu üksisilmi vahid, nagu koer vorsti varna otsas?»

«See on ju minu viimane orelitükk, mis ma täna komponeerisin,» seletas Hans nukra naeratusega.

«Sina kopuleerisid? Näh! Katsu mul kopuleerijat! Õpi enne nina nuuskama! Tema kopuleerib! Varesevihtleja! — Ja mis uutmoodi vigur see siis õige on?»

«See on, kui mul mõni kena viis peas heliseb, siis pistan selle nooti,» seletas Hans.

«Eks ma ole sinu varesejalgu ennegi näinud. Mis sa sest siis õige saad? Mis asi kihutab sind seda tõlbakat tempu tegema?»

«See on kõrgem kutse.»

«Kõrgem kutse! Vaat missugused keerulised sõnad tal nina all on! Seda oled vist gümnaasiumis õppinud, enne kui sind sealt laiskuse pärast välja aeti. Vaata kord teiste noorte meeste peale, kes usinasti õppinud ja ausasti oma leiba teenivad. Neil on alati näod priske, nii et lust vaadata, ilusad riided seljas ja kuldketid vesti peal. Vaat see on kõrgem kutse. Millal sina laiskvorst sarnase tee jalge alla saad?»

«Armas tädi,» ütles Hans, ennast täie näoga tädi poole pöörates ja temale julgesti silma vaadates. «Mina ei himusta ilusaid riideid ega kuldkeesid vesti peale, aga mul oleks vist ammugi paras tee jalge all, poleks ma mitte see argpüks ja unimüts, kes ma tõesti olen —.»

«Ja kelleks sa ka jääd,» täiendas tädi pühalikult.

«Ja kelleks ma jään, kui ennast sinu mõju alt ei vabasta.»

Sarnaseid sõnu kuulis tädi õrn kõrv esimest korda. Ta ei saanud imestuse pärast sõna suust välja.

«Mina olen kakskümmend üks aastat vana ja lasen end sinust ikka veel kui väeti laps mähkmes pidada,» kõneles Hans paisuva julgusega. «Nõnda see edaspidi ei lähe. Mina olen jumalast muusikandiks loodud ja

pean selleks jääma, muidu ei saa minust midagi. Sina ei pea mind mitte keelama orelit mängimast, sest mul on väsimata harjutamist ja kõrgemat õpetust vaja; kui ma seda kindlasti taga püüan, siis jõuan viimaks vahest niikaugemale, et sinu rõõmuks kaht kuldketi vesti peal võin kanda. Ma palun sind, pai tädi, ära valmista mulle edaspidi mitte enam sarnast häbi ja kurvastust, nagu see täna juhtus. Olen mina enesele poisi palganud, siis on see minul lõõtsatallajaks, mitte sinul kanakitkumiseks.»

«Vaata, et ma su enese parukat kitkuma ei tule, lurjus!» Nende sõnadega pääsesid tädi keelepaelad korraga jälle vallali. «Kelle kallal sa siin haugud, kuriloom? Kui ma veel üheainsa neist varganahkadest siit peaksin leidma, siis löön ta laiaks!»

«Ma pean siis ukse lukku keerama, kui mängima hakkan.»

«Ja mina lõhun akna ära ja tulen su tuti kallale!»

Hansu vaimusilma ette ilmus pilt, kuidas tädi kui kanakull lõhutud aknast sisse lendab ja küüned tema parukasse vajutab. Pilt pani Hansu naeratama.

«Mis sa veel irvitad, lurjus? Kas arvad, et ma nalja teen? Tola! Pane tähele, mis minu tõsine sõna on: kuulen ma veel korra sinu plarinat, siis võtan kirve ja raiun oreli puruks.»

«Kui sa seda teed, siis — siis jooksen ma pakku.»

«Kuhu sa siis õige jooksed?»

«Laiia ilma,» ütles Hans, tõusis pukilt ja läks, pea kuklas, uksest välja. —

Sügis nihkus edasi. Tinakarva taevast pladises külm vihm maha, kare tuul ajas puud raagu ja peletas jõukama rahva suvekorteritest linna. Mulk plangu sees oli ikka veel parandamata.

Ühel õhtul videviku ajal kõndis Elsa jälle kogemata mulgust mööda, ilma et ta sinnapoole oleks vaadanud. Hans seisis mulgu taga ja ütles: «Tere õhtust!»

«Tere õhtust!» vastas Elsa ilma kohkumata ja tahtis edasi minna, ei läinud aga mitte, vaid jäi, otsekui kõrgemast väest sunnitud, seisma. Ta pea oli norus, kena näo peal seisis nukruse vari. Sellevastu seisis Hansu pea sirgelt ja nägu oli rõõmus.

«Teie olete viimastel päevadel õige virgasti mänginud,» ütles Elsa.

«Jah, tädi ei keela mind nüüd enam mängimast.»

«Kuidas see ime on sündinud?»

«Üsna lihtsal viisil. Teie ütlesite, et ma pidada ennast tädi üleliigse mõju alt vabastama ja mina tegin seda-mööda. Esimesel paaril päeval oli küll palju võitlemist, aga ma jäin kindlaks. Nüüd kannatab tädi minu «plarinat» ilma nurinata ja jätab minu lõõtsatallajagi puutumata.»

Hansu hääl kõlas vabalt ja südikalt, ta silmad läikisid seespidisest lõkkest. Elsa tõstis imestades silmi ja lõi nad kohe jälle maha, tundes, et soe puna talle palge tõusis.

«Preili Elsa,» ütles Hans tungivalt, «kas tahate üht palvet täita, mis mul südame põhjast tuleb?»

«Noh?»

«Vaadake, mina komponeerisin hiljuti orelitüki, mis mu enese meelest kaunis korda on läinud, tahaksin aga heameelega kuulda, mis teie sellest arvate.»

«Seda palvet ei ole raske täita. Kui teie oma akna lahti teete, kostavad hääled meie aeda. Ma kuulen kõik endi palkoni peale.»

«Oh ei, sedaviisi läheb palju kaduma. Teie peaksite kord ligemalt kuulama. Vaadake, meil ei ole praegu inimesehinge kodus ja minu akna all seisab pink puude varjus. Kui teie nii hea ja armas oleksite ja pingi peal mõneks minutiks aset võtaksite, siis — siis mängiksin mina vist nõnda, kui ma eluajal ei ole mänginud.»

«Kas tõesti?» naeratas Elsa ja seisis mõne silmapilgu kahevahel. Hans palus ja nuias.

«Hea küll, lähme!» ütles Elsa viimaks, järsku nõu võttes.

Mulk oli küll kitsas, aga preili pääses läbi ja kõndis mahalöödud silmil kui vaene patune Hansu kõrval väikese maja poole. Ta võttis pingi peal, mis põõsaste vahel hästi peidetud oli, sõnalausumata istet ja Hans tõttas tuuletiivul lõõtsatallajat otsima. Aias valitsev hauavaikus ja videviku tihenevad varjud tegid Elsa araks. Ta tahtis juba püsti karata ja plehku panna, kui majast sammude kõmin kuuldus. Lähemal silmapilgul

tõugati pingi kohal olev aken lahti ja Hansu hää sosistas pehmesti: «Kas olete ikka siin, preili Elsa?»

«Siin,» oli vastus.

«Tuhat tänu — ma hakkas kohe peale.»

Elsa mässis oma suure rätiku soojemalt õlgade ümber ja jäi vagusalt istuma. Hans hakkas mängima — ilma valguseta ja noodita; orelitükk oli talle ammugi sõrmedesse kasvanud.

See oli rõõmulaul, mis ta mängis, ühe õnneliku silmapilgu sünnitus. See kõlas esiotsa pehmelt ja hõbeselgelt kui löokeste magus lõõritamine kevadise taeva all, siis jälle paisuvalt ja mürisevalt kui suure, jääkammitsast pääsenud jõe kohin. See ei olnud lihtne orelimäng, vaid vägeva vaimu esimese ärkamise hää, mis kuulajale südamesse tungib, tema mõtted maapinnast lahti teeb ja sinavasse kaugusesse kannab. Elsa pigistas silmad kinni. Tema meelest oli, kui ei kuuleks ta mitte «Lolli Hansu» mängu, mis pimedas kambri nurgast kostis, vaid kui istuks ta jõuluõhtul heledasti valgustatud kirikus ja kuulaks rõõmuvärinal, kuidas kuulus meister orelihäälega kõigele ilmale suurt rõõmu kuulutab...

Elsa ei ärganud enne, kui Hans tema ees seisis ja kartlikult küsis:

«Noh, preili, mis teie arvate?»

Elsa tõusis istmelt ja pakkus Hansule kätt; ta laugel läikisid pisarad.

«Tänu, tuhat tänu!» ütles ta liigutuses. «Teil on suured anded, teie peate edasi püüdma. Kui teil —» Elsa hakkas kogeleva, «rahast puudu on, siis — siis tahan ma oma isaga rääkida.»

«Ei!» kostis Hans elavalt. «Mina ei salli kerjamist. Teie osavõtmine, see pisar teie silmas on minu meelest kallim kui kõik teie isa varandus. See pisar ütleb mulle, et minu sees mõnda elab, mis edasipüüdmise väärt on. Ja ma tahan edasi püüda!»

Elsa nikutas kiites pead ja tegi minekut. Hans saatis teda kuni mulguni.

«Head ööd!» ütles Elsa veel silmapilgu seisatades ja surus äkilise liigutusega Hansu kätt.

«Head ööd!» kostis Hans endisel viisil nukralt.

Elsa libises mulgust läbi ja tõttas tiivustatud sammul kodu poole.

Järgmisel päeval parandati mulk plangu sees ära ja veel mõni päev hiljem kolis kaupmees Westmann kõige perega linna. Suur maja vajus vaikusesse, aed jäi inimestest tühjaks. Väikesest majast kuuldi aeg-ajalt orelimängu, mis enamasti kurblikult kõlas...

Jõulu kolmanda püha õhtul oli ühes Tallinna saksa kirikus laulatus. Rikka kontoristi* Westmanni kena tütar heitis niisama rikka ja kena kaupmehe Julius Rosenkampfiga abielusse. Kirik oli toredasti valgustatud ja rahvast täis. Üsna lust oli noort pruutpaari vaadata. Peigmees kandis pead kõrgel ja vaatas uhkesti rahva peale, kui tahaks ta ütelda: «Vaadake mind, mina olen vana Tallinna kodanikusoo võsu, olen nägus, noor ja rikas; kes võib ennast minu kõrvale seada?» — Pruudi kena nägu oli rahulik. Ta selgeist silmist paistis vähem osa hõiskavat õnne kui tõsise, tähtsa silmapilgu tundmist. Tema pilk ütles: «Mina olen oma vanemate sõnakuulelik tütar ja lähen sellele, keda nende mõistlik armastus mulle abikaasaks soovitab; ma olen rahul, sest paremat ei või ega tohi ma himustada.»

Peale laulatust kogus lugemata hulk õnnesoovijaid noorpaari ümber. Ühtlasi algas koori peal imeilus orelimäng, mida aga vähe tähele pandi. Noor proua, kes parajasti kõrgendatud altarilt põrandale astus, komistas äkisti ja oleks kukkunud, poleks mitte noor abikaasa teda oma tugeva käsivarrega toetanud. Noorik oli näost kahvatuks läinud ja näis vaevalt märkavat, kuidas sugulased ja sõbrad õnne soovides tema kätt surusid, tema huuli ja palet suudlesid. Tema üksi ei kuulnud vist muud kui seda vägevat röömulaulu, mis kiites ja hõisates koorilt alla kostis — ta tundis seda viisi. Ühe silmapilgu kajas ka tema südames röömu-hõiskamine, aga ühtlasi tõusis talle otsekui lämmatatud nuuksumine kurku. Kui unes kõndis ta noore mehe käsivarrel kiriku ukse poole ja orelil vägevad hääled saatsid teda, kuni tõllauks raksudes kinni löödi.

* kontorist — siin: kaubakontori omanik, suurärimees.

Koori peal vaikis orel ja mängija tõusis üles. Kiriku põline orelimängija raputas noore kunstivenna kätt ja ütles soojalt:

«Ma teadsin, et teil suured anded on, härra Jung, aga nii toredat mängu ei oodanud ma teilt mitte. Ma ei kahetse sugugi, et teid enese asemel lubasin mängida. Kust teie selle kena tüki olete välja kaevanud?»

«See on ühe õnneliku silmapilgu sünnitus.»

«Tore, päris tore. Kas teate — teie ei tohi oma talenti siin väikeses linnas hauda matta. Teie peate kaugemal ilmas õnne otsima.»

«See ongi minu tahtmine. Siin ei pea mind nüüd enam miski vägi kinni.»

«Kuhu te siis esiotsa minna tahate?»

«Ükspuhas kuhu — maailm on ju lai,» kostis Hans ja vaatas suuril silmil alla tühja kirikusse.

JÕULUINGEL

Muinasjutt

Paar päeva enne jõulusid tuli kuueaastane Kaalu suure rutuga joostes uulitsalt tuppa.
«Tohoo, poisu, mis nüüd viga?» küsis ema mu-
relikult.

«Ai, ai, ai, ai, ai!» oli Kaalu vastus. Ta puuris sõrme-
nukid silmadesse ja valas rohkesti pisaraid.

«Kas teised poisid tegid sulle haiget või kukkusid
ninali?» päris ema taga ja võttis poja kallistades sülle.

«Tema võttis — mu karvust kinni — oo, oo —» nuuk-
sus Kaalu, «ja tukistas — hirmus valusasti — oo,
oo, oo!»

«Kes tukistas?»

«Vanasarvik.»

«Ema pörkas tagasi.»

«Kuule, poiss, kust sa selle rumala sõna suhu oled
saanud?»

«Teiste poiste käest.»

«Oot, oot!» ähvardas ema, «kui sa niisuguseid sõnu
nende käest õpid, ei ma sind siis enam uulitsale lase.»

Ähvardus pörutas poissi, nii et nutt korraka kinni jäi.

— «On see siis rumal sõna?» küsis Kaalu kaheldes. «Teised poisid ütlevad, et see peab kurat olema.»

«Vuih, Kaalu, see on ju veel rumalam sõna. Sina pead teistest poistest targem olema ja need sõnad hoopis ära unustama.»

«Aga kes see vanasarvik siis on?» päris Kaalu taga.

«See on hirmus must ja tige — meesterahvas, kes armast Jeesukest alati pahandab ja inimesi kurjale kihutab. Temal on inetu nägu, kitsehabe suus, sarved peas ja jalgade asemel on tal hobusekabjad.»

«Jah, jah!» tõendas Kaalu ja nikutas ägedalt pead.

«Mis jah, jah?»

«Nii ta just on: tige nägu ja kitsehabe suus: sarvi ja kapjasid ma ei näinud, sest tal oli pikk talvemüts peas ja kõrged kalossid jalas. Tema see oli, kes mind karvustas.»

«Noh, kes ta siis oli?»

«Vanasarvik.»

«Ema pani poisikese sülest maha ja ütles pahaselt: «Kuule, kui sa seda sõna veel korra nimetad, siis tõmban ma luuast midagi välja.»

Kaalu mokad läksid uuesti vingu.

«Mis mina võin parata? Teised poisid karjusid kõik putku pistes: vanasarvik, vanasarvik! — ja mina sain üksi tema käest sarjata.»

«Mis kurja sa siis tegid, et ta sind sarjas?»

«Mina? — Mina ei teinud midagi,» kogeles Kaalu näost punaseks minnes.

«Räägi aga üles,» käis ema peale.

Lühikese tõrkumise järel jutustas Kaalu mahalöödud silmil oma patuteo ära. Uulitsal pildunud poisikesed üksteist lumepallidega. Keegi vana naine hakanud möödaminnes poisikesi hurjutama, mille läbi ta üleannetud iseenese vastu ärritanud. Kuna «teised poisid» nüüd vana naist lumega pildunud, vorminud tema, Kaalu, sitkest lumest hästi kõva, käepärase kuuli ja sihtinud sellega kõige suurema seltsimehe kukalnappi, trehvanud aga kogemata — vana naise pihta. Selsamal silmapilgul kärgatanud Kaalu selja tagant käre hääl väga kurjasti tema peale, kõva käsi haaranud tema juuksesalkudest kinni ja sarjanud neid nii tublisti, et Kaalukesel vesi silma tulnud. Ta saanud vaevalt veel

märgata, et karvustaja seesama tigeda näo ja kitsehabemega isand olnud, kes mõne päeva eest üle uulitsa olevasse suurde majasse elama kolinud; teised poisid kisendanud putku pistes «vanasarvik, vanasarvik!».

Seda põrutavat lugu jutustades hakkas Kaalu uuesti pisaraid valama, kuna ema naeratas ja lõpuks «vanasarviku» tegu koguni kiitma hakkas:

«See oli sulle üsna paras. Kes käskis vanainimest lumega pilduda? See on väga rumal temp, mille eest sa minu käest vitsu oleksid saanud, poleks mitte võõras härra juba sind karistanud. Sina ei tohi teda sellepärast mitte sarvikuks sõimata, nagu teised poisid seda oma rumaluse pärast teevad. Unusta need ropud sõnad hoopis ära ja mõtle parem armsa Jeesukese ja tema inglite peale. Kui sa seda ei tee ja ülepea viks poiss ei ole, siis jääb jõuluingel seekord tulemata.»

Kaalu jäi pisut mõtlema ja küsis siis järsku: «Kuule, ema, kas inglid on meesterahvad või naisterahvad?»

«Inglid? — Inglid on muidugi naisterahvad,» seletas ema lühikese kõikumise järele.

«Siis oli see ikka õige ingel!» hüüdis Kaalu rõõmuga. «Mina nägin täna jõuluinglit — ei ta nüüd tulemata jää!»

«Kus sa teda nägid?» naeratas ema.

«Ta seisis sellesama suure maja akna taga, kus see vanasar...» Kaalu lõi enesele plaksti suu peale — «see vana tige härra elab, ja naeris ühtepuhku, kui meie — kui teised poisid vana naist lumepallidega pildusid, ja tal olid ütlemata ilusad valged riided seljas, kullakarva juuksed peas, ja nägu oli tal valge ja ilus, just nagu minu pildiraamatus — vaata, just nii!»

Kaalu tormas toanurka, kus tema mänguasjad seisid, tõmbas sealt tulise rutuga odava pildiraamatu välja ja näitas emale pilti, mis inglit jõulupuu juures kujutas: «Just nii seisis ta seal akna taga!»

«Aga inglid ei ela ju mitte majades, vaid taevas, ja keegi inimene ei või neid silmaga näha,» heitis ema vahele.

Kaalu tõmbas mokad vingu.

«Aga siin pildi peal on ingel ka ometigi kambri sees ja kamber on maja sees. Ja sina ise ütlesid ka, et kui

lapsed hästi vagad on, siis saavad nad armast Jeesukest ja tema ingleid näha.»

«See on tõsi, mitmed inimesed on Jeesukest ja tema ingleid näinud,» kinnitas ema.

«Noh, vaata, sa ütled ikka, et mina pean vallatu poiss olema, aga nüüd ma olen jõuluinglit näinud ja olen vaga laps. Ei ma nüüd enam vitsu saa, ei saa, ei saa!»

Kaalu hakkas suure rõõmu pärast mööda tuba keksu lööma.

Ema naeratas. Ta oli oma väikese nupumehega rahul.

Järgmisel päeval — jõululaupäeval — oli Kaalu jälle uulitsal, kuid seekord ei võtnud ta teiste poiste vallatusest osa, sest ta teadis enese vaga inimese olevat, kes üleannetute liiki ei sünni. Temal oli parem ajaviide: ta seisis keset uulitsat ja vahtis üksisilmi suure maja akna poole, mille taga ta eile jõuluinglit oli näinud. Paraku ei tahtnud ingel sel puhul kunagi nähtavale tulla. Juba hakkas teiste laste hõiskamine Kaalu kindlat meelt kõigutama ja kes teab, kui pikka ulatust tema vagadusel ja kannatusel oleks olnud, poleks mitte ootamata juhtumine teda eksiteele sattumast keelanud.

Uulitsa nurga tagant tuli kahe tulise täku tõmbamisel kihutades saan välja. Enne kui määratu kasuka sisse mähitud kutsar hobuseid suutis pidada, kõlas vali kiljatus. Väike Kaalu oli hobuste jalge alla sattunud. See oli veel õnn, et saan ise, mis parajasti keerdu oli, temast mööda läks.

Kaalu lamaskas selili lume peal. Tema otsaesisel, kuhu hobuse jalg oli puutunud, sirises veri. Poisikese silmad olid pärani lahti, ta nägi ja kuulis selgesti, kuid ehmatas oli ta kangeks ja keeletuks teinud. Ta ei saanud õieti aru, mis lugu see oli. Tema meelest oli, kui oleks suur must tont teda kaissu võtnud ja kannaks teda tulise kiirusega, mis kõrvu vuhisema pani, lõpmata kõrgusesse. Sinine taevavõlv tuli ligemale ja ligemale. Ja nüüd nägi Kaalu jõuluinglit oma pea kohal seisvat.

Inglil oli lumivalge kübar peas ja lumivalge karvakrae kaela ümber; kõrged ja laiad käised kerkisid tal tiibadena üle õlgade; ta nägu oli valge ja punane, suured silmad lõkendasid vihaselt; nüüd tegi ingel suu lahti ja ta hää kostis Kaalule lõikavalt kõrvu:

«Need pagana jõmpsikad! Igal pool on nad risti ja põigiti ees! Kas sul silmi ei ole? Kes käsib pimedast peast mööda uulitsat keksida?»

Enne veel kui ingel oma kaitsva kõne sai lõpetada, läks suure maja uks lahti ja välja astus — vanasarvik. Teda silmates oli Kaalu esimene mõte: nüüd jalad kuklasse! — aga jõud ei kandnud. Kaalu ei suutnud paigast liikuda; hirmu pärast pigistas ta silmad kinni. Enne kuulnud kare meesterahva hääل kohutas ta kõrvu:

«Häbene ennast, Emma, et sa nii kõva südamega oled!»

«Aga papa!» kõlas ingli hääл, «mis mina võisin parata —»

«Vait!» kärgatas vanasarvik, «kas ma sind küllalt ei ole hoiatanud, et sa uulitsatel mitte kui meeletu ei pea kihutama? Kutsar on lahti lastud ja sina tohid ainult minu seltsis veel välja sõita. — Kus see vaene poisike elab?»

«See on ju vastast kojamehe Kaalu,» kostsid õnnetuspaiga ümber kokku jooksnud lapsed, kes küllalt imeks ei suutnud panna, kui pehmeks vanasarviku kare hääл viimase küsimise juures oli läinud.

«Näidake mulle teed!»

Kaalu tundis veel, kuidas kaks tugevat kätt teda maast tõstes õrnalt kaissu võtsid ja siis ei märganud ta enam midagi. Kange meeleliigutus oli tema üle võimust saanud.

Oma voodis sooja vaiba all toibus Kaalu uimastusest. Voodi ees seisis vanemad, tohter ja vanasarvik. Viimase otsa jäi poisike üksisilmi vahtima. Ime — ta ei tundnud selle inetu näo ja kitsehabeme ees enam kõige vähemat hirmu ega ahastust, ja nägu ei olnud nüüd koguni enam inetu; pikk müts ja kõrged kalossid olid ära pandud, aga sarvi ega kapjasid ei tulnud siiski nähtavale.

«Noh, poisu, on sul veel kusagil valu?» küsis tohter.

«Ei ole,» vastas Kaalu õiglaselt, «kuid pea on uimane.»

«Pole sest viga.» Tohter pööras ennast vanemate poole. «Poiss on terve kui kala vees, muudkui ehmatusest vähe roidunud. Väike kriim otsa ees paraneb

plaastril all paari päevaga ära. Laske ta nüüd esiotsa magada, kuni ise voodist välja kipub. Rohtusid ei ole vaja. Jumalaga.»

Vanasarvik silitas Kaalu põske, ilma et poisike nägu ära oleks pööranud, ja ütles lahkesti: «Ole teinekord ettevaatlikum, kui uulitsal mängid; õnnetus võib peagi tulla. Minu tütar kahetseb väga ja lubab sulle ilusa jõulupuu valmistada.»

Kui isandad uksest välja olid läinud, kattis ema voodi eesriidega kinni ja soovis Kaalule rahulist und. Sõna-kuulelikult uinus poisike magama. Ja kui ta mõne tunni pärast priskelt üles ärkas ja voodist välja hüppas, kumas terve kamber imelisest valgusest. Keset tuba seisis jõulupuu, mille sarnast Kaalu veel iialgi ei olnud näinud. Lugemata küünalde valgus, kuldpähklite ja suhkrutittede kirju sära tegid ta silmad tuhniks. Ja mis sealt valge linaga kaetud laua pealt paistis? Ilmatu suur pildiraamat, terve pataljon tinast sõjaväge, suur-
tükid, trummid, vileid — ja mis veel, mis veel?

«Ema!» karjatas Kaalu, «kas ma olen nüüd taevas?»

«Ega sa täna taevast kaugel olnud,» kostis ema silmi pühkides, «kuid praegu oled sa — tänu jumalale! — ikka veel meie keskel.»

«Tead sa, ema,» hakkas Kaalu jutustama, «mina istusin selle — selle hea vanahärra süles ja lendasin temaga taeva poole. Mul oli soe ja pehme istuda ja härra ei olnud sugugi tige, vaid üsna pai, ja pistis mulle ühtepuhku pompommisid suhu. See oli vist unenägu? Aga eks ole tõsi, tema on mulle kõik need ilusad asjad saatnud?»

«Jah, muidugi, ja jõluingel tõi nad siia,» ütles ema.

«Jõluingel?» kostis Kaalu kaheldes ja tema näost paistis nõrk kuma sest valust, mida iga hingeline loom, suur ja väike, kaua kalliks peetud vara kadumisel tunneb. «Ma ei tea, kas pean veel jõluinglit uskuma?»

«Miks sa siis ei usu? Oled teda ju isegi eile näinud?»

«See ei olnud kellegi jõluingel ja ma ei taha teda enam näha,» seletas Kaalu nukralt. «Ja pildiraamatus ei seisa ka mitte õige jõluingel. Õigel jõluinglil on jäme hääl ja kitsehabe suus, aga sarvi ja kapjasid ei ole tal mitte!»

KOLLID

Jutt Tallinna elust

1

See oli suvisel pühapäeval, pärast lõunat. Parun Stern-Himmelshauseni perekond ja tema külalised istusid sinises salongis ja rüüpasid til-
lukestest portselantassikestest kohvi. Lahtistest aken-
dest kostis Oleviste kiriku kellade unine helin sisse, usklikku kogudust pärastlõunasele jumalateenistusele kutsudes. Vaiksel ja laisal Laial uulitsal liikus harva mõni vanaldane naisterahva kuju, kuldäärtega laulu-
raamat käes, auliselt ning aeglaselt kiriku poole.

Parun Stern-Himmelshausen elas juba mitmendat aastat Tallinnas, kus suured ja väikesed kodanikud* tema kõrget kuju, pikki vurrusid ja ladusat viisi tundsid. Esivanematelt päritud mõisa oli ta toreda elulaadi, reiside ja õnnemängude kaastegevusel ammugi «paigale pannud» ja püüdis nüüd suure saksa vanapõlve endise vara riisimetega võimalikult lõbusasti mööda saata. Ta oli kõige vanema rüütlikeisuse liige, sest tema esivane-

* s. t. suur- ja väikekodanlased.

mad olid nende kultuurikandjate seas olnud, kes meie isamaale hariduse ja orjuse valgust tõid, ja perekonna-traditsiooni järgi pidi koguni üks tuntud hommikumaa tarkadest¹ tema suguvõsa alustaja olema. Sellepärast võis parun ka, kui tahtis, vabameelsuse tujusid ilmutada ja linnarahvaga läbi käia, nagu tänagi, kuna kodutohter Milde, «keegi» suurkaupleja-proua Steward nägusa noore tütreaga ja pastor Schwalbe oma kolme üliküpse tütarlapsena tema külalised olid.

«Kus mina istun, seal on ikka esimene plats, ja keda mina oma küljele istutan, seda teen ka ise selle au vääriliseks» — see oli üks paruni armsamatest juhtsõnadest eluteel.

Sarnast tõelist vabameelsust näeme tihti oma mõisakste juures ja nemad ise armastavad sellega kiidelda. Muidugi peavad need lihtsad surelikud, keda nad endale nii ligi lasevad, vähemasti nii mõistlikud olema, et nad näidatud aust lugu pidada ja seda ka hästi seatud sõnadega ilmutada oskavad.

Täna oli terve seltskond iseäralises rõõmsas ärevuses. Peenikesed kortsud vana paruni nahkses näos naeratasid, paruninna ümmargustel põskedel läikis käegakatsutav rõõmukuma, paruness Elise hallidel, muidu ikka tõsistel silmadel oli otsekui pehme soe kate peal, külaliste jooned avaldasid osavõtlikke ja uudisahneid tundmusi; isegi toapoiss Jaan, toaneitsi Liisa ja köögitüdruk Viiru piilusid paaril korral õnnelikult itsitades portjääri voltide vahelt sisse.

Kõige selle rõõmu sünnitaja, paruni ainus poeg Benno oli poole tunni aja eest võõras riides, kahvatult ja lõdisedes koju tulnud ja vanemate hirmunud küsimuse peale ainult kostnud, tema olla praegu suurest hädahust pääsenud. Ilma pikema jututa oli ta toapoisiga oma kambrisse läinud, kust ta natukese aja pärast teises riides, vaigistatult ja peaaegu endises ilus õitsvalt jälle välja tuli, kuna kodakondsed ehmatuse ja uudishimu pärast vaevalt hingata suutsid. Nüüd istus ta pehme leentooli peal ema kõrval, kes aeg-ajalt tema kukalnappi silitas, sirutas oma tugevaid liikmeid, soojendas ennast tohtri nõul kohvi ja konjakiga ning jutustas oma suurt juhtumist:

«Kuidas see tuli? See on varsti ära räägitud. Ma jalutasin Kadrintalis, kuni igavus peale tuli. Siis käänasin sadamasse, võtsin purjepaadi mehega ja sõitsin lahe peale välja. Teatavasti on see ainus külg, millest see hale varesepesa Tallinn «Põhjamaa Naapoli» nime vähegi ära teenib. Mida kaugemalt sa teda näed, seda parem. Tuul oli vaiksepoolne, nõnda et meri vaevalt kananaha peale sai, aga paari tunniga jõudsime siiski Naissaare alla. Seal vaikis tuul peaaegu täiesti ära. Mul oli himu kaugemale sõita, sellepärast tüürisin saare ja mannermaa vahelt läbi, saare tagant paremat tuult leida lootes.»

«Ja leidsidki,» tähendas vana parun naeratades.

«Leidsin küll ja rohkem kui vaja. Ümber vaadates märkasin peagi, kuidas Lasnamäe tagant must pilv tõusma hakkas.»

«Vist seesama, mis meile linnas kange vihmagara tõi,» heitis pastor Schwalbe sõna vahele. «Mina olin jumalateenistuse parajasti lõpetanud, kui tuul mühama ja kirikuaknad vihmast põrisema hakkasid. Ma ei pääsenud tükil ajal käärkambrist välja.»

«Siis võite isegi arvata, kuidas lugu merel oli. Minu paadimees piilus murega tõusva pilve poole ja tegi ümberpööramisest juttu, mina aga seletasin valjusti, et tüür minu käes on ja et ma ümber saare sõita soovin.»

«Sa oled ikka nii hirmus julge,» kurtis paruniproua poja kukalt ägedasti silitades. Vana parun keerutas oma pikki vurrusid ja ütles: «Tubli poiss, Benno! Sellest ma näen, et sa minu poeg oled. Argpükse pole meie sugukonnas iialgi olnud.»

«Mina armastan hirmsasti meesterahvaid, kes kartust ei tunne!» hüüdis pastori noorem tütar hõõgava vaimustusega.

«Siiski — liigjulgus on jumala kiusamine,» õpetas pastor enam oma kolmekümne-aastast tütrekest kui noort parunit.

Suurkaupleja Stewardi tütar ei teinud suud lahti, vaid vahtis üksisilmi läikival pilgul, kordamööda punastades ja kahvatades noore, suursugu kangelase otsa. Tema tundmused olid nii läbipaistvad, et paruness

Elise, kes teda kõrvalt pilguga riivas, oma peenikesi huuli vähe arusaadavalt kräsutama pidi.

«Et arvamised veel enam lahku ei läheks, jutustan parem lihtsalt edasi,» ütles Benno, kui ta paraja lonksu kohvi konjakiga oli rüübanud. «Ma tüürisin põhjaõhtu poole, pilvele otse selga pöörates. Taevas läks imeliku kiirusega mustaks, nagu ma seda meie laiuskraadil enne pole näinud, kusagilt kaugelt kostis silmapilguks tume kohin ja siis sasis kange tuulehoog otse kui kehaliku hiiglakäega meie purjest kinni ja virutas ta seda- maid merre.»

«Ah!» karjatasid paruninna ja preili Steward ühest suust; ema hakkas tugevasti poja piha ümbert kinni, kui tahaks ta teda oma käega vette kukkumast hoida. Teiste pealtkuulajate nägudest paistis kõige suurem põnevus.

Benno naeratas meelitatult: «Sinu ehmatus, pai mammi, on vist suurem kui minu oma oli, kui paat ümber läks. See tuli kõik nii äkitselt, et ma oma mõtteid sugugi korraldada ei jõudnud. Ma ei teadnud midagi karta ega aimata ja olin ka siis veel täiesti külmavereline, kui oma nõretava pea külma vee seest välja pistsin. Ma sain ennast tüüri kaudu ülespoole vinnata, kuna vaene paadimees vist masti alla sattus ja ära uppus.»

«Jumalale tänu!» õhkas paruninna kergitatud rinna põhjast.

«Jumalale tänu, et paadimees ära uppus?» imestas Benno.

«Ei, et sina ennast ülespoole vinnata said,» seletas paruninna lapseliku ilmsüütusega. Paadimehe surm oli tema meelest nii täiesti üksipuha, et ta seda juhtumist silmapilgukski oma peaaigus kinni hoida ei suutnud. Teised pealtkuulajad vahetasid kärke pilgu. Preili Elise punastas teadmata põhjuse pärast.

«Ema süda!» ohkas pastor Schwalbe tundmusrikkalt.

«Minul on sellest mehest kahju,» kõneles Benno iseäraliku rõhuga edasi. «Tema oli mõnus vanamees, kellega ma tihti merel sõitmas käisin. Ma oleksin teda heameelega päästa katsunud, aga nüüd hakkas meri nii kurjasti möllama, et mul enesel peenike pihku tuli. Teie ei usu, kui raske see on, külmetanud kätega vee sees

loksuvast libedast paadipõhjast kinni hoida. Jääkülmad lained uhtusid mu keha vuredaks*, sõrmed jäid kangeks, aga ma hoidsin visalt kinni. Kuna äkiline hädaoht mind sugugi ei kohutanud, tundsin nüüd väga hästi, kuidas see pikaldane vaevlemine surmasuus mulle aegamööda külma, meeleäraheitliku ahastuse peale ajas.»

«Kas siis mõtlesid ka ema peale?» küsis paruniproua.

«Mõtlesin kah, aga — õigust ütelda — mu peamõte oli siiski: kuidas ma siit viimaks välja pääsen. Kanged tuulehood ajasid mind rannast ikka kaugemale, lahtise Soome lahe poole, jäme vihm peksis mu pea uimaseks, veest tumestatud silmad ei seletanud eespool mingit pääsemist. Ma ei tea õieti, kui kaua see kestis, võib-olla pool tundi. Siis lõppes vihmasadu ja ma nägin üsna ligidal suurt aurulaeva, mis läänest tulles otse minu otsa joosta ähvardas. Ma hakkasin täiest kõrist kisen-dama ja kätega kordamööda vehkima. Kole mõte pani mu südame kangesti, valusünnitavalt tuksuma: mis siis, kui laev otse minu peale või minust mööda sõidab? Aga ei — mind oli tähele pandud. Laeva käik jäi tase-maks, lael oli elavat liikumist näha. Ma märkasin veel, et seal paati välja heitma hakati, aga enne kui sellega toime saadi, kadus mu viimne jõud. Ma tundsin magu-sat väsimust enese peale tulevat, lasksin käed lahti ja vajusin vette.»

Jälle tuli karjatus naisterahvaste huultelt ja ka vana paruni nägu vahetas seekord karva. Pastor ja tohter vangutasid päid ja pomisesid kaastundlikult: «Oo, oo!»

«Ma ei tea, kas ma meelemõistuse täiesti kaotasin,» jutustas Benno edasi, «aga ma ei mäleta ka midagi sellest, mis minuga sündis, enne kui laevalael lamades silmad lahti ajasin. Minu ümber seisid ja poputasid mitu inimest. Nende seas silmasin ma ühte, kelle riided veest tilkusid. Minu esimene mõte oli: jumal tänatud, et paadimees ka päästetud! — aga siis märkasin, et mehel võoras nagu oli. Varsti sain ka seletuse, mispärast mehe riided märjad olid. See oli minu elupäästja. Enne veel, kui paati alla lasta jõuti, oli tema minu allavajumist

* vure — (külmast) tuim, kohmetanud.

nähes kõrgelt pardalt vette hüpanud ja mind välja toonud.»

«Braavo!» kiitis vana parun ja pastori noorem tütar lisas vaimustatult juurde: «Vaat niisuguseid mehi mina armastan!»

«Ei tea, kas teie armastusel kestust oleks, kui teda ligemalt näha saate,» naeratas Benno. «See on kahtlemata väga julge, aus ja haruldane mees, aga oma näojoonte poolest mitte just noorte preilide ideaali laadi. Küllap näete ise — ta lubas varsti siia tulla.»

«Kas täna veel?» küsis paruninna veidi murelikult.

«Ta võib viie minuti pärast siin olla.»

«Kes ta siis on?»

«Seda ma ei tea.»

«Vist mõni madrus?»

«Ei ole.»

«Mis ta siis siia tuleb?»

«Mina ise kutsusin teda ja oleksin ta heameelega kohe kaasa võtnud, aga ta pidi enne võõrastemajasse sõitma.»

«Sul polnud vist parajaks jootrahaks küllalt kaasas,» ütles parun Stern-Himmelshausen vana inimesetundja peenikese naeratusega.

Ka Benno naeratas: «Jootraha? Sina, papa, oled parandamatu oma inimeste-põlgamises ja vaatad oma kõrgelt seisupaigalt umbusaldusega kõige peale, mis sinuga mitte vähemasti ühekõrgusel seltslikul astmel ei seisa.»

«Täna õpetuse eest, mu poeg.»

«Võta heaks, armas papa. Selle poolest eksid sa küll vägevasti, kui arvad, et vaene või alamat sugu inimene ennast ainult jootraha eest ohverdada võib.»

«Soo-soo. Sa näitad ju vaeste ja alamate seltsis õige rohkesti elutarkust kogunud olevat.»

Benno punastas teadmata põhjusel ja lõi silmad maha.

«Kas vähemasti tead, kuidas selle ... elupäästja nimi on?» küsis paruninna.

«Mister Jostson,» vastas Benno, nime inglise keeleviisil välja rääkides.

«Kuidas? Misterdshister?»

«Mis-ter Džost-son,» veeris Benno.

«On ta inglane?»

«Ei, ameeriklane.»

«Siis ei või ta vaene olla,» naljatas vana parun. «Ameeriklased on kõik rikkad. Vahest võime temale päästmise-medali muretseda.»

«Sa võid mind uskuda, papa, härra Jostson ei tarvita jootraha ega päästmise-medalit, vaid ta tuleb kui viisakas, haritud mees vaatama, kuidas inimese käsi käib, keda tema oma elu pandiks pannes surmasuust päästis,» ütles Benno tõsiselt. «Ma ei tea, kui rikas tema on, aga ta reisib esimeses kajutis ja ülikondasid on tal nii rohkesti, et ma tema omadest kohe ühe välja valida ja selga tõmmata võisin, kuna minu märjad vapid laeva pealt siia lubati saata. Peale selle on ta minust palju paremini koolitatud, tunneb maailma ja oskab huvitava juttu vesta. Selle tunni ajaga, mis laev veel sadamasse jõudmiseks tarvitab, saime meie vanadeks sõpradeks... Aga nüüd» — Benno tõmbas uuri taskust — «peaks ta õigusepärast juba siin olema. Ameeriklased ei ole teatavasti ajaraiskajad.»

Naisterahvaste pilgud libisesid kähku ülikondade üle. Pastori tütreid tõusid püsti ja tegid — muidugi ilma mingi ettearvamiseteta — peeglite ees tegemist. Mõned minutid läksid peaaegu vaikselt mööda. Kõik koosolijad seisisid põneva ootuse mõju all.

Uksekell kõlises. Benno kargas kui nõelatult püsti, lippas toapoisist ette, tegi oma käega ukse lahti, aitas tulijal palitu seljast võtta ja talutas ta käe alt kinni võttes saali. Sinna oli ka vana parun juba uuele külalisele vastu läinud, missugune viisakus lihtlabase «misteri» vastu tema poolt palju tähendas.

«Minu isa — härra Jostson,» esitles Benno.

Parun Stern-Himmelshausen raputas õige tugevasti võõra kätt.

«Ma olen teile tõsist tänu võlgu,» ütles ta soojemalt, kui see muidu tema viis oli. «Ma ei täna teid mitte ainult selle eest, et teie minu poja ja suguvõsa viimase alalhoidja elu päästsite, vaid et teie oma vabra, suuremeelse teoga õiget rüütlimeelt ilmutasite, mis — paraku! — nüüdsel ajal maailmast niihästi kui kadunud on.»

«Kui teie minu usaldust oma ujumiskunsti sisse rüütli meeleks tahate nimetada, siis ei ole see nüüdsel ajal

sugugi veel nii haruldane asi,» vastas ameeriklane naeratades. Ta rääkis saksa keelt puhtasti, kuigi veidi inglase libiseval kõneviisil.

Vana ja noor parun talutasid külalise, teda eneste keskele võttes, salongi.

«Meie tänane päevakangelane mr. Jostson,» esitles vana parun.

Naisterahvad silmitsesid võõrast pilusilmil. Ei, ilus ja esimesel silmapilgul külgetõmbav ta küll ei olnud, iseäranis mitte kena Bennoga kõrvu seistes. Näost lai, kaunis lopergune ja üleliiga päevitanud, kehast jämeda võitu, ka juba julgesti oma 30 aastat või rohkem vana, aga laitmata riides ja ladusa liikumisega. Kummardus oleks võinud natuke sügavam olla, aga palju sa ameerika misterist loota võid? Paruniproua tõmbas kergemalt hinge, tema südameelt veeres mure, et ameeriklane seltskondlikku kokkukõla liiga tõlbaka olekuga rikkuda võiks. Jumal tänatud, seda ei olnud otsekohe karta. Ka ei jätnud mr. Jostsoni saapatallad mingit jälge läikiva parketi peale ja istudes ei kiigutanud ta tooli ega sirutanud jalgu laua peale. Aga kes ta oli ja mis ta oli? See küsimus ei tohtinud kõigepealt seletamata jääda. Sa kallis aeg, meie ajal tikub ju iga rikkaks saanud käsitöeline, iga tööstuserüütel ja iga õnnekütt kõrgemasse seltskonda, iseäranis kui ta jumal teab kust ilma-nurgast tuleb!

Kui siis mr. Jostson kõigiga tutvustatud ja istet võtnud, esimese tänuavalduse tormi oma kõrvust mööda lasknud ja kohvitassi kätte saanud oli, arvas paruniproua paraja silmapilgu tulnud olevat, et ääri-veeri mööda oma peasihti kätte püüda.

«Teie ei pane vist mitte pahaks,» algas ta väga lahekesti, «kui ma teile ühe veidi lapsiku küsimuse ette panen. Niipalju kui mina siamaani ameeriklastest kuulnud olen, kirjeldatakse neid ikka kui kalgi südamega ärimehi, dollariküttisid ja kõigi paleuste põlgajaid, kelle meelest võõras elu midagi ei maksa. Nüüd aga olete teie, mr. Jostson, oma kallimeelse teoga minu arvamist kõige kaunimal viisil parandanud... või ei olegi teie vahest mitte päris ameeriklane?»

Jostson naeratas kentsakalt. Naisterahvad märkasid

imestusega, et tema teravad hallid silmad väga ilusaks läksid, kui ta naeratas.

«Mina olen Ühendriikide kodanik,» oli tema lühike vastus.

«Aga vist mitte kaupmees ega vabrikant,» kobas paruninna uurimise teel edasi. «Vabandage... ma ei või enesele kõige parema tahtmisega suurkaubanduse asemikku * ette kujutada, kes võhivõõra inimese pärast mässavasse merre hüppaks.»

«Miks mitte? Ka suurkaupleja võib osav ujuja olla.»

«Tõsi küll, kuid oma osavuse ilmutamiseks valiks ta vist sündsama paiga,» tähendas vana parun pilklikult. «Õigust ütelda — minagi oleksin teie pärast vaevalt külma vette hüpanud. Ma ei karda surma, aga seda enam kardan ma nohu ja kopsupõletikku.»

«Sel härral on vahest niisugune amet, mis tema keha haiguste vastu teritab,» algas paruninna uuesti. «Kõik ameeriklased ei või ju ka mitte kaupmehed ega vabrikandid olla — eks ole tõsi, härra... Johnson?»

«Jostson,» parandas ameeriklane lahkesti. «Armuline proua leiab väga teravalt ja õigesti, et Ameerikas, mis suuruse poolest teine maailmajagu on, mitte ainult kaupmehed ja vabrikandid ei või elada. Muidugi on meil ka oma kerjajad ja hulgused, põlluharijad ja käsitöölised, kindralid ja ministrid. Meil on ülepea kõik ametid olemas nagu teilgi, ja meil ei põlata ühtegi ametit.»

«Maha arvata need, mis vähe sisse toovad,» tähendas vana parun.

«Ja missugune amet teil siis on?» küsis paruninna, keda mr. Jostsoni sissejuhatus head aimata ei lasknud, nüüd juba otsekoheselt.

Jälle libises kentsakas naeratus üle ameeriklase näo.

«Mina? Ma olen mõndagi katsunud. Praegu olen ma vasekaevaja, aga hiljuti olin veel karjane ja loomakaupleja.»

Kohvitass paruninna käes põrises hädaohtlikult ja tema laialiaetud silmist paistis nii õiglane ehmatus, et

* a s e m i k — esindaja.

vana parun seda nähes naeru ei suutnud pidada, kuna Benno ja Elise veidi kahetseva pilgu vahetasid.

«Teie olete naljahammas, mr. Jostson,» ütles parun Stern-Himmelshausen heatujuliselt. «Minu abikaasa näeb juba vaimus, kuidas teie pikka piitsa plaksutades loomi mööda maanteed linna ajate.»

«Vuih, Ferdinand!» sähvas proua häbi pärast punastades vahele.

«Härra Jostson oli muidugi nõndanimetatud *rancher*²,» püüdis Benno seltskonna eksitatud arvamist õien-dada. «Tema loomapeade arv ulatus kümnetesse tuhandetesse ja maad oli tal rohkem kui meie suuremal ma-joraadil².»

«Ma mõistan,» ütles vana parun, «ja nüüd olete mui-dugi suure vasekaevanduse omanik, trusti liige ja tule-vane presidendi-ameti kandidaat — eks ole tõsi?»

«Mis ma olen, seda ma juba ütlesin, mis tulevik toob, seda ei või ma teada,» vastas ameeriklane külmavere-liselt. «Meie ärikeeel on luulevaene, meie ei kaunista oma leivateenistust nimedega, mis ametist ilusamad on. Euroopa suurpõllumehed ja loomakasvatajad nimeta-vad end ka veel rüütliteks, krahvideks ja vürstideks; meie anname asjale ühe nime ja sellest on küll.»

Nüüd lendas ka vana paruni näo üle vari, kuna Jost-soni vesihallid silmad täit ilmsüütust, elurõõmu ja rahulolemist vastastikuse seisupaiga selgituse pärast ilmutasid. Piinlikku vaikust, mis tema viimased sõnad sünnitasid, ei näidanud ta tähelegi panevat. Pastor trum-mis sõrmedega laua pihta, tema tütreid piilusid sala-hirmuga kohmetanud paruniproua poole, noor tohter kortsutas paruni eeskujul viisakalt kulmu, ehk ta küll vahest niisama kui proua Steward salarõõmu selle jä-meda ameeriklase üle tundis. Paruness Elise tõmbas oma endise kooliõe preili Stewardi pea oma suu juurde ja sosistas: «Paras papale, kes käsib karu narrida? Aga see keru hakkab mind huvitama.»

Preili Steward raputas oma kunstlikult kräsutatud titepead. Kuidas võis see lakkumata karu jumaliku Benno kõrval kedagi naisterahvast huvitada?

Benno ei kaotanud oma head tuju. Tema oli esimene, kes vaikuse murdis:

«Kas tead ka, papa, et härra Jostson suur kütt on, kelle eest meie oma jänese- ja põdrajahtidega nurka pugeda võime?»

Parun Stern-Himmelshausen mõistis oma poja näpunäidet ja tuletas sedamaid meelde, et viisakus külalise vastu rüütliisost mehe esimene kohus on.

«Soo?» ütles ta kähku pead tõstes ja ennast väikese naksuga vägivaldselt tusast välja raputades. «Siis tunnete muidugi ka karujahti?»

Jah, mr. Jostson tundis ka karujahti ja oskas lõbusasti jutustada. Ta kirjeldas imelikke sündmusi ja nende vägevat raami, Ameerika kaljumägede ja otsata rohtlaante loodust nii kaasakiskuvalt, soolas oma juttu ameerika kuiva naljaga nii sütitavalt, et kuulajad põnevusest ja naerust välja ei pääsenud. Seltskonna olek ja tuju muutusid kui nõiduse sunnil. See ameeriklane oli ju päris tore poiss! Küll oleks mõnus, kui niisugune «värske inimene» unist seltskonda iga päev elustama tuleks! Ta ei ole ka sugugi enam inetu — seda mõtet sosistasid vähemasti pastori tütreid üksteisele kõrvu, kuna nende silmad lustlikult läikisid. Ja kui Jostson vana paruni küsimuste peale Ameerika rahavürstide ettevõtmise-julgust, nende määratud rikkust ja muinasjutulist toredust kirjeldas, siis põlesid ka paruni silmad ja tema tiivustatud mõte lendas kitsast linnakorterist välja kuhugi marmorist säravasse vürstilossi lõunamere õitsval rannal, Pariisi ooperi kulisside taha, Monte Carlo mänguparadiisi saalidesse . . . Oh seda õnne — veel kord rikkaks saada, veel kord vähemasti sedasama esivanemate vara kätte saada, mis kolmekümne aasta eest nii imeliku kiirusega sulama hakkas, kuni sellest muud järele ei jäänud kui see alaline koll, mis paruni söögiisu rikkus ja teda rahulisti magada ei lasknud: vaesus, mille taga võlapärijad varitsevad! . . . See ameeriklane kõneles nii külma verrega miljonitest — vist oli tal enesel neid küllalt. Mr. Jostsoni väärtus tõusis paruni silmis ikka kõrgemale, ameerika «mister» muutus tema arvamises peaaegu auvõõraks, kelle torkavad kõnekäänud mitte ei haavanud, vaid ainult vaimurikkust ilmutasid.

Kui Jostson oma kirjelduse Ameerika imelikust ede-

nemisest lõpetanud oli, ütles parun Stern-Himmelshausen õhates: «Ameerika Ühendriigid nagu ka Saksamaa ja Inglismaa edenevad kõigepealt sellepärast, et nende valitsevad rahvad germaani sugu on. Germaanlased on inimesesoo õilmed, kõige maailma loodud valitsejad. Paaegu kõigil Euroopa troonidel istuvad saksa rüütlike järeltulijad. Oleksid need ikka kokku leppinud — see maakera oleks germaanlastele ammuugi liiga väikseks mängupalliks. Teie, härra Jostson, näete meie Baltimaad vist esimest korda, ja teile saab siin mõndagi silma puutama, mis teid imestama ja võõrastama paneb. See maa pole veel rahvarikas ja ometi ei jaksa ta oma loomulikke peremehi, saksa mõisnikke, enam õieti toita. Edust pole juttugi — meie kiratseme ja kängume. Kust see tuleb? Kõik sellest, et ainsalt valitsev ja juhatav võim meie, germaanlaste käest ära võetakse. See maa õitses ja oli kuulus, kuna meil siin veel eeskujulik saksa aadli-vabariik³ oli. Nüüd aga rõhub meid väljastpoolt toores, mõistmatu võim ja kodus puuduvad meil kõlblikud, arukad ja virgad töölised.»

«Mina olen kuulnud, et selle maa pärisrahvaid, eestlasi ja lätlasi, suures Vene riigis kõige paremate tööliste sekka loetakse,» heitis Jostson vahele.

«Teie tarvitate sõna «pärisrahvas» ekslikus mõttes,» õiendas parun. «Meie, saksad, oleme siin niisama pärisrahvas, sest meie elame siin juba seitsesada aastat... Aga olgu peale — need nõndanimetatud pärismaalased on igapidi madalamat tõugu inimesed, iseseisvale haridustööle kõlbmatud poolmetsikud ja loomu poolest orjad. Meie, saksad, oleme neid niikaugele harinud, et neist vähemasti kõlblikud orjad on saanud. Selles piiris võib küll ütelda, et neil ka omajagu häid omadusi on. Paari aasta eest suri minu vana kutsar Jüri, kes mind ja minu isa kuuskümmend aastat truult oli teeninud. Keegi rikkaks saanud sugulane pakkus temale mitmel korral palju paremat kohta, aga Jüri vastas loomukindlalt: «Ei, sina pole kellegi saks ja omasugust ma teenima ei hakka; saksateenistus on ikka aus teenistus!...» Kus sarnaseid inimesepärleid veel olemas on, seal ei või veel ütelda, et terve rahvas hukka on läinud.»

Aga praegustel oludel peab ta hukka minema, nagu hea koer, kes oma õige peremehe juurest ära jookseb.»

«Missugustest märkidest näete teie, et see rahvas hukka minemas on?» küsis ameeriklane.

«Oo, neid märkisid võite iga sammu peal näha. Ma ei taha pikemalt arutada, kuidas rahva mõistus ja tööjõud vähenevad, kuna ülbus, laiskus, joomine ja kuritööd kasvavad. Teie pruugite ainult natuke aega selle linna uulitsatel kõndida, siis paistab teile juba ilmatu vahe endise ja nüüdse aja laste vahel silma. Teie näete seal vanu ja noori. Vanad, kes veel sakslastelt õpetust on saanud, on alandlikud ja viisakad, kannavad oma vanu riideid, nende näomood on aus, nende joonedki peened. Seda tuleb harva ette, et niisugune vanamoodi inimene aukartust oma sündinud isanda ees unustab, muutugu tema seisupaik seltsielus kuidas tahes. Mul on seda üksainuke kord elus juhtunud, et minu endine ori mind austada ei taha. Meil on siin rikas kaupmees, nimega Langberg...»

«Kuidas — Langberg?» küsis ameeriklane järsult.

«Jah, Langberg... Teie teda muidugi ei tunne, aga siin linnas on ta oma veidruse ja kuulmata ihnuse pärast väga tuntud. Kolmekümne aasta eest oli tema minu juures aidameheks, minu varaga on ta oma rikkusele aluse pannud ja nüüd ei tereta ta mind enam!... See on üksik näitus vanade hukkaminemisest, aga need noored! Need ajavad riides linnauhkust taga, aga nende liikumised on lohakad, kõneviis hirmus toores, näod loomasarnased, täis rumalust ja häbemata suurustamist. Nad tunnevad väga hästi oma õigusi, mis lühikese nägemisega maailmaparandajad neile kinkinud, aga kohustest pole juttugi. Mõtelge — mina olen mõnikord käimateelt maha pidanud astuma, et ennast mitte sarnase räpaka lurjuse küljes hõõruda!»

«Selle vastu on minul hea abinõu,» ütles noor kodutohter. «Ma pidin eile kahe nädala kohta juba kolmanda kepi ostma — kaks endist olin ma nende eesti lurjuste seljal puruks löönud.»

Pastori tütreid itsitasid ja vahtisid aukartusega noore tohtri otsa, kelle nagu küll mitte täiesti saksa laadi ei

olnud, kes aga saksa ülikoolist paraja portsu rüütlimeelt kaasa oli võtnud.

Parun kehtitas õlgu: «Teie, doktor, olete noor ja tugev, aga ka teie taevaserval heljub meie kõige uuem kollitaja — vene rahukohtunik.⁴ Endisel ajal mõisteti meil lihtsamat kohut ja sellega olid kõik rahul. Läks alam ülema vastu häbematuks, siis andsime temale vitsu, et nahk suitses. See mõjus ikka, see parandas inimest jäädavalt.»

«Aga kui ülem alama vastu häbematuks läks, mis siis?» küsis Jostson.

«Siis sai jällegi alam naha peale,» naljatas Benno.

Parun läkitas pojale kõlbmata nalja pärast noomiva pilgu ja pööras enese jälle ameeriklase poole: «Teie, mr. Jostson, räägite ikka oma Ameerika seisupaigast, kus germaanlasel germaanlasega tegemist on. Ma usun küll, et germaanlane ennast ihunuhtluse läbi parandada ei lase, kuid aastasajad õpetavad, et meie maarahvale vits kõige parem kasvatamise abinõu on.»

«Vähemasti kõige lihtsam,» ütles Jostson külmalt. «Teie meelest on germaanlaste kõrval kõik muud rahvad kui lapsed, aga ükskord kasvab ometi iga laps vitsahirmu alt välja. Satub ta siis kohe kurjale teele, nagu teie selle maa pärisrahvast tõendate, siis näitab see ometi, et kasvatuse viisil viga sees oli. See rahvas ei ole ju veel palju omal jalal seisnud ega oma vaimuomadusi iseseisvalt avaldada jõudnud. Andke talle vähegi aega ise ennast kasvatada, vahest näete siis aegamööda ka paremat vilja.»

«Ei iialgi!» kinnitas parun häält tõstes. «Kui meie neid õnnetuid enam kasvatada ega karistada ei või, siis langevad nad paarikümne aastaga oma aasia toorusesse⁵ tagasi.»

«See on täiesti kindel,» lisas dr. Milde juurde. «Mina võin kui asjatundja tõendada, et neis madalates põikpeades jumalik säde iialgi ei või süttida. Kui niisugune mongolinägu oma tõntsnina püsti ajab, ütelda tahtes: mispoolest sina minust parem oled? — siis keeb minu sees päris kehalik vastumeel üles, ja kuidas see tegelikult ilmub, sellest teavad minu räägitud kepid jutustada.»

Jostsoni silm välkus. Ta silmitses teravasti tohtri jumekat nägu ja ütles iseäralise rõhuga: «Teie räägite keppidest ja selle maa pärisrahvast, kui oleksid need lahutamata kokku kasvanud asjad. Ka mina tunnen natukese rahvaste-näoteadust ja ei karda mitte eksida, kui ütlen, et teie soontes vähemasti suur osa eesti verd tuksub. Ega te selle pärast ometi ennast — lööma ei hakka? . . . Jääge rahule, mul on veel sõna ütelda. Vaadake, minu pealuu ei ole ka mitte ümmargune, mu nina seisab loomu poolest natuke püsti, ma küsin teilt praegu meelega: mispoolest olete teie minust parem? — ja kõigepealt . . . ma olen sündinud eestlane. Teie kolmas kepp on veel terve — kuidas arvate?»

Tohter ei lausunud sõna. Tema näo peal vahetles puna valgega. Teiste kuulajate peale oli ootamata kokkupõrkamisel see mõju, et kõikide silmis midagi kustus, praegu veel elustatud jooned tardusid ja näod pikaks venisid. Pastori tütreid ei leidnud ameeriklase küljest enam mingit ilu, paruninna oli minestuse lävel. Nii armutult ei olnud seltskondlikku kokkukõla tema majas veel keegi rikkunud.

Jostson märkas imeselt, et temal selle katuse all enam midagi otsida ei olnud — ta oli ise enese «võimatuks» teinud. Keset hauavaikust tõusis ta istmelt, kumardas üleüldiselt ja läks. Benno üksipäini saatis teda eeskotta, ei aidanud aga seekord ise tema palitut selga tõmmata, vaid kutsus toapoisi. Jumalagajätmiseks raputas ta külalise kätt ja lubas teda teisel päeval võõraste-majasse vaatama tulla.

Jostson raputas pead: «Mis tarbeks? Sestsaadik, kui teie kuulnud olete, et mina eesti vanematest sündinud olen ja seda ei salga, sestsaadik ei ole mul teie seltskonnas aset. Teie olete väga hea ja mõistlik noormees, aga ma tunnen siiski, et teie pilk mitte enam nii otsekohene, teie käesurumine mitte nii soe ei ole kui pool tundi varem . . . Ärge vabandage ennast! See pole ju teie süü. Meie kahekesi ei ole ju selle maa seltsielu tingimusi loonud ega või neid ka oma tahtmist mööda igal silmapilgul muuta. See on aja asi. Ma kahetsen väga, et seda hella küsimust puudutama pidin, aga see tohter ärritas mind oma vemmaldega. Elage hästi!»

Uulitsale astudes pühkis Jostson käega üle laia otsa-
esise, nagu tahaks ta sealt kiuslikku kärbest ära peletada. Alamat tõugu inimene! — see oli esimene tervitus, mis temale kauaigatsetud kodumaa «paremate» asemikkude suust kui piitsahoop vastu silmi laksus. Ja seda ütlesid, seda uskusid kindlasti inimesed, kes oma kaasrahva kehalist ja vaimlist jõudu iga päev oma silmaga näha ja võrrelda võisid, inimesed, kelle seniaegsed teod vististi mitte ei tunnistanud, et jumalik säde nende eneste peades iseseisvalt süttis.

«Aga mis mul nende narrikestest arvamisega tegemist?» pahandas Jostson iseene üle. «Mina, vaba Ameerika kodanik, kus vähemasti valgete rahvuste vahesid ei tunta⁶, lasen ennast selle maalapikese rahvuslikust tülist, sellest tormikesest veeklaasis ärritada! Mis on mul sellega tegemist? Mõtelgu siinsed sakslased, mis tahavad, püüdku siinsed eestlased oma au tõsta, kuidas võivad — minul on see ükspuhas. Ma olen siit kõige juurtega välja kistud, minu pärispaik on teine. Isegi see vanamoodi linn, mu sündimise ja kasvamise paik, on mulle täiesti võõraks saanud.»

Jostson eksis, nagu nii mitmed eksivad, keda saatus kodust kaugele, pealtnäha paremasse paika pillutanud. Mida kaugemale ta Tallinna uulitsatel kõndis, mida rohkem vanast tuntud paiku temale silma puutus, seda enam märkas ta, et see linn temale mitte võõras ei olnud. Sel ajal, aastal 188*, oli linn veel veidi vanemat, algupärasemat nägu kui praegu, paljusid uusi ehitusi ja ümberehitusi ei olnud veel olemas, uulitsaelu oli vagsam ja ühetasasem. Kõik kandis veel vanast päritud saksa hariduse ja ladusa, mureta kodanikueltu pitsarit, kuigi Toompea ähvardaval kaljuringul juba mees talitas, kelle mõtte- ja teguviis vana asjaseisu sõpradele alaliseks kolliks oli⁷.

Mõttes kõndis Jostson uulitsast uulitsasse. Ta silmit-
ses vanu koolimajasid, kus ta oma esimese hariduse tublidelt saksa kooliõpetajatelt oli saanud, käis Harjuvä-
rava mäel, kust ta linna ümbruse luulelist pilti nii sagedasti oli imetlenud, sammus sealt alla alevisse ja vaat-

les kaua, ilma sisse astumata, seda väikest, känguvajunud majakest, kus tema hääl oli seisnud. Ja ikka selgemalt tundis ta, kuidas tema hing tuhandete juurtega nende paikade külge kasvanud oli, ja ikka selgemalt märkas ta ka, et selle «maalapikese» ajaloo vägivaldsetes pööretes, tema rahvaste saatuses ja leppimata vastuolus midagi põrutavat, kurbmängu-sarnast oli, mis ka teda, kaugemalseisjat, mitte puutumata ei jätnud...

Jostson hüüdis voorimehe ja sõitis linna sisse tagasi. V. uulitsal peatus ta vanamoodi maja ees, milles, nagu sildist näha, Johann Langbergi rauapood pesitses. Põigiti üle uulitsa paistis Karl Rettigi nahapood, mida Jostson kolmeteistkümne aasta eest veel ei mäletanud näinud olevat. Linnas olid mõlemate kaupluste pidajad oma iseäralduste poolest laialt tuntud — Langberg oli vana rauk, elas üksikult ega pidanud ühegi inimesega ei sõprust, ei läbikäimist. Rettig oli noor õitsev mees, kõikide sõber ja kõigi lõbuseltside liige. Langberg oli oma kaupluse kolmekümne aasta eest peaaegu ilma kopi-kata asutanud ja ühtepuhku suurendanud, nõnda et teda nüüd päratu rikkaks, tingimatu usalduse vääriliseks ärimeheks peeti, ehk ta küll iseennast saatuse võõraslapseks tegi ja oma eluviisis enam kõike muud kui rikka mehe ladusust ilmutas. Rettig oli alles paari aasta eest isalt saadud rahaga kauplema hakanud, aga juba tõrkusid «kõige paremad sõbrad» temale laenu andmast, juba heljusid tundjate silmas pankroti varjud kena nahakaupluse üle.

Et Langbergi pood pühapäeva pärast kinni oli, astus Jostson majaõue madalast jalgvärvast sisse, kõndis teadja inimese kindlal sammul rāpakast, haisevast õuest läbi ja seisatas ainsa ukse ees, mis õue poolt maja sisse viis. Ta katsus linki — uks oli lukus.

«Vanamees ei ole oma umbusaldusest midagi kaotanud,» mõtles Jostson.

Ta koputas jämeda kepipeaga ukse pihta, aga mitu korda pidi ta veel õige tublisti põmmutama, enne kui ukse tagant venivate, lohisevate sammude kahin kuuldavale tuli.

«Kes seal põristab?» küsis väikese vaheaja järel kurnis jäme naisterahva hääl.

«Tehke lahti!» hüüdis Jostson.

«Mis?»

Jostson kordas käsku valjemalt.

«Mis sa mässad?» tuli nurisevalt vastuseks.

«Vana Leena on veel kurdimaks jäänud kui ta enne oli,» pomises Jostson, ja peaaegu karjudes lisas ta juurde: «Tehke uks lahti, ma tahan kaupmees Langbergiga kokku saada.»

Agä vana Leena, Langbergi kauaaegne kare ja ustav teenija, ei teinud ust lahti, vaid vastas veel kurjemalt: «Ega seda ole! Ütle enne, kes sa oled ja mis sa tahad.»

«Kas sa mind enam häälest ei tunne, Leena? Ma olen ju sinu vana tuttav Paul, Langbergi õepoeg, ja tahan onu jutule tulla,» müristas Jostson naeratades.

«Mis Paul? Paul on ammugi ära kadunud ja hukka läinud.»

«Ma olen tõesti Paul — Paul Jostson.»

«Jumal teab, mis petis sa oled. Mine metsa! Pere-meest pole kodus ja ilma temata ei lase mina inimesehinge sisse. Kui sul rääkimist on, siis tule homme poodi, aga nüüd korista oma kodarad!»

«Kas vähemasti tead, kus onu on?»

«Otsi ise!»

Jälle oli venivate sammude lohinat kuulda. Jostson kehitas õlgu.

«See oli teine tervitus kalli kodumaa poolt,» pomises ta uulitsale astudes.

Videvik oli juba kätte jõudnud. Uulits oli vaikne kui surnuhaud. Jostson kõndis mõned sihita sammud. Ta tundis enese üksi ja unustatud olevat. Täna sel teekäigul oli temale mõnigi tuttav nägu silma puutunud, kuid kolmeteistkümne-aastane äraolek, mehekssaamine ja võõramaa kliima olid teda ennast niipalju muutnud, et keegi teda ära ei tundnud. Nüüd tuli temale taltsutamata himu kellegi suguvenna kätt suruda, kellelegi sõbralikult sina ütelda, labast maakeelt lobiseda . . .

Ennäh, seal tuligi jälle tuttava näoga inimene — lahja kehaga, elavasti punetavate palenukkidega ja harva valkja kikkhabemega mehike. Hall viltkaabu oli tal peas, ülikond linnaisanda laadi, kuid püksisääred õige

«gentlemanid» kohta liiga lühikesed, ka saavad vahest kolme päeva eest viimast korda viksitud.

«Tere, Maasikas!» hüüdis Jostson ja vajutas oma kaaluka käe vastutuli ja õla peale, enne kui mehike temast mööda põigata jõudis.

Magusa nimega isand tahtis võõrastades tagasi pörgata, aga nüüd haaras ameeriklane ka tema teisest õlast kinni ja ütles naerunäol: «Kas sa oma vana koolivenda Paul Jostsoni enam ei tunne?»

Maasikas oli veidi lühikese nägemisega. Ta pilgutas silmi ja vahtis pool minutit kahtlaselt võõra otsa, enne kui äratundmise rõõm ta suunurgad kõrvade poole venitas.

«Kas olete ikka tõesti see Jostson, kes nii ja nii mitme aasta eest Tallinnast sootumaks ära kadus?» küsis ta veel veidi aralt.

«See ma olen, nagu näed.»

«Kus sa siis nii kaua kuukasid? Sind arvati ammugi surnuks — vahest oled sa omaenese vaim ja tuled maa seest?»

«Seda küll mitte — tulen ainult maakera teiselt küljelt, Ameerikast.»

«Ameerikast?! Vaat sulle kilusilk! Tuled vist oma rikkast onu Langbergi vaatama? See on naljakas — muidu elavad ikka miljonionud Ameerikas ja vaesed õepojad siin... või oled sina vahest ka rikkas?»

Maasikas laskis uuriva pilgu koolivenna välimise kuju üle libiseda, mille järeldusel ta ise oma küsimuse peale jaatavalt vastas: «Noh, kuidas muidu — mis rahamees see rahamees... See on hüva, sest mul on just rahanappus käes. Lase anda! Lähme eesti klubisse⁸, seal on täna perekonna-õhtu. Minul kui ajalehe kaastöölisel on prii läbikäik. Ma viin sinu ka sisse, aga sina muretse, et mu suu kuivaks ei jää.»

Jostson heitis rõõmuga nõusse. Seltsimaja ei olnud kaugel. Sisseastumisel pahvas ameeriklasele hoopis teistmoodi õhk vastu kui parun Stern-Himmelshauseni tubades. Odava tubaka suits, viina vänge aur ja kibedasti töötava köögi lõhn läbisegamini andsid end lämbutavalt tunda.

Rahvast oli kaunis rohkesti. Palju lopergusi, otsekui

kivist toorelt välja raiutud nägusid, karedad kõrid, tüsedad kõnekäänud, liiga sundimata kehaliigutused — ja siiski: neist iluta ja vormita nägudest ei paistnud sugugi vähem loomulikku mõistust, ausat meelt ja südameheadust välja kui Jostson teiste rahvaste alamatest kihtidest oli harjunud nägema. Peale selle paistis aga sealt Jostsonile midagi omast, midagi liigutavat ja rahustavat vastu, mis teda uue ümbrusega peaaegu täiesti ära lepitas.

Maasikas võttis kõigepealt puhvetis mõned kärakad ja tellis, kui ta küsivalt Jostsoni silmi oli vaadanud ja seal naeratavat nõusolemist leidnud, mõlematele ram-musa õhtusöögi, «garafintšiku» ja pudeli kõige paremat madeirat. Nad võtsid ühe kõrvalise kambri nurgas istet, kus määrdunud saterkuuega kelner, tellimise suurust kuuldes, neile kuulmata nobedusega laua ja toolid val-mis seadis. Varsti kogunes nende ümber pool tosinat «paremaid» pidulisi Maasika laialisest tutvuskonnast. Maasikas ise kallaskõigile sisse, palus juua ja sakuskat võtta. Ta oli kui oma kodus ja väga heas tujus, jutukas ja vaimurikas.

«Kuidas see tuli, et sina eesti ajakirjanikuks hakkasid?» küsis Jostson, kui esimene nälg ja janu kustutatud olid.

«See tuli minu külgeloodud lollusest,» vastas Maasikas vähi saba imedes.

«Mis see tähendab?»

«See tähendab, et inimene, kes vabatahtlikult eesti ajalehe kaastööliseks hakkab, muud ei või olla kui loodud loll.»

«Koolis ei olnud sa mitte kõige lollim, vist aga kõige laisem poiss.»

«Kool ei aita midagi, kui inimesel siin» — Maasikas tipsutas näpuga madala otsaesise peale — «tühje tubasid välja üürida on. Mina olin loll, sest minu amet ei tasu vaeva, aga õnneks on sarnaseid kallimeelseid narrisid maailmas ikka olemas. Mina olen sündinud kirjanik, ja täidan oma elukutset. Oleksin ma koolis ennast rohkem vaevata tahtnud, minust oleks mõni kõrge ametnik, ärimees või vilets miljonär võinud saada. Selleks ei olnud mul himu. Ma ajasin kõrgemaid sihtisid

taga ja nõnda sain eesti ajakirjanikuks, see on: vaeste, viletsate ja koormatute kaitsjaks.»

«Hähä, katsu mul koormatute kaitsjat!» naeris paks trahteripidaja Kilk. «Lehes sõimab saksu, elus roomab nende ees kõhuli.»

«Ma ei rooma kellegi ees, liiatigi kõhuli,» vaidles Maasikas vastu. «See käib juba minu ilutundmuse vastu. Aga ma olen haritud inimene ja armastan vahel ka peenemate inimeste seltsis viibida. Ma oskan nendega ümber käia ja nemad peavad minust lugu. Alles eile nikutas Stewardi kontori esimene raamatupidaja, kes kümme tuhat rubla aastas palka saab, mulle juba kaugele pead ja raehärra⁹ Puff andis mulle kätt. Ma olen juba suurte sakste juures lõunat söönud — tjah, katsu, kas sina ka sellega toime saad!»

«Ma ei oska veiderdada,» vastas Kilk. «Aga kui sa neist sakstest nii suurt lugu pead, miks sa neid siis lehes kolumatsideks maalid?»

«See ei tee neile midagi, sest lehte nad ei loe. Lehes selgitan rahva silmi, aga elus pean ma omaenese hea käekäigu eest muretsema.»

«Maasikal on täiesti õigus,» kiitis kaupmees Teiermann. «Las ta tõrvab neid saksu, et nende uhkus kahaneks, aga igapäevases elus me ilma sakste abita ja saksa keeleta läbi ei saa. Mina olen võltsimata isamaalane, aga äri on äri.»

«Ja mis peaks kunstist saama, kui meil saksu ei oleks?» seletas akadeemia õpilane Pintsjar. «Saksa kunst on meile kõige õppimise ja vaimustuse allikaks. Saksa kunstiasutused on kõige täielikumad maailmas, saksad ise meie maal iga tõsise kunstisünnituse ainsad ostjad ja tarvitajad. Mina ei salga oma eesti verd, aga ma seisan kõrgema asja, kunsti teenistuses. Kunst on üleilmne, sellepärast olen ka mina kosmopoliit.»

«Mina niisama,» kinnitas usuteaduse üliõpilane Kõrk autoriteetlikult. «Minu arvates on usk rahvastele palju kindlamaks sidemeks kui keel. Ajalugu õpetab, et ühelgi rahvusel, ka mitte kõige suurematel, igavest kestust ei ole. Suuremad kestavad ainult kauemini, väiksemaid on määratu hulk kadunud ja kaob veelgi. Sellest pole kahju. Suured rahvad imevad väiksemaid eneste sisse

ja minu kõikumata arvamise järele ei ole see aeg kaugel, mil meie maakera peal ainult veel kolm või neli suurt üheusulist ja peaaegu ühekangust rahvakogu elab ja ainult kolme-nelja keelt räägitakse. Üksikule indiviidumile võib see ainult kasuks olla ja rahvusvahelised tülid on siis võimatud. See on inimesesoo tulevane kuldne põli.»

«Teie olete kõik viletsad taganejad, äraandjad, ilma selgroota inimesed,» siunas Maasikas ja tellis uue pudeli madeirat. «Mina üksinda pühendan oma paremad jõud eesti rahvale.»

«Missugust õpetust sina siis rahvale ette kannad?» küsis Jostson.

«Tema näitab väsimatult, kui koledasti saksad meie esivanemaid peksnud ja kui hirmsat ülekohtu nad iga päev meile teevad,» vastas trahteripidaja Kilk Maasika asemel.

«Ja rahvas on tänulik?» päris Jostson edasi.

«No muidugi,» uhkustas Maasikas. «Sestsaadik kui mina «Võmmutaja» kaastööline ja nõnda ütelda hing olen, kasvab lehe lugejate arv ühtesoodu.»

«Kahju küll, et see nõnda on,» võttis nüüd kõige vanem koosolijatest, endine koolmeister ja praegune ametnik Siil sõna. «Sina, Maasikas, ei ole mitte rahva õpetaja, vaid rahva kollitaja. Kellel on sest kasu, et rahvale tema endise õnnetuse kõige tooremat külge ühtepuhku meelde tuletad, temale kõik saadud vitsahoobid ette loed, temale vermeid ja haavu kõige rasvasemate värvidega ette maalid? Sarnane erkude kōdis-tamine on otse rumal ja kahjulik. Sa tahad viha äratada? Mis sest siis tuleb? Saksu meie tühja vihaga ometi ära kaotada ei saa. Vihane inimene on halb võitleja, ta teeb vigasid ja laseb ennast ikka tüssata. Meie võit ei jää tulemata ja tuleb seda rutemini, mida rahulise-malt ja kindlamalt me selleks töötame. Alaline põr-nitsemine inimeste vahel, kes koos elavad ja iga päev kokku puutuvad, ei ole ühestki küljest soovitatav. Oma kollitamisega teed sa just rahva vere araks ja paned teda saksu rohkem kartma kui seda praegusel ajal iganes tarvis on. Mispärast austab eestlane eestlast ikka vähem kui saksa? Miks naerab ta ametnikule, kui see

puhast eesti keelt räägib, suu sisse, kuna ta sellesama ametniku ees väriseb, niipea kui viimane oma keele kangeks teeb? Miks kardab eesti külalaps saksa kui tonti? Vist ikka sellepärast, et temale iga saksa kollina ette maalitakse, kellel selja taga piits varjul on... Teistel rahvastel on oma austatud ja armastatud kangelased, kes suuri ja häid tegusid teinud — meie kangelased peavad need olema, kes kõige suurema arvu hoopes välja kannatanud! Mine metsa oma vitsakimpude ja peksupinkidega! Tahad sa rahvast tõsta, siis õpeta temale ausat iseteadvust, näita, kuidas ta oma õigusi võib tarvitada, aga ära unusta ka kohustusi meelde tuletamast. Saagu meie järeltulijatest viimaks sakssad või venelased — mina ripun kõige hingega oma rahvuse küljes ja tahaksin selle peale uhke olla, aga sina sunnid mind vägisi häbenema.»

Jostson oli eesti haritlaste vaidluse juures tummaks pealtkuulajaks, kuid Siili sõnade juures nikutas ta paaril korral pead.

«Mis seal suuremat häbeneda — meie maal ei ole ju puhastverd eestlasi vist enam olemaski,» ütles Teiermann. «Siin on ju nii mitmed rahvad vana eesti verd segamas käinud. Minu ema oli näituseks sündinud taanlane.»

«Minu esivanemad olid rootsi priid,» seletas akadeemia õpilane Pintsjar.

«Minu isaisaisa olnud saksa lambur,» lausus usuteadlane Kõrk.

«Ja mina ei tea, kes mu esivanemad olid,» naeris Maasikas. «Aga nüüd lööme klaasid kokku ja laseme oma kallist Eesti maad ja rahvast elada. Ja siis laulame isamaalaulu.»

Klaasid kõlasid kokku. Kamber täitis ennast järsku inimestega, kes kuulata tahtsid, sest sealt kõlas valjult ja vaimustatult mitmehääleline laul:

«Mu isamaa, mu õnn ja rõõm!...»

Vähe hiljem mindi saali, kus seltsi segakoor mõned laulud ette kandis. Maasikas istutas Jostsoni enese kõrvale kuulajate esimesse ritta. Laulud läksid vaevast moodi.

«Need eesti seltsid ei paku ka tõesti mitte midagi,»

sosistas Maasikas kaunis kuuldavalt naabri poole. «On see kellegi laulmine? Kassipulmas, kuhu kuutõbised koerad hulka uluvad, saab vahel ka paremat kuulda. Ja see totter Kilk paneb veel imeks, et mina saksa selt-sidesse kipun!»

«Oled sina muusikatundja?» küsis Jostson.

«Mitte märki, aga seda ma ikka märkan, et laulmine tuim, veniv, ilma eluta on. Tarvis aga lehes jälle siunata.»

«Sa ei tunne muusikat, aga siunad ometi?»

Maasikas vastas põlgava käeliigutusega. Inimesega, kellel mõne selleaegse ajalehe oludest nii vähe aimu oli, ei maksnud vaielda.

Jostson päris edasi: «Kas sa ei karda, et asjata valjusega needki lauljad, kes ju veel palju õppida võivad, ära peletad? Nad näevad ju vist ilma tasuta vaeva ja pakuvad hellitamata rahvale nähtavat lõbu. Neil oleks ainult pehmet õpetust vaja.»

«Taga parem! Ma saan kolmkümmend viis rubla kuus palka — lehe väljaandja on kole vereimeja! — ja ma peaksin selle eest ka veel muusikaõpetust andma? ...»

Koori järele tuli soololaul. Jostsoni kehast sähvis elektrisäde läbi. Noore lauljanna küljes ei olnud küll midagi muud tähelepanemise vääriolist kui tema visa püüdmine eesti keele sõnadele võimalikult võõrakeelset kõla anda, aga seda rohkem huvitas ameeriklast isik, kes laulu klaveri peal saatis. See oli veel väga noor mees; peaaegu poisike, kenade peenikeste näojoonte ja käharate juustega. Ta mängis tundmusega ja maitserikkalt, kusjuures ta suured tumedad silmad aga kurvalt ja osavõtmatult nootide peale vaatasid. Jostsoni meelest oli, kui oleks ta seda nägu või selle sarnast kusagil väga ligidalt näinud.

«Kes see klaverimängija on?» küsis ta Maasikalt.

«See on noor Pohlig, Langbergi õpipoiss,» oli vastus.

«Rätsep Pohligi poeg?»

«Jah. Eks ole ilus poiss? Teda kutsutakse vahel siia mängima. Poisil on annet. Suur muusikasõber, aga vilets kaupmees, jookseb ühe peremehe juurest teise juurde . . . Ah, nüüd mul tuleb meelde: sina olid ju selle

kadakasakste perekonnaga ennemuiste suur tuttav ja jooksid iga päev sinna.»

Jostson jäi mõttesse. Tema vaimus ärkasid ammu mööda läinud aegade armsad ja kibedad mälestused. Ta ei pööranud silmi noorelt klaverimängijalt, kuni laul lõppes ja mängija inimeste hulka ära kadus.

«Kus Pohligid nüüd elavad?» küsis ta mõttest ärgates.

Maasikas nimetas aadressi ja lisas juurde: «Sa saad imestama, kui neid vaatama lähed. Endisest küllusest pole muud kui näljaste uhkus üle jäänud.»

Soololaulu järel pidi näitemäng tulema. Vaheajal tiris Maasikas Jostsoni uuesti puhvetisse. Seal olid ühe laua ääres kaks uut külalist istet võtnud — kaks saksa-moodi meest, kes veini jõid, oma ümbruse peale otsekui ülevalt alla vaatasid ja teiste üle saksa keeles nalja heitsid. Nende silmad olid krillis ja näod punetasid.

«Näe, Rettig ja Walker ka siin,» ütles Maasikas uute külaliste poole tähendades.

«Mis inimesed need on?» küsis Jostson.

«Kaupmehed ja kadakasaksad,» seletas Maasikas. «Muidu istuvad Kanutigildis¹⁰ ja Petenbergi keldris¹¹, aga purjus peaga eksivad vahel ka eesti seltsi. Suured joodikud, aga muidu lõbusad poisid. Tule, ma teen su tuttavaks.»

«Mul pole himu.»

«Noh, kuidas soovid. Ma pean neile siiski tere õhtust ütlema.»

Maasikas astus kaupmeeste laua juurde ja kummar-das sügavasti...

Jostson kõndis, silmadega noort klaverimängijat otsides, ühest ruumist teise. Toakeses, mis puhvetist kõige kaugemal oli, nägi ta Pohligi teise mustaverd noor-mehega õlleklaaside juures istuvat. Jostson tahtis juba sisse astuda, aga et sel ajal mitu inimest uksest välja saali tõttasid, kus näitemäng algas, jäi ta eesruumi ja võttis akna all istet. Tekkinud vaikuses tungisid ainult veel kaks noort meesterahva häält temale kõrvu. Nende saksakeelsest jutuajamisest märkas Jostson sedamaid, et üks hääl, mis pehmelt ja nukralt kõlas, klaverimän-gija oma pidi olema, kuna tema nokastanud seltsimees kõva, lõikava häälega kõneles.

«Ei tea, kes selle pagana Rettigi oma topsivennaga siia kihutas,» kirus viimane hääl. «Läheksin ka näitemängu vaatama, aga ei pääse saali — vanamees põigiti ees. Muidugi loodab ta siit kõige odavamalt lindusid kätte saada. Kurat teda võtku! Ei lase siingi rahus lak-kuda.»

«Ma kuulen esimest korda, et Martin Timm kedagi inimest kardab, pealegi veel oma peremeest,» kuuldus Pohligi hääl.

Timm naeris põlgavalt: «Hahaha, mina peaksin Rettigit kartma! Ega seda ole. Ma söiman ta silmad poeski täis. Aga kui tema mind siin purjutamas näeb, siis on kohe nuuskimine lahti: kust sa raha võtad? Jah, küsi! . . . Ma saan kaksikümmend rubla kuus palka ja löön vahel ühe õhtuga rohkem läbi. Puudust pole mul ilmiski.»

«Kust sa raha võtad?»

«Jah — seda pean ma mõistma.»

«Mina ei mõista.»

«See on sinu kahju. Oleksin mina sinu asemel! . . . Vana koi Langberg on kümme korda rikkam kui Rettig ja Walker kokku. Need ajavad küll toredust taga, aga see on kõik silmamoondamine, ülespuhutud kraam, liiv silmadesse. Salamahti laenavad ja kerjavad, kust saavad. Rettig ei saa minu viletsat palkagi korrapäraselt maksta, aga elada ma ometi tahan. Võtan siis, kuidas saan. . . On sel Rettigil vahest rohkem õigust lõbu peale kui minul? Tema kaupleb ja prassib isa rahaga. On see minu süü, et minu taat vaene kojamees on? Mina näen rohkem vaeva kui Rettig, aga kes tasub seda? Nõndanimetatud aus töö ei tee kedagi rikkaks. Kõik rikkus on ühel või teisel viisil kokku röövitud ja varastatud. Ma olen ühest targast raamatust lugenud: «varandus on vargus»¹². Tõepoolest — mõistlikumat sõna pole ma ühestki raamatust leidnud. Ja kõik need teiste raamatute ilusad õpetused usust, ligimesearmastusest, voorustest ja ideaalidest pole muud kui tühjad kõnekõlksud, rikaste välja mõeldud vigurid, mille üle nad isekeskis irvitavad. Kes rikka taskuid kergitab, see ei varasta mitte, vaid jaotab vara õiglaselt.»

Jostson kuulas habemeta mõttetarga õpetusi pakit-

seva südamega. Kuidas mõjusid need õpetused noore, pealtnäha nii ilmsüüta Pohligi peale?

«Aga kui see välja tuleb?» kuulis ta viimast aralt küsivat.

Jälle kuuldus seltsimehe kuiv pilkav naer: «Haha, sa kardad kohtuid? Mina vilistan nende peale.»

«Aga sina oled...»

«Noh mis?»

«— kord juba sisse kukkunud.»

«See on: varguse pärast kinni istunud. Olen. Mis sa siis õige sellega tahad ütelda, äh?»

Timmi hää! kõlas korruga ähvardavalt.

«Mitte midagi,» kogeles Pohlig.

«Soo? Sa oled peenike kodanikupoeg ja oskad tor-gata, aga pane sulle rusikas nina alla, siis: mitte midagi! Kas põlgad mind või mis! Räägi! Mis sa kardad? Mis sa lödised? Põlved lödvad, aga keeles on sul konti kül-lalt... Valaksin sulle vastu vahtimist, aga vana sõpruse pärast annan armu. Ma ei mõista isegi, mispärast ma sind hellitan. Vist ikka sinu ilusa näo pärast. Hakkasin sind kui tüdrukut armastama, kui koolis esimest korda nägin. Sul on ju nii head eluviisid, sa oled igast küljest libe ja pehme. Sellepärast sinust ka vist midagi välja ei tule, ehk sa küll kui ingel klaverit mängid ja kon-servatooriumist unistad. Kaalu aga Langbergi juures talumatsidele naelu kätte, kuni vanaks saad!... Mind pole keegi kasvatanud. Minu ema laskis mind teha, mis tahtsin, ja isa kiitis pealekauba, kui teisi lapsi hästi kräunutasin. Mul on kahekümnes aasta käes, aga ma pole veel leeriski käinud — keegi pole mind sundinud. Mina sest alpusest küll ei hooliks, aga elus peab vaja olema. Hakka nüüd veel tühjaga pead vaevama!... Noh, mis sa tukud? Joome õlut ja lepime ära. Viha ma ei kannan, aga ära sa mind oma kodanikupoja uhkusega üleliiga ärrita!»

«Minul pole mingit uhkust,» lausus Pohlig.

«On ikka. Sa ei näita seda otsekohe, aga sa ei otsi mind ka ilmaski üles ja vaatad vahel, nagu küsiksid eneselt: miks ma selle masuurikaga ümber käin?... Ja sinu õde Luise on veel häbematum. Mina teretan, tema ei vastagi, teeb, nagu ei paneks tähele. Peenike preili,

peab ju nüüd aina parunitega tutvust! Küll ma temast ükskord ikka jagu saan, kas peaksin ta minu pärast üle kuldama.»

«Jäta minu õde rahule!» hüüdis Pohlig, ja tema hää l kõlas korruga nii tõsiselt, et Jostson teda peaaegu kuuldavalt viksiks poisiks pidi kiitma.

«Tohoo, ära ikka ninast kinni hakka!» urises Timm vastu. «See vana rumal perekondlik vaim, mis mulle ikka naeru peale ajab, see teeb sulle korruga julgust. Praegu vabisesid kui haavaleht, nüüd kargad silmi: jäta minu õde rahule!» (Timm osatas sõbra häält järele.) «Aga mis siis, kui ei jäta? Ah?»

«Siis kaitsen mina teda.»

«Sina? Varesevihtleja! Kas seda tunned?»

«Ma ei karda sinu nuga.»

«Aga kui torkan?»

«Katsu!»

«Vaata lõukoera! No mis sul sellega asja, mis sinu õest saab? Ega ta sinu külge kasvanud pole. Oled ikka loll, nii loll, et pahandada ei maksa.»

«See võib olla.»

«Ja kõige suurem totter oled sa sellepärast, et sui iialgi kopikat raha pole, kuna sa ometi rikka kaupmehe juures teenid. Sa istud villakotis, aga ise oled ikka paljas. See on ju tõsi — vana Langberg on umbusklik ja luurab kui kurivaim, kuid osavad näpud võiksid seal ikka palju teha.»

«Mina ei võta võõrast vara.»

«See'p see sinu lollus on... Küll sel vanamehel võib aga nodi olla! Elab kui sant, aga pood toob koledasti sisse. Va Rettig luurab iga päev keelt nilbates, kuidas teil rahvas sisse ja välja käib. Haha, kui sa teaksid, mis jutud temal juba suus on!... Langberg ei käi peaaegu väljas — vist kühveldab ta igal õhtul oma rahahunnikuid, enne kui magama läheb. Küll oleks kord hea vaadata, kuidas vana koi küüsis sajarublased virvendavad, kuidas ta kupongisid lõikab¹³ ja mokki muigutab... Sina tead, kuidas õhtul tema akna taha võiks pääseda — lähme õige kord seda nalja vaatama!»

«Aken on teisel korral, seal pole ligipääsemist.»

«Mina leiaksin nõu, kui aga jalgvärvav lahti oleks. Sina

võiksid seda ju kergesti toimetada. Kus võti päeval seisab?»

«Ma ei tea — vist vana Leena hoole all.»

«Too ta välja; laseme teise järele teha.»

«Ma ei taha.»

«Ära ole laps! Mis sest on, kui nalja näeme?»

«See pole kellegi nali ja ma ei soovigi seda näha.»

«Siis mine rabasse, tola! Mina sinuga enam sõna ei räägi.»

Lühikese vaikuse järele hakkas Timm jooanud häälega mõnda kõrtsilaulu trallitama. Jostson tõusis tasakesti üles ja läks, ilma et sõbrad tema ligiolemisest midagi oleksid märganud, puhvetiruumi. Seal istusid Rettig ja Walker ikka veel vanal paigal ja pilkasid Maasikat, kes neid alandliku meelitusega heas tujus hoida püüdis.

«Kus põlgamist vägisi välja kutsutakse, seal ei või ka põlgajatest puudust olla,» mõtles Jostson nukralt.

Ta maksis arve, mis Maasika ägedal kaastegevusel õige soolaseks oli läinud, sõnalausumata välja ja lahkus seltsimajast.

3

Teisel päeval läks Jostson oma onu Langbergi vaatama. Kauplusele lähenedes nägi ta vastasoleva nahapoe ukسلävel kaht meesterahvast seisvat, kelles ta seltsimajas nähtud kaupmees Rettigi ja tema õpipoisi Timmi ära tundis. Mõlemad haigutasid nagu inimesed, kes oma öörahu lõbule ohverdanud, sosistasid midagi isekeskis ja vahtisid segaste silmadega üle uulitsa.

Langbergi kauplusesse astudes leidis Jostson selle inimesi kubinal täis olevat. Langberg ise, üks sell ja kaks õpipoissi olid kibedasti ametis. Pood käis hästi, sest siin oli kaupa ikka suurel küllusel ja väljavalikul saada, siin ei tingitud, vaid võeti asja eest ikka asjakohast hinda, siin ei tehtud ka mingit vahet saksa ja talupoja vahel.

Jostson jäi ostjate selja taha veidi ootama ja vaatama. Imestusega märkasta, et kolmteistkümme aastat onust ilma jäljeta mööda olid läinud. See oli ikka seesama kõhna kasvu ja lahja näoga väle vanamees, kelle nur-

geline pea visadust ja kangekaelsust ilmutas ja kelle teravad nirgisilmad endast midagi tähelepanemata mööda libiseda ei lasknud. Sellepolest oli õpipois Pohl, kelle nägu Jostson ka veel seltsimajast mäletas, peremehe täielik vastand. Tema suurte silmade pilk oli ikka kurb ja osavõtmatult vahtis ta enese ette maha, niipea kui keegi ostja teda rahule oli jätnud.

Temale anti aga vähe rahu, sest ostjaid oli palju ja naisterahvad lasksid end iseäraliku heameelega ilusast õpipoisist teenida.

«Tere, onu!» hüüdis Jostson, kui ta nägi, et Langbergi silm küsivalt tema peal viibis. Kui aga ameeriklane vahest arvas, et ta oma ilmumisega onu kohmetama pani, siis eksis ta suurepäraselt. Langbergil oli parem mälestus kui Maasikal. Ta oli õepoega juba sisseastumisel tähele pannud ja ära tundnud.

«Tere-tere,» vastas ta nüüd kuivalt ja sirutas sugulasele kaks näppu vastu. «Mis sa soovid?»

«Ei midagi — tulin aga tükikese aja pärast küsima, kuidas onu käsi käib,» seletas Jostson niisama kuivalt.

«Soo-soo.»

Keegi ostja tikkus nende vahele. Langberg jättis õepoja kui samba seisma ja laskis teda tüki aega oodata. Kui ta siis jälle asjatoimetusest mahti sai, ütles ta veidi kärsitult: «Pole mul siin aega tühja juttu jahvatada. Tead ju kaupmehe asja. Aeg on raha. Kui sa ikka veel aus inimene oled ja muud ei taha kui minu käekäiku teada, siis tule mind täna õhtul koju vaatama.»

«Kui aga Leena sisse laseb,» naeris Jostson.

«Küllap laseb,» pomises Langberg ja pööras näo uue ostja poole.

«Kodumaa läheb mu meelest ikka kallimaks... see oli juba kolmas tervitus,» mõtles Jostson, kui ta kauplusest ilma tõrkumata välja astus, teades, et teda muidu sealt oleks välja aetud.

Oli juba pime õhtu, kui ta Langbergi maja õueväravast, mis ootamata viisil lahti oli, teist korda sisse astus. Taevast oli pilves, äge tuul vingus õueurgastes ja kolistas vanaaegse telliskivi-katuse pannusid*. Jälle pidi

* s. t. plekk-ääriseid.

Jostson tüki aega ukse pihta põmmutama, enne kui maja teise korra peal aken lahti tehti. Langberg ise pistis pea välja ja küsis: «Kes seal on?»

«Mina, Paul,» vastas Jostson.

«Oota natukese, ma ütlen Leenale, et ta lahti teeb,» ütles Langberg akent kinni tõmmates.

Viie minuti pärast kriiksus võti roostetanud luku sees, uks läks pilukile ja pilu tagant kuuldus Leena mõru hääl:

«Ruttu sisse, tuul kustutab lambi ära.»

Vaevalt jõudis Jostson kotta astuda, kui Leena jälle kaks korda võtme ümber keeras, sinna juurde urisedes: «Vanamees on peast nõdraks läinud — hakkab juba võõraid vastu võtma.»

«Olen mina võõras? Kas sa mind siis tõesti enam ei tunne, Leena?» küsis Jostson.

«Minul vanad silmad,» oli vastus. «Maailmas on nii palju kelminägusid, kes neid kõiki võib tunda!»

«Mina olen ju Paul, kes sind kolmeteistkümne aasta eest veel küllalt tüütas.»

Leena tõstis kõõgilampi, et külalise nägu valgustada. Tema tuimas, vanadusest kroogitud näos liikusid paar joonekest, millest aga võimata oli aru saada, kas nad rõõmu, ehmatus või viha avaldasid.

«Nägu oleks ikka nagu tuttav, aga kes teid uskuda võib? Mina, vana inimene, ei seleta enam hästi. Minge aga siis ülespoole, peremees ise käskis ju sisse lasta.»

Kojast viis uks kööki, mis poe tagumise otsa külge oli tehtud. Seal ravitses, elas ja magas Leena. Langberg ise elas väikeses kambris teise korra peal, kuhu kojast puutrepp üles viis. Teised pealmise korra ruumid olid kaubatagavaraga täidetud.

Leena oli nii vähe võõraste vastuvõtmisega harjunud, et ta lambiga köögi ukse taha kadus, niipea kui Jostson jala trepi alumise astme peale pani. Onu ei tulnud oma külalisele ka mitte vastu, ja nõnda pidi Jostson käsi-kaudu pimedas nagisevast trepist üles kobama. Õnneks mäletas ta neid paiku veel kaunis hästi, tabas ukse käeraua õnnelikult pihku ja astus sisse.

Kitsas ruumis, mis rikkal kaupmehel kabinetiks, saaliks ja magamiskambriks oli, polnud kolmeteistkümne

aastaga muid muudatusi sündinud, kui et tagumises nurgas üksainuke säng endise kahe asemel seisis ja et kehvanäolised mööblid veel rohkem kulunud ja värvist ära läinud olid. Langberg ise seisis, käed püksitaskutes, keset tuba ja vahtis sisseastujale vähe ligikutsuvalt vastu.

«Tere teist korda, armas onu,» ütles Jostson. «Kas sul nüüd on rohkem aega?»

«Ausal tööinimesel on ikka vähe aega,» urises vanamees hammaste vahelt. «Teine lugu on muidugi päeva-varastega, nagu sina oled.»

«Kust sa tead, et mina päevavaras olen?» naeratas Jostson, kes vanamehe olekus, kõigest välimisest karedusest hoolimata, mõnda pehmemat joont märkas.

Langberg ei lausunud sõna, vaid hakkas toas edasitagasi kõndima, igal pöördel altkulmu õepoja poole piiludes, kuna Jostson rahulikult palitu varna riputas ja ainsa laua ääres istet võttis, nagu tunneks ta ennast täiesti kodus olevat. Seda nähes jäi vanamees otse tema ette seisma, vahtis suurte silmadega tema otsa ja küsis: «Mis nõu sul nüüd õige on?»

«Mitte mingit,» vastas Jostson, onu näojooni otsekuvi mõnda haruldast, ammu näha soovitud asja uurides.

«Kust sa nüüd välja tuled?» päris Langberg edasi.

«Õige kaugelt — Ameerikast.»

«Näe imet! Mis sa seal tegid?»

«Elasin ja teenisin leiba.»

«Ja magasid kusagil paadi all?»

«On sedagi ja veel hullemat juhtunud.»

Langberg irvitas kahjurõmsalt: «Vaata, mis sest tuleb, kui inimene koju jääda ja oma pead ausasti toita ei taha. Kas sul minu juures polnud küll hea põli?»

«Oli küll, aga ma olin ju vaba inimene ja tahtsin maailma kord teisest küljest näha.»

«Vaata meest! Ja kui sa seda kallist maailma küllalt olid näinud, siis ei aidanud vist enam muu nõu, kui: armas onu, aita! . . . Ära minult abi looda, mina ei või sulle kopikat anda. Ma olen vaene mees ja praegu päris hädas. Katsu aga ise, kuidas läbi saad.»

«Ma saan omaga üsna ilusti läbi.»

Jostsoni viimased sõnad ja tema rahulik toon ei jätnud oma mõju vana kitsipunga peale avaldamata. Ta

läks näost korraga palju lahkemaks, võttis laua ääres õepoja vastas istet ja pomises peaaegu pehmelt: «Soo-soo, see on ju väga ilus, väga ilus... Sa olid ju ikka aus ja mõistlik poiss, ega sinusugune kergesti hukka lähe... Aga kui sa tõesti mitte raha nuruma ei tulnud, mis asi ajas sind siis kolmeteistkümne aasta pärast — nii palju seda ikka vist on? — oma vana onu taga otsima?»

«Mis asi mind ajas?» kordas Jostson pool-mõttes. «Ma ei tea isegi veel selgesti, miks ma selle pika reisi ette võtsin, kuid minu segaste põhjuste seas oli kõige mõjuvam vist ikka vere hääl, see on: teadmine, et mul veel onu olemas on. Sa ei teagi, mis see tähendab, aastate kaupa üksipäini täiesti võõras inimeste-kõrbes elada. Seal tulevad inimesel vahel silmapilgud, mil ta oma üksiolemist vihkab ja kardab. Minule ütles sisemine hääl, et ma sind iialgi enam näha ei saa, kui ma selle reisi, mis ammu plaanitud oli, edasi lükkan.»

«Tohoo, ega sa ometi veel surra taha?» küsis Langberg pilklikult.

«Kes teab?»

«Või lootsid siin juba... pärandust leida?»

«Sa püüad mind asjata haavata, armas onu,» ütles Jostson tõsiselt. «Ma näen ju silmist, et sa nii kuri ei ole, kui sa näidata tahad. Veel rohkem: sa ei suuda oma salarõõmu täiesti varjata ja tunned südames väga hästi, et meie teineteisele vastastikku ainsateks sugulasteks ilma peal oleme. Miks sa siis minuga seda inetut kometit mängid?»

«Mis kometit?» turtsus vanamees mahalöödud silmil. «Mis kasu neist sugulastest on? Mitte midagi muud kui tüli ja riidu. Aita neid eest ja takka ja kuule sõimu pealekauba. Mida vähem inimesel sugulasi ja sõpru, seda rahulikum elu. Mina pole enesele neid kodjakaid iialgi himustanud ja saan sedaviisi kõige paremini läbi.»

Langberg rääkis puhast tõtt — sugulaste ja sõprade järele polnud ta ilmaski suurt igatsust tundnud. Ja siiski — üksainuke kord olid ka tema kivinenud vanapoisitudames soojemad tundmused ärganud. Oma ainsat õde oli ta enesest ikka eemal hoidnud, sest et ta vaeste õhkamist ja rahamangumist vihkas, kuid salamahti oli ta õde aidanud ja õepoega hästi koolitada lasknud. Ja

kui õde vaese lesena suri, võttis Langberg õepoja enese juurde, et teda tubliks kaupmeheks, oma õitsva kaupluse sündsaks pärijaks välja õpetada. Paul oli sel ajal seitseteist aastat vana. Ühe aasta sees, mis ta onuga koos elas, sündis Langbergiga ime. Ta hakkas oma kaas-inimesi usaldama ja seltsi otsima, võttis ka enese juures tuttavaid vastu ja kannatas, et Pauli sõbrad teda vaatamas käisid. Ta muretses enesele paremad riided ja sõi paremat toitu — ühesõnaga: oli kõige paremal teel üsna igapäevaseks inimeseks saada. Räägiti koguni, et ta ühe rikka lese juures kuuenda kohvitassi järeldusel kosjajuttu teinud — muidugi naljatoonil . . . Ja siis tuli see päev, mil Paul, see kõigest arusaaja, kannatlik ja ikka rõõmus Paul, pilvedest kukkuvale onule otsekohe seletas: «Mina ei kõlba kaupmeheks!» Ei seal aidanud helded ega valjud sõnad. Paul läks laevapoisina merele ja oli seitsaadik kadunud. Langberg pahandas nii, et ta õepoja tarbeks muretsetud süngi ahjus ära põletas ja ühegi kirja peale ei vastanud, kuni need hoopis tulemata jäid. Seitsaadik oli Langberg jälle, mis ta enne olnud: kuulmata ihnus, umbusklik ja inimesi põlgav üksiklane.

Ja nüüd istus see ära kadunud õepoeg jälle tema vastas, terve ja priske, head riided seljas, ütles, et ta omaga ilusasti läbi saab ja et ainult igatsus onu järele teda siia kihutanud. Oli see võimalik? Oli maailmas tõesti üks inimene olemas, kes ilma omakasulise tagamõtteta teda, vana Langbergi, meeles pidas, teda ainult suguluse pärast kaugelt maalt vaatama tuli? See mõte oli nii arusaamata, nii pöörane, et vanamees oma umbusaldust korraga võita ei jõudnud.

«Vahest loodad minu juurest häid suutäisi leida?» algas ta ikka veel tuseselt. «Ära seda looda. Halvad ajad. Öhtuks pole mul muud kui leib, heeringas ja hapupiim.»

«Väga rammus toit, aga mul pole nälga,» ütles Jostson nukraks minnes. «Ma ei taha sind kauem tülitada. Lähen parem jälle sinna, kust ma tulin.»

Ta tahtis üles tõusta, kuid nüüd kargas vanamees kui torgatult püsti, surus oma kondised käed õepoja õlgade peale ja hüüdis nagu kokkunult: «Kuhu sa jooksed?

Istu aga paigal. Kui sa mulle tüliks oleksid, ei ma siis sulle nii lahket nägu näitaks.»

«Sul on imelik lahke nägu,» tähendas Jostson.

«Noh, noh, ega ma pisuke plika ei ole, kellele kompevek suhu pistetakse... Oota natuke, mul on Leenale paar sõna ütelda. Jäta lamp rahule, pole mul valgust vaja. Pärast komistad ja teed tulekahju.»

Vanamees kobas pimedas trepist alla. Tükk aega läks mööda, kuna all ukсед käisid: siis tuli Langberg tagasi, aga enne üle läve astumist pistis ta pea ukse praost vahelt sisse ja piilus kahtlaselt õepoja poole, kas see mitte vahest mõnda asja ei kisu. Nähes, et Jostson endisel paigal istub, astus ta kärmesti sisse ja küsis kavalasti silma pilgutades: «Kas va kibedat ka võtad?»

«Pole teda just ära vandunud, saan aga muidu ka läbi,» vastas Jostson.

Langberg jäi pisut mõtlema, lõi siis käega ja ütles järsult: «Haruldast külalist peab ka haruldaselt vastu võetama.»

«Ära minu pärast ennast tülitada, mul pole tõesti midagi vaja.»

«Ükspuhas — kui on jõulud, siis olgu jõulud!» kinnitas vanamees kangekaelselt. «Aga ma pean ise minema. Vana Leena on muidu küll truud koer, aga seda ei tee ta ilmaski. Ära sina aga putku pane — ma tulen kohe tagasi.»

Ta tõmbas pleekinud ja kulunud vihmakuue õlgadele, pani vana kaabu pähe ja seisis juba ühe jalaga läve peal, kui ta korraga jälle ümber pööras, kapi- ja kummutisahtlid lukku keeras ja võtmed tasku pistis. Sõnadena «Ma valvan veel kojaust, kuni Leena tagasi tuleb» lipsas ta uksest välja. Peaaegu oleks ka külaline tema järele ja hoopis minema läinud, kuid rõõm onu muudetud meeolu üle oli siiski kangem kui tusk tema haavava umbusalduse pärast. Jostson jäi istuma.

Varsti kuuldus alt jälle kojaukse kriiksumine ja siis ilmus Leena suure korviga. Kuna vana teenija lauda kattis ja korvist külmi suupisteid ootamata küllusel välja kraamis, tuli tema rinnust raske ohkamine.

«Miks sa ohkad?» küsis Jostson kaastundlikult.

«Miks ma siis ei peaks ohkama, kui näen, kuidas

vananimene nõdraks läheb,» kostis Leena ja pani katkenud klaasipõhja, mis soolatoosi aset täitis, laua peale Taldrikud olid niisama vigased, noad ja kahvlid lesta-deks nühitud, linal suured augud sees.

«Kes läheb nõdraks?»

«Kes muu kui vanamees ise — teie onu.»

«Minu onu? Soo-soo, nüüd mäletad mind juba paremini, ja kuulumine on ka veidi paranenud. Aga mispärast sa arvad, et onu nõdraks läheb?»

«Mis see siis muud on? Eluajal ei võtnud ta viinatilka suhu, ikka mõistlik mees, et lust vaadata, aga seitsaadik kui teie ära kadusite, hakkas ta jooma ja nüüd tõmbab enese vahel täis kui siga.»

Leena valimata kõneviis oma peremehe kohta pani Jostsoni vastu tahtmist naeratama.

«Kas seda tihti juhtub?» küsis ta jälle tõsiselt.

«Esiotsa ei olnud asi nii hull — ükskord aastas ja ikka teie äramineku aastapäeval, aga nüüd on mees iga paari nädala takka tüma.»

«Kuskohas ta joomas käib?»

«Ikka siinsamas toas ja ihuükski. Nii mõistlik ta veel on, et oma häbi inimestele näitama ei lähe. Arvab, et keegi ei tea, aga küllap teab mõnigi. Mina ei tohi kellelegi sõna lausuda.»

«Nüüd ometi lausud.»

«Noh, teile — teie olete ju sugulane . . . Mu süda pakitseb ammugi. See on hirmus näha. Ma kardan, et ta hullu peaga oma viimase vara läbi lööb.»

«See on peremehe oma asi.»

«Aga mis siis teile jääb» (siin riivas Leena külalist tigateda pilguga) «ja mis mina sellest saan, et vana kitsipunga eluaeg oma verevaevaga orjanud olen? Oli mul seda prahti tarvis? Eks ma oleks ammugi mehele . . .»

Leena pidi oma lori järsku lõpetama, sest Langberg astus juba uksest sisse. Hõlma alt kahte jämeda kehaga pudelit välja tõmmates ja lauà peale pannes ütles ta poolhabelikult: «Ei tea, kuidas kõlbab — poed juba kinni, sain veel kaupmeeste klubist hädavaevaga kätte. Küll aga õues on pime! . . . Leena, kas muidu on kõik korras? Jah? Siis kasi minema!»

Küll tõmbas Leena näo mossi, läks aga ilma nurinata. Tema olekust oli 'näha, et ta vanameest kartis.

Kuna Langberg kübara ja mantli varna riputas, silmitses Jostson laua peale pandud pudelite pealkirjasid. Ta ei tahtnud oma silmi uskuda, kui ühe pudeli pealt «*Cirar & Co., Cognac*», teise pealt «*Louis Roebere, Rheims*» luges. Kõige kallim prantsuse naps ja Champagne'i tuline vahuviin! Vana kitsipung oli julgesti oma kümme rubla kaupmeeste klubisse jätnud. Ja peale selle veel need kallid suupisted! . . . Jostson ei olnud joodik, ei ka maias ega nälginud, aga tema kehast käis soe rõõmuvool läbi, sest ta tundis selgesti, mis see kuulmata raharaiskamine tähendas: see oli onu lepituseohver, see tähendas suigutatud sugulusetundmuse ärkamist, tumma andekspalumist ja andeksandmist!

Langberg ei lasknud Jostsoni meeleliigutust liiga suureks kasvada. Vaevalt oli vanamees laua ääres istet võtnud ja toidukraami peale pilgu heitnud, kui ta korraga püsti kargas, ukse lahti kiskus ja Leenale järele karjus: «Kui palju sa raha tagasi said?»

«Nelisteistkümme kopikat,» tuli alt vastus.

«Kuhu sa raha panid? Kohe too siia!»

«Raha on kilutoosi all.»

Langberg tõstis kilutoosi üles, luges kopikad hoolega järele ja peitis raha vestitasku. Siis hakkas ta napsipudeli korki välja tirima.

«Miks sa enesele seda kulu teed?» ütles Jostson.

«Eks ikka kalli külalise pärast,» urises Langberg kulmusid kortsutades. «Ära looda, et seda iga päev juhtub. Ega ma ometi kõige maailma jooksikute toitja pole.»

«Minul pole tõesti midagi vaja — olen sünninud ja joonud.»

«Küllap jood veel, kui muidu saad. Klaasisid pole Leena muidugi lauale pannud. Seda ei tee tema iialgi. Tema ei salli, et mina joon — kardab, et temale liiga vähe pärida jätan.»

Langberg võttis lauasahtlist kaks klaasi, puhus nad sisselangenud tolmust puhtaks ja valas sisse: «Pinni, poiss, vaese mehe verd! Sarnast tiba pole sa vist veel keele peale saanud.»

«Ma ei oleks iialgi aimata võinud, et sina napsi jood,» ütles Jostson, kui ta vana ja väga kánget konjakit oli maitanud, mis tema kurku kui tuli põletas.

Vanamees ei kostnud esiotsa midagi, vaid hakkas ahnesti sööma, kusjuures ta lühikeste vaheaegadega oma klaasi täitis ja tühjendas, kuna Jostson ainult viisakuse pärast mõne tiba kaasa rüüpas ja tüki suitsutatud angerjat maitses. Kange viin hakkas vanamehe peale, kes ju mitte harjunud joodik ei olnud, varsti mõjuma. Ta silmad läikisid, teravad palenukid löid punetama, keelepaelad pääsesid lahti.

«Sa küsid, miks mina joon?» algas ta juba veidi takisatatud keelega. «Arvad sa, et vanal koil, nagu mind hüütakse, hinge sees ei ole? Ma olen lapsest saadik kui hobune töötanud, kui koer elanud, aga sellepärast ei ole ma veel koer ega hobune, ei ka mõni hingeta masin. Mul on mõistus peas ja süda rinnus. Ma näen küll, et ma raha ilma õige otstarbeta kokku kraabin. Kellele ma seda korjan? Naerjale pärijale, ja see oled sina... see on, kui ma sind oma pärijaks tahan teha. Muidugi ei ole see kellegi otstarve. Mul ei olegi otstarvet olnud. Rahaahnus on mulle külge loodud. Ma armastan raha tema enese pärast, tema korjamine võttis kõik mu aja ära. Mul polnud mahti muude asjade peale mõtelda. Inimesi ma ei sallinud, ja see pole ime, sest ma pole kellegi poolt lahkust ega armastust näinud. Sa tahad vist ütelda: ma pole ise armastust otsinud? Ükspuhas — mu vead ei teinud mulle suurt vaeva. Aga seitsaadik, kui sina siin ühe aasta elasid, on mu rahu rikutud. Ma pole enam endine inimene... Sinul on imelik mõju minu peale — vististi oled sa kas väga kaval või väga hea inimene. Kas mäletad veel, kuidas ma sinu nurumise peale selle vana priiskaja Pohligi lapsele vaderiks tulin? See on minu elus esimene ja viimane kord. Kinkisin koguni hõbelusika! Ja see alpus kestab veelgi edasi: hiljuti võtsin Pohligi poja, keda ükski kaupmees pidada ei taha, enese juurde õpipoisiks ja maksan lollikesele, kellest mul mingit kasu ei ole, kümme rubla kuus palka!... Ja paari päeva eest tegin ma hullema tembu. Kuulsin, et vana Pohlig suures hädas olla ja — mõtle seda nõdrameelsust — saatsin talle postiga sada rubla.

Muidugi pole tal kõige vähemat aimu, kust see õnnistus tuleb.»

Langberg häbenes silmnähtavalt oma rumala tembu pärast. Tuju parandamiseks tühjendas ta ääreni täidetud klaasi ühe lonksuga ja hammustas haput kurki peale. Jostson ei pööranud temalt silmi, vaid vaatas ja kuulas kasvava tähelepanuga.

«See on kõik sinu tegu,» kõneles vanamees poolpahaselt edasi. «Küsi nüüd veel, miks ma joon! Arvad vist, et see kibe lake mulle suurt nalja teeb? Ei sugugi. Aga kui sina, rumal poiss, siit ära putkasid — ei tea, mis sul siin viga oli? — läks see tuba minu meelest nii tühjaks ja koledaks, et mul hirm peale tuli. Ma hakkasin vargaid ja vaimusid kartma, rändasin öhtul kui kuu-tõbine ühest seinast teise, ei saanud öösel magada... Sinu äramineku aastapäeval ostsin kõige odavamalt porujommi, jõin enese täis ja magasin kui surnu. Hommikul üles tõustes tundsin peavalu ja häbi, vandusin joomise ära, väsitasin ennast üleliigse tööga, aga lugu ei paranenud. Muidu heitsin ikka kohe pärast öhtusööma voodisse, et mitte kallist lambiõli kulutada. Nüüd ei saanud enam ilma lambita läbi: niipea kui pimedus kätte tuli, hakkasin ma segaseid kõminaid kuulma, viirastusi nägema, hirmuvärinaid tundma. Katsusin ajalehti lugeda, aga need tegid oma poliitika-sõnumitega mu vere veel rohkem araks. Peaaegu oleksin ma Leena enesele seltsiks kutsunud, aga häbenesin. Küll püüdsin haiguse vastu — sest mis see muud oli kui haigus? — vahvasti võidelda, aga teatud aastapäeval ei aidanud miski abi — pidin ennast jälle viinaga uimastama. Sestsaadik olen — jumal andku mulle patt ja raharaiskamine andeks! — seda rohtu tihti tarvitanud.»

«Vaene onu!» ütles Jostson pehmelt.

«Jah, nüüd olen «vaene onu» — aga miks sa ära jooksid? ... Sa ei usu, kui suur mu rõõm oli, kui sina täna poodi astusid.»

«Sinu rõõmust ei märganud mina midagi.»

«Soo? Lootsid vist, et sulle nuuksudes kaela ümber langen? Katsu asjameest! ... Aga nüüd urgitse see teine pudel lahti — sinu käes käib see vist libedamini. Mina pole seda vahutavat vedelikku palju tarvitanud

ega ole mul ka parajaid riistu, aga eks õlleklaasid kõlba kah.»

Kork paukus. Langberg täitis klaasid ja löi õepojaga kokku: «Minu terviseks, sest sina oled terve külalt!»

Tuline vahuviin tegi vanamehe kähku joobnuks. Ta silmad kippusid kinni, keel jäi tühjaks, sõna ei tahtnud enam mõttele järele jõuda.

«Pagana pihta — küll on hea tiba!» kiitis ta lapselikult itsitades. «Teise klaasi tü-tühjendame selle peale, et sina, võrukael, enam ära ei jookse.»

«Paraku pean ma varsti jälle koju reisima,» ütles Jostson kahetsevalt.

«Mi-is?» kogeldas Langberg tõeliselt kokkudes ja kiskus silmad võimalikult laiali. «Kus see kodu sul siis on?»

«Ma ütlesin juba: Ameerikas.»

«Ame-e-rikas? ... Ega sa hull ole! No mis sa sealt otsid?»

«Mul on seal omandus ja asjatalitus, mis minu ligi-olemist tingimata nõuavad.»

«Tühi kõik. Mis asjatalitust... asja-asjatalitust sul seal võib olla? Jää parem siia — ma teen su oma asjatalitajaks ja maksan... maksan viiskümmend rubla kuus palka.»

Jostson naeratas: «Sinu pakkumine austab mind üle väärtuse, aga, armas onu, — ma ei või tõesti mitte.»

«Ei või? ... Kas tahad kuuskümmend rubla?»

Ameeriklane kehtitas õlgu.

«Seitsekümmend... seitsekümmend viis rubla... oh sa hingenöörija! Ega ma sulle ometi sadat rubla või maksta. Prii ülespidamine ka veel. Ei taha?»

Vanamehel seisis higi otsaes. Ennast küünarnukki-dega lauda mööda õepojale ligemale nihutades sosistas ta tungivalt: «Aga mis siis, kui ma homme sinu kasuks testamendi teen?»

«Ma ei või seekord rohkem kui paariks nädalaks siia jääda,» vastas Jostson tõsiselt. «Sa oled ju ärimees ja tead, kuidas sarnase asjaga lugu on. Mis sa ütleksid, kui mina sind paluksin oma kauplust, nagu ta praegu on, seisma jätta ja minu juurde Ameerikasse elama

tulla? Ma kardan, sa viskaksid mu uksest välja. Vahest edaspidi...»

Jostson jäi vait, sest onu silmist paistsid tundmused, mida seal vist veel keegi polnud näinud: ehmatuse, ahas-tus ja tõsine hingevalu. Vanamees surus mõlemad käed pea külge, pigistas silmad kinni ja sosistas tükaldi, nagu unes: «Ma olen vana ja haige, ma lähen peast nõdraks... ma näen kollisid... Kas mind siis keegi ei salli? Miks nad mind vihkavad?... Ma näen vihast põlevaid silmi... kõva käsi sasib mu kõrist kinni... mind kägistatakse... Appi, appi!» kisendas ta korruga pool-lämmatatud häälel ja vajutas küüned oma kaela sisse, nagu tahaks ta kellegi käsi sealt ära kiskuda.

Jostson päästis onu käed lahti ja püüdis teda vaigis-tada: «Pai onu, ära karda, mina olen ju veel siin.»

Langberg ajas silmad lahti ja vahtis tüki aega küla-lise otsa, kuni ta segane aru vähe selgus: «Ah sina — Paul?... Kuule, ole pai poiss, ära mine Ameerikasse! Jää siia, ole mulle seltsiks... Ah soo, sa ei taha. Miks sa siis ei taha? Sina oled ju ainus inimene, kes mind ka inimeseks peab. Teistele olen ma «vana koi»... Ma ei tea, mis siis tuleb, kui sa jälle ära jooksed, aga seda ma sulle ütlen: minult sa siis kopikat ei päri — ennem joon kõik ära.»

«Armas onu, sa oled juba liialt joonud — jätta nüüd järele!» palus Jostson.

Langberg tõrjus teda käega enesest eemale ja kähis-tas kurjalt: «Kasi mu silmist! On sinul siin ka midagi käskimist?... Näe, kuidas ma järele jätan!»

Ta pani pudeli mokaade külge ja jõi selle joonega tühjaks. Siis oli vanamehe jõud otsas. Ta laskis käsi-varred ja pea lõdvalt laua peale vajuda ja jäi korisevalt norskama.

Ameeriklane ei uskunud vaimude sisse ega kartnud kollisid, aga tema rinda rõhus arusaamata raske tund-mus. See kamber oli nii tühi ja vaikne, nii ilma naabri-teta, ainsast aknast vahtis pime, saladusraske öö sisse ja tuul kiunus nii ütlemata haledasti...

Kogemata jäi Jostsoni silm akna peale seisatama, mis umbes sülla kaugusel põigiti tema vastas oli. Ja korruga arvas ka tema viirastust nägevat. Mustava aknaruudu

taga hakkas midagi valendama, nagu suruks inimese nägu ennast ruudu vastu, ja see nägu kandis enne nähtud jooni — see oli Martin Timmi nägu!

Jostson oli raudsete erkudega mees, aga ühe silmapilgu tundis ka tema kiirendatud veretuksumist ja vuhinat kõrvus. Oli see viirastus või vahtis seal elus inimene aknast sisse? Enne kui Jostson selle kohta selgust sai, oli valendav vari kadunud — akna taga mustas jälle ainult ööpimedus. Nüüd kargas Jostson püsti, tõukas akna lahti ja pistis pea välja. Oues ei olnud midagi iseäralikku näha ega kuulda. Või kuuldus sealt värava poolt kärmete sammude padin? Aga see võiks ka tuulest sünnitatud müdin olla... Jostson jooksis trepist alla, keeras kojaukse lahti, katsus õueväravat ja leidis selle lukus olevat, kobas kõik õuenurgad läbi — ei inimesehinge kusagil. Tagasi tulles leidis ta Langbergi toa pimedat olevat — vist oli lahti jäänud aknast tulev tuulehoog lambi ära kustutanud. Jostson tõmbas tikuga tuld ja pani lambi põlema. Laua ääres norskas Langberg endises seisukorras.

Jostson vaatas veel korra aknast välja.

«Pean ma onu hoiatama?» mõtles ta iseeneses. «Ei, seda ei maksa — tema veri on muidugi üleliiga ärritatud. Ja minu oma kah. Ma nägin viirastust. Värav on kinni ja libedat seinat mööda ei pääse keegi kass akna juurde. Vanaaegne konjak, onu joobnud jampsimine ja seltsimajas kuulnud lori läbisegamini on mulle niisugust meelesegadust sünnitanud, et ma seda rumalt poissi tõesti akna taga arvasin nägevat, kuhu ta nii väga kipus. Tühi mõttekujutus — see on kõik.»

Ta võttis nõrgalt vastu rabeleva vanamehe sülle ja pani ta süngi peale sirukile. Siis vajutas ta aknahaagid hoolega kinni, vaatas veel korra, kas lamp hästi põleb, võttis palitu, kübara ja kepi ja läks alla. Köögis äratas ta üles Leena, kes istudes tukkuma oli jäänud, ja ütles temale: «Peremees uinub. Vaata tema järele, enne kui magama lähed, ja katsu teda riidest lahti võtta.»

«Ega see esimene kord ole, et ta riides magab,» vastas Leena haigutades.

«Sa võiksid siiski kord järele vaadata.»

Pole tal viga kedagi. Eks ma tea. Möllab ja möllab — pärast magab kui jahukott.»

«Kas täna käis keegi võõras inimese õues?»

«Pole ma kedagi näinud.»

«Soo-soo. Lase mind nüüd õueväravast välja. Onule ütle, et ma teda varsti jälle vaatama tulen.»

«Seda ma usun,» pomises Leena ja võttis võtme varnast. Uulitsale astudes pistis Jostson Leenale mõned hõberahad pihku ja soovis temale head ööd.

Leena hõõrus rahasid peo sees, vahtis lahkuvale küla-lisele altkulmu järele ja pomises poolkuuldavalt: «Mis sel poisil viga raha loopida — ega vanamehel pikka iga ometi enam ei ole.»

Niguliste kiriku tornikell lõi kaksteistkümmend.

«Pole ime, et kolli nägin,» mõtles Jostson naeratades ja tõttas kiirendatud sammul võõrastemaja poole.

4

Rätsep Georg Pohlig — sündinud Jüri Poolik — oli eesti-saksa «antvärgi» algkuju. Vaese poisina oli ta omal ajal paljajalu külast linna tulnud ja siin seltslikul redelil pulk-pulgalt kõrgemale roninud, see on: rätsepa õpipoisiks, selliks ja meistriks saanud. Õige õnnelapsena leidis ta kohe hea meistri, oma painduva iseloomu pärast pääses ta sellide käte alt peaaegu ilma peksuta läbi ja ilusa poisina võitis ta meistri ainsa tütre südame. Pikema vastupunnimise järele võttis meister, ehk küll ise saksa mees ja selle peale väga uhke, maheda eesti selli endale väimeheks ja näitas temale veel suuremat lahkust sellega, et paar aastat pärast pulmi siitilmast lahkus. Kena maja ja suur äri jäid väimehele päranduseks.

See sündis käsitöö-meistrite kuldsel ajal, mil töös-tuse vabadust, vassijaid, odavaid juudikauplusi ja võist-luse kibedusi veel ei tuntud. Pohlig hakkas hulga ini-mestega tööle, see on: ta pani käed rüppe ja laskis teisi tööd teha. See ei olnud tema meelest muud midagi kui meistrite loomulikud eesõigused, mida seadus isalikult

kaitstes. Meister Pohligil oli seitse püha nädalas, kuid tema igapäevane eluplaan oli sealjuures kindlasti korraldatud. Hommikul tõusis ta hilja voodist ja istus pärast kohvijoomist veel paar tundi pehmes leentoolis, unekuub seljas, pika varrega piip suus (neid piipusid oli tal terve kogu) ja ajaleht või raamat käes. Pruukosti võttis ta oma armsamas trahteris ametivendade keskel, kus mõõdukalt napsitati, õlut joodi ja magusal jutustemisel linnauudiseid vahetati. Lõunasöök oli ikka väga rammus ja mitmekesine. Sellepeale tuli paari-tunnine uni ja pärastlõunane jalutus. Õhtul istuti klubis punši või groki juures, või jälle võeti võõraid vastu ja käidi võõraks. Pühapäeval kuulati kõige perega saksa kirikus jumalasõna, õhtul võeti gildimajas¹⁴ lõbupidudest osa, mis ikka kuni «sinise esmaspäeva» hommikuni kestsid.

Oma perekondlikus elus oli meister Pohlig täiesti õnnelik. Tema abikaasa oli piltilus, õrn, tasane ja hea südamega naisterahvas, kes mehele ialgi vastu ei rääkinud ja temale ka siis armastusega ümber kaela langes, kui mees vahel alles vastu hommikut «kilgiga» koju tuli. Oma lapsi kasvas Pohlig kristlikus vaimus ja valitses perekonda kui õige patriarh, ilma et tal valjust vaja oleks olnud. Tema lastest võidi õieti näha, kui ilus meie «alamat tõugu rahvas» — olgu ta nüüd puhast- või segaverd — võib olla, kui aga jõukas elujärg ja hea kasvatus tema esimest eluiga õnnistavad. Pohligi lapsed — üks poeg ja kolm tütar — olid kõik kenad kui kannid ja vanemat tütar loeti linna esimeste iluduste sekka. Muidugi olid nad igapidi «saksa lapsed» ja mõistsid maakeelt vähe — niipalju kui nad teenijatelt õppida jõudsid. Pohlig ise oli loomukindel kadakasaks, kes oma pärisrahvusest midagi teada ei tahtnud, eesti keelt ainult naljatades suhu võttis ja seltsipidudel oma «saksa emakeelt» vaimustusega elada laskis...

Ja vaata — kõik oli väga hea ja Baltimaal oli nii mõnelgi mehel ilus elada. Kustumata kirjaga seisab nende kenade päevade mälestus meie vanemate kaaskodanikkude südames üles tähendatud, kustumata on ka kadakasakste truudus saksa seltskonna vastu, kes neid rabast haljale mättale tõstes armuga oma kaissu

võttis, neile saksa haridust, keelt ja meelt omandades*. Kes kord selle seltskonna mesti pääses, sellel oli ju nii kerge ja lõbus elada, see kerkis «toore hulga» pimedusest korruga heledale päikesepaistele! On see siis ime, et just meie kadakasaksad endistele oludele, nõndanimetatud «saksa ajale» kõige valjemaid kiidulaulusid laulavad? Nende laulud voolavad ju tänulikust südamest ja on sellepärast vähemasti niisama õiglaselt mõeldud kui väsimata sakste-siunamine nii mõnegi mehikese suus, kes saksa keelt ei mõista ja saksa seltskonda iialgi ligidalt näinud pole.

Aga ajad muutuvad, vaheseinad langevad, «toore hulga» pimedusest kipuvad ikka uued jõud ilma sakste abita päevavalgele, kuna vana aja lapsed, kes eesõiguste varjul ladusa, võitluseta eluga ära harjunud, kohmetult silmi hõõruvad, komistavad ja oma vanu jumalaid asjata appi hüüdes kukuvad, kui nad mitte oma iseloomu poolest kindlal jalal ei seisa.

Meister Pohlig ei soovinud uue aja valjemaid nõudeid täita ega oma harjunud eluviisist lahkuda. Sarnase meeleskindluse esimene tagajärg oli see, et ta maja ära müüma ja äriга üürikorterisse kolima pidi. See korter oli linna keskel ja kaunis tore.

«Jumal tänatud, et majaomaniku muredest lahti olen,» ütles Pohlig, kui ta üürikorteris esimesel hommikul laabruki** selga tõmbas ja kõige pikema varrega piibu vanema tütre käe läbi põlema sütitada laskis.

«Kahju, et palju majaasju kolimisega rikutud on,» kurtis abikaasa.

«Mis sest — küllap saame jälle uued,» trööstis meister.

Aga ta ei saanud enam uusi muretseda. Äri läks esiotsa küll veel parajasti, sest koht oli hea ja vanad tööandjad jäid truuks; kuid töö juures puudus peremehe silm. Paari aasta pärast pidi Pohlig jälle kolima — seekord juba kõrvalisesse uulitsasse, kusjuures majaasjad jällegi viga said. Sestsaadik oli kolimine Pohligil harjunud asjaks. Vanad «kunnid» kadusid, uusi tuli vähe

* siin: omaks andes.

** laabruk — hommikukuub (<sks. *Schlafrock*).

juurde. Paremaid aegu polnud loota, sest rahatagavara oli otsas ja riidekauplused ei tahtnud enam võlgu anda.

Selle tõelise jutu algusel elas Pohligh juba kaugel alevis ja küürutas ise üheainsa õpipoisiga töö juures. Kortteril oli ainult kaks tuba, mis aga kappide ja vaheriiete abil nii kunstlikult neljaks jaotatud olid, et meistril ikka veel üks ruum töötellijate vastuvõtmiseks, teine töötoaks, kolmas saaliks, neljas magamiskambriks oli. Saalis seisis ka veel vanaaegne klaver, kõigis ruumides valitses laitmata puhtus ja asjade vead olid kunstlikult kinni kaetud, nõnda et vaesus kusagilt otsekohe silma ei paistnud. Perekonnas valitses endine rahu, tingimatu sõnakuulmine ja kokkuleppimine, ehk küll teenijate abiga harjunud emand nüüd ise kõõgis pidi ravitsema, tütreid oma õrnalt hoolitsetud kätega sada korda lapitud pesu paikasid ja ahju taga meistri rahu rikkuv koll — vanade päevade viletsus — jäädavalt pesitses . . .

Esmaspäeva õhtul istusid Pohlighi tütreid laua ümber, mis «saali» ainsa akna all seisis. Kõik kolm olid kibedasti ametis. Kahekümne viie aastane Helene, kes perekonda eratundide andmisega toita aitas, parandas mõne kirjatöö vigasid, seitsmeteistkümne-aastane Luise lappis isa särki ja kolmeteistkümne-aastane tütardekooli* kasvandik Selma õppis prantsuse keele sõnu pähe. Helene, kellel ahju taga pesitsevast kollist kõige rohkem aimu oli, laskis aeg-ajalt oma targad silmad salamurega õdede peal viibida ja lõbustas tihti ohkavat Luiset ilmsüüta naljaga. Luise naeris, mispeale tõsise loomuga Selma torisema hakkas: «Oh võtku teid! Praegu oli mul kolm sõna kindlasti peas, nüüd on kaks jälle unustatud.»

«Oleksid sa viis sõna korruga pähe õppinud, siis oleks sul nüüd veel kolm järel,» naljatas Helene.

«Mis sinul viga naerda — sa oled koolist väljas; katsu aga, et mehele saad,» taples Selma.

«Sina saad vist enne mind mehele, sest sul on meesterahvaste juures õnne. Lukksepa õpipoiss Kaalu vaatab ikka suure armuga aknast sisse, kui sina siin istud.»

«Vuih, Helene!» sähvis Selma selle tõsise meeleärri-

* s. t. Töchterschule — tütarlastekool.

tusega, mida iga linnaneiu tunneb, kui teda tõe või nalja pärast lihtsa tööinimesega kuidagiviisi kõrvu panakse. Majas elas palju inimesi, muude seas ka noori mehi, kes mööda minnes ikka heameelega Pohligi korteri aknast sisse vaatasid, kuid Pohligi tütarde silmis äratas iga varblase sabaots rohkem tähelepanemist kui need noored mehed oma määrdunud nägude, kehva riide ja eesti keelega.

«Ära tee lapsega kõlbmata nalja,» noomis ema köögist.

Helene jäi vait ja Selma pistis oma peene ninakese jälle raamatusse.

Luise sirutas tihti kaela ja piilus õuevärava poole, mis aknast poolpõigiti kätte paistis.

«Sinu parun jääb täna hiljaks,» ütles ta viimaks kannatamatult.

«Miks sa teda minu paruniks nimetad?» küsis Helene.

«Noh, eks ma tea, kelle pärast ta meid vaeseid oma sõprusega austab.»

«Kelle pärast siis?»

«Mina pole ju muud kui silguniisk,» seletas Luise kaudsi ja veidi kibedalt.

«Tõsi küll, aga papa ja mamma ei ole mitte silguniisad. Parun armastab papaga juttu vesta — miks sa ei usu, et ta sellepärast meil käib? Ja peale selle on siin meist mõlematest palju külgetõmbavam isik olemas — meie tõsine ja virk Selma.»

«Teie oma lobisemisega!» pahandas viimati nimetatud isik. «Jälle unustasin sõna ära! Kui nüüd see,» (Selma ei nimetanud mingit nime, aga tema mõru näoke läks korraga rõõmsamaks) «kui see ka veel tuleb, siis võin julge olla, et homme koolis trahvi saan.»

«Sa vaene patuoinas!» ütles Helene õekese kuldjuukseid silitades. «Põlga neid noormehi — sa näed ise, kuidas need meile tülikis on! Peaks see täna ometi tulemata jääma!»

«Oh ei, ei!» vaidles Selma suure ägedusega vastu, kuid järgmisel silmapilgul lõi ta enesele plaksti suu peale ja mattis häbise näo raamatu lehtede vahele.

Töötoast kuuldus meistri haigutus ja murelik küsimine: «Kuhu ta täna nii kauaks jääb?»

Kõigest oli näha, et Pohligi perekonnas kallist külalist oodati. Ja viimaks ta tuligi. Kerge koputus ukse pihta — ja sisse astus noor parun Stern-Himmelshausen, nägu öitsev ja rõõmus kui ikka, kena ülikond kui keha külge valatud, glasseekindad käes, paindub kepikete ja roosasse paberisse mässitud pakike kaenla all. Jah — see oli natuke teistmoodi «kavalier» kui need noored mehed, kes majaõuest Pohligi korterisse vahtida armastasid! Tema ilmumisel tungis värske õhuga ühtlasi ka otsekui värske eluvool ja rohkem valgust tuppa.

Meister Pohlig viskas töö käest ja tõttas külalisele rõõmust läikival näol vastu, õpipoiss irvitas kõrvuni, emand ilmus käsi pühkides köögist; peretütred jäid viisakalt istuma, aga Luise käest kukkus nõel maha ja Selma käes läks raamat iseenesest kinni. Ainult Helene ei ilmutanud oma olekus mingit iseäralikku ärevust. Alles siis, kui noor parun sügavasti kummardades ja neuu iludust kuuma pilguga otsekui kallistades tema ees seisis, pani ta sule ära ja surus kui hea sõber pakutud kätt.

Benno pani roosasse paberisse mässitud pakikese Selma ette: «Virgale õppijale teaduste kibeduse vastu.»

«Täna väga,» ütles Selma rõõmu pärast punastades ja hakkas suhkrukraamiga täidetud karpi sedamaid lahti krabistama.

Benno tõmbas õlad kõrgesse: «Muud midagi kui «täna väga»? Lootsin rohkem, aga mis teha? *Ce que femme veut, Dieu le veut*¹⁵ — see tähendab: mis Stude¹⁶ teeb, on hästi tehtud. Katsuge aga.»

Paruni ilmumine oli kõigile töö lõpetamise märgiks. Ainult emand läks kohe jälle kööki ravitsema, kust armas haneprae lõhn välja tungis. Meister kadus mõneks minutiks magamiskambri vaheriide taha, kust ta puhtakspestult, kammitult ja pühapäevase ülikonnaga ehitult jälle välja tuli. Oma viiekümnest aastast hoolimata oli ta ikka veel kena mees, päris saksa näoga ja pika tumeda prohvetihabemega. Pühapäevariides ei olnud ta enam viletsusega võitlev käsitöeline, vaid endine vannutatud suurkodanik,¹⁷ gildi eltermann¹⁸ ja suure äri pidaja, kes seda veel imeks ei arvanud, kui mõni parun temale külaliseks tuli. Võõraid oli ta kui

õige Baltimaa poeg ikka lahtiste kätega vastu võtnud, ja nüüdki veel käisid endised tuttavad, kuigi nende elujärg palju parem oli, teda ja tema perekonda heameelega vaatamas, teades, et seal ikka ladus viis ja lahked näod leida olid. Harva läks õhtu mööda, kui Pohligil võõraid ei olnud ja ikka pani ta neile ka midagi ette, olgu see ka vahel ainult leib, heeringas ja klaasike napsi.

Täna võis ta oma kustumata igatsust jälle täita, see on: suurt saksa suurepäraselt vastu võtta ja ise saksa mängida. Alles nädala lõpul oli tal kibe käes, nõnda et teda üürimaksu võlgnemise pärast peaaegu jälle kolima oleks sunnitud, kuid siis tuli korraga «povestka» ja Pohlig tõi posti pealt suurema rahasaadetuse — sada rubla — ära. Raha saatja polnud ennast nimetanud, aga kes teine ta ikka võis olla kui see kena, kallimeelne noor rüütlipoeg? Sellepärast oli Pohlig ka nõuks võtnud lahket andjat tänasel õhtul iseäraliku toredusega vastu võtta. Raha oleks äri tõstmiseks küll palju hädasemalt vaja olnud, aga kadakasaksa ohvrimeel on ju piirita, kui ta oma saksust niisugusele kahtlemata saksale, nagu noor parun Stern-Himmelshausen oli, näidata võib.

«Ma palun heldesti vabandada, et silmapilguks ära lähen, aga mul on veel midagi muretseda,» ütles ta, paruni kaju õrna pilguga paitades.

Benno jäi rätsepa tütarde seltsi. Ta võttis tooli ja mahutas enese Helene ligidale. Nad olid vanad tuttavad, aga nende vahe ei olnud selge. Seda märkas küll iga laps, et noorparun mitte ainult meistri toreda habeme ja ladusa jutu pärast siia ei kippunud, vaid et tema silmad ikka Helenet otsisid ja tihti mõtlevalt, uurivalt, ihaldavalt tema peal viibisid. Ja ilus, uhke Helene, kes ühe käepaluja teise järele tagasi lükkas, oli Bennoga väga lahke, vahest lahkem kui kellegi teise meesterahvaga. See polnud ime. Ta oleks ju hingeta kivikuju pidanud olema, kui see hiilgav, ühtlasi uhke ja alandlik noormees temale sugugi poleks meeldinud. Aga kus olid meeldimise piirid? See küsimus tegi õnnest hellitatud Bennole nähtavat vaeva.

Praegugi tõmbas ta oma rõõmsaks loodud näo võimalikult krimpsu ja algas sügaval rinnahäälel: «Preili Helene, ma olen täna terve päeva mõtelnud.»

«Siis olete vist õige väsinud,» kostis Helene oma peenikesi mokki vähe arusaadavalt kräsutades.

«Ma tunnen tõesti nagu väsimust.»

«Nüüd võite puhata. Noorte naisterahvaste ees ei maksa mõtteid välja kraamida.»

«Miks mitte?»

«Teate ju, milleks pärlid liiga kallid on.»

«Preili Helene! Kas teil südametunnistust polegi! Just teie ees tahtsin ma oma mõtteid välja kraamida, aga teie ei usu ju paraku minu tõsiduse sisse.»

«Kuidas nii? Ma pole kordagi kahelnud, et teie... oma vanaduse kohta üks meie linna parematest mõtte-tarkadest olete.»

«Ma olen teist terve aasta vanem.»

«Ja vististi ka targem — selle üle pole vaidlemist. Aga mis see sissejuhatus tähendab?»

«Mul oli himu teiega keerulisi eluküsimusi arutada, aga teiega ei saa inimene tõsist sõna rääkida. Teil on liiga rohkesti naeru silmis. Ma tahaksin teiega kusagil pimedas nurgas üksipäini istuda, siis vahest võiksin ära jutustada, mis mul südame peal on.»

«Pimedasse nurka ma küll ei tule, sest ma kardan kolumatsi. Aga ma võin ju oma õnnetud silmad kinni pigistada.»

Benno ohkas ja tegi teist juttu: «Kas teate, preili Helene, mis mulle täna iseäraliku teravusega silma torakas?»

«Noh?»

«Ma panin tähele, et ühenäolised inimesed ka oma karakteri poolest ikka enam või vähem ühesarnased on.»

«Kelle vahel te seda kahekordset sarnasust tähele panite?»

«Meie isade vahel.»

«See on ju suur au... teie isale.»

«Ilma naljata. Nad on peaaegu ühte nägu ja ühest pehmest puust lõigatud. Need on vana balti-saksa här-rasloomud, omast kohast head, aatelised, õnnelikud inimesed, niikaua kui neil küllus käes ja suured ees-õigused müüriks ümber on. Ses olekus on kõik Balti-maa sakslased, niihästi mõisnikud kui linnakodanikud,

seni olnud. Paruni ja saksa käsitöölise vahel polnud selle poolest suurt vahet — mõlemad elasid kui Aabrami süles. Neil on palju armsaid mälestusi, aga nad pole midagi juurde õppinud. Selle tormi vastu, mis nüüd kahelt poolt tõuseb¹⁹, ei jaksa nad kaua seista. Kui mitte mõni vägev käsi meie eesõigusi ei kaitse, siis oleme kadumise lapsed.»

«Teie algasite meie isadest — nüüd olete juba poliitikas ja kuulutate tulevaid asju ette,» tuletas Helene meelde.

«Meie isad on oma iseloomu ja ajavoolu ohvrid. Nende saatust näitab, mis meil kõigil ees seisab.»

«Teie ei jaksa siis ka mitte tormi käes seista?»

«Ma olen oma isa poeg. Kui mul eesõigusi pole, siis olen ma kadunud inimene.»

«Aga teil on ju sündimise ja... looduse poolest küllalt eesõigusi.»

«Kõik vähe,» ohkas Benno. «Minule oleks õnn või seadus peale seisuslike eesõiguste veel vähemasti ühe miljoni hälli pidanud panema, siis alles oleksin ma täisnimene. Ilma selleta olen ma null. Ma teenin aja- viiteks krediitkassas ja saan sada rubla kuus palka²⁰ — see on umbes niipalju, kui vähegi puhtust armastav inimene tähtsusesu ja kinnaste eest välja annab. Elamiseks ei jää midagi järele. Ja paremat pole mul oodata. Ma ei jaksa ennast toita.»

«Teil on täna tõesti väga tõsised mõtted.»

«Kas mul neid siis muidu ei ole?»

«Ma olen teid rohkem... lõbusast küljest tundma õppinud.»

«Oh, neid lõbusaid külgesid peab mul ikka vist olema, sest ma näen enese ümber enamasti rõõmsaid nägusid. Kõik lapsed ja koerad on minu sõbrad. Ma olen seni mureta kui lind oksa peal elanud. Ma pole midagi põhjalikult õppinud, arvates, et kõik isenesest tuleb... Nüüd üteldakse mulle, et isal raha otsas, ja käsatakse rikat naist kosida.»

Siin vaatas Benno neiu otsakohe ja teravalt silmade sisse. Need silmad olid selged ja lahked nagu ikka. Luise õrna palet kattis äkiline kahvatus, mida aga Benno tähele ei pannud.

«Rikka naise kosimine pole ju veel kõige suurem õnnetus,» ütles Helene rahulikult.

Parun lõi käega laua peale ja hüüdis ägedalt: «Ma ei või ega taha mitte! Ma armastan ju ülearu... seda... seda väikest kelmi Selmat.»

Selma punastas ja tegi väga kurja näo.

«Soo-o?» ütles ta mokki torusse ajades ja riivas vane-
mat õde tähendusrikka pilguga.

Meister tuli veinipudeli ja konservitoosidega tagasi. Emand hakkas tütarde abil lauda katma. Vaheajal mahutas Pohlig enese paruni kõrvale, vaatas temale armastusega silmi ja ütles tasakesi: «Ma pole veel mahti saanud teid, armas ja austatud parunihärra, teie kena saadetuse eest tänada.»

Benno tegi suured silmad: «Ma ei saa aru, millest teie räägite.»

Pohlig pilgutas silmi, muigutas mokki.

«Eks ma mõista — teie olete õige saksa rüütel, kes oma heategude eest tänu ei nõua... Mul oli tõesti peenike peos — nüüd olen jälle mõneks ajaks päästetud. Sada rubla ei ole väike asi. Muidugi jääb see ainult laenuks, mida ma omal ajal ausasti ära tasun.»

«Teil ei ole mulle midagi tasuda... ma ei saa tõesti ühestki sõnast aru...» kogeldas Benno.

Pohlig pani oma sõrmeotsad hellasti paruni käe peale ja sosistas kavalasti naeratades: «Seda paremini mõistan mina. Veel üks kord: tuhat tänu ja siis — suu lukku.»

Benno kehitas meelega raheitlikult õlgu...

Söömalauas istutas Pohlig paruni selle tooli peale, mis kõige vähem vigastatud oli, ja pani temale oma käega kõige paremad suutäied ette. Tema ise sõi mõistusega ja plaanilikult kui õige kunstnik, kusjuures ta iga toidu head ja halvad küljed imekspandava asjatundmisega ära seletas. Ta algas heeringast ja võttis järk-järgult ikka peenemaid suupisteid käsile, kuni magusasti lõhnava hanepraad tema tänase õhtusöögi kroonivalt lõpetas. Iga kolme suutäie kohta tuli väike naps. Ühtegi toiduainet, mis laual oli, ei jätnud meister katsumata, ja igal vahetusel pühkis ta noa ja kahvli, mida inimese peale paraku rohkem kui üks paar olemas ei olnud, kõige suurema hoolega puhtaks, et

mitte ühe toidu maik teise oma ei segaks. Paremat toidukraami käis Pohlig ikka ise ostmas, sest et ta välja-
valiku asjus kedagi teist ei usaldanud. Turul ja poodi-
des tunti teda kui terava nina ja keelega vigadenuuski-
jat.

«Teie olete vist suure osa oma eluajast maitsekun-
stile pühendanud,» ütles Benno, kui Pohlig temale pee-
nikese vahe pika ja laia peaga kilude vahel ära oli
seletanud.

«Olen küll,» vastas Pohlig uhkusega. «Kui inimene
oma elu maitsta tahab, peab ta seda põhjalikult maitsma
õ p p i m a, muidu on ta kui pime paradiisis. Elu on ikka
ilus, kui meie oma kallimat jumala andi — oma himu-
sid — hea tahtmisega täidame. Minule on looja peene-
tundelise kurgulae kinkinud. Ma ei ole seda kallist andi
mitte känguda lasknud, vaid tänulikult harjutanud ja
tunnen nüüd iga hea suutäie juures tõelist rõõmu. Õnne-
tundmus on ju igal inimesel peaasi ja mina olen täiesti
õnnelik, kui mulle toit hästi maitseb. On see patt? Ei,
see on õige elukunst... Aga teie ei söö täna midagi,
parunihärra. Mis teil viga on?»

«Ei midagi... Ma olen teie elutarkuse austaja ja ise
suur maitsekunstnik, mitte ainult kurgulaega, vaid
kõigi meeltega. Ma armastan kõike, mis ilus, magus ja
kallis on, ja olen niisama kui teie täiesti õnnelik, kui
oma külgeloodud himusid täita võin. Aga seda hirmsa-
malt kujutan ma enesele aega ette, mil ma neid mitte
enam täita ei suuda.»

«Teie olete noor ja juba sarnased mõtted peas? Vaa-
dake mind — ma olen vana, aga olete teie mind kunagi
murelikus mõttes näinud? Näete isegi, et mu käsi hal-
vasti käib, aga see ei tee mind veel õnnetuks, sest pole
minu süü. Meie seaduseandjad on lolliks läinud.²¹ Iga
vilets vassija, iga eesti popsipoeg tohib ju nüüd meie,
vanade saksa meistrite ametit pidada ja tööhindasid
rikkuda! See mõte ajab nutu ja naeru korruga peale.
Need tõlbakad talupojad tikuvad rüsinal igasse ame-
tisse — ja neid sallitakse. Koerapiitsaga peaks nad lin-
nast välja aetama!»

«Need vaesed inimesed tahavad ju ka elada,» heitis
Helene sõnakese vahele.

«Elagu oma suitsukoobastes ja söögu silku-leiba — paremat pole neil tarvis,» hüüdis meister kaunis ägedalt. «Sarnaste lurjustega ühte ametit pidada, nendega koguni võistelda — see käib üle minu jõu, see ajab mu tööhimu ära . . . Ma pean nüüd teenimata vaeva ja häda kannatama, kuid seda peenema mõistmisega maitsen ma neid haruldasi lõbusid, mida elu mulle veel pakub. Vaadake, selle kõva soolase heeringatüki sõin ma ainult sellepärast alla, et kurgulage sardiinide ja homaaride vastu sündsalt valmistada . . . Ja kas teate, mis mul selle toosi sees veel on? Pool naela värsket astrahani kaaviari!»

Meistri näo üle lendas nii hele rõõmuhelk, et Benno naeru ei suutnud pidada.

«Olete ikka veel hinge poolest noor,» ütles ta mokki närides.

«Jumalale tänu — jah!» kinnitas Pohlig. «Minu sees elab veel mu saksa esivanemate värsked, mureta ja paindumata vaim. On mul raha, siis olen rõõmus; pole seda mitte, siis maitsen tulevat rõõmu ette. Muret ma ei tunne.»

Siin tuli vaikselt sööva ja kuulava emanda rinnast kerge värisev ohkamine, mis Bennole põhjust andis meistritl küsida: «Kas teie siiski muret ei tunne, kui oma vanade päevade ja . . . ja perekonna peale mõtlete?»

«Oma perekonna peale?» kordas Pohlig veidi kohmetult. «Eks ma ole oma lapsi ilusasti kasvatanud ja koolitanud — katsugu nüüd ise läbi saada. Ja minu vanad päevad? Mul pole enam palju elada — pean ma oma ilmavaadet nüüd veel muutma hakkama? Ennem lähen kohe hauda . . . Mis kasu on rahast, kui seda välja ei anta? Seal on meie Selma ristiisa, vana koi Langberg, kes muud ei tee kui kraabib aga raha kokku. Mis kasu tal sellest on?»

«Tema täidab ju ka oma külgeloodud himu — raha-himu, ja on selle juures vist täiesti õnnelik,» tähendas Helene.

«Jah — see on jälle tema elukunst,» lisas Benno naeratades juurde.

«Ma tänan sarnase õnne ja elukunsti eest!» ütles Poh-

lig põlgavalt. «Vana kitsipung pole vist veel ühtegi rõõmsat päeva näinud. Mina elasin ja lasksin teisi elada, tema pole oma rahahunnikuga enesele ega teistele mingit head teinud. Tema ei taha mulle kopikat laenata ja sõimab mind laiskvorstiks ja priiskajaks, aga teda ei salli ka keegi, kuna minul ikka veel sõpru on, kes mind ka hädas aitavad. Alles paari päeva eest... aga ei — suu lukku! Proosit, parunihärra!»

Benno silmitses mõtlevalt seda vana elumaitsjat, kes oma näojoonte ja mõtteviisiga mõnda teist isikut nii väga meelde tuletas. Ka vana parun Stern-Himmelshausen ei olnud oma eluajal muud teinud, kui maitstes ja ikka maitstes ilma vaevata kätte saadud vara vähendanud; ka tema veeretask oma äparduste süü halbade aegade ja inimeste peale; ka tema leidis ikka jälle sõpru, kes teda hädas aitasid. Kuid nüüd raksus ja lagunes ometi kõik see kunstlikult alal hoitud eluhoone, võlapärijad läksid häbematuks, pankrott seisis ukse ees — ja tema, Benno, ei suutnud omast väest vana kuulsa suguvõsa langemise vastu midagi teha...

«Parunihärra, teie olete täna ülearu tõsine,» tungis Pohligi hääl temale kõrvu.

Benno pühkis kui unest ärgates käega üle silmade.

«See pole ime, kui ma tõsine olen,» ütles ta ennast naeratusele sundides. «Mõtelge — ma olin eile surmahädas.»

«On see võimalik?» kahtles Pohlig, kuna kõikide silmad küsivalt paruni poole juhitud olid.

«Nii võimalik, et ma vaevalt mõistan, miks ma täna kalajumala laual suupisteks ei ole.»

Benno jutustas lühidalt oma eilset juhtumist mere peal. Kuulajate osavõtmine oli suur. Luise nägu vahetas mitmel korral karva, mida peale Helene keegi tähele ei pannud.

«Mis inimene see oli, kes teile appi kargas?» küsis Helene, kui Benno oma jutustuse laeva pardal ärkamisega lõpetas.

«Keegi ameeriklane, kes ennast hiljem eestlaseks tunnistas,» vastas Benno. «Tema nimi on Jostson.»

«Jostson... vahest Paul Jostson?» kordas Helene elavalt.

«Nii ta vist oli. Teie tunnete teda?»

Helene asemel vastas Pohlig: «Ka mina mäletan sellenimelist, kuid sellest on hulk aega möödas... Jah, nüüd tuleb mul meelde — see oli ju vana Langbergi sugulane. Kaunis hõveldamata poiss, kes sagedasti meil käis ja minu lastega mängida armastas. Mina teda õieti ei sallinud.»

«Tema päästis mind kord uulitsapoiste käest, kui need mind kimbutada tahtsid — selleläbi saime tuttavaks,» tuletas Helene meelde.

«See inimene näitab ju teiste päästjaks loodud olevat,» naeratas Benno.

«Seda ta vist ongi,» ütles Helene kasvava elavusega. «Ta oli väga hea poiss, tugev kui karu, väle kui orav, sealjuures helde meele ja pehme südamega. Ma mäletan veel selgesti, kuidas need häbemata uulitsapoised tema käes kukerpalli lendasid ja kuidas ta — ise nelja-viieteistkümnepäevane jõmpsikas — mind isalikult trööstis, kuna mina ehmatuse ja häbi pärast tõnnisin. Meie saime suurteks sõpradeks, see on: tema ei pannud minu vallatust ja lapselikku narrimist iialgi pahaks. Kuid ühel päeval kadus ta ära ja jäigi kadunuks... Või nüüd on tema jälle siin? Vahest on see keegi teine?»

«Teie näite teda pika aja kohta väga hästi mäletavat,» tähendas Benno veidi murelikult.

«Lapsepõlvemälestused on kõige visamad,» kostis Helene ja jäi mõttesse.

«Mis sest tühjast nii palju rääkida?» mõnitas Pohlig juba tümendatud keelega. «Teie, parunihärra, olete tugev ja osav küllalt, et ka ilma selle Jostsoni abita veest välja oleksite pääsenud. Peaasi on, et teie jälle tervelt ja priskelt meie keskel istute. Teie ei usu, kui suurt rõõmu see mulle teeb — just nagu oleks minu lihane poeg teie asemel olnud. Teie juhtumine näitab jällegi, kui ligi meil surm võib olla, aga just sellepärast peame elumaitsemisega ruttama... Kas kuulete, kuidas tuul väljas vingub ja müristab, nagu oleksid kollid lahti? Maailmas on palju kollisid liikumas — õnn sellele, kes kollisid ei kardaks! Elagu mureta elu! Selle peale löögem klaasid kokku, parunihärra!»

Järgmisel päeval oli vilu ja tuulise nädala järel esimest korda jälle ilus ilm, päike paistis soojalt ja lustlikult siristasid varblased Pohligi korteri akna ees. Meister oli eilse pidu järelduusel kaua puhanud. Terve pere oli ammugi üleval ja Selma juba kooli läinud, kui peremees ise, kelle und keegi segada ei julgenud, viimaks haigutades ja käsi ringutades voodist tõusis.

«Täna oleks patt tööd teha, ja pea on ka uimane,» pomises ta, kui ta pilgu aknast välja oli heitnud.

Ta pesi ennast aeglaselt ja tõmbas pühapäevariided selga. Kohvi juures ütles ta abikaasale: «Täna ma tööd ei tee. Mul on paari kunni käest raha saada — läkitan poisid järele ja ise võtame õige kätte ja sõidame lusti pärast Nõmmele. Sina pole ju tükil ajal kodunt välja saanud — sa hallitad üsna ära.»

«Kuidas ise arvad,» kostis abikaasa.

Ta oli vanaaegne naisterahvas, kes mehe sõna seaduseks pidas. «Kui aga raha jätkub,» lisas ta siiski kahtlaselt juurde.

Pohlig naeratas uhkesti: «Selle poolest ole mureta. Mul on sajad ja tuhanded väljas seismas. Kõike ei saa paraku kätte, aga tilgakaupa tuleb ikka, nagu paari päeva eest, kui sada rubla korraka kätte sain. Kui sa näed, et meie vahel napilt läbi ajame, siis ära pane pahaks: ma olen mees ja pean ka mustade päevade peale mõtlema. Täna tohime jälle kord rõõmsad olla. Teie, tüdrukud, pange paremad hilbud ümber ja tulge kaasa.»

«Mina ei või — pean pärast lõunat mõned tunnid andma,» kostis Helene vagusalt.

«Mina ka mitte — mul pole ju seisusekohast suvejakki selga tõmmata,» ütles Luise veidi ägedamalt.

Pohlig lõi käega: «Noh, siis jääge koju — mina sõidan mammaga Nõmmele. Hakka aga kohe riidesse panema. Rong läheb kell üksteist ja naisterahvad on suured venitajad, kuna minusuguse mehe käes nõu ja teo vahel rohkem vahet ei ole, kui üks-kaks-kolm!»

Vaevalt olid vanemad välja läinud, kui ka Luise ennast kohendama hakkas.

«Kuhu sa lähed?» küsis Helene.

«Mis minagi siin kodus hapnen?» vastas Luise. «Vaatan õige, kas mõne kooliõe kätte saan, ja siis teeme Kadrintalis ringi.»

Helene jäi üksi koju. Ta istus raamatuga akna alla, ei tundnud aga lugemiseks himu. Saali põrandal mõnda täppi nähes, mis pühkides välja ei läinud, vahetas ta kähku riided, võttis märja nartsu ja hakkas nii kibedasti küürima, et sugugi tähele ei pannud, et eestoa Luisest poollahti unustatud uks käis.

«Tere hommikust, preili!» kõmises korruga sügav hääl talle kõrvu ja kokkunult pead pöörates nägi ta võhivõõrast meest enese ees seisvat.

Helene kargas krapsti üles — ja nüüd tundis ta võõra kohe ära: see ei võinud keegi muu olla kui meheks saanud jõmpsikas Paul Jostson, kelle peale ta eilsest saadik mitu korda oli mõtelnud. Helene tundis sooja liigutust. Ta võttis märja nartsu pahemasse kätte, pühkis parema käe põlle küljes kuivaks ja sirutas ta muistsele sõbrale rõõmsasti vastu: «Tere, Paul... härra Jostson, andke andeks! Teil on küll võõras nägu, aga silmad on ikka needsamad. Peaaegu pidin teile endisel viisil «sina» ütleva... Kuidas käsi käib?»

Jostson ei saanud kohe vastata. Ta hoidis väikest sooja kätt kauemini kui vaja peos ja silmitses neiu nägu, mis nüüd täiesti tema poole pööratud oli, kui mõnda imeasja.

«Olete teie aga ilusaks läinud, Helene!» hüüdis ta viimaks õiglasest südamest.

Helene tõmbas käe tagasi ja tegi näo tõsiseks.

«Kui te paremat tervitust kaasa ei too, siis...»

«Võite jälle minna,» täiendas Jostson. «Andke andeks — sõna kippus vägisi keele peale. Kahju, et ülepea häält tegin. Seda imet oleksin kauemini pidanud vaatleva.»

«Mis imet?»

«Et teiesarnane preili oma kätega põrandat küürib.»

Helene naeris: «Mis parata? Ajad on halvad, teenijad kallid. Pean ma selle töö oma elatanud ema hooleks jätma... Aga nüüd jätan järele — haruldase külalise auks.»

«Teie olete üksi kodus?»

«Olen küll, aga teid ma ei karda. Ma oskan ennast nüüd paremini kaitsta kui sel ajal, kui teie mind uulitsapoiste käest päästsite.»

«Teil on hea mälestus.»

«Vahest parem kui teil... Aga nüüd kaon ma silmailguks sirmi taha. Võtke aga istet, härra Jostson!»

Ameeriklane võttis istet. Siin tundis ta ennast kui kodu olevat. See oli kõige parem tervitus kodumaa poolt, mis temale siia maani osaks saanud. Ja nüüd sai ta ka selguse kätte, missugune neist segastest põhjustest, mis teda kaugelt maalt siia kihutasid, kõige mõjuvam oli olnud. Need lapsepõlvesõprused! Küll naerakse nende üle, aga kui palju peitub neis tõsist, liigutavat ja kosutavat eluvõimu!

Helene ei tarvitanud oma välimuse korraldamiseks palju aega, aga kui ta sirmi tagant välja tuli, oleks vaevalt keegi julgenud arvata, et see kehva käsitöölise tütar oli, kes oma kätega, kui vaja, ka põrandat küüris. Mis ta enesega teinud oli, sellest ei võinud Jostson kui meesterahvas õieti aru saada. Äkilised välimuse muudatused jäävad meie silmas ilusate ja maitserikaste nais-terahvaste igaveseks saladuseks. Jostson märkas aga üleüldiselt, et tal väga peenikese, targa ja hästikasvatatud neiuga tegemist oli, ja tundis peaaegu argust, kui Helene tema vastas istet võttis ja tõsiselt ütles: «Nüüd tunnistage, miks teie umbes kolmeteistkümne aasta eest ära kadusite ja meid kõige selle aja ilma vähema elumärgita jätsite.»

Ameeriklane oli Helene äraoleku ajal sigari põlema pistnud ja popsutas seda nüüd suure ägedusega.

«Mis sest laste asjast rääkida?» vastas ta poolpominäli, silmi kõrvale pöörata püüdes.

«Rääkige siiski.»

«Teie teate seda ju isegi.»

«Ma arvan mõnda teadvat, aga vahest on minu teadmine ekslik ja minu süü suurem kui ise arvasin.»

«Teil pole mingit süüd,» ütles Jostson elavamaks minnes. «Mina olin kangekaelne, jönnakas eesti poiss — muud midagi. Vaese pesunaise pojana ei tundnud ma peenema seltskonna vormisid ja komistasin iga sammu

peal. Teie majas käies õppisin ma alles seda, mis seltskondlikuks hariduseks nimetatakse. Selle eest olen ma teile ja teie lahkele perekonnale igavest tänu võlgu. Ma ei oleks seda iialgi pidanud unustama, aga kord unustasin ometi... See oli siis, kui teie kolmeteistkümnendal sünnipäeval need saksa poisid mind sellepärast pilkama hakkasid, et ma oma rahvast ei salanud. Nad söimasid mind niikaua «knoot» ja «kulle»²², kuni ma kannatuse kaotasin ja ühele, kes just teile kõige rohkem meeldis, mööda kõrvu andsin. Nüüd hakati mind igast küljest kui hunti hurjutama. Ma otsisin teie juurest troosti, aga teie olite vihane ja nimetasite mind rumalaks eesti talupoisiks, kes sakste seltsis olla ei mõista — mis ju ka päris tõsi oli. Ja siis tuli teie isa ja ajas mu häbiga uksest välja... Ma töötasin pühaliku vandega, et teile enam jalga ei tõsta; see oli minust lapselik alpus — mind poleks ju muidugi enam sisse lastud. Ühtlasi märkasid nüüd, kui ütlemata armas teie maja minu meelest oli olnud. Ma kaotasin himu siin linnas elada, jooksin varsti peale selle onu juurest ära ja sõitsin laevapoisina laia ilma.»

Jostson lõpetas ja pani sigari, mis tal jutustamise ajal kustunud oli, uuesti põlema. Toas vältas tükk aega vaikus. Sarnasel korral üteldakse, et ingel toast läbi käia. Seekord oli see kahtlemata rahuingel.

Viimaks ütles Helene pehmelt: «See pole viisiks võetud, et naisterahvas midagi andeks palub, aga vahest saab teile ka sellest küllalt, kui ma tunnistan, et ma selle juhtumise järel mitu ööd nutsin ja seda tänini pole unustada võinud.»

Paul ja Helene olid mõlemad täiskasvanud, elu läbi kõvendatud inimesed. Kumbki ei valanud liigutusepisaraid, kumbki ei pakkunud teisele lepituseks kätt, aga mõlemad tundsid selgesti, et lepitus tehtud oli.

Lapsepõlvesõprus...

Nad rääkisid seda ja teist ega pannud tähele, kuidas aeg lendas.

«Teie olete vist kaugel käinud ja palju näinud?» küsis Helene.

«Olen küll, kuid see pole meie ajal suur asi,» vastas Jostson. «Ma tunnen seda maakera igast küljest ja leian

ta õige väikese olevat. Praegu elan Ameerikas, aga sealt Austraaliasse kolida ei teeks mulle suurt peamurdmist. Ma olen rahutu rändaja. Mul on vahel seda, mis maailmatundmuseks nimetatakse. Kui ma kõrgelt mäelt alla vaatan, kui mu silm Aafrika kõrbes või Ameerika rohväljadel asjata piiri otsib, kui ilmamerede tuuled mu rinna ümber puhuvad — siis on mul tundmus, kui oleks terve maailm minu kodu, ja mitte see vilets maalapike, kus pime saatust mind kogemata sünnida laskis. Alles kui ma jälle inimestega kokku puutun, siis tunnen, et ühed armsamad, omasemad on kui teised ja et nägemata paeltega ühe teatud paiga külge seotud olen.»

«Ja kus on see paik?»

«Siin.»

«Aga miks teie siin ei ela?»

«Ma ei taha. Ma tahan täisnimene olla, aga siin ei loeta mind selleks. Mul on siin otsekui häbiplekk küljes. Ma teadsin seda enne ja näen nüüd, et asi kolmeteistkümne aasta sees muutunud ei ole. Kahe päevaga sain selgusele, et siin ühel pool ikka veel endise pere-mehe üle kiruva toapoiisi vaim, teisel pool piirita põlgamine valitseb. Tunaile olin vaevalt jala kodumaa pinnale tõstnud, kui põlgamise laine mulle juba vastu silmi laksus.»

«Kuidas see tuli?»

«Ma sattusin kogemata ühe siinse paruni majasse ja sain seal oma pärisrahvast nii palju halba kuulda, et ägedaks läksin ja peaaegu sedasama oleksin teinud, mille pärast mind kord teie majast välja visati.»

«Mis selle paruni nimi on?» küsis Helene põnevil.

«Stern-Himmelshausen.»

«Oo! Kuidas teie tuttavaks saite?»

«Pisukese juhtumise läbi, millest rääkida ei maksa.»

«Hm!» tegi Helene. «Ma arvan, et mul sellest pisukest juhtumisest aimu on. Teie ei teinud muud suuremat kui päästsite paruni ainsa poja surmahädast.»

«Kust teie seda teate?»

«Kuulsin kogemata... Ja teie ise ei tahtnud sellest juttugi teha!»

«Mis tühjast rääkida? See on ju eestlase loomulik kohus, et ta saksa — vee peal peab hoidma. Ma ei tei-

nud muud kui kastsin ennast natukese merevees. Rahvuslikku häbiplekki ei suutnud see kastmine minust muidugi mitte ära pesta. Seda märkasin imeselgesti. Kes käskis mind ka saksa kambrisse kippuda? ... Aga andke andeks — teie olete ju ka saks.»

«Kes teab? ... Kui kauaks teie nüüd siia jääte?»

«Paariks nädalaks.»

«Ja siis?»

«Siis lähen jälle teisele maailma küljele.»

Jälle katkes jutulõng mõneks silmapilguks. Helene pilk eksis aknast välja, tumesinise taeva kaugusesse.

«Kuidas siis teie käsi käib?» küsis Jostson, kui ta sigarist paar tugevat sutsu oli tõmmanud.

Helene naeratas.

«Mitte just hiilgavalt, nagu näete. Mul jõuab kahekümne kuues eluaasta lõpule, aga ma pole ikka veel tanu alla saanud. Teie mäletate veel, kui upsakas plika ma olin. Ma käisin, nina püsti, ja võrdlesin ennast muinasjutuliste printsessidega. Nüüd küürin oma kätega põrandat ... Meie endisest küllusest, mida teie veel tundsite, on ainult mälestus järele jäänud. Isa sattus ilma enese süüta hädasse, vend on veel noor ja minu töö ei tasu vaeva, ehk ma küll tundide tarbeks — mõtelge seda agarust! — koguni ladina keele ja algebra kätte õppisin. Meie elame nüüd palju kitsamalt kui enne, trööstime end ilmatarkusega ja loodame, et ajad paranevad ... Kes seal tuleb?»

See oli Luise, kes jalutuselt tagasi tuli. Tema paled õhetasid, silmad särasid, terve olek oli ärevil.

«Kas tead, Helene ...» algas ta saali tormates, jäi aga kohe vait, kui ta pilk võõra meesterahva peale langes. Ta oli Jostsoni nelja-aastase lapsena viimast korda näinud ja ei mäletanud teda sugugi. Kuna Helene neid tutvustas, heitis Luise üheainsa uuriva pilgu ameeriklase näo peale ja vaatas siis temast mööda — selle täieliku hoolimatusega, mida noored neiud ilmutavad, kui võõras meesterahvas neid kohe esimesel silmapilgul ei huvita.

«Kas tead, Helene, kellega mina praegu koos olin?» algas ta juba rahulikumalt ja veidi uhkelt.

«Sa pidid ju mõnda kooliõde üles otsima,» vastas Helene ilma ärevuseta.

«Seda ma ka tegin, aga need on ilusa ilmaga kõik välja lennanud. Selle eest juhtusin Narva maanteel — mõtle kellega? — meie paruniga kokku. Tema saatis mind tüki maad...»

«Seda ei oleks sa mitte pidanud lubama,» noomis Helene väga tõsiselt.

Luise tõmbas, oma pattu ära tundes, mokad vinguga ja kõneles palju tasemalt edasi: «Ja nüüd ootab ta värava taga. Ta astuks heameelega sisse, aga mina ütlesin, et vanemaid kodus ei ole, ja nüüd ei julge tema ilma sinu iseäraliku loata sisse tulla.»

Helene jäi pisut mõtlema, kuna Luise paluvalt tema silmi uuris.

Jostson võttis kübara: «Ma olen vist tülik?»

«Ei sugugi,» ütles Helene kähku. «Istuge veel... kui teie aeg lubab. Luise, palu see härra sisse.»

Luise läks lennates.

«Mis parun see on?» küsis Jostson murelikult.

«Arvake ise!» kostis Helene, ja tema silmadesse asus osake sest naerust, mis Bennole kaebamiseks põhjust oli andnud.

Jostson võttis vaikselt istet.

Helene läks tulijatele ettetuppa vastu. Meesterahva häälest tundis Jostson noore parun Stern-Himmelshauseni ära ja — imelikul viisil ei tundnud ta selle ilmutuse üle mingit rõõmu. Benno teretas Helenet väga aupaklikult ja lisas otsekui vabandust paludes juurde: «Täna on nii ütlemata ilus ilm, et mul himu ei olnud tööle minna. Ega krediitkassa ilma minuta veel hukka ei lähe. Mind tõmbas salavõim Kadrintali poole, ja nagu näete, juhtusingi õnnega kokku. Mina nägin paleeaias palju ilusaid lillesid, aga kõige ilusam roosiõis tuli mulle alles koduteel vastu.»

«Ärakulunud meelitus,» mõnitas Luise, kuna ta oma näokese roosiõie karvaga ise tunnistas, et ka ärakulunud meelitusel oma mõju võib olla.

«Minu sõna on tõde,» kinnitas Benno pühalikult, «aga kes austab tõtt?»

«Vanem tõde on aga see, et ilusate asjadega peab hellasti ümber käidama,» ütles Helene karmilt.

«Tähendavad need sõnad etteheidet?» küsis Benno.

«Ei — ainult meeldetuletust, parunihärra, et teie seltskonnas noorte tütarlastega läbikäimise kohta mõned seadused maksmas on, mis ka... meie seltskonnale väga hästi kõlbavad. Meie ei ela ju mitte Ameerikas.»

«Jumala pärast, preili Helene, andke andeks!... Või pean ma ennast kohe siit koristama?» kogeldas Benno nii hästi mängitud patukahetsusega, et Helene oma valjust kauemini alal hoida ei suutnud.

«Ma loodan, et teie ilma trahvita meelt parandate,» ütles ta lahkemalt. «Tulge tahapoole — meil on seal veel üks külaline.»

«Teie öde rääkis juba... aa, mister Jostson!»

Benno tõttas väljasirutatud käega ameeriklase poole, kes veidi laisalt üles tõusis. Noored mehed ilmutasid oma tutvust lühikese käeraputamise, heitsid üheainsa terava pilgu teineteise silma sisse ja vaatasid siis üle teineteise öla.

«Ma pidin teid eile võõrastemajas üles otsima, aga ei saanud mahti — ametis oli palju tegemist,» valetas Benno kõige parema seltskonnaliikme osavusega.

«Teie vaev oleks asjata olnud — mind polnud kodus,» vastas Jostson külma rahuga.

«Oma elupäästja austuseks oleksin ma ikka aega leidnud,» ütles Helene parunile.

«Ahaa — mister Jostson on oma... vägiteost juba kõnelnud,» naeratas Benno pilklikult.

Jostson kehtitas õlgu: «Mis teha? Kiitlemise vaim on mulle külge loodud — ma pole ju mitte asjata ameeriklane.»

Luise suu ümber ilmus kerge põlgamise joon, kuna Helene tõsiselt taplema hakkas: «Miks teie ennast mustate, härra Jostson? Kas teie, suur maailma-tundja, seda veel ei tea, et inimest ainult siis usutakse, kui ta enesest halba räägib? Ja teie, parunihärra, kas teil häbi ei ole kometit mängida? Ja teate ju väga hästi, kelle suust ma seda juhtumise lugu juba eile õhtul kuulsin. Härra Jostson ei tahtnud sellest juttugi teha — see olin mina, kes teda rääkima sundis.»

«Niisugusele sunnile ei panda vastu,» tähendas Benno, kuna tema siledal otsaesisel peenike korts näh-

tavale tuli, mis aga kohe kadus. «Ma kahjatsen oma eksitust, mida mister Jostson ise oma sõnadega toetada aitas.»

«Teie lasete ennast liiga kergesti eksitada... mister Stern-Himmelshausen,» lausus ameeriklane ilmsüütult.

Bennol tõusis puna palge. Ta otsis silmnähtavalt teravat sõna, aga — olgu nüüd, et tal esimest korda elu ajal sõnapuudus kätte tuli, tundis ta enesel süüd olevat või märkas ta, et selle hõõveldamata ameeriklasega ometi midagi teha polnud — ta sai enesest võitu ja ütles peaaegu endise lahkusega: «Mul on tõesti kahju, et meie praegu mitte... härra Jostsoni kodumaal — Ameerikas ei ole.»

«Miks teil sellest kahju on?» küsis Luise.

«Sellepärast, et naisterahval seal palju rohkem priiust on ja mõlemate sugude läbikäimine palju vabam peab olema,» seletas Benno. «Ma näen selles tuhatosis kolme sigariotsa, mis täiesti selle nägu on, mida härra Jostson praegusel silmapilgul nii tõsiselt imeb. Kui me iga sigari peale veerandtundi arvame, siis saame... esimeseks külaskäiguks üksiku noore naisterahva juures nii-suguse ajamõõdu, mis meid imestama paneb, kuna härra Jostson, kes ameerika viisidega harjunud on, seda kahtlemata täitsa loomulikuks peab.»

«Härra Jostson on meie perekonna vana tuttav,» ütles Helene iseäraliku rõhuga, kuna kerge puna ta palet kattis.

«Seda parem,» kiitis Benno. «Täna on tõesti tore ilm. Oleksime nüüd Ameerikas, siis võiksime üheskoos, ilma kellelki luba küsimata, ilma kedagi kartmata linnast välja lennata ja selle päeva lõbusalt mööda saata.»

Eestoas käis uks.

«See on õpipois — ma tunnen teda sisseastumisest,» seletas Helene. «Temal oli täna palju jooksmist. Ma pean talle süüa andma — vabandage mind silmapilguks. Ja et meie paraku mitte Ameerikas ei ole ja üheskoos linnast välja lennata ei või, siis võtke, mu härrad, paremist ja püüdke minu õekesega aega viita.»

Helene läks õpipoisiga kööki. Teised jäid istuma, aga jutuveestmine ei tahtnud nende käes käia. Jostson ei

lausunud sõna, Benno naljatas natuke Luiseaga, kuid ilma hariliku elavuseta, palju enam neid kõminaid tähele pannes, mis kõögist kuuldusid. Viimaks pööras ta enese jälle Jostsoni poole ja küsis: «Millal teie Ameerikasse tagasi reisite?»

«Ei tea veel,» oli kolmesilbiline vastus.

«Teie ei tea?» imestas Benno. «Muidu on ameeriklasel just ajatarvitus kõige valjemini korraldatud — igal tunnil oma tähtsus, igal minutil oma ülesanne. Eks ole nii?»

«Euroopa naljalehtedes on see küll nii.»

«Aga tõsi on ometi, et seal hoopis teistmoodi tööd tehakse. Igavust seal ei tunta, ajaviitmiseks pole kellegi aega, elusate inimeste asemel on teil ainult töömasinad.»

«Tööd tehakse Euroopas ka.»

«Tõsi küll, aga meie ei muutu masinateks ja meil on veel seltskonnakihtisid, kus tööd otse põlatakse. Mina näituseks pole õppinud tööd tegema, sellepärast ma teda ka mitte ei armasta. Minu arust ei ole keegi inimene töö tarvis loodud.»

«See võib olla, aga kui teie süüa tahate, siis peab ometi keegi selle eest vaeva nägema, sest et meie mitte enam paradiisis ei ela. Töö vihkamine võib ju kena asi olla, aga kas teie seda ka nendest kiidate, kes teie eest tööd peavad tegema?»

Nüüd ei suutnud Luise kauemini kannatada — kole igavus sundis teda kaebama: «Parunihärra, kas teil tõesti mitte paremat juttu pole, kui sest igavast tööst?»

«Kes seda oleks uskunud?» hüüdis Benno tehtud imestusega. «Teie, preili Luise, ei armasta, et tööst räägitakse, ja ometi olete ise hommikust õhtuni väsimata virk!»

«Kes teab, kas ma nii virk oleksin, kui seda mitte vaja ei oleks,» vastas Luise mokki kräsutades. «Meie oleme ka paremaid päevi näinud.»

Luise ohkamisest selgus, kui väga ta neid paremaid päevi taga leinas ja veel paremaid ihaldas. Tema kahvatanud paledele asus äkiline puna ja tumedatest silmadest surtsas säde, mis neiukese aateilma heledasti

valgustas. Benno märkas imestusega, kui kena see vaevalt neiuks saanud laps õieti oli. Peenike ilutundja oli juba valmis Luiset Pohligi tütardest kõige ilusamaks tunnistama — aga seal astus Helene sisse ja Benno pööras oma uuriva pilgu Luise näost kalgi hoolimatusega ära.

Seda muudatust pani Luise üksi tähele ja tema näost taganes viimne veretilk. Ta kargas järsku üles ja jooksis magamiskambrisse.

Helene ilmumisega tuli ka Benno elavus jälle tagasi. Ta oli juba mahti saanud esimest tuska, mida ameeriklase siinolek temas äratanud, ära võita. Nüüd oli ta jälle lõbus seltsiline, rõõmus ja õitsev nagu ikka, kuid vahest veel kirglikum, veel kaasakiskavam. Ja Helenest oli näha, kui hästi ta selle hiilgava noormehega kokku leppis, kuidas need head eluviisid, see kergesti liikuv vaim ja suursugu iseteadvus tema hingetarvidusi täitsid. Vähemasti arvas Jostson, neid mõlemaid silmitsehes, kõike seda nägevat — ja tema südamesse asus raske tundmus. Jostson ei leidnud, et noor parun temast parem, targem või mehisem oleks, aga kahtlemata oskas ta neidusid paremini lõbustada. Jah — see oli jällegi «saksa poiss», ja veel missugune tore eksemplar.

Jostson kuulas teiste lustlikku vadistamist tükk aega pealt ja heitis harva mõne sõna sekka. Viimaks vaatas ta kella ja tõusis järsu liigutusega püsti: «Ma pean nüüd minema. Jumalaga, preili Helene!»

Silmapilguks kadus karv Helene palest.

«Jumalaga...» kordas ta masina viisil.

«Miks teie nii väga ruttate?» ütles Benno, kelle silmades midagi kui võidurõõmu läikis.

Helene oli oma hingerahu tagasi võitnud.

«Ma loodan, härra Jostson, et see külaskäik viimseks ei jää, enne kui ära reisite,» ütles ta pehmelt. «Kui teie minu vanematele tõesti tänu võlgu arvate olevat, siis tulge neid ometi ka veel kord vaatama.»

«Võib-olla, et tulen,» pomises Jostson. «Aga kus teie õde on?»

«Luise!» hüüdis Helene.

«Ma ei või välja tulla,» kuuldus magamiskambrist tume vastus.

«Pean siis mina ka minema?» ütles Benno kahetsevalt.

«Kahju küll,» naeratas Helene. «Teie ei ole ju paraku mitte ameeriklane.»

Benno ja Jostson läksid üheskoos välja. Helene heitis pilgu magamiskambri vaheriide taha. Seal lamas Luise kummuli voodi peal ja nuuksus ilma häält tegemata.

«Mis sul viga on?» küsis Helene.

Luise tõrjus teda käega enesest eemale, kuid Helene ei taganenud mitte, vaid tõstis õe pea õrnalt üles ja vaatas murelikult tema punaseks nutetud silmi.

«Lapsuke, lapsuke, mis pean ma sinuga tegema?»

«Ma pole kellegi lapsuke,» sortas Luise silmi kuivatahes. «Ma olen seitseteistkümmend aastat vana — kas minu küljes siis peale töövirkuse midagi kiita pole?»

«Sa oled ju tõesti virk.»

«Sina oled virgem — miks t e m a sind sellepärast ei kiida?»

«Mina ei lasegi ennast kiita.»

«Aga ta kiidab ometi, kui mitte sõnadega, siis silmadega. Ta näeb ainult sind, ikka sind ja jälle sind.»

«Pole tõsi. Aga kuigi lugu nii oleks, miks see sind siis kurvastab?»

«Jäta mind rahule! Kes ütleb, et ma kurb olen? Tühi tuju — muud midagi.»

Luise kargas krapsti üles ja lippas ülearu lustlikult trallitades saali.

* * *

Benno ja Jostson ei kõndinud kuigi kaua koos. Vaevalt olid nad õueväravast väljas, kui Jostson küsis: «Kuhupoole teie lähete?»

«Paremale poole,» vastas Benno.

«Ja mina pahemale poole,» ütles Jostson.

«Jumalaga.»

«Jumalaga.»

Parun Stern-Himmelshauseni korteris vältas juba mitmet päeva harjumata, rõhuv vaikus.

Ühel hommikul, kui paruniproua ja paruness Elise juba kohvilauast üles tõusnud ja söömatoale selja pööranud olid, jäi vana parun veel paberossi suitsetades istuma, kuna Benno akna juures seistes sõrmedega ruudu pihta trummis.

«Benno!» hüüdis vana parun poolvaljusti.

Benno ei kuulnud.

Parun kordas hüüdmist valjemalt. Nüüd pööras Benno kui kohkunult pead: «Mis sa tahad, papa?»

«Tule, istu siia, mul on sinuga tõsine sõna vahetada.»

Benno täitis venitades käsku.

«Mamma on sinuga juba rääkinud,» algas vana parun ilma poja otsa vaatamata. «Mina ei taha sinu peale käia, aga ütle mulle, mis sa ise arvad?»

«Jälle see vana jutt!» ohkas Benno, silmi lae poole tõstes. «Mis ma sellest pean arvama? Ma ei taha sellest midagi arvata.»

«Ole mõistlik, Benno. Sa tead, kuidas meie lood seisavad. Minu vara on» — parun tegi tähendusrikka käeliigutuse ja vilistas tasakesti — «läinud ja võlgu on mul, nagu üteldakse, rohkem kui karvu peas. Mamma mõis peab meid kõiki toitma, aga see ähib ka juba hüpoteekidekoorma all. Müüa meie teda ei või — see on Elise pärandus, mida meie — jumal andku andeks! — juba küllalt vähendanud oleme. Minu võlapärijad lähuvad häbematuks — mõtle ise, mis peab sellest välja tulema?»

Benno vahtis sõnalausumata oma lakksaabaste pikki ja peenikesi otsi.

Vana parun laskis mõned suitsuvõrud õhku tõusta ja algas tungivamalt: «Tüdruk armastab sind hullupööra ja mammade vahel on kõik juba kokku räägitud. Vana Steward annab tütrele kohe pool miljonit kaasa ja hiljem langeb sulle veel vähemasti kaks korda rohkem päranduseks, sest Stewardi ainus poeg on — tänu saatusele! — tiisikuse viimasel järgul. Lai tee meie kõikide päästmisele ja õnnele on sinu ees imetasaseks teh-

tud. Sul pole muud teha, kui astu aga ette ja palu ilusa rikka, sind jumaldava neiu kätt õnnelikuks abieluks.»

«Õnnelikuks abieluks!» kordas Benno kibedalt. «Vabanda — mul on abieluõnnest natuke teistlaadi aimed.»

«Lapselik alpus!» tähendas vana parun põlgavalt.

Benno vaatas isale silma sisse: «Tuleta meelde, papa, kui mitu korda sina ise neid sega-abielusid mõisnikkude ja kodanikkude vahel hukka oled mõistnud, aadlivere puhtusest jutlustanud jne., jne.»

Vana parun kannatas poja pilgu ilma ripsmekarva liigutamata välja ja ütles pilklikult mokki muigutades:

«Sinu meeldetuletused, armas poeg, on väga aja- ja asjakohased, aga sina pole ju kohustatud minu jutlust oma usuõpetuseks võtma. Pealegi eksid sina suuresti, kui arvad, et mina tuulelipp olen. Minu ilmavaade on muutmata, aga sina ei ole mitte mina. Sina oled uuema aja laps ja tohid minust targem olla. Ma tuletan omalt poolt sinule meelde, mis sa nii mitmel korral tõendanud oled: ilma rahata ei ole aadel midagi väärt. Eks sa mäleta oma jutlust?»

Benno löi silmad maha.

«Minu arvamise järele,» kõneles vana parun võidurõõmsalt edasi, «on aadel jumalast loodud ja kestab igavesti. Meie luu ja liha on teistest paremad, meil on teine veri soontes. Aga sa tead, mis meie talupojad ütlevad: häda ajab härja kaevu! Ilus ei ole see mitte, et ma sinu tulevast perekonda — kaevuga pean võrdlema, aga mis teha? Õnneks on Stewardid puhtverd sakslased ja see ühes nende rikkusega annab neile peaaegu aadli värvi ja teeb neid enam meie väärilisteks. Kõige kuulsamad meie aja sakslased Bismarck ja Moltke²³ on ju emade poolt ka mõlemad kodanikusoost, kuid see õnnetus pole vähemasti nende vaimuomadusi rikkunud.»

«Ma ei armasta seda tüdrukut mitte,» hädaldas Benno.

«Vaata õnnetust! Ja keda sa siis õige armastad? ... Ma olen kuulnud, et sa ühe siinse käsitöölise perekonnas pead käima, kellel ilusad tütreid on. Sa oled rüütlistsoost noormees, kes ajaviidet tarvitab, ja pead ise teadma, kui kaugele sa aega viites lähed. Mina ei taha sinu vabadust selle poolest sugugi kitsendada, aga seda mõistad sa isegi, et nali ikka naljaks peab jääma...»

Benno tahtis vastu vaielda, aga isa löi käega:

«Narrisid on ju ka meie seisuses ikka olemas — alles hiljuti kosis krahv Thorensheim saianaise tütre ära! See on üksiku inimese nõdrameelsus, millest meie vana suguvõsa siinamaani puhas on olnud. Tahad sina Stern-Himmelshausenite peres esimene totter olla? Seda ma ei usu. Sa oled mõistlikum kui ise arvad, ja teed viimaks muidugi seda, mis meie praeguses olekus kõige mõistlikum on, see on: sa kosid miljonäri tütre ära — jää aga rahule! —, aga sa armastad asjata aega viita. Viivituses peitub hädaoht! Minu võlapärijatel on ving ninas — nad tungivad korraga igast küljest peale. Kui nad aga kuulevad, et sina Stewardi tütreaga kihlatud oled, siis kannatavad veel. Praegu võime kõik päästa — paari nädala pärast võiks see juba hilja olla. Noh — mis sa ütled?»

Enne kui Benno midagi vastata jõudis, kõlises uksekell ja toapoiss tuli teatega, et üks inimene parunihärrat tungivalt näha soovida.

«Kes see on?» küsis parun kurja aimates.

«Vana Renkel,» vastas toapoiss.

Parun kortsutas kulmu ja ütles väga kõrgilt: «Seleta temale, et mina nii vara kedagi jutule ei võta.»

«Juba seletasin, parunihärra, aga tema ei lähe ära.»

«Siis viska ta uksest välja.»

Toapoiss läks. Eestoast kuuldus jäme sõnavahetus, sellepeale lühike rüselemine ja siis ilmus söömatoa ukse vahele punaste ümmarguste põskede ja ümmarguste lapsesilmadega vanaldase meesterahva pea, kelle tagant toapoisi hale kelminägu paistis.

«Parunihärra, see häbemata inimene ei lase ennast välja visata,» kaebas toapoiss, võõra kuuesaba viimase jõuga nii äkisti tõmmates, et kärts taga oli.

«Parunihärra,» algas nüüd ka ümmarguste põskede omanik heleda, lõikava häälega eesti keeles, «mul on parunihärraga väga kibedasti vaja rääkida — kiskuge mind lõhki, aga enam ma ei või oodata, parunihärra!»

Paruni otsaesine punetas, tema silmist paistis meeletärritus ja natuke kahetsust selle kena aja järele, mil see täitsa loomulik asi oleks olnud, kui ta sellele Renkeli-sarnasele pealetikkujale oma teenijate käe läbi tubli keretäie oleks anda lasknud.

«Tehku parunihärra mis tahavad, aga mina siit ei liigu, enne kui...» algas külaline uuesti.

«Pea lõuad!» kärgatas parun kui püssist lastult.

Ta tõusis üles ja läks oma kirjutuskambrisse, võõrast põlgava käeliigutusega enese järel tulla käskides. Kui ta kambri ukse hoolega oli kinni tõmmanud, raputas ta Renkeli nina all rusikat ja ütles tasase, aga tungiva häälega: «Sina häbemata lurjus! Kas sa ei tea, mis sinu-sugune Eestimaa parunile võlgu on?»

Renkel oli endine kõrtsipidaja, kes nüüd linnas raha väljalaenamisesest ja liiakasuvõtmisesest elas. Ta laskis enesele hea meelega «sina» ütelda ja oma naha täis sõimata, kui ta aga selle eest head protsendid sai. Paruni viimaste sõnade mõjul tõmbas ta selja küüru ja vastas aalandlikult, aga ilma nähtava kartuseta: «Ei mina tea parunihärrale midagi võlgu olevat, aga parunihärra on minule viis tuhat rubla võlgu. Need vekslid» — Renkel tõmbas kaks-kolm paberitükki taskust ja laskis nende otsakesed peo vahelt paista — «need vekslid kisendavad maksu järele ja minu hale süda ei jõua seda kisa kauemini kannatada.»

«Kelm!» ütles parun juba pehmelt. «Nende vekslite peale pole mina rohkem kui neli tuhat rubla saanud, aga sinule pean viis tuhat maksma.»

«Ega kiri valeta,» irvitas Renkel. «Parunihärra on ju numbrid oma käega kirjutanud ja on nüüd ikka nõnda head ja maksavad terve summa kohe välja. Mul on enesel kibe häda käes — pidin ju selle raha ise võlgu võtma, et parunihärrat aidata. Nüüd käiakse kurjasti minu kaela peale.»

«Aga sina maksad viis protsenti, minu käest võtad kakskümmend viis.»

«Mis parata? See oli ju parunihärra enese tahtmine — ega mina raha pakkuma tulnud.»

«Õigus. Aga nüüd kannata veel paar nädalat, siis on mul raha. Praegu ei ole kopikat kodus.»

«Parunihärra!» ütles Renkel paluvalt. «Ma olen juba rohkem kannatanud kui tervis kannab. Enam ma ei või. Kui parunihärra täna ei maksa, siis pean asja, nii valus kui see on, homsel päeval kohtusse andma. Mõtelgu parunihärra seda skandaali!»

«Seda ei julge sa iialgi teha!» hüüdis parun ärritatult.

«Mis seal julgeda?» naeratas Renkel lapseliku ilmsüütusega. «Parunihärra ei või mulle ju mitte midagi teha. Parunihärra on küll suur härra, aga eks seadus ole veel suurem härra. Meil pole enam endised ajad. Nüüd ei tohita sedagi peksta, kel peksu vaja oleks.»

«Võrukael!»

«Sõimamise poolest on parunihärra minust kangem,» irvitas Renkel alandlikult.

«Peab sinule ikka viimne sõna jääma?»

«Oh ei, minu suu läheb lukku, niipea kui parunihärra minu raha välja maksavad.»

«Oota vähemasti nädal!»

«Ei või, parunihärra.»

«Oota paar päevagi... Mõttele, et kõigest ilma võid jääda, kui sa mind liiga ässitad.»

Renkel sügas kõrvtagust.

«Paar päeva võiksin ehk hädapärast veel oodata,» ütles ta nutuliselt, «aga siis, parunihärra...»

«Julged sina, lurjus, mind ähvardada?! Kasi minema!» kärkis parun julgust võttes.

«Juba lähen... Jumalaga siis ka, parunihärra.»

«Hea küll, hea küll.»

Kui Renkel mitu korda kummardades välja oli läinud, istus parun Stern-Himmelshausen oma kirjutuslaua juurde ja jäi mõttesse. Tüki aja pärast ohkas ta sügavasti, võttis sule ja kirjutas paberitüki peale järgmised ajaloolised sõnad:

«Juhhan Langbergile.

*Kule Juhhan, tulle eige kohhe sinno
wanna mõisa Härra jure, Minna tahhan
sind rekima.*

Baron Stern-Himmelshausen.»

Kui parun sedeli kokku oli pannud, kutsus ta toapoisi ja ütles temale: «Vii see paber kaupmees Langbergi kätte ja ütle, et härra teda ootab.»

Toapoiss pühkis minema. Parun läks proua ja tütre juurde, kes ühe kiriku heaks peetavale näitemüügile kribusid valmistasid.

«Ma olen täna mõned rasked minutid läbi elanud,» ütles parun rinna põhjast hinge tõmmates.

«Vaene Ferdi!» kahetses paruninna. «Aga kes käsib sarnaseid inimesi sisse lasta?» lisas ta pool-imestanult, pool-põlgavalt juurde.

«Neid ei lasta mitte — need tikuvad ise kui hundid lambalauta,» ohkas parun.

«Siis kutsu politsei.»

Parun naeratas valusalt: «Ma olen rõõmus, kui politsei mind ennast kutsuma ei tule... Kus Benno on?»

«Läks juba oma teoorjusesse... Oh, Ferdinand, sa ei aima mitte, kui valusalt see mõte minu südamesse löikab, et meie ainus poeg nüüd alatu tööga leiba peab teenima!... Kas rääkisid temaga?»

«Jah, aga seekord ilmaasjata. Poisil on aganad peas. Küllap ma temast siiski veel jagu saan.»

Parun Stern-Himmelshausen ei aimanud, kui rasked minutid temal täna veel ees seisavad. Toapoiss tuli ja andis saadud sedeli tummalt härra kätte tagasi.

«Mis see tähendab?» imestas parun.

Toapoiss ei leidnud kohe sõnu. Viimaks kogeldas ta aralt silmi tõstes: «Kaupmees ütles, et tema sihuke si ärikirju vastu ei võta ja et...»

«Noh?» kiirustas parun.

«... et parunihärrast olla tema juurde niisama palju maad kui temast parunihärra juurde.»

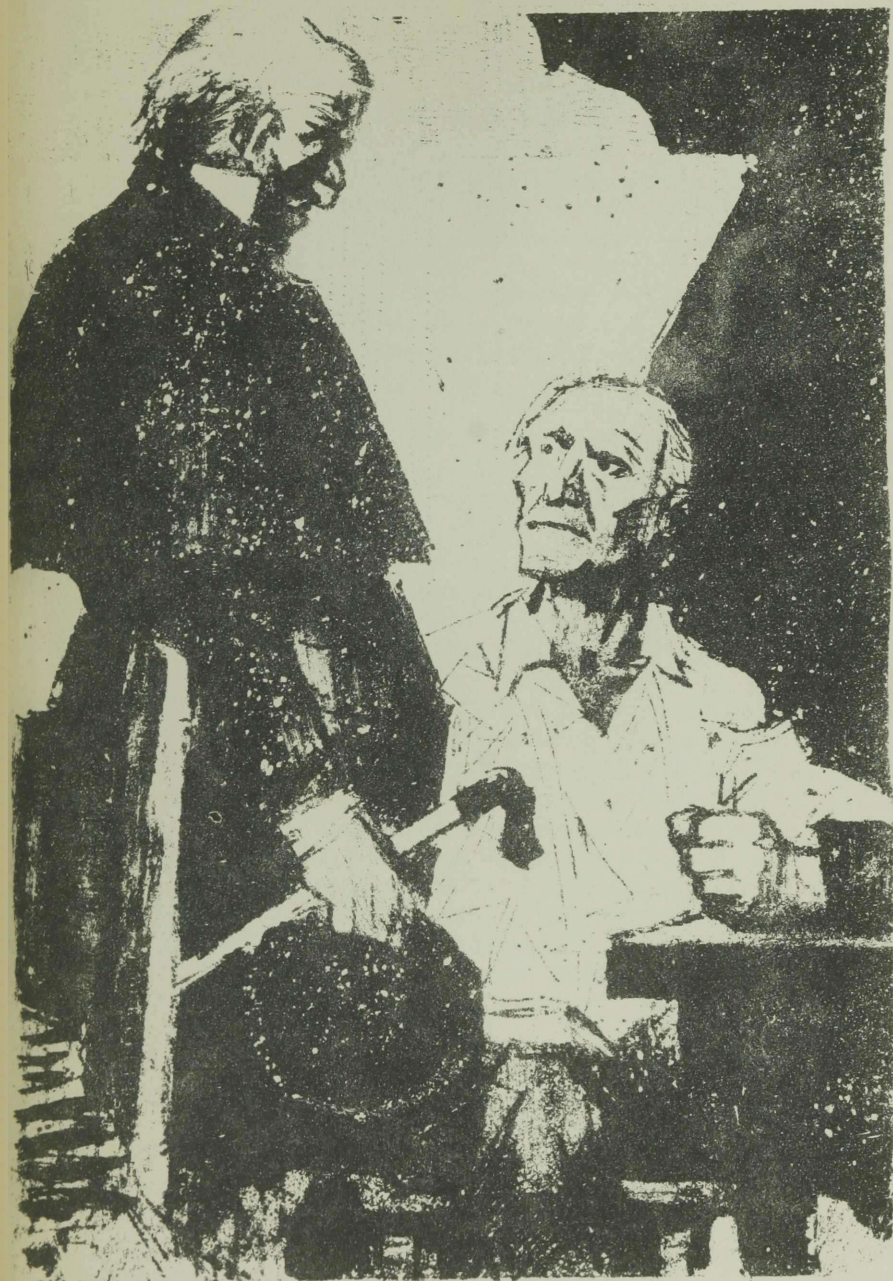
«Sina häbemata, kuidas sa neid rumalaid sõnu minu ees korrata julged?» kärkis parun.

«Ega need minu sõnad pole,» vabandas ennast toapoiss. «Ja siis ütles kaupmees veel, et parunihärra võida õhtul tema jutule tulla, kui pood kinni on.»

«Kasi mu silmist!»

Parun Stern-Himmelshausen oli selle juhtumise järelduusel terve päeva kui haige. Ta istus oma kirjutuskambris luku taga, ei sünnud lõunalauas peaaegu midagi ega teinud häält. Vastu õhtut läks ta ilma kellelegi sõna lausumata välja.

Ja varsti peale kella üheksat, kui poed kinni pandud olid, seisis parun Stern-Himmelshausen Langbergi maja õues nagu omal ajal Saksa keiser Heinrich IV Canossas, ²⁴ ja koputas kinnise ukse pihta. Leena oli vist juba

ette valmistatud, sest ta tegi ukse ilma pikema jonnita lahti ja valgustas seekord ka treppi, ei jätnud aga siiski oma nurinat avaldamata: «Tea mis pagana jooksmine see nüüd õige on — ei saa enam peaaegu ühtegi õhtut rahu.»

Kui parun Langbergi kambrisse astus ja selle kitsust, madalust ja kehva sisseseadet nägi, tundis ta kolmveerandi oma põrmusse sõtkunud härrasmeelest tagasi tulevat. Ta ei andnud Langbergile, kui see istmelt tõusis ja kõrgele külalisele kuni keset tuba vastu läks, mitte kätt, võttis enne kui Langberg ise laua ääres istet ja ütles oma harjunud ladusal viisil: «Kuule, Juhan, mis vigureid sa teed? Miks sa ei taha oma vana mõisahärra juurde tulla?»

Langberg keeras lambi tahi kõrgemale, nagu tahaks ta paruni nägu paremini valgustada, istus külalise vastu, vahtis kui tardunult tema otsa ja kostis iseäraliku rõhuga: «Härra, kust võtate teie õiguse minule «sina» ütelda?»

Vanamehe silmad olid külmad ja kõvad kui klaas. Parun läks araks.

«Aga armas Juhan,» algas ta peaaegu paluvalt, «sina... teie olete eestlane ja minu endine ori.»

«Eestlane või sakslane — see on praegu ükspuhas,» seletas Langberg kärsitult. «Mina olen kõigepealt inimene, niisama kui teie, ja nõuan inimese õigust. Kolmekümne aasta eest teenisin teid kord raha pärast, nüüd olen ise peremees. Mina olen Tallinna teise gildi kaupmees²⁵ — ärge seda unustage, parunihärra!»

«Noh, noh, küllap pean meeles,» vaigistas parun. «Ma näen, teie olete hirmus uhkeks läinud, Langbergi-härra. Teie ei tereta mind ilmaski.»

«Mina peaksin teid teretama?» kähistas vanamees kurja imestusega. «Kas teil mälestust polegi, parunihärra?»

Parun lõi silmad maha.

«Ja kuigi meie vahel midagi iseäralikku poleks juhtunud — ma ei tea, kas teid siiski kummardama hakkaksin,» kõneles Langberg rahulikumalt edasi. «Teie olete omasuguste keskel kõige viisakuse eeskuju, alamate vastu aga ropem kui ropp. Teie ütlete minule «sina» ja

räägite minuga kui oma toapoisiga. Mis asjamees teie siis õige olete? Olen ma teile midagi võlgu? Või tahate teie seisuste ja rahvuste vahesid markeerida, mulle oma suurust ja rikkust nina alla hõõrutada? Ma olen vana mees ja tunnen vahesid isegi. Oma suuruse ja rikkusega võite ennast maha matta — minul pole kumbagi tarvis.»

Parun Stern-Himmelshausen oli kui nuiaga maha löödud. Tema suu värises kramplikult, ta otsis sõnu ja ütles viimaks võõra rõhutatud häälega: «Teie unustate kellega teil tegemist on... Mõtlege, et teie minu varaga oma rikkusele aluse panite!»

Langberg punastas kui noor tüdruk.

«Mis see tähendab?» hüüdis ta ärritatult. «Tahate teie vahest ütelda, et mina ennast teie varaga ülekohtusel viisil olen rikastanud?»

Parun kohkus ära. Asi ei läinud sugugi nõnda, kuidas tema siia tulles oli soovinud.

«Mina ei ütle midagi, armas Langberg,» püüdis ta lepitust teha.

«Aga teie tahtsite midagi ütelda,» jönnis vana mees, kuna tema hääl tasasemaks ja sügavamaks muutus. «On teil oma teotavaks kahtluseks mingit põhjust? Märkasite teie oma vara vähenemist, kui mina aidamees olin?»

«Ei sugugi, aga... kus puid raiutakse, seal laastud kukuvad.»

«Mina pole teie laastusidki korjanud,» kinnitas Langberg valjusti. «Vaeselt ma tulin ja vaeselt ma läksin. Ma ei võtnud rohkem kaasa kui viletsast palgast järele jäi — see oli minu edasisaamise ainuke alus. Teie muidugi ei jaksa uskuda, et eesti talupoeg ainult oma töö ja mõistusega suure kaupluse omanikuks võib saada, sest tööd ei ole teie ise iialgi teinud ja mõistust on — teie esivanematel olnud. Mina olen eluaja mõistusega töötanud ja olen nüüd — jumal tänatud! — niikaugel, et ennast kellegi ees alandada ei pruugi.»

«See rõõmustab mind, härra Langberg,» ütles parun juba hoopis viisakalt. «Teid loetakse meie linna rikkamate sekka ja see'p see põhjus oligi, mispärast ma teid vaatama tulin. Vaadake... ma tarvitan suuremaks

ettevõtteks puhast raha — umbes kümme tuhat rubla. Ainult paariks nädalaks. Ma maksan head protsendid.»

Langbergi silmad hakkasid kentsakalt läikima.

«Kümme tuhat rubla!» hüüdis ta otsekui imestades. «Muud midagi? See on ju teie kohta lapse mänguasi.»

«On küll,» kinnitas parun iseteadvalt, «kuid praegu ei ole sedagi käepärast. Teie tunnete ju suurte raha-meeste asja.»

«Muidugi — äkiline rahanappus võib ka kõige rikkamale kätte tulla, aga teie leiate vist igalt poolt abi.»

«Mina ei tarvita mitte abi — see on näotu sõna —, vaid silmapilkset meelehead, ja sedagi ei võta ma mitte igaühe käest vastu.»

«Teiesugusele härrale meelehead teha on igaühele auks.»

Parun oli juba nii heas tujus, et tasakesti naerma hakkas.

«Mina austan heameelega oma vanu tuttavaid... Noh, vana Juhan, kas võite mulle siis raha kohe kätte anda?»

«Kes?»

«Teie.»

«Mina — vana Juhan?... Ei mina ole kunagi nii suure au vääriline.»

«Mis see tähendab?»

«See tähendab, et mina teile meelehead teha ei julge.»

«Rumal nali!»

«Ei ole nali. Ma ütlen täie tõsidusega, et ma teie austavat soovi täita ei julge. Teie olete üsna mõnus mees, kuna teil «meelehea» veel käes pole; teie tõstate mind koguni «vana tuttava» au sisse ja läheksite vahest nii kaugele, et minul tänuks kätt suruksite. See kõik austab ja meelitab mind ülearu. Sellest hoolimata ei soovi mina teiega ei tutvust, ei ka mingit tegemist, sest ma tean kindlasti, et meist kahest üks viimaks ikka sõimata saab, ja see olen mina.»

«Teie sissejuhatus ei olnud siis muud midagi kui — pilkamine ja narrimine?» küsis parun häbi pärast punastades.

«Seda ta vist oli,» vastas Langberg rahulikult. «Aga

nüüd ütlen ma teile tõsise sõna. Mina olen kitsipung ja hoiian raha kui oma silmamuna. Teie teadsite seda muidugi, enne kui siia tulite, ja siiski tahtsite katsuda, kas mina teile mitte kümme tuhat rubla ei laenaks või õigemini — kingiks. Kas see pole meeletu tegu, mis uppuja õlekõrt meelde tuletab? Arvate teie mind kurdi, kes midagi ei kuule, mis linnas räägitakse? Teie olete ju vaene kui kirikurott, teil pole ju punast krossi hinge taga, teie ei või mulle mingit kinnitust anda, et ma oma raha kätte saan. Kas teie mitte ei märka, et teie laenukatsel peaaegu — pettusekatse nägu on?»

«Siga!» kiristas parun ja tahtis, käed rusikas, üles karata, jäi aga jõutult istuma, nagu oleks vanamees teda oma kentsakalt läikiva pilguga istme külge kinni nõidunud.

«Mis ma ütlesin — eks ole juba söimamine lahti,» irvitas Langberg õelalt.

«Ma võiksin sind purustada!»

«Mil viisil? . . . Jätke rusikad parem rahule; ma ei karda neid sugugi. See oleks liiga naljakas, kui meie, vanad tudid, veel tuttipidi kokku läheksime. Parema vestame mõistlikult juttu. Ma rõõmustan, et teile sel tunnil ühe osakese vanast võlast kätte tasuda võin. Ma pole hea inimene, aga teie pole ju ka mitte ingel. Mäletate vist veel, mis pärast mina teie juurest ära läksin. Teie tahtsite naist võtta ja soovisite, et mina teie armukesest ära kosiksin — tibukene ähvardas ju muidu skandaali teha. Mina punnisin vastu ja teie lasksite mulle naha peale anda . . . Teie meelest polnud see muud kui pisike «kodune õpetus», minu meelest aga kaunis kibe juhtumine. Valu ei pannud ma palju tähele, aga häbi pärast oleksin enese peaaegu oksa tõmmanud. See oli minu õnn, et ma rumala tembu tegemata jätsin ja ilma pikema protsessita ära läksin, sest muidu poleks ma praeguse tunni õnne vist mitte maitsta saanud. See vana häbi torkab ja põletab mind praegu veel, ma pole seda iialgi unustanud. Ma vihkan teid ja teie sugu — seda võin teile nüüd ometi suu sisse ütelda. Mina olen rikas ja teie olete kerjaja. Mul on kümned tuhanded käepärast, aga kui teil praegu näljasurm käes oleks — mina ei ohverdaks poolt kopikat teie päästmiseks. Ja

kui ma täna-homme peaksin surema, siis jäägu minu needmine teie pea peale lasuma!»

Vanamees kangendas viimaste sõnade juures oma kähisevat häält, ta silmad sätendasid, näojooned olid valusalt viltu kistud. Parun kargas püsti, enam kohkunult kui vihaselt. Ta nägi hoopis uut, seni võimatuks arvatud asja, nagu ilmutust tundmata ilmast. Veel kordagi polnud alamat sugu inimene tema vastu sarnasel viisil üles astunud. Parunil oli tundmus, kui kõiguks maapind tema jalgade all, kui ähvardaks mitmesaja-aastane ehitus, mille jäädavuse sisse tema kindlasti oli uskunud, nüüd mürinal tema kaela langeda. Ta kahvatas ära ja siis libises jälle äge puna ta näost üle kaela kuklani. Ta tõmbas raskesti hinge ja liigutas kuiva suud ilma häält tegemata.

Tuli Langbergi silmades kustus.

«Nüüd võite minna, parunihärra — mul pole teiega rohkem rääkimist,» ütles ta külmalt.

Parun Stern-Himmelshausen tegi vaikselt minekut. Ukse juures pööras pead, et Langbergi veel kord kui imelooma vaadelda. Siis lõi ta käega ja läks.

Langberg jäi üksi istuma. Ta katsus naerda, aga krampplik hammaste kirin kattis naeru ära. Ja siis kerkis vanamehele midagi kui nuuksumine äkisti kõrisse. . .

Leena tuli lauda katma, aga peremees tõrjus teda tagasi, üteldes: «Täna pole mul himu üksipäini süüa. Mu veri on liiga ärritatud. Ma tahan inimesi näha — kus Paul nüüd on?»

* * *

Jostson laskis mõned päevad mööda minna, mil ta onu ega Pohligite juurde jalga ei tõstnud. Selle ajaga käis ta maal oma isa kaugeid sugulasi vaatamas ja tuli sealt kaunis rõhutult tagasi. Need lihtsad, vanamoodi inimesed olid ju omast kohast üsna tublid, aga tema ei mõistnud neid enam õieti, nagu nemad jälle temast aru ei saanud. Jostsonil hakkas aeg kodumaal viibides igavaks minema — ta võttis nõuks ärareisimist kiirendada. Enne aga tahtis ta, nagu pooleldi lubatud, veel kord Pohligi perekonda vaatama minna. Et meistrit päeva ajal töö juures mitte segada, valis ta külaskäiguks juhtumisi

sellesama õhtu, mil parun Stern-Himmelshausen ja Langberg ülemalkirjeldatud viisil kokku põrkasid.

Meister Pohligil olid Langbergi saadetusel veel mõned rublad järel. Meister oli nädala jooksul vähe töötanud ja ka täna töö varakult lõpetanud. Ta istus õhtusöögi ootusel pehmes leentoolis, suitsetas pika varrega piipu ja õpetas tütardele ilmatarkust, kui Jostson sisse astus. Meister ja emand, keda Helene juba ette valmistanud oli, võtsid kaugelt tulnud külalise väga lahkesti vastu ja palusid teda, nagu nende viis oli, õhtusöögile jääda. Jostson ei tõrkunud vastu. Ta arvas tähele panevat, et Helene vaiksem ja näost valgem oli kui ta teda esimesel kokkujuhtumisel näinud.

«Seda Bennot peaksin veel natukese hurjutama, enne kui ära reisin,» mõtles ameeriklane mõrudalt, kuna ühtlasi soe kaastundmus Helene vastu tema südames maad võttis.

Jostson ise oli täna, kuna ükski «saksa poiss» tema tuju ei rikkunud, lõbus seltsiline ja jutustas reisidest nii mõnusalt, et Luise ja Selmagi kõrvakesed kikki ajasid ja kahetsust «oma paruni» äraoleku pärast kordagi sõnadega ei ilmutanud. Õhtusöök ei olnud täna kaugeltki nii tore kui Benno külaskäigu ajal, aga seekord ei olnud ju külaline ka mitte Eestimaa paruni poeg.

«Teie olete palju reisinud — see maksab ometi koledat raha,» ütles Pohlig napsi sisse valades, ja tema häälest kõlas osake umbusaldust.

«Ma olin mitu aastat laevamees,» vastas Jostson lihtsalt. «Sestsaadik on mulle reisihimu külge jäänud.»

«Noh, noh,» kahtles Pohlig. «Juba teil ikka mõned tuhanded seismas on, millele teie paremat tarvitust ei leia.»

«Vahel juhtub seda ka — kui äri hästi läheb.»

«Mis äri teil siis on?»

«Ma olen vasekaevaja.»

«See on: vasekaevanduse töömees?»

«Ma teen ka tööd, kuigi mitte teie mõttes.»

«Siis olete vist kirjutaja või ülevaataja?»

«Ei ole.»

«Või aktsionär?»

«Ka mitte.»

«Vahest koguni — omanik?»

«Umbes nii.»

«Kuidas te selleks saite?»

«Väga lihtsalt. Otsin tüki maad ja leidsin vaske.»

«Oo, oo!» tegi Pohlig ja tema näost paistis õiglane imestus. «Mina ei oleks, õigust ütelda, ilmaski oodanud, et teie nii kaugele jõuate.»

«Miks mitte?»

«Teie olite...» Pohlig oli kitsikuses ja otsis sõnu.

«... viilimata ja poleerimata eesti poiss,» täiendas Jostson naeratades. «Mina ei ole praegugi veel libe külalt, aga — mis teha? Pimeda õnne vastu ei või keegi parata.»

«Ja nüüd lähete varsti jälle reisima?» tegi Pohlig teist juttu.

«Jah, tunahomme lähen teele. Mul oli esiotsa himu siin paar nädalat ära viita, aga... ma leian siin liiga vähe sellest, mida ma otsisin. Selle maa õhk on minu rinnale liiga raske, kõik seisab siin veel mineviku vande all.»

«Minevik oli siin veel kuldne aeg,» ohkas Pohlig, «aga nüüd aetakse kõik segamini, ja need noor-eestlaste²⁶ ajalehed!»

Meistri poeg Hugo tuli koju ja jällegi pidi Jostson imestama, kui väga see kena noormees Helene nägu oli. Kui teda külalisega tutvustati, tõstis Hugo vaevalt silmi, istus nukralt lauda ja hakkas ilma nähtava isuta sööma.

Vähe hiljem tõugati eestoa üks järsult lahti ja kellegi terav hääl hüüdis: «Kas Hugo on siin?»

Jostson tundis häälest kaupmees Rettigi õpipoisi Martin Timmi ära, kelle sõnavahetust noore Pohligiga ta seltsimajas oli kuulnud. Sarnast häält ei võinud kellegi teisel olla.

«Ärge seda hirmsat inimest sisse laske!» palus Luise nähtava ahastusega.

«Aja tema minema,» ütles Pohlig pojale pead nikutades.

Noor Pohlig tõusis kähku üles ja läks eestuppa. Sealt kuuldus lühike äge sosin, mispeale Timm vihaselt purt-

sas: «Noh muidugi, mina ei sünni ju suurte sakste seltsi. Aga seda ma ei kingi — küllap saate minust veel kuulda, kuradi untsakad!»

Siis virutati üks raksuvalt kinni ja noor Pohlig tuli üksipäini laua juurde tagasi.

«Mis sa selle ropu poisiga jändad?» tõreles meister pahaselt. «Raputa ta kord ometi enesest ära!»

«Ma ei saa temast lahti, ta käib kui vari mu kannul,» vabandas ennast Hugo. «Täna oli ta isemoodi ärritatud, nagu ajaks teda mõni paha vaim taga. Ta rääkis segaseid sõnu ja kutsus mind kangesti jooma. Ma tegin enese kavalusega lahti — nüüd tuli ta mind siit veel otsima.»

«Ma ei mõista, kuidas sa temaga nii sõbraks oled saanud,» ütles vana Pohlig. «Sina oled toss ja tukkur, kuna temal ainult saba puudub, et hunt valmis oleks.»

«Vastandite külgetõmbamine,» tähendas Jostson.

«Meie oleme ju koolivennad ja tema on mind mitmel korral kaitsnud,» seletas Hugo. «Ta on hirmus julge. Ma olen näinud, kuidas ta üksipäini kolme mehe vastu hakkas ja kõige suuremale kui kass näkku kargas. Nuga on tal ikka kaasas ja noaga haavamise pärast on teda ka juba trahvitud. Tema sees elab vanaaegne kangelane.»

«Või suur kurjategija,» lisis Jostson mõtlikult juurde.

Väljast koputati eestoa ukse pihta.

«Kes seal nii hilja veel tuleb?» imestas Pohlig. «Vist katsub see häbemata Timm veel kord õnne. Ma tahan talle näidata!»

Meister läks ise lahti tegema.

«Sina nurjatu poiss!» kuuldi teda kärkivat — kuid kaugemale ta ei saanud.

«Tohoo, kas sedaviisi võetakse siinpool haruldasi võõraid vastu?» kuuldus teine hääl, mis Timmi omaga sarnane ei olnud.

«Langberg!» hüüdis Pohlig põhjatu imestusega. «Kust see jumala ime tuleb?»

«Tahtsin vaadata, kas mitte vahest minu redu õepoeg siin ei istu,» seletas Langberg.

«Istub küll.»

«Sooh? Seda ma arvasin — üks hunt vahi ikka metsa.

Ärge siis pahaks pange, kui ma ise ennast külaliseks kutsun.»

«Olge head — teie tulete kui kutsutud,» ütles Pohlig viisakalt. «Meie istume parajasti lauas — palun aga piskuga leppida.»

Langberg oli paremas tujus kui keegi teda mäletas näinud olevat. Ta kummardas emanda ees nii sügavasti, et ta kangeks harjutatud selgroog naksus, kraapis preilide ees jalga, näpistas ristitütre põske ja näitas õepojale rusikat: «Sina võrukael, kus sa nii kaua hulкусid, et oma vana onugi enam vaatama ei tulnud? Siin on sul vist parem kükitada, äh? ... Aga olgu peale, see ei tee mulle veel suurt südamevalu. Mul oli täna naljakas juhtumine. Nägin oma vana mõisahärrat ja meie soojendasime vanu armsaid mälestusi üles. Teie ei usu, kuidas see minu vana südant liigutas ja rõõmustas. Ma sain korraga kolmkümmend aastat nooremaks ja tahan nüüd ka nooreks jääda. Küllap näete — minust saab veel uus inimene... Mis teil siin on? Napsi ja õlut? Vaat seda ma kiidan. Hakkame aga siis peale!»

«Kas teie ka midagi joote?» küsis Pohlig imestades.

Langberg irvitas salalikult: «Muidu küll mitte, aga täna pühitsen oma uue elu hakatust. Valage aga sisse — ega minugi suu sarvest pole.»

«Ma kuulsin, et teie väga ilusasti klaverit mängite,» ütles Jostson noorele Pohligile. «Kas tohiksin väikest proovi paluda?»

«Meie klaver on vaevane,» tõrkus Hugo päris kunstniku viisil vastu.

«Ole hea poiss, Hugo, mängi õige midagi!» palusid ka Luise ja Selma ühest suust. «Tema mängib kui noor jumal,» lisas Luise vaimustatult juurde.

«Olete vist üsna uhke sarnase venna peale?» naljatas Jostson.

«Olen küll,» tõendas Luise uhkelt. «Hugo ei ole mitte ainult hea klaverimängija, vaid ka muidu tark ja viisakas poiss.»

«Luise silmas on viisakus iga meesterahva juures peaasi,» tähendas Helene.

«Mis teha? Mina ei armasta talupoegi,» vastas Luise jahedalt.

Noor Pohlig istus klaveri ette ja hakkas mängima.

«Kus teie vend nii ilusasti mängima õppis?» küsis Jostson Helenelt.

«Suuremalt jaolt minu juures, aga ta on minust amugi mööda jõudnud,» vastas Helene.

«Poisil on annet.»

«Kahju küll, et tal seda on.»

«Miks teie seda kahetsete?»

«Mu vaene vend on ju kui tiibadeta lind. Ta mõtleb ainult oma muusika peale ja vihkab igapäevast leiva-teenistust. Kaugemale ta selle juures ei pääse — meil pole raha tema väljakoolitamiseks. Nõnda on anne temale õnnetuseks.»

«Hm! Suurte elutarkade arvamise järele peab inimene, kellel annet on, ka ikka edasi jõudma, kui aga kindel tahtmine annet toetab.»

Helene rinnust tuli kerge ohkamine. Kindla tahtmisega mehi oli tema enese ümber siiamaani vähe näinud.

«Minu vend on hea poiss, kuid paraku toss ja tukkur, nagu isa ütles. Jah — oleksite teie tema asemel! Kas teate, mul on veel vanast saadik piirita usaldus teie tahtmisejõu ja meelekindluse sisse.»

Jostson kehtas õlgu: «Usaldust olen ma juba mõnegi naisterahva poolt leidnud, aga — muud ka midagi.»

«Soo?»

Ei tea, mis tuju Helene peale tuli. Ta istus korraga venna kõrvale ja võttis klaveri pealt esimese noodilehe, mis talle kogemata näppu puutus. Kahekesi hakkasid nad väga tormilist, kärarikast tükki mängima. Jostson astus tasakesi nende lähedale ja arvas nägevat, et Helene silmadel otse kui märg kate peal oli.

Jälle pidi ameeriklane mõttes noort parunit põhjama, kes neiu õnnetuks tegi...

«Vaata see on ometi tükk, mida kuulda võib,» kiitis Langberg, kes vaheajal Pohligiga vana sõprust uuendanud ja nobedasti napsitanud oli.

Kell lõi üksteistkümmend, kui Langberg ja Jostson minekut tegid. Jumalaga jättes andis Jostson Helenele kõige viimaks kätt ja tundis sooja surumist. Nii tühine kui see tähelepanek oli — ameeriklast tegi see siiski rõõmsamaks. Ta süda hakkas elavamalt tuksuma, ta

tahtis midagi ütelda, aga juba oli Helene käe tagasi tõmmanud ja näo ära pööranud.

«Ma loodan, mu härrad, et see külaskäik teie poolt mitte viimaseks ei jää,» ütles Pohlig viisakalt.

«Hähä, minust te nüüd enam lahti ei saa,» naeris Langberg heas tujus. «Küllap tulen varsti jälle risti-tütart vaatama.»

«Ja mina tulen veel kord jumalaga jätma,» töötas Jostson.

Langberg oli parajasti nokastanud, nõnda et õepoeg teda esiotsa käe alt toetama pidi. Jostson ise tundis ime-likku kergust liikmetes ja liigutas jalgu nii väledasti, et vanamees vaevalt järele jõudis.

«Mis sa sõge tormad?» tõreles onu viimaks poolhinge- tult.

«Ah soo, anna andeks!»

«Võiksid õige vana onu meeleheaks voorimehe võtta; näe, vihmatibad tulevad ja tee on libe.»

Ilm oli jälle halvaks läinud. Taevas oli must kui tõrv ja tõusvad tuulehood peksid teekäijatele peenikest vihma vastu silmi. Jostson võttis voorimehe.

Oma majavärava ees troskalt maha ronides ütles Langberg: «Tule ka sisse, poiss, mul on tibake kodus.»

«Ma ei taha juua,» vastas Jostson. «Ma olen muidugi kui joovastuses.»

«Noh, putka siis peale — ega ma sind tühja paluma hakka.»

Vanamees hakkas jalgvärava lukku lahti keerama.

«Võti käib täna hoopis kergesti, ei tee mitte kriik- sugi,» pomises ta sinna juurde. «Vist on Leena lukku õlitanud... Kuule, Paul,» lisas ta valjusti juurde, «et sa homme tõesti tuled! Ära looda, et sind niipea reisida lasen. Ma tahan nüüd alles elama hakata ja sinu kohus on mind vanas eas rõõmustada, muidu sa minu pärijaks ei saa. Ja kui sa minu pärast ei taha siia jääda, siis jää selle Helene pärast, kes sind pööraselt armastab.»

«Sa jampsid jälle, onu,» kogeldas Jostson.

«Ära karda — mul on silmad peas. Head ööd!» kõlas vanamehe hääl juba värava tagant.

Jostson sõitis võõrastemajja.

Selsamal ööl tapeti kaupmees Langberg ära.

Varahommikul andis Leena politseile teada, tema olla harilikul ajal peremehe kambri ukse pihta koputanud, kuid kambri polla ka mitmekordse koputamise peale mingit vastust tulnud ja uks jäänud ikka lukku; tema, Leena, pidada sellepärast arvama, et peremehega asi korras pole. Pristav²⁷ Birjuzin võttis sellepeale ühe linnavahi kaasa ja läks asja vaatama. Uks oli ikka lukus, võti seestpoolt lukuaugus. Et ka nüüd kõik kolistamine midagi ei aidanud, saatis pristav lukksepa järele, kes ukse lahti tegi. Sisse astudes leidsid nad, et kapid, kummuti ja laua sahtlid lahti kistud, kõik asjad läbi soritud ja osalt põrandale loobitud olid. Langberg ise lamas täies riides, nägu tardunud verrega kaetud, surnult põrandal oma voodi ees, mille riided, padjad ja madrats segamini aetud ja mitmest kohast lõhki lõigatud olid.

Oma vana peremeest ilma elumärkideta maas nähes hakkas Leena suure häälega kisendama. Politseiametnikudel oli tegemist, enne kui teda vaigistada jõudsid.

«See pole kellegi muu kui selle hukkaläinud õepoja tegu!» hüüdis ta, niipea kui keelepaelad lahti pääsesid.

«Mis õepoeg see on?» küsis pristav.

«Kes muu kui peremehe enese õepoeg Paul.»

«Vahest Paul Jostson?»

«Tema neh. Eks ma teadnud kohe, et see nõnda välja tuleb.»

«Hm!» tegi pristav. «Paul Jostsoni ma mäletan. Ta käis minuga ühes koolis. On siis tema nüüd jälle siin?»

«Mõne päeva eest käis teine siin korra luuramas, aga kes teab, kus tema otsad nüüd juba on.»

«Küll me ta üles leiame. Aga miks sa seda tema teoks arvad?»

«Tema on ju maailmahulgas. Ma nägin küll, kuidas ta silmad kiirgasid — ta ei läbenud rikka onu surma oodata.»

«On sul midagi kindlamat põhja selle õepoja süüdistamiseks?»

«Mis põhja te veel taga ajate? See on ju selge kui päevavalgus,» tõendas Leena lihtsa inimese kindla usuga, mis põhjendusest suuremat ei hooli.

«Kas siin eile õhtul keegi käis?» päris pristav edasi.

«Üks härra moodi mees käis küll vanamehega riidlemas, aga see läks juba enne kella kümnet ära.»

«Kas tead, kes see oli?»

«Peremees ütles enne seda, et tema oma vana mõisahärrat ootab — juba see tema siis vist oli.»

«Mis selle mõisahärra nimi on?»

«Või mina teda tean — Tärn vist.»

«Stern-Himmelshausen?»

«Nii ta vist oli.»

«Miks ta siis peremehega riidles?»

«Mine tea nüüd nende asja! Mina käisin aga kord ukse taga ja kuulsin, kuidas nad teineteise peale kärkisid.»

«Kas hoovivärav pandi lukku, kui võõras ära läks?»

«Mina panin ta küll lukku, aga peremees käis ise pärast veel väljas ja tuli ailes enne keskööd vintis koju. Vöti oli tal kaasas — juba ta siis ka ikka värava jälle lukku pani.»

«Tuli ta üksi tagasi?»

«Noh, mis naakmannid tal siis veel kaasas pidid olema?»

«Kas sa öösel midagi kuulsid?»

«Mitte kõhku.»

«Kas veel midagi tead?»

«Mis mina, vana inimehe, tean? Mina ei tea midagi... Aga nüüd tarvis vanameest natuke katsuda — vahest tuleb teisele veel hing sisse.»

«Ära puutu temasse!» keelas pristav. «Siin ei tohita ülepea midagi puudutada. Mine nüüd oma kööki ja oota, kuni sind kutsutakse.»

Leena heitis kahetseva pilgu laialiloobitud asjade peale ja läks suure nurinaga. Pristav saatis linnaarsti ja ühe raekohtu²⁸ liikme järele, kes sedamaid ilmusid. Tuli ka veel teisi ametimehi ja maja ette kogus hulk rahvast, teiste seas ka Langbergi sell ja kaks õpipoissi, kes poe lahtitegemist asjata ootasid. Rikka kaupmehe surmasõnum oli kui kulutuli linnas laiali lagunened.

«Hirmus lugu!» ütles raekohtu liige Kroy, kui ta surnu külma kätt oli katsunud. «Sestsaadik kui Lindforsi trükikoja²⁹ juhataja Lackner ära tapeti, pole meie vaiksuses kesklinnas sarnast kuritegu ära tehtud.»

Linnaarst leidis surnukeha vaadates, et viimase käed ja jalad kõveraks kistud olid. Paremalt peapoolle oli kuus terava riistaga tehtud haava, kuna palja pealae tagumisel küljel sinine muhk paistis. Mokad ja igemed olid paremal pool verised ja kaks hammast välja löödud. Kaelanahk oli marraskil ja ilmutas kägistavate küünte jälgesid.

«Kõigest on näha,» ütles arst läbikatsumist lõpetades, «et tapetule, kuna ta poolkummuli voodi peal lamas, esmalt mõne tõntsi asjaga pähe on löödud, siis teda noaga pistetud ja surmamisetöö kägistamise teel lõpetatud.»

«Mis te arvate, doktor, kas üksainuke inimene oleks seda kõike ära toimetada võinud?» küsis Kroy.

«Seda pole kerge ütelda,» vastas arst. «Noor tugev meesterahvas võis sellega küll toime saada, iseäranis kui ta ohvri magamast leidis, aga pristav saab vist tõendama, et meie maa kurjategijad nii meeleheitlikku julgust väga harva ilmutavad. Vargad ja viha pärast tapjad töötavad küll üksipäini, aga see siin on kahtlemata röövmõrtsukate töö ja need armastavad seltsi. Hoopis kerge ei ole töö seekord ka vist mitte olnud. Vaadake, surnul on praegu veel verd küünte all. Minu arvamine on, et vanamees esimeste löökide mõjul unest ärkas ja vastu panna katsus. Sealjuures on ta küüntega mõrtsuka käsi veristanud, mis tema kõri kinni pigistasid.»

«Mis kasu on sarnasest elust?» targutas raekohtu liige. «See inimene ei ole, niipalju kui mina temast kuulnud olen, kellelegi head teinud, ka mitte iseenele. Kõik need väikesed lõbud, mis elu armsaks teevad, on temal tundmata jäänud, sellele mõistusetu elule on mõistmata saatus nüüd koleda otsa teinud ja keegi ei nuta sellepärast... Ma ei usu, et vana kitsipung kangeid jookisid oleks tarvitanud. Seda enam paneb mind üks asi imestama. Teie, doktor, arvate, et Langberg magas, kui tema kallale kiputi, aga kust see tuli, et ta

täies riides magama läks? Temasugused oskavad ometi riideid hoida.»

«Selle üle võin mina otsust anda,» ütles Birjuzin, kes vaheajal aknaga tegemist oli teinud. «Nagu Langbergi vana teenija tunnistab, on peremees enne keskööd «vintis» koju tulnud ja kodu vist veel lonksu võtnud, sest ma leidsin, kuna teid veel siin ei olnud, kapi nurgast — mis te arvate? — ühe tühja šampanjapudeli, ühe niisama tühja konjakipudeli ja ühe napsipudeli, kus veel tibake sees oli.»

«On see võimalik?» imestas Kroy.

Birjuzin pigistas ühe silma kinni ja pilgutas teist kavalasti: «Miks mitte? Silmnähtavalt oli Langberg salajoodik, nagu meil neid palju on. Joobnult heitis ta, ilma lampi ära kustutamata ja ennast riidest lahti võtmata, voodi peale pikali. Seda nägid akna taga varitsevad kurjategijad ja tungisid sisse. Kui mina siia tulin, oli aken kinni lükatud, aga haakidest lahti... Vaadake, raami ja piitade küljes on noajäljed selgesti näha. Kahtlemata on väljastpoolt noatera raami ja piida vahele litsutud ja haagid lahti kangutatud. Muul viisil ei võinud kurjategijad kambrisse pääsedagi, sest minu siiatulekul oli uks seestpoolt lukus.»

«Seda ei või nii kindlasti ütelda,» mõnitas Kroy kriminaalkohtuniku meeleteravusega. «Kurjategijad võisid järeletehtud võtmega või muukrauaga ukse lahti teha, endid kambrisse ära peita, enne kui Langberg koju tuli, ja pärast tehtud tööd akna läbi põgeneda.»

«See on võimalik,» vastas politseiametnik alandlikult ja veidi pilklikult, «aga siis ma ei saa aru, mis need noajäljed akna küljes tähendavad.»

«Need võivad varem tehtud olla.»

«Jäljed on silmnähtavalt värsked.»

«Soo-soo. See on ikka hea, kui politseil teravad silmad on,» naeratas Kroy.

Kriminaalkohtuniku pilkesõna ei käinud seekord õieti pihta. Birjuzin oli teatavalt linna kõige kavalam ja osavam politseinik.

Ta tegi, kui ei märkaks ta midagi, ja ütles rahulikult: «Mõistatuseks jääb esiotsa, mil viisil kurjategijad akna juurde on pääsenud. Aken on üle kahe sülla kõrgusel,

libe sein ei paku mingit käepidet ja redelit ei ole kusa-
gil näha. Üks mees teise õlgadel seistes ei ulata veel
akna juurde.»

«Ja tsirkuse veiderdajaid, kes inimestest torni ehitav-
vad, ei ole linnas minu teada praegu olemas,» tähendas
raekohtu liige.

«Molander!» hüüdis pristav oma abilist, kes vaheajal
ka paigale jõudnud oli. «Ma näen, et rahvas juba õue-
väravast sisse kippuma hakkab. Võtke veel üks või
kaks linnavahti, hoidke värav kinni ja vaadake, kas
akna all midagi jälge näha ei ole. Öösel sadas natuke
vihma. Olge aga ettevaatlik, et teie jälgesid ise ära ei
tallaks.»

Abiline läks välja.

«Koht on öösiseks kuriteoks kui loodud,» ütles lin-
naarst kaela aknast välja sirutades. «Ma ei mõista,
kuidas vana Langberg, kes muidu väga ettevaatlik ja
umbusaldaja oli, siin mitukümmend aastat üksipäini
elada julges. Hoov on kitsas ja öösel muidugi kottpime.
Siin seinas pole rohkem kui kambri- ja köögiaknad,
vastas vanaaegse aida tühi sein, mõlemas otsas kõrged
müürid.»

«Niipalju on siiski selge, et see mitte täitsa võõraste
inimeste tegu pole,» tähendas Kroy autoriteetlikult.
«Kurjategijad on vististi Langbergi enese lähikonnast,
tema elulaadiga ja selle paigaga hästi tuttavad. Teie,
Birjuzin, peate kui linnajao ülevaataja Langbergi tee-
nijaid muidugi tundma — kas teil kellegi peale kaht-
lust ei ole?»

«Esiotsa ei ole mul veel mingit käepidet,» vastas
Birjuzin ettevaatlikult. «Asjaolu järele tuleks küll
arvata, et Langbergi ümmardaja Leena kuriteost
midagi teab, aga see on vana tönksi aruga naisterahvas,
kellega midagi peale hakata pole. Tema ise avaldas
kahtlust ühe isiku peale, aga nii üleüldiselt, nii ilma
põhjenduseeta, et sellest vaevalt rääkida maksab. Lang-
bergi sell ja õpipoisid on mul ka tuntud — pealtnäha
üsna korrapärased inimesed, keda me muidugi täna
veel kuulamise alla võtame.»

Birjuzin katsus surnu taskud läbi, ei leidnud aga
muud midagi kui ühe rohkesti kulunud ninarätiku,

sisseõmmeldud nimega «J. Langberg», ja vestitaskust vana hõbedast uuriplöksu, mis just viis minutit kella kahe peal seisma oli jäänud. Uuri kaaned olid mõlki löödud ja klaas purustatud.

«Ur on vististi viga saanud ja seisma jäänud, kui mõrtsukas põlvedega ohvri rinda muljus,» seletas Birjuzin. «Vähemasti teame nüüd, mil tunnil kuritöö ära tehti, ja näeme ka, et kurjategijatel rohke saak on pidanud olema, sest surnu taskud on nad silmnähtavalt läbi tuustunud ja rikutud uuri kaasavõtmiseks liiga halvaks arvanud... Ohoo, Molander, mis teil seal on?»

Pristavi abiline tuli õuest tagasi ja andis pika tugeva teraga soome pussnoa Birjuzini kätte, üteldes: «Selle leidsin akna alt mudast. Nuga on sopane, aga ma usun, seal on ka veremärkisid küljes. Noa pea oli kaunis sügavasse sõtkutud — vist on mõrtsukas aknast välja hüpates sinna peale astunud. Noapea kõrvalt leidsin ka sügava saapakanna jälje.»

Birjuzin silmitses nuga igast küljest ja seadis tera akna küljest leitud jälgede sisse. Mõlemad läksid laiuse poolest täiesti ühte. Birjuzin andis noa tohtri kätte ja ütles: «Vaadake, tohtrihärra, seda riistapuud — teie võite kõige paremini ütelda, kas seal küljes verd on. Mina pean hoovis natuke ümber vaatama.»

Langbergi kambri aknaalusest kuni kojaukseni leidis Birjuzin mitu segast jälge, kuna sealt kaugemal, õuevärava poole, kivist käimatee ja tänane läbikäimine kõige otsimise asjatuks tegid. Nähtavate jälgede kannakohad olid kõik ühesugused ja kõige selgem oli sügav kannajalg noa aseme kõrval, millest pristavi abiline oli rääkinud. Birjuzin võttis sellest jäljest mõõdu, maalis ta kõigi iseäraldustega paberi peale ja laskis jälje lauatükiga hoolsalt kinni katta. Tema pähe asus mõte, et kuritöö üheainsa inimese tehtud pidi olema.

Seina osa maa ja akna vahel silmitsedes sai ta nüüd ka selguse kätte, kuidas kurjategija akna juurde pääsenud oli. Müür oli vana, paiguti krohvist paljas ja neil kohtadel aukline ja praakil. Väga osav ronija võis, iseäranis kui ta pragudesse pistetavad orad abiks võttis, ennast hädavaevalt küll akna juurde üles hoovata. Ühest praost, umbes sülla kõrgusel maast, leidis Bir-

juzin jämeda, vildakalt prao vahele vajunud latinaela, mille ta tasku pistis.

Siis läks ta Langbergi kambrisse tagasi, kus teised laialilootitud asju, kappisid ja kummutit läbi vaatasid, ilma et nende otsimine kuritöö selgituseks mingit materjali oleks pakkunud. Põrandal ja sahtlites oli mitmetsugu paberikraami näha, muuseas ka üks Vana testament ja mõned kaubaraamatud, aga mitte ühtainust väärtpaberit, kuna neid üleüldise arvamise järgi Langbergil määratu hulk pidi olema.

«Siin on tundja inimene puhta töö teinud,» tähendas raekohtu liige.

Kulunud reisikohvri põhjast toodi ometi midagi välja, mis kurjategijatel kogemata kahe silma vahele jäänud oli. See oli pakike, millest sada rubla paberraha ja üks linnapanga pantkirja³⁰ kupong leiti.

Birjuzin hakkas protokollile kirjutama. Leena kutsuti sisse ja pandi tema tunnistus kirja. Ta kordas seda, mis ta pristavile varemalt oli rääkinud, ja jäi ka oma arvamises Jostsoni kohta kaljukindlaks.

«Kuidas sa seda nii julgesti tõendada võid?»

«See on kui aamen kirikus,» vastas Leena valjusti.

«Hea küll, aga mispärast see nii on?»

«Mispärast ja mispärast!» osatas Leena pahaselt.

Birjuzin kehtas õlgu. Ta teadis, et naisterahva eelarvamist, olgu see õige või ekslik, ka kümne härja jõud korraga ei võida.

«Igatahes peame seda Jostsonit silmas pidama,» ütles Kroy. «Kas tead, kus tema elab?»

«Kust mina seda tean?» kostis Leena.³¹

Kui Leena parun Stern-Himmelshauseni külaskäigust jutustas, juurde lisades, et parun väga tige olnud, pahvatas raekohtu liige naerma: «Taga parem! Asi läheb nii kirjuks, et ma julge ei ole, kas mind ennast viimaks uurimise alla ei võeta.»

«Parun on rahahädas,» tähendas Birjuzin.

«Mis teie sellega tahate ütelda?»

«Ei midagi.»

Pristavi abiline oli vaheajal asjade küljes ja põrandal nähtavaid veremärkisid uurinud. Surnukeha kõrval oli verine saapajalg, mille kannakoht pristavi joo-

nistusega täiesti kokku sündis. Kuna Molander põlvili heites seda jälge mõõtis, puutus temale voodi alla visatud narts silma. Asja ligemalt silmitsedes leidis ta, et see veretäppidega kaetud ninarätik oli, mille nurgas märktindiga kirjutatud nimetähed «H. P.» paistsid.

«See leidus on kulda väärt!» hüüdis pristavi abiline rõõmsas ärevuses.

«Mis seal on?» küsis Birjuzin pead pöörates.

«Mõrtsukas on oma nimekaardi maha jätnud — vaadake!»

Kambris tõusis kihin ja kahin. Kõik juuresolijad pistsid tähtsat leidust silmitsedes pead kokku, kõik märkasid, et uurimise teel esimene suur samm astutud oli.

«Kes see H. P. võiks olla?» pomises Birjuzin mõeldes.

«Tuletage kõigepealt meelde, kas mitte Langbergi teenijate hulgas kedagi P. nimelist ei ole,» ütles Kroy.

«Nende hulgas on üks Pohlig — tuntud rätsepa poeg, aga tema ristinime ma ei tea... Kuule, vanake,» hõikas ta Leenat, «kas oled kuulnud, kuidas Langbergi vanemat õpipoissi hüütakse? Tead, seda ilusat mustade silmadega noormeest?»

«Oi, miks ma seda ei tea!» kostis Leena iseäraliku pehmusega. «See on hästi kena, mahe poiss, sile ja libe kui luts, muudkui pisut tossike.»

«Aga mis tema ristinimi on?»

«Uugu.»

«Hugo Pohlig!» hüüdis raekohtu liige rõõmsa ehmatusega. «See passib ju kui kaas katla peale. Eks mina ütelnud, et kurjategija Langbergi enese lähikonnast peab olema? Ainult poisike võis ka nii ettevaatamata olla, et oma nimega märgitud ninarätiku kuriteo paigale maha jättis. Laske aga poiss sedamaid kinni võtta.»

«Ma nägin siia tulles Langbergi teenijaid poe ees seisvat,» tähendas pristavi abiline.

«Oli see... Pohlig nende hulgas?»

«Jah.»

«Hm, see on imelik... Tooge nad kõik sisse!»

Kui pristavi abiline uksest välja oli läinud, ütles rae-

kohtu liige linnaarstile: «Kui Molander mitte ei eksi ja see Pohlig tõesti siin on, siis näitab see jällegi, et üks salavägi olemas on, mis kurjategijat vastupidamata kuriteopaigale tagasi tõmbab. Sellest räägib Dostojevski oma kuulsas jutustuses «Kuritöö ja karistus» — olete vahest lugenud?»

Põnevusega pöördusid kõikide silmad ukse poole, kui Langbergi sell ja kaks õpipoissi sisse astusid. Kõik kolm ilmutasid põrutust, kui nad vana peremeest verise peaga maas lamamas nägid, kuid kõige raskemalt mõjus see vaade silmnähtavalt Pohligi erkude peale. Ta läks näost valgeks kui lubjatud sein, tema laialiaietud silmad olid hirmu täis, tema hambad lõgisesid kuuldavalt. Kõik pealtvaatajad panid seda tähele ja vahetasid pilkuseid.

Birjuzin laotas voodi alt leitud ninarätiku Hugo ees välja ja küsis järsult: «Kas seda tunnete?»

Hugo ei teinud häält ega näinudki vist rätikut; üksisilmi kui kivinenult vahtis ta surnu peale.

«Tee suu lahti, poiss!» põrutas Kroy.

Tema vali hääl äratas Hugo tarretusest. Ta heitis pilgu rätiku peale ja pörkas veremärkised nähes kohkunult tagasi.

«On need teie nimetähed?» küsis Birjuzin pehmemal toonil.

«See on minu ninarätik,» kogeldas Hugo kui unest ärgates.

«Kust see veri siia peale on tulnud?»

«Seda ma ei tea. Mina mäletan, et ma eile ninarätiku ära kaotasin.»

«Kas sa teda mitte siin kambris ära ei kaotanud?»

«Ma pole härra Langbergi elukorteris kordagi käinud ja näen seda kambrit esimest korda.»

«Võtke oma saapad jalast!» käskis Birjuzin.

Hugo täitis käsu sõnalausumata. Tema oli oma erkude põrutusest toibunud ja nüüd jälle tasane ja veidi nukker nagu ikka. Birjuzin võrdles saabaste taldasid oma joonistusega ja seadis mõlemad kannad põrandal nähtava verejälje peale.

«Ei lähe kokku,» ütles ta pead raputades. «Kand on jäljest hea tüki kitsam.»

«See ei tähenda midagi,» seletas Kroy. «Küllap tal teine paar saapaid kodus on... Kus sa öösel olid?»

«Ma magasin vanemate juures,» vastas Hugo tüdine-
nud häälega.

«Mis kella ajal sa magama läksid?» päris raekohtu liige edasi.

Hugo mõtles silmapilgu, enne kui ta kostis: «Ma arvan, kell oli üksteistkümmend lõonud, kui härra Langberg ja tema sugulane Jostson meilt ära läksid.»

«Jälle see Jostson!» hüüdis Kroy. «See inimene on kahtlemata kuriteo osaline... Langberg käis siis eile õhtul sinu vanemate juures?»

«Jah, ta oli nende vana tuttav.»

«Ja see Jostson läks temaga koos ära? Asi selgub imeliku kiirusega... Kas sina siis mitte kohe nendega kaasa ei läinud?»

«Ma ütlesin ju, et ma magama heitsin.»

«Aga mis asi sind täna hommikul siia ajas?»

Hugo tegi suured silmad. «Ma pidin ju tulema — pood tehakse kell kaheksa lahti.»

«Hm, jah. Sa oled kaval ja külmavereline poiss. Sa teadsid küll, et täna poodi lahti ei tehta, aga tulid siiski. Braavo!... Kus see Jostson elab?»

«Ta ütles enese ühes hotellis elavat.»

«Birjuzin, selle inimese peame täna veel kätte saama,» ütles Kroy politseiametnikule.

«Ma lähen ise teda otsima, niipea kui siin lõpetame,» vastas pristav.

Linnaarst silmitses Hugo nägu, kaela ja käsi kõige suurema hoolega ja ütles pead raputades: «Ma ei leia ühtegi kriimu, kuna neid mõrtsuka küljes ometi oleks pidanud olema.»

«See ei tähenda midagi,» seletas Kroy. «Teie ise arvate ju, et see kuritegu mitte ühe, vaid mitme inimese töö peab olema.»

«Mina ei arva midagi, vaid ütlen üleüldiselt, mis asjaolu järele kõige tõenäitlikum on,» pani tohter vastu.

Birjuzin näitas Langbergi sellile hoovist leitud pussi ja latinaela, küsides: «Kas teie poes sarnaseid asju müüakse?»

Sell vaatles asju igast küljest ja ütles siis julgelt:

«Nael on säherdune, nagu neid igast poest saada võib, aga sedasorti nuge ei müü siin praegu vist keegi peale meie. Alles hiljuti saime Soomemaalt värske saadefise.»

«On neid nuge viimastel päevadel keegi ostnud?»

«Mina ei mäleta neid küll kellelegi müünud olevat,» vastas sell.

«Mina ka mitte,» lisas teine õpipoiß juurde.

«Mis teie ütlete, Pohlig?»

«Ma ei mäleta.»

«Aga kust sa ise selle noa võtsid?» kärkis raekohtu liige.

Tema kare toon ja sina-ütlemine hakkasid Hugole tuska tegema.

«Seda nuga pole minu käes iialgi olnud,» vastas ta nutuselt. «Ma ei saa aru, mis need küsimused tähendavad.»

«Küll sa aru saad, kui sind trellide taha mõtlema pannakse.»

«Suur jumal — tahetakse mind siis vangi panna? Mispärast?»

«Kaupmees Langbergi tapmise pärast,» sõnas raekohtu liige pikkamisi ja rõhuga.

«Ma olen ilmsüüta!» karjatas Hugo.

Koosolijatest märkas vist mõnigi, et see hüüdmine südamepõhjast tuli, aga keegi ei lausunud selle kohta sõna, ainult Leena urises poolkuuldavalt: «Ei tea, mis nad tormid seda vaest last kimbutavad!»

Birjuzin silmitses mõtlikult noore kahtluseluse kahvatut nägu.

«Paik ei ole kaugemaks uurimiseks sünnis, kas teeme lõpu?» sosistas ta raekohtu liikmele kõrva sisse, mispeale Kroy pead nikutas.

Kaks linnavahti võtsid Hugo eneste keskele, et teda politsei vangihoonesse viia. Langbergi surnukeha saadeti lahtilõikamiseks Tornimäele³², kus linnaarst kinnituse leidis arvamisele, et Langberg oma surmatunnil joovastavate jookide mõju all seisnud ja et lämmatussurm otsekoheseks põhjuseks olnud.

«Jälle üks alkoholi ohver!» ohkas juuresolev velsker, kes suur karsklane oli.

Langbergi pood ja elukorter pitserdati kinni, tema vara hoidmiseks seati magistraadi poolt kuraatorid.²³

Selsamal päeval otsis politsei Pohligite korteri läbi, ilma et paar tundi vältav otsimine kõige vähemat kahtlast asja päevavalgele oleks toonud. Perekonnaliikmete ehmatus ja valu jätame kirjeldamata. Vanemad ja õed tõendasid ühel häälel, et Hugo nendega ühtlasi õhtul magama heitnud ja hommikul voodist tõusnud, aga kes usub sarnastel kordadel omaste tunnistust? Täit usaldust leidsid nad ainult siis, kui nad Langbergi korterist leitud ninarätiku ilma tõrkumata Hugo omaks tunnistasid.

Jostsoni taga otsides sai Birjuzin kuulda, et selle nimeline võõras, passi järele Põhja-Ameerika Ühendriikide kodanik ja mäekaevanduse omanik, «Kuldkuke» hotellis ligi nädal elutsenud ja sellesama päeva hommikul teadmata kuhu välja läinud. Hotelliteenijad kinnitasid ühest suust, et ameeriklane enne keskööd linnast tulnud, enne magamaminemist veel paar tundi oma numbris edasi-tagasi kõndinud ja tervel ööl kordagi väljas polla käinud. Birjuzin laskis ameeriklase suure reisikohvri, mis kambris seisis, lahti teha ja pomises, kui ta seesolevad asjad ja paberid läbi oli sorinud: «Siin pole midagi teha. See õepoeg näitab onust palju rikkam olevat.»

«Kas olete tähele pannud, et selle härra juures kahtlasi inimesi käib?» küsis ta teenijatelt.

«Tema juures pole veel keegi käinud,» oli vastus.

«Kui ta siia tuleb, siis saatke ta sedamaid minu juurde,» käskis pristav äraminekul.

Kus oli Jostson?

Tema oli öösel võõrastemajasse tulles kirja eest leidnud, millega üks noorpõlvesõber, kes Rakveres elas, teda tungivalt enese juurde külaliseks kutsus. Jostson oli kahevahel, kas kutset vastu võtta või mitte, aga kui ta hommikul välja minnes nägi, et ilm jälle ilusaks oli läinud, juhtis ta sammud poolkogemata vaksali poole, kus hommikune rong sõiduvalmis seisis. Õige ameeriklasena ei mõtelnud Jostson kaua, vaid võttis pileti ja sõitis Rakveresse.

Kui rong esimese jaama — Lagedi — ees peatas,

nägi Jostson pead vaguniaknast välja pistes platvormi peal üht isanda-moodi meesterahvast seisvat, kellel kübar silmade peale tõmmatud ja pool nägu soojast ilmast hoolimata mantlikrae sisse peidetud oli. Otse ameeriklase kohal tõstis isand silmi, et vaguniaknaid kärke pilguga vaadelda. Jostson arvas seda nägu kusa-gil näinud olevat. Ta jäi mõtlema ja siis tuli talle kor-raga meelde, et see keegi muu ei olnud kui nahakaup-leja Rettig, keda ta kord eesti seltsimajas ja teine kord nahapoe ukse vahel näinud. Järgmisel silmapilgul hüp-pas Rettig lähemasse esimese klassi vagunisse.

Jostsoni peast sähvis veider mõte läbi: «Miks see ini-mene siin, kolmteistkümmed versta Tallinnast, rongi peale tuleb ja oma nägu varjata püüab? Temast rää-giti, et ta pankroti lävel seista — vahest põgeneb ta võlapärijate eest?»

Rong hakkas liikuma ja Jostson unustas kodumaa kollendavaid väljasid, lepatukkasid ja kadakapõõsaid vaadeldes uue kaasreisija ära.

Rakvere tuttav oli mõnus, elava vaimuga mees, nagu neid meie unistes kreisilinnades harva leidub, ja hoidis kaugelt tulnud külalist magusa jutuga poole ööni kinni. Hommikul sõitis Jostson Tallinnasse tagasi ja läks vaksalist otsekohe võõrastemajasse, kus temale üteldi, et pristav Birjuzin teda oodata. Ta pani tähele, et hotelliteenijad küsivalt ja kahtlaselt tema otsa vahtisid.

«Kas pristav ütles, mispärast ta mind enese juurde kutsub?» küsis Jostson.

«Ei ütelnud, aga tal pidi väga tungiv tarvidus ole-ma,» oli vastus.

Jostson otsis Birjuzini kohe üles. Nad mäletasid teineteist kui ühe kooli kasvandikud, kuigi nad ühes klassis ei istunud, sest et pristav mitu aastat vanem oli. Birjuzin tegi ennast esiotsa võõraks ja ka Jostson ei arvanud tarvilikuks teisele vana tutvust meelde tule-tada. Et kantseleis võõraid inimesi oli, kutsus pristav ameeriklase oma elukorterisse ja kõneles temaga nelja silma all ligi tund aega. Kui nad siis üheskoos välja tulid, oli nende vahe märksa muutunud — nad olid sõpradeks saanud ja ütlesid teineteisele endisel viisil

«sina». Jostson oli kahvatu ja tõsine, kuna Birjuzin käsi hõõrus, kui oleks ta häid sõnumeid saanud.

Üheskoos läksid nad Niguliste kiriku kabelisse, kuhu Langbergi surnukeha puusärgiga oli viidud. Mõned minutid seisis Jostson surnu ees ja silmitses tema vihast ja valust viltu kistud nägu, mis nüüd verest puhtaks pestud oli, kuna haavade kohad üksi veel hirmutavalt punetasid.

«Ma olen nüüd hoopis üksi maailmas,» ütles Jostson, käega üle silmade pühkides. «See oli minu ainus lähem — ja mitte kõige pahem sugulane. See oli inimene, kellest peale minu vaevalt keegi aru on saanud. Ta oli heaks loodud ja pahaks tehtud, halva kasvatuse ja õnnetu elusaatuse vili. Teda arvati kelmiks, aga ausamat inimest on maailm vaevalt näinud. Ta oli ihnus enese vastu ja tegi teistele head. Tänu pole ta kusagil otsinud ega leidnud. Ka mina ei ole tänamatuse süüist tema vastu puhas. Eluajal ei jõudnud ma temale armastust näidata — pärast surma tahan ometi aidata, niipalju kui minu väes seisab, et tema mõrtsukas nuhtlemata ei jääks.»

«See oli õnn, et sina vahele tulid,» naeratas Birjuzin. «Ilma sinuta oleksime vahest kõik valeteele eksinud. Sa mängid selles asjas tasuva saatuse käe osa.»

«Kes teab? Veel pole kurjategija meie käes,» ümises Jostson.

Ta kummardas ja suudles surnu külma otsaesist.

Kirikust läksid Birjuzin ja Jostson raekotta, kus pristavil kohtuliikmetega lühike läbirääkimine oli. Tagajärg oli see, et Langbergi tapmise asja eeluurimine täiesti Birjuzini hooleks jäeti. Sõbrad juhtisid sammud Langbergi maja poole.

Nad peatasid Langbergi maja värava ees. Kui pristav jalgvärava lukku Langbergi kambrist võetud võtme lahti keeras, pani Jostson tähele, et võti väga kergesti käis, ja ütles: «Mõrtsukas on lukku kahtlemata õlitanud, sest ma mäletan, et võti kangesti kriiksus, kui Leena mind esmaspäeva õhtul väravast välja laskis. Ma ütlesin juba, et Timm seltsimajas järeletehtud võtmest rääkis ja noort Pohligit asjata aitajaks

kutsus. Vist on ta enesele võtme ka ilma Pohligi abita muretsenud.»

Kui Jostson Langbergi kambrisse astus, jäi ta pilk kõige esmalt akna peale seisatama.

«Vaata,» ütles ta Birjuzinile, «selle ruudu taga arvasin ma kord viirastust nägevat, aga nüüd usun kindlasti, et sealt elus inimene sisse vahtis. Kahju küll, et mul seda kindlat usku siis veel ei olnud. Oleks in ma onu hoiatanud, siis oleks jäle kuritöö vahest tegemata jäänud.»

Kamber ja majakraam olid veel eilse otsimise läbi sünnitatud olekus. Põrandale läbisegamini loobitud asjade hulgast otsis Jostson kõigepealt Vana testamendi üles. Raamat oli vanaaegne, suure kirjaga ja väga kehakas.

«Ma mäletan eestlaste juures Vana testamenti ikka terve piibliga koos näinud olevat,» tähendas Birjuzin. «Kust see tuleb, et ta siin lahus on?»

«Seda küsisin minagi, kui onu juures elasin,» ütles Jostson, «ja pidin mitu korda küsima, enne kui seletuse sain, mis jällegi vanamehe kareda, paindumata, vanatestamentliku mõttelaadi peale valgust heidab. Tema ise oli isalt päritud piibli ära lahutanud ja Vana testamendi iseäralikult pookida lasknud. Oma tegu põhjendas ta sõnadega, mis mul veel hästi meeles on. Tema ütles: «Uue testamendi lugemine ei tee mulle muud kui valu. Kõik see kena õpetus ligimesearmastusest ja inimeste vennastusest pole muud kui unenägu, millel tõelises elus iialgi aset pole olnud ega võigi olla, kui mitte jumal ise inimesi uueks ei loo...» Vana testamenti luges ta sagedasti, ei andnud seda aga iialgi minu kätte, vaid hoidis teda kummutisahtlis luku taga. Kogemata nägin ma kord, kuidas ta oma rahapaberite nimekirja raamatu vahele pistis... Siin ta vist ongi.»

Jostson võttis raamatu vahelt paberilehe, mis peenikese kirja ja numbritega üleni kaetud oli. Lehel oli pealkirjaks: «Johann Langbergi väärtpaberid 1. märtsil 188*.» Alamal järgnesid sõnad: «Paremat mul ei ole, mis ka minusugust inimese au sisse tõstaks ja minu kätt vastulöömisele kinnitaks.»

Birjuzin võttis lehe enese kätte ja hakkas rahapabe-

rite nimesid, seeriaid ja numbraid ahne pilguga uurima. Jostsonile puutusid raamatu sellel kohal, kust ta paberilehe leidis, mõned read silma, millele kriipsud alla tõmmatud olid. See oli osake 3. Moosese raamatu 24. peatükist. Jostson luges:

«Ja kui keegi oma ligimesele viga teeb, nõnda kui ta on teinud, sedaviisi peab temale tehtama. Murdmine murdmise vastu, silm silma vastu, hammas hamba vastu; nõnda kui ta ühe inimesele viga teinud, nõnda peab temale tehtama.»

Jostson jäi mõtlema.

«Sinu onu peeti jõukaks meheks, aga ma ei oleks uskunud, et ta puhta kapitali poolest nii rikas oli, kui see nimekiri näitab,» ütles Birjuzin. «Väärtpaberite summa teeb 74 000 rubla välja. Lõpuks seisab siin veel: «Parun Stern-Himmelshauseni vekslid 21 000 rubla peale, mis ma tema võlauskujate käest ära ostsin»... Kui maja ja kaupluse juurde arvame, siis tuleb ilus summake välja. Muidugi on siit ka hulgake puhast raha ära viidud... Aga kes see Stern-Himmelshausen peaks olema? Vahest seesama, kes tunaeile õhtul Langbergi juures olla käinud?»

«Seda arvan mina ka,» ütles Jostson. «Ma tean, et onu ühe Stern-Himmelshauseni juures aidameheks oli, enne kui ta kaupmeheks hakkas. Nende vahel on vist midagi iseäralikku juhtunud. Onu ei armastanud sest ajajärgust kõnelda, ja parun ise ütles mulle mõne päeva eest, et Langberg teda linnas iialgi pole teretanud... Vaata seda kriipsudega ära märgitud piiblikohta; kas sa ei usu, et Langberg siin oma endise mõisahärra peale on mõtelnud?»

«Kahtlemata,» kinnitas Birjuzin. «Tunaeile õhtul on nemad siin koos olnud ja vana Leena ütleb otsekohe, et parun Langbergiga riidlemas käinud. Mind ajab mõte taga, et parun, kes praegu suures kitsikuses on, selle Timmiga kuidagiviisi ühenduses võiks seista.»

«Seda ma ei usu,» vastas Jostson. «Pimedal vägivalla ajal, mil onu Stern-Himmelshauseni juures teenis, on parun temale vististi mõnda rasket ülekohtu teinud, mis Langbergi elule pöörde andis ja teda kättemaksmist ihaldama pani. Sellepärast on ta paruni vekslid

üles ostnud. On parun tõesti rahahädas, siis oleks Langberg teda nende vekslitega purustada võinud, kuid sellegipärast ei suuda ma kuulsa ja uhke Stern-Himmelshausenite suguvõsa liikmest uskuda, et ta salamõrtsukatega ühenduses seisab.»

Birjuzin naeratas: «Raske on seda küll uskuda, aga maailmas sünnib ju ka võimatuid asju. Väärtpaberite nimekirja telegrafeerime täna veel pankadele kätte.»

Vaikides hakkasid mõlemad asju läbi sorima.

«Mina pidasin teda salajoodikuks,» tähendas Birjuzin.

«Tema jõigi salamahti, aga väga harva, kui ta magada ei saanud ja kollisid nägi.»

«Tema nägi kollisid?»

«Jah, nagu kõik üksikud inimesed, kui nende ergud põrutatud on. Kõik suured unistajad, vaimudenägijad ja imetegijad olid poissmehed ja üksiklased.»

Kaugemal otsimisel puutus Jostsonile pooleldi lahtikärisenud raamatuleht näppu. Ta tahtis tühja asja tähelepanematult ära visata, kui ta silmad viienda käsu sõnade peale langesid. Edasi lugedes märkas ta, et temale poolik katekismuse leht kätte oli sattunud.

Ta näitas leidust Birjuzinile, üteldes: «Sel pealtnäha hoopis tähtsuseta paberitükil võib meie asja kohta vahest määratu tähendus olla. Onu juures pole ma katekismust iialgi näinud, aga mul tuli praegu meelde, kuidas Timm sellepärast nurises, et tema ligi kahekümneaastases vanaduses ennast veel leeriõpetusele pidada ette valmistama. Hoiä seda lehte puutumata — võib-olla, et mujalt raamatu leiame, kus teine lehepool veel alles on.»

«Inimene, sina oled ju salapolitseinikuks loodud!» hüüdis Birjuzin täis imestust, kuna ta väärtpaberite nimekirja ja katekismuse lehe tüki hellasti oma taskuraamatu lehtede vahele peitis. «See pudrupea Kroy tahtis sind kohe puuri pista, aga ilma sinu imelise mälu ja mõtteteravuseta poleks meie õigest mõrtsukast vist midagi kuulda saanud. Kust sa selle tarkuse oled võtnud? Aga lähme nüüd — mind vaevab himu musjöö Timmiga lähemat tutvust teha. Esiotsa tunnen ainult tema huvitavat nägu ja tean, et ta paaril korral istunud on.»

«Ära pane pahaks, kui ma kordan: ettevaatust!» palus Jostson. «Mõtle, et meil ka üks õnnetu päästa on!»

«Noh, noh, ega ma eile sündinud pole, kuigi sina mulle kurjategijate väljanuuskimises mõned silmad ette võiksid anda... Kõigepealt vaata sina esmalt üksi-päini, kuidas Rettigi juures lood seisavad — minu munder võiks seal tüliks olla. Kui valmis oled, siis kõnni uulitsal edasi-tagasi, kuni mina siit välja tulen.»

Mõne minuti pärast astus Jostson Rettigi nahapoodi, kus müüjatest üksainuke sell ja ostjaid sugugi ei olnud. Võõra ilmumisel sai sell haigutusekrambist hädavaevalt võitu ja löikas viisakalt küsiva näo.

«Ma soovin härra Rettigiga rääkida,» ütles Jostson, kuna ta pilk kaupluse kehva sisseseele üle libises.

«Rettig sõitis eile hommikul asja pärast maale ja tuleb vist alles homme tagasi,» vastas sell.

«Kahju. Vahest võite mulle ütelda, kuhupoole tema sõitis?»

«Ta ütles enesel Rapla pool tegemist olevat.»

«Hea küll, ma tulen homme jälle vaatama... Ah soo — peaaegu oleksin unustanud: teil on siin ometi üks õpipoiss nimega Martin Timm?»

«On küll, aga see pole juba kahel päeval näidanud. Olete vahest tema sugulane?»

«Ei, muidu tuttav.»

«Noh, siis võin teile tõtt ütelda: sest poisist ei tule head välja,» ütles sell pahaselt ja tugeva rõhuga. «Ta on joodik ja kelm, ajab juba tüdrukuid taga ja haugub kui koer minu vastu. Rettig näitab tema vastu imeplikku kannatust. Mina oleksin ta ammugi koerapiitsaga välja kihutanud.»

Sell nimetas Timmi elukohta Liiva peal.³⁴ Jostson tänas ja lahkus poest. Uulitsal ei näinud ta Birjuzinit, aga kui ta mõned minutid oli jalutanud, seisis pristav korraga tema kõrval.

«Kust sa välja tulid?» imestas Jostson.

«Jah, küsi!» naeris Birjuzin. «Tallinna politseil on ka omad saladused... Noh, kuidas lugu seisab?»

Jostson jutustas, mis ta Rettigi poes oli kuulnud, juurde lisades: «Sina pead Stern-Himmelshausenit silmas, minu meelest ei taha jälle see Rettig kaduda.»

Tema on sellile ütelnud, et ta Rapla poole maale sõidab, mina aga nägin eile hommikul oma silmaga, kuidas ta Lagedil raudteevagunisse astus ja Peterburi poole reisis.»

«Soo-soo,» pomises Birjuzin. «Väärtpaberite vahetamine ei ole muidugi mitte Timmi-suguse poisikese asi. Vahest saame Peterburi salapolitsei poolt varsti häid uudiseid, kui paberite nimekiri sinna telegrafeeritud on. Seda lähen nüüd kohe toimetama, ja siis — Timmi kannule!»

«Kui ta aga veel siin linnas on,» muretses Jostson. «Ja kui sul õnnestub teda kätte saada, siis oleks hea, kui Rettig sellest esiotsa midagi ei kuuleks.»

«Ära ole ninatark — jäta ikka mulle ka midagi mõtelda,» noomis Birjuzin sõbralikult. «Kas tuled kaasa?»

«Mul on väike asi toimetada, aga kõige hiljemalt paari tunni pärast olen jälle hotellis.»

«Hoia aga, et sa ära ei putka — mõtle, et ise ka ikka veel kahtluse all seisad.»

«Kuhu ma Tallinna esimese politseiniku käest pääsen?» naeratas Jostson.

8

Parun Stern-Himmelshausen lamas teist päeva haigena voodis. Proua oli kodutohtri järele saatnud ja viimane ka sedamaid ilmunud; kui ta aga haige olekut uurima hakkas, peletas parun ta mõrudate sõnadega «Jätke mind rahule!» kambrist välja.

«Väike erkude viga,» kostis doktor Milde paruninna mureliku küsimuse peale. «Haigel on rahu vaja — muud midagi.»

Ka Benno tegi emale muret. Noorhärja muidu nii libe keel oli nüüd kare ja torkav, nagu tõsine, mõtted laiali. Kui paruninna temale neiu Stewardi hiilgavaid omadusi kiitma hakkas, vastas ta peaaegu selsamal toonil kui isa tohtrile: «Jäta mind selle albi tüdrukuga rahule!»

Täna hommikul oli Benno parajasti välja minemas,

kui õde Elise temalt küsis: «Kas oled oma elupäästjat veel näinud?»

«Nägin teda veel korra ja sest saab mulle küllalt,» vastas Benno järsult.

«Mis sul tema vastu on?» imestas Elise. «Mina näeksin teda meie juures heameelega.»

«Sina?»

«Jah, mina... See ameeriklane ei ole igapäevane inimene ja sa tead, et mina kõike armastan, mis haruldane on.»

«Mis haruldast asja sa selle inimese küljes leiad? Ta ütles ju ise, et ta lihtlabane eestlane on.»

«Just see meeldis mulle. Tal polnud sugugi vaja seda ütelda, aga ta ütles siiski. Oleksid kõik eestlased nii julged, kindlad ja mõnusad inimesed — meie hakkaksime neid viimaks austama.»

«Sa räägid kui õige naisterahvas, kellel poliitikast aimu pole,» nurises Benno meheliku tõsidusega. «Need inimesed tõstavad oma ninad muidugi juba kõrgele. Meie ei tohi neid liiga julgeks ja kindlaks minna lasta — see oleks ju meie eneste langemine. *Oderint dum metuant*, ütles üks Rooma keiser. See tähendab umbes: siunaku nad meid seljataga niipalju kui tahavad, kui nad meid aga kardavad.»

«Sa olid enne vabameelsem,» tähendas Elise.

«Teistes asjades küll, aga meie balti-saksa ajalooline seisupaik käib ka minul üle kõige. Tahetakse seda kõigutada, siis olen ma kõige poolt, mis meid päästa võib. Meie peame selle maa poliitiliseks selgrooks ja hariduse hapatagnaks jääma.»

«See on ilus, et sul nii kindlad mõtted on,» kiitis Elise silmi maha lüües. «Poliitika ei ole minu asi... Ma arvan aga, et meil rahvuse kõrval ka veel lähemaid kasusid kaitsta on. Ma kuulsin, kuidas papa eile paaril korral valusalt oigas: «Ma olen kadunud!» Mis lugu see on? Minu eest peetakse mõndagi varjul; aga seda ma märkan ometi, et meie põhjatu kuristikku äärel seisame ja et sina üksi meid päästa võid. Sa oled muidu hea poiss — miks sa siis ei aita?»

«Hakkad sina ka sellest peale?» urises Benno karu viisil.

«Ma ei taha sind tüüdata — anna andeks! Ma räägin ainult, mis ma kuulsin. See oigamine tuli papal tõesti piinatud südame põhjast.»

Benno läks sõnalausumata välja. Õe lihtsad sõnad olid teda rohkem pörutanud kui isa poolpilklik ässitus ja ema tunnipikkused manitsused.

«Stern!» hüüdis teda keegi tagant.

See oli noor krahv Schönbock, Benno hea sõber toomkoolist³⁵ saadik.

«Morjen, vanake!» ütles Schönbock kätt andes. «Miks sa nii kibehapu näo lõikad, nagu kingsepp, kelle käes saabas rikki läinud?»

«Ma kahetsen, et ma kingsepp ei ole,» ohkas Benno.

«Nõnda räägivad vahel kuningad, aga Eestimaa vabahärradel on enamasti mõistlikumad mõtted.»

«See'p see viga on, et meie ikka ja igavesti mõistlikud peame olema... Teistele antakse kõik veidrused ja alpused andeks, ainult meie peame oma päritud vormides tarretama, nagu oleksime meie ikka veel oma esivanemate raudriietesse litsunud. Teiste ees seisavad kõik teed elusse lahti — meil seisavad kohutavad kollid iga tee peal ees, ainult üks on lubatud. Meie ei pea mitte enese, vaid seisuse õnne peale mõtlema.»

«Ohoo — puhub tuul sealtpoolt?» naeris Schönbock. «Ma vean kihla, et sinu mõttetarkuse taga mõni roosipõseline kelminägu varitseb, kellel aga paraku sinist verd soontes pole. Vanemad puiklevad muidugi vastu ja noorhärna on õnnetu.»

«Ma ei ütle mitte, et see nii on,» ütles Benno tagasihoidlikult, «aga kui see nii oleks, kas mul siis poleks õigust oma saatuse üle nuriseda?»

«Ei, selleks pole sul mingit õigust. Saatuse on meile küllalt head teinud sellega, et ta meid inimesesoo kõrgemas kihis sündida laskis, meile kuulsa nime, hunniku raha ja mõjukad sugusidemed hälli pani. Selle eest võime oma veidrustehimu juba natuke taltsutada, iseäranis kui himu meid allapoole kisub. Meie ei usu vist kumbki, et meie luu ja liha poolest teistest paremad oleme, aga meid peetakse paremaks ja see on meie õnn. Igaüks on ju maailma silmis ainult see, kelleks

teda peetakse. Mida puhtamalt meie oma seisust hoiame, seda rohkem läiget annab see meile teiste silmas. Kuld ei ole vasest parem, aga teda peetakse paremaks. Lisad sa temale vaske juurde, siis ei ole ta enam kuld. Iga sega-abieliu meie ja alamate seisuste vahel vähendab aadli läiget ja ei õnnestu enamasti ka mitte isiklikult. Seal on krahv Thorensheim, kes saianaise tütre tema ilusa näo pärast ära kosis. Nüüd räägitakse, et saianaise tütar meest lihtsalt kolkida. Nende lapsed saavad muidugi krahvi nime kandma, aga see pole enam puhas aadel, see pole kuld.»

Benno pidi mõttes naeratama, kui ta krahv Thorensheimi kodukana mõne teise naisterahvaga kõrvu pani. Helene ja — kolkimine!...

«Sinu meelest pole siis ka meie Bismarckid ja Moltked mitte kuld?» heitis ta vahele.

«Sündimise poolest on neil vaske hulgas,» vastas Schönbock täie rahuga, «aga oma vaimujõuga on nad vase enestest välja tõuganud. Meie ei või julged olla, et meie lastest Bismarckid ja Moltked saavad, sellepärast peame püüdma, et meie järeltulijad selleks jääksid, mis meie esivanemad olid: kõige puhtam ja uhkem aadel maailmas.»

Edev mõte sähvis Benno peaajust läbi.

«Sa nimetasid Thorensheimi ja saianaise tütart,» ütles ta venitades, «aga kui me saianaise tütre asemele kaupmehe ja miljonäri tütre seame, kas sa siis oma arvamist ei muudaks?»

«Iga arvamine on muudetav,» andis krahv järele.

«Ja kui miljonäri tütar ise kohe miljoni kaasa saab?»

«Siis kuulaksin ma miljonäri tütre aadressi järele,» naeris Schönbock. «Aga nüüd jumalaga — ma pean siia sisse astuma.»

Benno sammus üksipäini edasi. Pikk jalutamine oli temale söögihimu teinud. Ta läks peenesse hotell-restorani pruukosti võtma. Uksehoidja kummardas teda kui kuningat. Riia mamsel leti taga laskis oma sinisilmadest maailmatäie armu ja õrnust paista, kelnerid ilmutasid ägedat teenimisehimu selle hiilgava külalise ees, kes vana rüütli soo nime kandis ja ikka head jootraha andis.

Rahanappuse pärast polnud Benno siin mõnel ajal käinud. Seda enam kõdistas meelitav vastuvõtt tema noort iseteadvust, ehk ta seda küll iseenesele tunnistada ei tahtnud. Silmapilguks vaikis tundmuste torm tema südames, elumaitsemise tuju tuli tema peale. Ta laskis enesele keele ja kurgu meelituseks kõige paremat anda, mis restoranis saadaval oli, ja maitstes seda hea isuga.

«Vahest on see viimane kord!» tuli talle äkiline mõte. «Papaga näitas lugu tõesti halb olevat — seda pean ometi viimaks uskuma, ja siis — jumalaga kallid veinid ja magusad suupisted! . . . Mu ihu ja hing kisendavad Helene järele, ma olen lahutamata paeltega tema külge seotud. Temaga võiksin ka vaesuses elada, sest tema ei saaks iialgi kaeblema ja vahest õpiksin ka mina temast . . . aga ei, Benno, ole aus, ära peta ennast! Sa oleksid väga, väga õnnelik, aga sa ei õpiks midagi, nagu sa tänini midagi pole õppinud. Inimene ei või ennast teiseks luua . . . Ma saan sada rubla kuus — sellest peaksin korteri ja ülespidamise maksma, vahest ka veel vanemaid ja õde aitama. Ma peaksin muidugi kõrvalist tööd tegema, mõne rikkakssaanud lihuniku lastele tundisid andma või kilusoolaja raamatuid pidama . . . Mis sest siis oleks? Seda teevad tuhanded ja on rõõmsad pealegi, kuid tõsi on ka: nemad pole paremat näinud, pole paruniks kasvatatud!»

Kuna Benno neid mõtteid korrutas, tõusis restorani ukse juures kära. Seal kippus keegi sisse, keda kelnerid naerdes ja kurjustades tagasi tõrjusid.

«Laske mind läbi!»

«Ei lase.»

«Kas te, lurjused, mind ei tunne. Minu nimi on von Hornburg!»

Benno tundis sissekippujat. See oli uhke ja rikka mõisnikusoo võsu, kes oma vara ammugi ära pillanud ja seltskonnast välja heidetud oli. Nüüd elas ta kui õige kalakas kellegi langenud naisterahvaga koos, kerjas mõisnikkude ja kodanikkude käest kopikaid ja jõi need ära.

Ülemkelner kärkis tema peale: «Pole meil siin seda sorti vonnisid vaja, kes kõik võlgu jäävad ja saksu kerjamisega tüütavad. Välja! Välja!!!»

Paar tüsedat käeliigutust — ja von Hornburg lendaski ukse taha.

Benno tahtis äkilises vihas üles karata, kelneri kraest kinni võtta ja kärgatada: «Häbemata koer, kuidas julged sa oma räpaseid käppi rüütliisooist mehe külge panna?» — aga ta jättis selle teo tegemata ja kehtitas vaimus õlgu.

Benno mokad tuksusid ja ta hää l värises natukese, kui ta arvet nõudis. Jootrahaks andis ta kõik, mis veel üle jäi — see oli tema viimane raha.

«Tarvis lõpetada,» mõtles ta välja minnes.

Ta ei valinud aga «lõpetamiseks» mitte kõige lähemat teed, vaid tarvitas rohkem kui tunni aega, enne kui ta venitades ja kõrvalisi radasid otsides selle maja ette jõudis, kuhu jalad teda muidu ikka kärmesti ja kergelt kandsid.

«Ma pean jumalaga jätma,» ümises ta viimaks järsult ja sammus kähku üle õue. Pohligite korterisse astudes leidis ta terve perekonna, Hugo maha arvatud, koos olevat. Väike Selmagi oli kodus — koolis ei tahtnud «röövmõrtsuka öde» sallida.

«Mis siin on juhtunud?» küsis Benno, kui ta kõiki harjumata tõsidusega oli teretanud.

«Kas teie veel ei tea, et kaupmees Langberg tapetud on?» küsis Pohlig kurvvalt vastu.

«Mulle räägiti sellest ja eile õhtul lugesin ka «Revalsche Zeitung'ist»³⁶... Oli see õnnetu teie sugulane, et tema surmast nii suurt osa võtate?»

«Seda mitte, aga kas teie ei kuulnud, kes Langbergi mõrtsukas peab olema?»

«Kuulsin ka — keegi tema teenijatest.»

«See teenija on ju minu poeg!» hüüdis Pohlig valusalt.

Benno meelest oli, kui oleks keegi temale mürtsu vastu rindu andnud, kui oleks ta kurjategijate pesasse sattunud ja peaks siit ilma tagasi vaatamata põgenema. Ta pilk langes Helene peale — ja Benno jäi paigale.

«Missugune õnnetus!» tahtis ta hüüda.

«Jah, õnnetus — mitte süü!» ütles Helene kindlalt. «Meie Hugol ei ole selle kuriteoga mingit tegemist.»

Esimest korda nende tutvuse ajal paistis Benno sil-

mist osake umbusaldust Helene sõnade kohta. Noor parun oli ju selle seltskonna liige, kelle kõrgest kombelisest seisupaigast vaadates iga alamit sugu inimene — kui mitte otse kurjategija, siis ometi kurja himu vastu nõrk peab olema. Kui juba sarnast inimest süüdistatakse, siis peab temal enam ehk vähem ikka süüd olema. Kus suitsu, seal tuld. Politsei ja kohtud ei või ometi nii raskesti eksida...

Benno ei rääkinud neid mõtteid muidugi mitte otsekohe välja, vaid ütles tagasihoidlikult: «Kes kord kohutute kätte langeb, sellel on raske pääseda.»

«Aidake meid, parunihärra!» palus emand pisarsilmil. «Teie üksi võite meid sest hirmsast hädaohust päästa.»

«Teil on suur võim,» lisis Pohlig juurde.

Luise ja Selma hakkasid tasakesti nuuksuma.

«Minul pole paraku mingit võimu,» kahetses Benno. «Asi läheb muidugi raekohtu kätte, kus mina peaaegu kedagi ei tunne. Kuidas võiksin mina kohtu tegevuse vahele astuda?»

«Aga mu poeg on ilmsüüta, nii tõesti kui jumal taevast elab!» karjatas õnnetu ema käsi risti pannes.

Jälle ilmutasid noore paruni silmad umbusaldust, mida Helene üksi tähele pani. Neiu surus oma peenikesed huuled kokku ja läks näost veel veidi kahvatu-maks.

«Parunihärral on täiesti õigus,» ütles ta siis rahulikult ja kuivalt. «Tema ei või ju teada, kas Hugol süüd on või mitte — ta tunneb teda vaevalt. Ja kuigi ta Hugot tunneks ja tema ilmsüütuse sisse usuks — mis peaks ta siis tegema? Ta ei või ometi vangihoonesse tungida ja minu venda soldatite käest vägivaldselt ära kiskuda.»

Benno oli Helene hääle üle esmalt kohkunud, kuid siis tundis ta rahustust, kinkis neiule tänuliku pilgu ja ütles kergitatult: «Teil on täiesti õigus, preili Helene. Teie räägite kui mõistlik mees. Meie peame ootama, mis kohus teeb... Mina võin ainult niipalju aidata, et osava advokaadi muretsen, kes asja juba uurimise ajaks enese kätte võtab.»

Meister ja emand surusid kuuma tänu avaldades suursugu heategija kätt, Luise ja Selma vaatasid

jumaldava aukartusega tema poole üles. Helene, kelle tänu Benno kõige rohkem ihaldas, jäi vait.

«Kas ta pole jumalik!» sosistas Luise tänutundmusest õhetaval palgel vanemale õele kõrva sisse.

Helene ei lausunud sõna.

Elava sõnavahetuse ajal ei pannud keegi tähele, kuidas eestoas uks lahti läks ja Jostson sisse astus. Ta kuulas tänuavaldusi ja teretas alles siis, kui torm vaikinud oli.

«Ah teie!» ütles Pohlig pealiskaudse lahkusega. «See on ilus, et tuttavaid ka õnnetuses vaatama tulete.»

«Millal siis veel, kui mitte õnnetuses?» ütles Jostson tõsiselt.

«Teate vist juba kõik?»

«Tean küll.»

«Vaene Langberg» ohkas Pohlig. «Ta oli teie onu ja sellepärast olete ka teie kaastundmuse vääriline... Mis kasu tõi temale kõik see väsimata püüdmine ja kokkuhoidmine? Nüüd on kõik läinud — ja veel see hirmus ots! Ja minu poeg peab tema mõrtsukas olema!»

«Mu vaene, vaene Hugo!» nuuksus ema.

«Teie, Jostson, olete muidugi suure kahju saanud,» kõneles Pohlig edasi, «aga ärge meid sellepärast vihake. Minu poeg on ilmsüüta ja meie õnnetus on suurem kui teie oma. Aga mida suurem häda, seda lähemal jumala abi. Tema ise on meile selle kallimeelse noorhärri abiks saatnud. Parunihärri lubab meid armulikult toetada ja osava advokaadi võtta. Nüüd peame ootama ja lootma.»

Kaitsja ise aga ei olnud osaga, mida ta selles asjas mängima pidi, mitte väga rahul. Ta jäi sõnakehvaks ja tegi varsti minekut. Tänu üle voolates läksid kõik teda kuni kotta saatma, ainult Helene jäi Jostsoniga tuppa.

«Ma nägin paruni näos suremise märkiseid,» ütles Jostson poolvaljusti.

«Kuidas — suremise märkiseid?» kordas Helene kohmetult.

«Jah. Mitte ainult inimesed ja loomad ei sure, vaid ka tundmused. Iseäranis on hale vaadata, kuidas kauaegne sõprus sureb. See noorhärri ei näita siin vist

enam nägu — ärge aga minu tühja mõtte pärast ehmatage.»

«Ma ei ehmata mitte,» kostis Helene rahulikult, «ma panen aga teie kui meesterahva kohta imeks, et teil nii terav pilk on. Ka mina nägin neid suremise märkisid.»

«Kas teil siis kahju polegi?»

«Kahju?» ütles Helene venitades ja mõtlevalt. «Ma usun küll, et mul kahju saab olema, kuid praegu pole mul mahti selle peale mõtelda... Parun oli lõbusa selt-silise eeskuju, ikka elav, viisakas ja vaimurikas. Ma ei pidanud teda mitte üleliiga targaks, aga kui ta meile nüüd selja pöörab, siis näitab ta sellega, et tal väga palju mõistust on. Ta peab enese ja oma vanemate ausat nime kaitsma... Aga teie — kas teie siis mitte ei häbene... kurjategija perekonnaga tutvust pidada?»

«Keda peaksin mina häbenema? Mind ei tunne ju siin linnas keegi ja nahk on mul kaunis paksuks loodud. Kõigepealt aga ei usu ma, et teie vennal süüdi on — veel rohkem: ma arvan teadvat, et ta ilma süüta on.»

«Teie teate seda!» hüüdis Helene ja hakkas, ilma et ta ise seda oleks märganud, Jostsoni käsivarrest kõvasti kinni.

Ameeriklane sundis ennast külmaverelisele vastusele: «Vaadake, preili Helene, teadmine võib isiklik ja üleüldine olla. Minu teadmine on esiotsa isiklik. Kui ma seda teiste ees tõendada ei või, siis aitab see meid vähe. Kohus nimetaks minu teadmist lihtsalt arvamiseks ja arvamiste peale ei tohi õiglane kohus oma otsust rajada.»

Helene liigärevus oli noorpõlvesõbra rahustavate sõnade juures pisarateks sulanud. Nüüd kuivatas ta silmi ja ütles pehmelt: «Ma ei küsigi rohkem. Ma usun pimesi, et teie meile valgust toote, sest teie ei tagane iialgi ettevõetud asjast. Teie olete niisama hea, hakkaja ja — kangekaelne kui ennegi.»

«Minu kangekaelsus oligi see, mis meie sõprust rikkus,» tähendas Jostson mures.

«Sealtsamast võib ka jälle parandus tulla,» vastas Helene maha vaadates.

Teised tulid tagasi ja Jostson hakkas minekut tegema.

«Kui õieti mäletan, siis pidite teie täna ära reisima,» tuletas Pohlig meelde.

«Ootamata juhtumine sunnib mind veel mõneks päevaks siia jääma,» seletas Jostson. «Muuseas pean ju ka vaatama, mis onu pärandusest saab.»

«Muidugi... Meile on teie onu paraku väga halva päranduse järele jätnud. Mis teha? Õnnega ei maksa vaielda...»

Jostson soovis kõigile head päeva ja läks.

9

Suurte linnade politsei ei eksi peaaegu iialgi teadmises, missugustest kohtadest Martin Timmi sarnaseid isikuid kadumise korral kõigepealt otsida tuleb. Need kohad on joomakoopad ja need tuhat korda maapõhja vannutud ja siiski sallitud lõbupaigad, kus naisterahvas kõik kaotab, mis teda naisterahvaks teeb, ja küpsev mehesugu oma hinge viimsest nooruse õilmetolmust puhastab, et ennast elule ette roojastada. Rikkumata noored mehed ja vilunud kurjategijad puutuvad siin igal õhtul ligemalt kokku kui mujal iganes. Nagu Birjuzini saadikud teatasid, oli Timm kõik need armsad kohad, mille arvu järele meie linn mitte väike ei ole, kahe öö ja päeva jooksul läbi käinud, paaril kohal sajarublaseid vahetanud ja igal pool raha pööraselt raisanud. Sest lõbupaigast, kus teda kõige hiljem oli nähtud, oli ta hooplevate sõnadega «Teie, närukaelad, arvate, et mul rohkem raha polegi?» ära läinud ja sestsaadik olid tema jäljed kadunud.

Birjuzin ise juhatas Timmi vanemate elukorterit läbiotsimist. Isa ja ema ei avaldanud politsei ilmumisel suurt valu ega ehmatusi — näitas, kui ei tuldaks neid sarnase asjaga mitte esimest korda tülitama. Birjuzin ei seletanud neile otsekohe läbiotsimise põhjust ja nende südametunnistus pidi seekord vist koormamata olema, sest nad vaatasid tuima osavõtmatusega pealt, kuidas kambris ja kuuris kõik kraamid läbi puistati. Otsijate saak ei olnud suur ja Birjuzin üksi laskis

midagi kui salarõõmu märgata, kui ta lausahtlist saksakeelse katekismuse välja tõmbas, mille teisest lehest pool puudus.

«Kelle raamat see on?» küsis pristav Timmi vanematelt.

«Või meie neid raamatuid tunneme — see on poja asi, tema on koolitatud,» vastas isa Timm, kes väikeses vabrikus kojamehena teenis.

«See on saksakeelne katekismus — kas teie pojal niisugust on?» päris Birjuzin edasi.

«Ei vist ole. Tema müüs kõik oma raamatud ära, niipea kui koolist välja pääses.»

«Ta pidi ju sügisel leeri minema ja lubas peremehe käest raamatuid võtta,» tuletas ema meelde.

«Missuguse peremehe käest?» küsis Birjuzin.

«Mitu tal siis neid õige on? Eks te tea, et ta naha-kaupleja Rettigi juures teenib.»

Kastist, kus Martin oma pesu hoidis — tema pesu oli vanemate omast palju peenem —, leiti särk, mille käitseotsad kuivanud verega määratud olid. Seda nähes vahetasid vanad Timmid kahtlase pilgu ja isa pööras näo pahaselt ära.

«On see teie poja särk?» küsis Birjuzin.

«Ei mina tea,» kostis ema kähku.

«Ära lora tühja,» noomis Birjuzin viisakust unustades. «Ega sa ometi pesunaist ei pea.»

«Ma pesen küll ise, aga särk pole minu tehtud.»

Isa Timm lõi ägedalt käega: «Ei maksa jännata, vanamoor. Kelle muu see särginäru ikka võib olla? On poiss jälle midagi ära teinud, siis võtku oma naha peale.»

«See on mõistlik jutt,» kiitis pristav. «Kas tead, kus poeg ülemineval ööl oli?»

«Kust mina seda tean? Ega ma temale vahiks juurde pandud ole.»

Vana Timm rääkis puhast tõtt. Ta polnud oma pojale iialgi vahiks olnud, ei ka mitte tema varasemate sammude üle valvanud.

«Kus ta ikka mujal kui kodus oli?» tähendas ema murelikult.

«Millal ta koju tuli?»

«Kes teda teab? Ta tuleb ja läheb, kuidas süda soovib... Eile hommikul oli ta küll kodus, kuid seitsaadik on ta kadunud kui tina tuhka.»

Asjata otsisid Birjuzin ja tema mehed võtit, mis Langbergi õuevärava võtmega kuidagiviisi ühte oleks läinud. Kui otsimine videviku ajal lõpetatud oli, võttis Birjuzin kahtlase särgi ja katekismuse kaasa ja jättis kaks tumedat, nõndaütelda kujuta, nägemata ja kuulmata isikut, nagu neid heal politseil ikka käepärast peab olema, maja lähikonda valvama, et kohe teada saada, kui Martin Timm koju peaks tulema. Ise läks ta politseivalitsusse, kus hoolsal võrdlemisel ilmsiks tuli, et Langbergi kambrist leitud lehetükk sõnade ja kärisemise koha poolest Timmi katekismuses oleva lehepoolega karvapealt kokku sündis.

Vaheajal oli ka telegraaf Tallinna ja Peterburi vahel nobedasti töötanud ja pealinna salapolitsei poolt tähtsa sõnumi toonud, et keegi isand, kes välimiste märkide poolest küll kaupmees Rettig võis olla, mitmes pangas nimeta väärtfabereid ära vahetanud, mille numbrid Langbergi nimekirjaga ühte läksid. Niisama kuuldi, et Rettig Peterburi nahakauplejate juures vanu võlgasid ära tasunud ja värsket kaupa rohkel mõõdul ostnud.

Hilisel õhtul tõi üks neist meestest, keda Birjuzin Timmide elukoha lähikonda valvama jätnud, prista-vile teate, et «hiir peaaegu löksus» olla.

«Mina ootasin asjata, kuni pime kätte tuli,» jutustas mees oma nähtusi. «Siis sõitis kahehobusevoorimees, kellel kaks meesterahvast ja kaks naisterahvast peal oli, teatud maja ette. Kõik sõitjad olid purjus ja naersid ja kriiskasid läbisegamini. Üks hüppas troskalt maha ja käskis teisi oodata. Ma tundsin häälest Martin Timmi ära ja hiilisin nii, et seda keegi tähele ei pannud, tema järel õueväravast sisse. Ta ei astunud aga mitte vanemate elutuppa, vaid tegi tagaõues poollagunenud kuuri räästa all tegemist. Natukese aja pärast tuli ta sealt välja ja läks, ka seekord ilma majasse astumata, uulitsale tagasi. Ma kuulsin, kuidas ta voorimeest N-le»³⁷ (mees nimetas linnast mõne versta kaugusel olevat trahterit) «sõita käskis. Mina läkitasin seltsimehe nende kannule. Ise hakkasin räästaalust, kus Timm oli

seisnud, läbi otsima ja leidsin pikema kobamise järele seina ja katuse vahele tehtud pesast selle pakikese.»

Salakuulaja tõmbas taskust määrduvad nartsu, mille sisse midagi mässitud oli, ja andis selle pristavi kätte, kes nartsu seest ühe sajarublase paberraha ja terve lasu kokkupandud kupongipoognaid laua peale puistas. Oma hea mäluga märkas Birjuzin kohe, et mitmete kupongide numbrid needsamad olid, mida ta Langbergi väärtpaberite nimekirjast meeles oli pidanud.

«Timm on ausasti jaotanud,» ümises Birjuzin enese ette. «Paberid peremehele, kupongid sulasele... Kas ise revideerisid nartsu sisikonda, enne kui siia tulid?» küsis ta valjusti.

Salakuulaja kelminägu ilmutas täit ilmsüütust, kuna ta rahulikult vastas: «Ma tõin pakikese siia, nagu ma ta räästa alt leidsin. Nartsu pole ma lahti võtnud.»

«See on veidi imelik,» ütles Birjuzin silma pilgutades. «Hartknoch'i panga³⁸ teenijad räägivad, et Langberg sealt päeval enne surma peale kahe tuhande rubla, kõik sajarublastes paberrahades, ära toonud. Kuhu peaks kõik see raha jäänud olema?»

«Seda ei või mina teada... vist on Timm juba nii palju läbi löönud.»

«Kahe päevaga? Raske uskuda, ehk küll prassimine, tüdrukud ja lustisõidud mitte odavad asjad pole... Noh, ükspuhas — sa oled hästi tööd teinud ja hea palga vääriline. Ma annan sulle paar linnavahti kaasa. Võtke voorimehed ja kihutage tuhatnelja N-le. Hoidke endid varjul, aga ärge Timmi silmist kaotage, kuni mina ise järele jõuan.»

Salakuulaja pühkis kui tuul minema. Birjuzin otsis Jostsoni üles, kes teda võõrastemajas ootas.

«Eks me ole mõlemad viksid poisid?» ütles Birjuzin sisse astudes. «On sinu kuulus Ameerika politsei iial sarnast imet teinud, et suure kuriteo üle kahe päeva jooksul päevaselgus kätte saadakse? Süütunnistusi on meil rohkem kui vaja ja kurjategija juba lõksus, ilma et ta ise seda aimaks.»

Kui Birjuzin pärastlõunased juhtumised lühidalt ära oli jutustanud, ütles Jostson: «Mina ajasin vaheajal meie teist peasihti taga. Otsisin Langbergi selli ja teise

õpipoisi üles. Mõlemad tõendavad, et Timm päeval enne kuritööd mitu korda Langbergi poes noore Pohligiga juttu ajamas käinud ja sel kohal tegemist teinud, kus Soomemaalt saadud pussnoad seisid. Õpipoiss mäletab ka näinud olevat, kuidas Timm nuge katsus. Õhtul on Timm ja Pohlig üheskoos poest välja läinud. Need ilmutused ei ole mitte ilma väärtuseta, kuid selle õnnetu ninarätiku pärast võib Pohligi peale ikka veel kahtlus jääda, et ta kuriteost kuidagiviisi osa on võtnud. Kõige parem oleks, kui Timmi enese suust tõtt kuuleksime.»

«Selleks on lootust,» sõnas Birjuzin. «Süütunnistused on otse purustavad — vahest märkab poiss sedamaid, et salgamine ei aita. Hakkab ta siiski kometit mängima, siis võime teda pisut kollitada.»

Birjuzin tegi isemoodi näo, mida ainult vilunud politseimehed teha oskavad ja mis Jostsonile ei meeldinud.

«Ma tahaksin selle inimesega kord nelja silma all kõnelda,» ütles ta mõtlikult.

«Küll ma toimetan, et härra Timm sind armulikult jutule võtab,» naeris pristav. «Aga nüüd peame rututama. Tegevusplaani jõuame pikal teel küllalt läbi mõtelda.»

* * *

N. trahter oli sel ööl inimestest peaaegu tühi. Aasta-aeg oli alles sügisepoolne, kuna harilikud väljasõidud esimese lumega algavad. Maakoha peal lasus pühalik öörahu ja see puhas, neitsilik metsalõhn, mis linna lõbuküttisid imelikul viisil ikka märatsema meelitab. Täna heitsid ainult kaks-kolm akent tumeda lambivalguse jugasid uinuva metsa pimedusse ja ühestain-sast kõrvalisest kambrist kuuldus veel joobnud häälitsemist, naeru ja kõlinat.

Seal logelesid Martin Timm ja tema seltsilised pude-lite ja klaasidega raskesti koormatud laua ümber. Joomiseks polnud vist enam kellelgi suurt himu, aga nad jõid siiski, et oma roidunud elujõudu otsekui ast-laga ergutada. Silmnähtavalt oli Timm oma pead ja kõhtu kõige rohkem väsitanud. Tema silmad kippusid kinni, kuna teine meesterahvas ikka veel rasket ja ras-

vast nalja heitis, mis naisterahvaid hirnuma pani. Üks viimastest, noor, kena kollase laka ja väga kasimata suuga tüdruk, tüdines naljatamisest viimaks ära ja hakkas Timmi kaelustama, ennast kui kass tema põlvedele libistades ja mahedasti näugudes: «Oh sa mu pisi-tibukene, mu musta peaga musutrullike! Ma armastan sind koledal kombel... Kas mäletad veel, et mulle homme sõrmuse ja prossi kinkida lubasid? Anna parem raha nüüd kohe kätte, ma ostan ise.»

Timm raputas ilusa tüdruku oma põlvedelt maha, andis talle ka veel rusikaga kuklasse ja torises lällita-val keelel: «Sina lagunenud, oled sa mind veel vähe koorinud? Ma ei taha sind nähagi ja mõtlesin praegu hoopis teise peale. Vaat kui ma selle kätte saaksin, siis müüksin enese tema meeleheaks ihu ja hingega ära.»

Pahandatud neiu ütles täie suuga kurja ja hakkas söi-mama.

«Suu koomale!» kärgatas Timm ja virutas rusikaga laua pihta, et pudelid tantsima hakkasid. «Ma olen juhm, et sinusugustega oma raha läbi löön, mis kerge vaevaga kätte saadud pole. Rumal siga olen ma, muud midagi... Kas juua veel on? Lakkuge, lapsed, ja jätke mind rahule, ma tahan magada.»

Ta tabas lähema pudeli pihku ja rüüpas mehiselt. Siis laskis ta oma raske pea laua peale vajuda ja jäi norskama.

Pisut hiljem kutsus trahteriteenija Timmi seltsilised tasakesi välja, üteldes, et keegi neid oodata. Nad läksid ja ei tulnud tagasi. Nende asemel astus Jostson tuppa. Tasahiljukesti istus ta Timmi kõrvale ja pani käe tema õla peale. Uinuja ei ärkanud ja Jostson pidi teda tugevasti raputama, enne kui ta pea urisedes üles tõstis. Tal näitas himu olevat rahurikkujat vastutusele võtta, aga võõrast nägu nähes ajas ta silmad laiiali ja küsis imestades: «Kes sa oled?»

«Vana tuttav,» oli lahke vastus.

«Sinu nägu olen ma näinud,» pomises Timm, «aga pagan võtku mind, kui ma mäletan, kus ja millal see oli.»

«Küllap tuletad meelde, kui kauemini juttu ajame.»

«Ükspuhas — vahest olen sind unes näinud. Mu pea on segane... Kuhu mu selts kadus?»

«Need läksid metsa päid lahutama.»

«Ja minu jätsid siia üksipäini tukkuma — küll ma neile näitan! Lipaku peale, küllap mina seltsi leian. Kui sa tubli poiss oled, siis tõmba nahk minu kulu peal täis ja püüa selle eest mu tuju parandada. Pärast sõidame üheskoos linna. Ma tahan ka kord jälle oma voodis magada. See igavene lakkumine ajab mulle tüdimuse peale, aga rahu ma ei saa — ei tea, mis kuri vaim mind taga kihutab... Joogem, poisid, kuna veel juua on.»

Timm kallast enesele ja kutsumata võõrale sisse ja tühjendas ise mõned klaasid järgemööda, ilma et ta sõna oleks lausunud. Kui ta klaasi tõstis, tulid mõned sügavad kriimud tema parema käe selja peal selgesti nähtavale. Jostson silmitses niisama vaikselt seltsimehe noort nägu, mida teravad jooned, tohletanud karv ja sinised võrud silmade ümber ülearu vanaks ja karedaks tegid. Jostson tundis midagi kui haledust oma südames ärkavat. Tema ees istus kurjategija, kes maailma seaduste järgi õiguse inimeste keskel elada kaotanud oli, kelle vabad silmapilgud loetud olid, keda püüdjate kõvad käed, raudahelad ja vaevaline surma vastu vaakumine Siberi kaevandustes ootasid. Oli see inimene sündinud kurjategija või olid kasvatus ja seltskond ta selleks teinud? Kuipalju oli temal enesel süüd? Kas see näidatud julgus, kavalus ja visadus poleks mitte paremat vilja kandnud, oleks hoolas käsi seda õigesse roopasse juhtinud? Missugused mõtted liikusid praegu selle kõva otsaesise taga?

Ameeriklase uuriv pilk tegi Timmi rahutuks. Ta nihkus istmel edasi ja tagasi, uni oli temast kui käega ära võetud.

«Mis sa kurat vahid mu otsa?» karjus ta korraka ja vaatas ise kõrvale.

«Teeb see sulle vaeva?» ütles Jostson tasaselt. «Sa oled muidu kange poiss, kes midagi ei karda. Sinu viimane temp...»

«Mis temp?»

«Jää rahule, Timm! Minu ees ei pruugi sa kometit

mängida. See pisuke külaskäik vana koi juures oli meistritöö.»

Nähtav värin raputas Timmi keha.

«Ma tean kõik, aga ära sellepärast ehmata,» vaigistas Jostson. «Meie oleme ju vanad tuttavad, kuigi sa minu nime ei mäleta... Vaata aga, et see koeranahk Rettig sind ei peta! See oli rumal, et sa kõik paberid tema kätte andsid. Tema tuleb Peterburist kui rikas mees tagasi, kuna sina oma sularaha-natukesest mõne päevaga lahti saad. Sina pead paremat palka nõudma, sest sa olid mees ja võtsid kõik raskused enese peale. Sa muretsesid värava võtme, õlitasid luku, ronisid kui orav siledat seina mööda üles, kangutasid aknaaagid Langbergi poest varastatud noaga lahti, proovisid vanamehe kallal esmalt kaalupommi ja nuga ja kägistasid ta viimaks paljaste kätega ära, kusjuures ise veristada said. Ma annan sulle head nõu kindaid kanda, sest kriimud paistavad liiga selgesti silma...»

Timm tõmbas hoopis ootamata viisil midagi taskust ja tahtis kõnelejale pähe lüüa, aga see jõudis tema kätest kinni haarata ja hoidis neid kui tangide vahel.

«Mis nalja sa teed?» ütles Jostson otsekui imestades. «Sarnane temp võib sõprust rikkuda. Sa tahtsid mind vist noaga pista, tabasid aga kogemata võtme pihku... Aga eks see olegi Langbergi õuevärava võti? Sa oled ettevaatamata, et seda riista enesega kaasas kannad.»

«Oled sina kurat ise?» kähises Timm hambaid kokku pigistades.

«Ei ole,» naeratas Jostson.

«Lase mu käed lahti!»

«Pärast hakkad aga jälle möllama?»

«Ei hakka... ma näen, et sa minust kangem oled.»

«Vaata see on mõistlikult räägitud. Pista siis võti jälle tasku, joome veel ja vestame magusat juttu.»

Jostson laskis seltsimehe käed lahti ja Timm peitis võtme oma põue. Mõlemad rüüpasid lonksu viina, kusjuures Timm, kelle käsi kangest jõupingutamisest või äkilisest hirmust veel värises, poole klaasi maha loksutas. Viin näitas teda veidi rahustavat.

«Kust sa seda tead, mis mulle praegu rääkisid?» küsis ta poolvaljusti.

«Ükspuhas, kust ma tean,» vastas Jostson.

«Kui Rettig purjus peaga lobisenud on, siis hoidku oma nahka!» ähvardas Timm. «Tuleb asi välja, siis ma temale ka armu ei anna.»

«Tema ei olegi armu vääriline,» kinnitas Jostson sõbralikult. «Aga ma ei saa aru, miks sa oma vanale sõbrale, kes pealegi Luise Pohligi vend on, seda vingerpussi tegid, et tema ninarätiku varastasid ja teatud kohale verega määritud maha jätsid?»

Jälle ajas Timm silmad pärani lahti. Tema alumine lõug värises kramplikult, nii et ta kohe vastata ei saanud. Seekord toibus ta kaunis ruttu kohmetusest — see seltsimees ei teinud temaga ju mitte enam esimest imet.

«Kes käskis mind ärritada?» ütles ta poolnukralt. «Luise on tore tüdruk, aga miks ta mind ei salli?»

«Võib-olla, et sa eksid,» trööstis Jostson. «Naisterahvad on tihti arusaamata ja näitavad nägu, mis nende mõtetega kokku ei käi.»

«Arvad sa?»

Timmi hääl kõlas teiselt kui ameeriklane seda muidu oli kuulnud. Kartlik küsimine ja hääle äkiline pehmus lasksid aimata, et selle kiskjaks saanud ja hukatusele pühendatud kurjategija sees ikka veel inimese hing elas.

«Ületunaeile öhtul juhtusin Luisega uulitsal kokku,» kõneles Timm kõvema häälega edasi. «Mina olin vintis ja tahtsin teda kallistada, aga tema sülitas mulle vastu silmi. Siis ei mõtelnud ma selle peale, et aus tüdruk ennast uulitsal kaelustada ei lase, ja vandusin kättemaksmist.»

«Ja varastasid järgmisel päeval Hugo taskust ninarätiku?»

«Jah — see oli minust rumalus. Hugo on muidu hea poiss, aga tal on mõned uhkuse kriiked sees, mida mina ei salli. Tunaeile öhtul ajas ta mu otsekohe uksest välja, nagu oleksin mina mõni kaabakas... Mitu korda on ta mind nii kangesti vihastanud, et ma tema kõri kallale pidin kippuma, aga üks imelik asi tõmbas mind ikka tema poole tagasi. Ma tahtsin temale ja ta omas-tele vingerpussi teha, aga seda ma ei soovi, et ta Sibe-

risse läheks. Ta ollagi juba trellide taga... hahaha!» — Timm naeris pilkavalt. — «Politseid ja kohtuid on kerge ninapidi vedada. Nii lollid on nad küll, et ilm-süüta inimese sunnitööle saadaksid... Kuule, kui sa aus mees oled, siis aita nõu pidada, kuidas Hugot päästa võiks. Kõige rohkem on mul Luise pärast kahju. Ühe tema lahke pilgu eest läheksin ise heameelega Siberisse.»

Timm jäi vait ja mattis sügavasti ohates pea käte vahele. Mõned minutid vältas toas täielik vaikus.

Korraga ajas Timm jälle pea püsti, vahtis seltsilisele otsekohe silmade sisse, pani temale rusika nina alla ja kiristas: «Kui sa mind tüsäd, siis hoiä ennast! Martin Timm ei lase ennast nuhtlemata narrida... Pagan võtku minu joobnud pead! Nüüd pole ma enam purjus ja tuletan meelde. Kas sina mitte seesama kelm ei ole, kes vana koiga lauas istus, kui mina esimest korda aknast sisse vahtisin?»

«Mina olin see kelm,» vastas Jostson kuivalt. «Sel korral tegid sina minule kolli, nüüd kollitan mina sind. Vaata!»

Ta näitas näpuga akna poole, mille mustava ruudu tagant inimese nägu ja linnavahi müts paistsid. Timm värises kõigest kehast, tema hambad lõgisesid kuuldavalt, kuid siiski leidis ta eneses niipalju tahtmisejõudu, et välgukiirusega üles kargas ja ukse poole tormas. Vaevalt sai ta selle lahti tõugata, kui tugevad käsi-varred teda kaissu võtsid. Mõne silmapilguga olid mõrt-suka käed kõvasti selja taha nõõritud.

«Ma kuulsin kõik,» ütles Birjuzin temale sõbralikult. «Sa võid julgesti loota, et sinu sõber Hugo Siberisse ei lähe. Viks poiss, et teda päästa aitasid. Sinu enese lugu on paha — ei aita vist muu abinõu, kui tunnista kohtuhärradele kõik niisama puhtalt üles, nagu sa siin praegu tunnistasid.»

Timm kiristas sõnalausumata hambaid. Kui teda ära viidi, heitis ta Jostsoni peale vihast leekiva pilgu ja sülitas tema poole.

«Oleks see julge, hakkaja inimene teistes oludes sündinud ja üles kasvanud, siis oleksime temast vahest nõndanimetatud vägevaid tegusid kuulda saanud,» tä-

hendas Jostson poolnukralt. «Tema sees elab tõesti, nagu Hugo Pohl原因 kord ütles, osake muistsete sõjakan-
gelaste hingest.»

Birjuzini näo üle libises tegeliku politseiniku kaht-
lev naeratus: «Sina räägid kui mõtleja, aga meie,
seltsliku elu korrapidajad, ei vaata mitte inimeste
hinge, vaid nende tegude peale.»

* * *

Et mitte paha kahtlust äratada, nagu kirjutaksime
meie ühte neist kriminaaljuttudest, mida kõige maa-
ilma ajakirjandus hurjutab ja lõbulisas heameelega sal-
lib, siis tähendame selle ajaloolise kohtuasja kaugemad
pöörded aktide järgi³⁹ nii lühidalt kui võimalik üles.

Martin Timm katsus, kui teda kuulamise alla võeti,
oma süüd esiotsa salata ja N. trahteris räägitud sõnu
joobnud jampsimiseks seletada, aga kui ta nägi, et tema
saabaste tallad Langbergi maja õuest ja kambri-
st leitud jälgedega karvapealt kokku passisid ja temale kõik
teised süütunnistused ette olid pandud, siis palus ta
lonksu viina, jõi ja tunnistas kõik üles, juurde lisades,
et kaupmehed Rettig ja Walker teda kuriteole ässita-
nud ja röövitud väärtpaberid eneste kätte võtnud. Ta
tõendas ka, et Hugo Pohl原因 täiesti ilmsüüta olla ja et
ta Hugo ninarätiku viha pärast kuriteopaigale maha
jättnud. Sellepeale lasti noor Pohl原因 vangist lahti, kuna
tema asemel Rettig ja Walker kui kuriteo osalised
kinni võeti. Nad ei teadnud Timmi tunnistusest veel
midagi ja astusid jõukate, lugupeetud kaupmeeste ras-
vase iseteadvusega asja uurivate ametnikkude ette,
keda nad kui avaliku elu tegelased ja mitme klubi liik-
med isiklikult tundsid.

Kui Rettigilt küsiti, kuhu tema õpipoiss Martin Timm
jäänud, vastas ta kõrgilt: «Mul pole iialgi viisiks olnud
oma teenijate eraelu järele valvata. Timm on lahtise
peaga poiss, veidi kergemeelne ja hooletu, aga see pole
vist muud kui halva kasvatus tagajärg. Ma loodan
julgesti, et ta meelt parandab. Vanemate hooletuse
pärast pole ta siamaani leeris käinud, aga nüüd hak-
kab ta ennast selle vastu valmistama ja võttis nelja-

päeva õhtul minu käest katekismuse. Sestsaadik pole ma teda silmaga näinud.»

Esiotsa salgas Rettig, et ta Peterburis käinud, võttis aga oma sõna tagasi, kui temale ausaid ärimehi nimetati, kes teda pealinnas oma silmaga näinud, ja tunnistas ka, et ta mõned väärtpaberid ära müünud ja kaupa ostnud. Küsimine, kust ta väärtpaberid saanud, satutas ta kitsikusse. Ta nimetas ühte ja teist allikat, ja kui kõik need valed leiti olevat, jäi ta viimaks selle juurde, et ta paberid oma sõbra Walkeri käest võla eest saanud. Läbiotsimine Rettigi poes ja elukorteris ei toonud asja selgituseks muud päevavalgele, kui et Rettig korraga jõukaks meheks oli saanud, kuna Walkeri juurest mõned hästi ärapeidetud väärtpaberid leiti, mille numbrid Langbergi nimekirjas seisid. Walker ütles paberid Rettigi käest saanud olevat, kuna Timm temale täiesti võõras olla. Neid viimaseid üksteisele otsekohe vastukäivaid tunnistusi ei muutnud endised sõbrad kuni lõpuni.

Tumedaks punktiks selle kohtuasja uurimisel jäid Langbergi kirjas nimetatud parun Stern-Himmelshauseni vekslid. Tallinnas elava Stern-Himmelshauseni võlauskujatest tõendasid paar meest, et nad paruni vekslid Langbergile ära müünud, aga vekslid jäid kadunuks. Timm tunnistas, et ta neid polla näinud ja korratud läbiotsimine Langbergi elutoas ei toonud neist mingit jälge nähtavale — kui mitte vahest hunnikuke ahjusuust leitud paberituhka see jälg ei olnud. Oli vanamees õhtul enne surma — vahest peale põrutavat kokkupõrkamist paruniga — vekslid ära põletanud? Seda võis ainult Langberg ise teada, aga see puhkas juba hauas.

«Ta ütles selsamal õhtul, et ta uueks inimeseks saanud,» pomises Jostson, kui Birjuzin temale asjast jutustas.

Enne uurimise lõppu kaotas Walker vangihoones mõistuse. Timm ja Rettig, kes oma süüd viimase silmapilguni salgas, mõisteti mõlemad kõigi õiguste kaotamisega kümneks aastaks sunnitööle. Nende kaugemast saatusest pole enam midagi kuulnud.

Neli päeva oli Hugo Pohlig ilma süüta vangis olnud. Kui ta siis tervelt, aga aukuvajunud paledega ja kustunud silmadega kui haigeveodist tõusnult omaste keskele tagasi jõudis, oli üleüldine liigutus suur ja Hugo nõrkes kallistuste koorma all peaaegu ära. Isegi vana Pohlig valas rõõmupisaraid. Kõikidest vigadest hoolimata oli ta ikka hea pereisa olnud, kes oma lapsi hellasti armastas ja nende poolt austust leidis.

«Vaadake, lapsed,» ütles ta õpetavalt, kui igapäevane rahu jalule seatud oli, «vaadake, kui kasulik suurte ja vägevate sõprus on ja püüdke nendega ikka ühendusse jääda. Ma ei usu küll mitte, et meie saksa kohtud ilm-süüta inimesi hukka mõista võiksid, kuid siiski oleks Hugo vahest veel kaua pidanud kurja kahtlust ja viletsat vangipõlve kannatama, poleks mitte meie armas noor parun asja enese kätte võtnud. Tuhat tänu teemale kaugelt, sest ise ei tule ta meie tänu vist niipea otsima.»

«Seda arvan mina ka,» tähendas Helene mõistatusliku karmusega.

«Missugusest parunist teie räägite?» küsis Hugo.

«Mitu meil neid siis õige on?» naeratas isa Pohlig veidi kahetsevalt.

«Kui teie noore parun Stern-Himmelshauseni peale mõtlete, siis ei saa mina aru, mis temal minu õnnetusega tegemist on?» imestas Hugo.

«Tule jumal appi — tema'p see ju oli, kes sind vangist päästis!» hüüdis meister.

«Kes? Parun Benno?»

«No muidugi.»

Hugo raputas tõsiselt pead. «Sellest pole mina midagi kuulnud, küll aga ütles mulle pristav Birjuzin, kui mind vangist lahti lasti, mina pidada härra Jostsoni tänama, et terve nahaga pääsenud olen, sest tema üksi olla minu eest kõik teinud, mis ülepea võimalik oli.»

Nüüd oli imestamise kord meister Pohligi käes.

«Jostson?» hüüdis ta uskumatult. «Mis head temaugune võis teha? ... Tõsi küll, ta ütles enese mäekae-vanduse omaniku olevat, aga kes tohib kõiki neid

Ameerika juttusid uskuda. Ta ei näidanud ka, kui viimati siin käis, meie õnnetusest palju hoolivat.»

«Ta ütles, meie pidada võitlema,» tuletas Helene meelde, «aga seda ei pannud vist keegi tähele.»

«Mina panin seda väga hästi tähele,» õiendas meister, «aga see oli minu meelest kaunis lapsik nõu — mis sa võitled palja käega?... Ütle tõtt, Hugo, kas sind keegi advokaat vangikojas taga otsimas ei käinud?»

«Ma pole seal ühegi advokaadi nägu näinud.»

«Hm! Imelik. Arusaamata...» pomises meister.

Benno ja Jostsoni viimasest külaskäigust oli juba umbes nädal mööda läinud, ilma et kumbki nendest Pohligite juures nägu oleks näidanud. Kõige selle aja oli Helene tõsine, peaaegu nukker ja isegi Hugo tagasitulek ei sünnitanud ses olekus kestvut muudatust. Luise ilmutas sagedasti kannatamatuse tujusid ja Selma kurtis, et kompvekkide tagavara otsas olla...

Ühel päeval enne lõunat tuli Luise väljaskäigult kõige sügavama meeleärrituse märkidega koju.

«Võid sa iganes aimata, mis mina praegu nägin?» ütles ta tasakesti nelja silma all Helenele.

«Noh?»

«Meie parun on kihlatud!»

Luise jäi nende põrutavate sõnade järele peatama, nagu tahaks ta öele minestusesse langemiseks ja sellest toibumiseks aega anda. Nähes, et Helene kõikumata seisma jäi, kõneles Luise natuke rahulikumalt edasi: «Ma nägin teda suurkaupleja Stewardi tütrega, keda ma ta albist titenäost väga hästi tunnen, käsi käe all kõndivat. Mõlemad olid heas tujus, kuid Benno oli siiski tõsisem ja vahtis vahel kõrvale, kuna Stewardi tütar vahetpidamata itsitas ja vadistas. Minu arust oleks parun mind pidanud nägema, aga mõtle! — ta ei teretanud mitte... Mis see tähendab?»

«Mis see muud võib tähendada, kui et parun naise võtab,» naeratas Helene.

«Ja seda ütled sina sarnasel toonil, kui oleksin ma sulle sääskede pirinast pajatanud!» pani Luise imeks.

«Kuidas ma seda siis pean ütlema?»

«Sa räägid minuga kui väikese lapsega,» nurises

Luise. «Mõtles ikka, et ma seitseteistkümmend aastat vana ja koolist väljas olen. Sul on vist juba vanatüdruku vigurid sees, sa hoiad oma tundmused seitsme pitseri all ega tihka neist oma täiskasvanud õelegi sõna lausuda. Arvad sa, et mina kui pime ja kurt sugugi ei märka, kuidas sa salamahti ohkad ja näost ära lõped? Või pead sa mind halvaks õeks, kes sinu kurvastusest osa ei võta? Enne olin ma sinu peale küll kade, aga nüüd kahetsen sind. Vaene Helene!»

Luise ilmutas oma kahetsust sel viisil, et ta õe rinnale langes ja kibedasti nutma hakkas.

«Sa oled hea laps,» sosistas Helene õe siidpehmeid juukseid silitades. «Sinu kaastundmus on aga palju ägedam kui minu valu. Ära lase oma kahetsust nii suureks minna, et see sulle enesele valu teeb, ja kõigepealt — unusta ära, et kena parun meie hea tuttav on olnud, sest tema ei tule siia enam tagasi.»

Sellepeale hakkas Luise veel kangemalt nuuksuma.

«Mis teil seal on?» hüüdis ema köögist.

«Meie leiname katkiläinud mänguasju taga,» vastas Helene, kuna Luise kähku silmi kuivatas.

Natukese aja pärast tuli Hugo väljast ja tõi Jostsoni kaasa.

«Mul oli õnn, et härra Jostsoniga uulitsal kokku juhtusin,» seletas Hugo elavamalt ja rõõmsamalt kui see muidu tema viis oli. «Tema tahtis meilt mööda minna, aga mina hakkasin vastu ja tirisin ta poolvägisi sisse. Nüüd võime temale ometi kord üheskoos tänu avaldada.»

Vanemad avaldasid siis ka tänu, ehk küll mitu kraadi jahedamalt, kui nad seda parunile olid valmistanud. Luise pani tähele, et Helene silmad isemoodi soojalt särasid ja tume puna tema palesid kattis, kui ta noorpõlvesõbrale kätt andis. Luise tegi suured silmad — tema vaimus tärkas korraga õige asjaseisu aimamine.

«Oh sina kaval, kaval kelm!» sosistas ta õele kõrva ja hakkas ameeriklast esimest korda terasemalt silmitsema. Selle uurimise teel jõudis kõrgema tütarlastekooli kasvandik otsusele, et Jostson jumaliku Bennoga võrreldes küll orangutang, muidu aga kaunis külgetõmbav ja silmade poolest koguni «huvitav» isik oli.

Jostson ei tahtnud tänust kuuldagi.

«Birjuzin heitis nalja, kui ta mind teie poja ainsaks päästjaks nimetas,» ütles ta naeratades. «Mina ei teinud muud, kui et seda, mis mulle paaril korral kogemata silma ja kõrva puutus, politseile teada andsin ja teda sel viisil õigele teele juhtisin.»

Ta jutustas asjalugu lühidalt ja lõpetas sõnadega: «Nagu näete, on Birjuzin ise oma karme ja osava teguviisi pärast kõige suurema tänu vääriline, kuna minu terve osa selle kuriteo selgitamises paljas juhtumise asi on.»

«Teie olete liiga alandlik,» heitis Helene peaaegu pahaselt ja uuesti punastades vastu. «Teistele juhtub ka mõndagi, aga nad ei pane seda tähele, ei pea midagi meeles ega leia õiget sidet nähtuste ja nende tagajärje vahel üles.»

«Helenel on õigus,» kiitis meister. «Kõik suured mehed on selle läbi suureks saanud, et nad juhtumisi õigesti tarvitada mõistsid. Inimese anded ei ole ju ka muud kui juhtumise asjad... Teie, härra Jostson, ei nõua vist mitte, et ma teid suureks meheks peaksin tunnistama, aga teist on juba midagi saanud ja võib veel rohkem saada. Seda imelikum on, et teie ennast, nagu ma kuulen, ikka veel lihtlaseks eestlaseks peate tunnistama.»

«Kelleks siis muidu?» imestas Jostson.

«Teie keelest ei võiks keegi arvata, et teie mitte sündinud sakslane ei ole.»

«Aga mina ise ei või aru saada, miks ma ennast terve elust valega peaksin läbi aitama?»

Meister Pohl意思 punastas teadmata põhjuse pärast.

«Valest ei või juttugi olla, kui inimene ennast selle rahva liikmeks peab, kelle keeles ta mõtleb ja kõneleb,» ütles ta maha vaadates. «Meil on siin linnas palju inimesi, kes eesti vanematest sündinud, oma keele ja hariduse poolest aga sakslased on — ja täie õigusega. Nõndanimetatud noor-eestlaste ajalehed, kuhu mina vahel naljapärast sisse vaatan, söimavad neid inimesi kadakasaksteks ja äraandjateks, aga nende söimulehtede kirjutajad ei tea vist isegi, mis nad tahavad. Mis peab vaene kadakasaks siis tegema? Peab ta

ennast kõigest, mis tal lapsest saadik armas ja harjunud oli, lahti ütleva, inimesesoo üleüldised ideaalid maha matma, maailmakeele asemel mõne kirjanduseta soome murraku ainsale tarvitusele võtma, kõik sileded haritud maailmaga katki kiskuma ja omale talurahva keskest hoopis uut tutvuskonda otsima? Tuie jumal appi! Kas siis teie ka meid... see on: meie saksa seltskonda ja selle poole hoidjaid eestlasi hukka mõistate?»

«Ei, sest see oleks üksikute inimeste hukkamõistmine terve rahva ajalooliste elutingimuste pärast,» vastas Jostson tõsiselt. «Niisama vähe võin ma aga ausameelset ajakirjanikku hukka mõista, kui ta oma rahva mudasse sõtkunud iseteadvust tõsta püüdes võitluse palavikus vastasele liiga teeb. Ja kui mõni vähemharitud eestlane kõiki saksu ja kadakasaksu lihtsalt maapõhja vannub, siis pole see sugugi ime — teda on vist küllalt ärritatud... Mina ise pole palju parem kui kadakasaks, sest ma olen oma emakeele kaugel maal peaaegu ära unustanud ja mõtlen saksa keeles, milles ma terve koolihariduse sain, kuid eestlaseks jään ma siiski ja nõuan, et mind selle pärast keegi ei põlgaks. Paraku on aga sakslased ise parandamata teiste-põlgajad, ehk nad küll aru peaksid saama, et neil siin maal enam mingit tulevikku ei ole. Eestlaste käed on ju nüüd vabad ja oma tuntud visadusega jõuavad nad aastate jooksul vististi niikaugemale, et linnades üks maja teise järel, maal üks mõis teise järel nende kätte läheb. Praegu on koolide ja ametikohtade venestamine käsil.⁴⁰ Koolidest tuleb uus eesti põlv, kes saksa haridusest midagi ei tea ja saksu ei toeta. Ühevahe saab eesti vanema ja noorema põlve vahel kibe vaen vältama, sest et vastastikune arusaamine puudub. See vaen ei lõpe enne, kui kõik vanad surnud ja nende ilmavaade unustatud on. Uued hariduslikud mõjud teevad eestlastest uue rahva ja viimasel otsal näen ma ilmariigi ühist rahvamerd lainetavat, mis kõik sinneroodele kalduvad ojakesed oma rüppe kogub.»

«Teie näete kollisid,» ütles Pohlig veidi aralt. «Mina ei usu, et saksad siit kaovad — vähemasti loodan ma, et teie ettekuulutused minu ja mu laste eluajal täide

ei lähe. Mina ei mõista neid uue aja inimesi. Nad ei leia sest kenast maailmast muud kui vigasid, nad on ikka täis muret ja viha, ahnust ja kadedust. Meie vanas saksa seltskonnas oli mõnusam elada ja häid inimesi sündis siis vist rohkem. Seal on näituseks meie parun Benno. Tema võiks meie peale üle öla vaadata, meid kui võõra seisuse liikmeid võõrastada, aga ta leiab meist meelehead ja on meie truu sõber . . . Võib küll olla, et ta Hugo asjas veel midagi teha ei jõudnud, aga ta on meile ka muidu head teinud. Ma tahtsin seda salata, aga nüüd ütlen otsekohe välja: kui ma paari nädala eest suures hädas olin, saatis parun mulle ilma ennast nimetamata sada rubla, ja kui mina sellest juttu tegin, ei tahtnud tema tänust ega tagasimaksust midagi kuulda. Seda oleks mõni eestlane vaevalt teinud.»

«Teie saite paari nädala eest postiga sada rubla?» küsis Jostson iseäralikus ärevuses.

«Jah, ja olen raha ausasti ära tarvitanud.»

«Olete teie sarnaseid saadetusi viimasel ajal rohkem kui üks kord saanud?»

«Üksainuke kord — õnn ei ole ju paraku nii seltsi-armastaja kui õnnetus,» ohkas Pohlig.

«Ja teie arvate, et noor parun Stern-Himmelshausen selle raha saatja on?»

«Muidugi, sest teisi nii heldeid sõpru mul praegu ju ei ole.»

«Kahju küll, aga ma pean teile seletama, et teie eksi-arvamises olete. Mitte parun Stern-Himmelshausen, vaid minu õnnetu onu Langberg saatis teile paari nädala eest sada rubla.»

Terve Pohligi perekond oli kui pilvest kukkunud.

«Langberg!» kogeldas meister päris kohkunult. «See on täiesti võimata asi.»

«Aga siiski tõde — ma tean seda onu enese suust,» kinnitas Jostson.

«Võimata, võimata!» hüüdis Pohlig pead raputades. «Vana kitsipung ei tahtnud mulle ju kopikatki laenata, kui ma teda palumas käisin, ja peaks siis korraga sada rubla kinkinud olema . . . Aga kes teab?» lisas meister alandatud häälel juurde. «Tema oli igapidi iseäralik inimene, täis konksusid ja keerdusid. On

ta selle viimase veidruse tõesti ära teinud, siis palun kõik tema kohta üteldud halvad sõnad andeks. Au tema mälestusele.»

Toas vältas mõned minutid pühalik vaikus. Koosolijate meelest oli, kui tõuseks tapetud kaupmehe kaebaja vaim hauast ja võtaks nende keskel silmapilguks aset...

Jostson oli esimene, kes raske tundmuse enesest ära raputas.

«Nagu näete, ei tule siis mitte kõik headused saksa seltskonnast, vaid vahest ka sealt, kust seda kõige vähem oodatakse,» ütles ta naeratades.

«Langberg oli kadakasaks,» pani Pohlig veidi kartlikult vastu. «Tema ei rääkinud tuttavatega iialgi muud kui saksa keelt.»

«Jah, nagu praegusel ajal vist kõik enam või vähem haritud eestlased, kuid oma eesti verd ei salanud tema ka mitte... Aga eks see ole veider, et inimene siinmaal peaaegu sammu ei või astuda, ilma et ta rahvusliku küsimuse üle ei komistaks. Vaadake, kuidas päike kutsub ja meelitab: tulge välja, inimeselapsed, unustage tülid, maitske maailma ilu! Mis te arvate, meistrihärä, kui kord kätte võtaksime ja kõige perega sest kitsamüüriisest ja kitsarinnalisest linnast välja lendaksime — ütleme Kosele või Piritale. Mina muretsen sõiduriistad ja vastutan kõige kahju eest, mida päeva raiskamine sünnitab. Kas olete nõus?»

Oldi nõus.

«Aga minu tunnid?» muretses Helene.

«Pole viga,» vaigistas Jostson. «Mina astun homme teie asemele ja annan kõik tunnid kahevõrra.»

Helene nikutas kergemeelselt pead. «Olgu siis peale, kuid teie süüks jääb, kui ma leivateenistuse kaotan.»

«Teie eest vastutada oleks minu armsam kohus,» vastas Jostson, mispeale Helene sirmi taha kadus.

Kuna teised endid väljasõidule valmis seadsid, juhatas Jostson kaks kahehobusevoorimeest maja ette. Ühes troskas võtsid vanad Pohligid ja Selma, teises Hugo oma vanemate õdedega ja Jostson istet. Helene ja Jostson istusid teineteise vastas ega võinud kumbki parata, et nende põlved vahel, kui tee halvaks läks, kokku

puutusid. Ameeriklane ei palunud neil kordadel vabandust ja Helene surus ennast ikka kärmesti troska tagaselja külge. Nad rääkisid teineteisega vähe, kuna muidu nii nukker Hugo ja murtud südamega Luise kui ümber vahetatud olid ja kui varblased vadistasid. Mõlemad leidsid ameeriklasest kasvavat meelega ja andsid temale vähe mahti seda toredat vaadet maitsta, mis ennast Narva maanteel linnast väljasõitjale avab. Õhk oli imeselge nagu ikka sügise poole. Kenal ja soojal augustikuu päeval säras loodus ses iseäralikus ehtes, mida ta just närtsimise eel ilmutada armastab. Juba elustasid üksikud kollased täpid rohelist lehtmetsa Kadriorus ja Lasnamäe külgedel. Tumesinist taevast truult peelitades hingas teisel pool rahulik merelaht, mille piiril Viimsi poolsaar, Wulff⁴¹ ja Naissaar kaugeuse kerges udus sinasid.

Meie lustisõitjad lasksid end parvega üle Piritajõe vedada, jätsid voorimehed trahteri juurde maha ja läksid Kloostrimetsa jalutama. Okasmetsa peenike lõhn ja paradiislik rahu mõjusid nagu ikka joovastavalt linnaste peale. Meister Pohlig puhkes täie kõriga Mendelssohni⁴² laulu «O Thäler weit, o Höhen» laulma, mida ta kui endine «Männergesangverein»⁴³ tegevliige veel hästi mäletas. Emand surus ennast õrnalt abikaasa külge, temale sosinal neid armsaid aegu meelde tulettades, mil nemad kui jõukad kodanikud veel Kosel suvekorterit pidasid ja siinpaigus tihti jalutamas käisid. Neid paiku vaadates jäid mõlemad teistest maha. Tõsine Hugo ja auline Luise loopisid teineteist puuks-tega ja samblatükkidega, kusjuures Luise imeliku osavusega ikka sihist mööda viskas, ise kannataja osa mängides. Selma nägi oravat ja avaldas kirglikku soovi puu otsa ronida. Loomakest suure kilkamise ja naeruga taga kihutades eksisid kõik kolm kaugele metsa sisse.

Helene ja Jostson seisatasid jõe kõrgel kaldal ja silmitsesid vastasolevat orukülge, kus Tallinna rahameeste toredad suvemajad roheliste puude vahelt paistsid. Ühe maja peale jäi Helene pilk kauemini puhkama, kuna mõni naljakas mõte tema silmi seestpoolt valgustas.

«Mis mõte teil praegu on?» küsis Jostson, kes enam seltsilise peeni näojooni kui Maarjaoru kuulsat ilu imetses.

Helene näitas näpuga maja poole, mis tema tähelepanemist oli äratanud: «Vaadake, see on suurkaupleja Stewardi omandus, kus ta igal suvel terve perega aset peab. Tema tütreaga olla, nagu ma kuulsin, noor parun Stern-Himmelshausen kihlatud. Mulle tuli naljakas mõte, et parun praegu seal olla ja meid siin näha võiks.»

«See parun näitab seisuste vaheseintest tõesti vähe lugu pidavat,» tähendas Jostson pilviselt.

«Preili Steward on ilus ja suure vara pärija,» seletas Helene.

«Ja Bennokene on aus, aga kehv rüütel,» täiendas Jostson, kelle rind Helene rahuliste sõnade juures imeulikust rõõmust paisus. «Rahu tema varemate tundmuste põrmule! — Mu meelde tuleb teine maja kauges Ameerikas, mis peaaegu sedasama laadi on ja niisamuti kõrgel jõekaldal seisab. Seal elutseb üksik poissmees, kes öieti ei tea, mis enesega peale hakata, ja kes sellepärast rahutult kui igavene juut ühest maailma nurgast teise rändab.»

«Mis tal väetil siis viga on?» päris Helene osavõtlikult.

«Temal pole seltsilist, kes teda armastuse sidemetega paigale köidaks... Aga mul pole aega mõistusõnu treida. Preili Helene, ma armastan teid lapsepõlvest saadik ja panen oma terve õnneigatsuse lihtsa küsimuse sisse: kas tahate mulle naiseks tulla?»

«Ma olen liiga vaene,» ümises Helene kahvatades.

Ameeriklane lõi käed meeleheitlikult kokku: «On see ka kellegi takistus?!»

Helene paledesse asus järk-järgult rohkem karva, kuna ta mõteldes enese ette maha vahtis. Korraga tõstis ta oma pikad tumedad ripsmekarvad kui tundmusi varjava eesriide üles ja tema suurtest silmadest säras nii palju magusat õnne ja õnnetootust, et Jostson selgemat vastust ei oodanud, vaid kui õige ameerika karu neiukenast peast kinni sasis ja oma karvase suu tema uhkete, veel ühestki meesterahvast puudutatud huulte külge surus. Helene ei tõrkunud vastu...

Käsikäes ootasid nad, kuni vanemad ligi jõudsid. Need tegid suured silmad. Kui Jostson neilt Helene kätt palus, valas pehme südamega emand pisaraid ja ohkas, tütre ümbert kõvasti kinni hoides: «See Ameerika on ju nii hirmus kaugel!» — kuna meister Pohlig poolnukralt ütles: «Teie, armas Jostson, ei ole küll meie maailma inimene, aga mis parata? Helene on minu lastest kahtlemata kõige targem. Mis tema teeb, peab hästi tehtud olema. Ameerika ei ole ka veel mitte kuu peal — vahest pääseme meiegi veel kord sinna.»

«Ja meie tuleme teid kõige hiljemalt aasta pärast vaatama — eks ole tösi, Helene?» ütles Jostson.

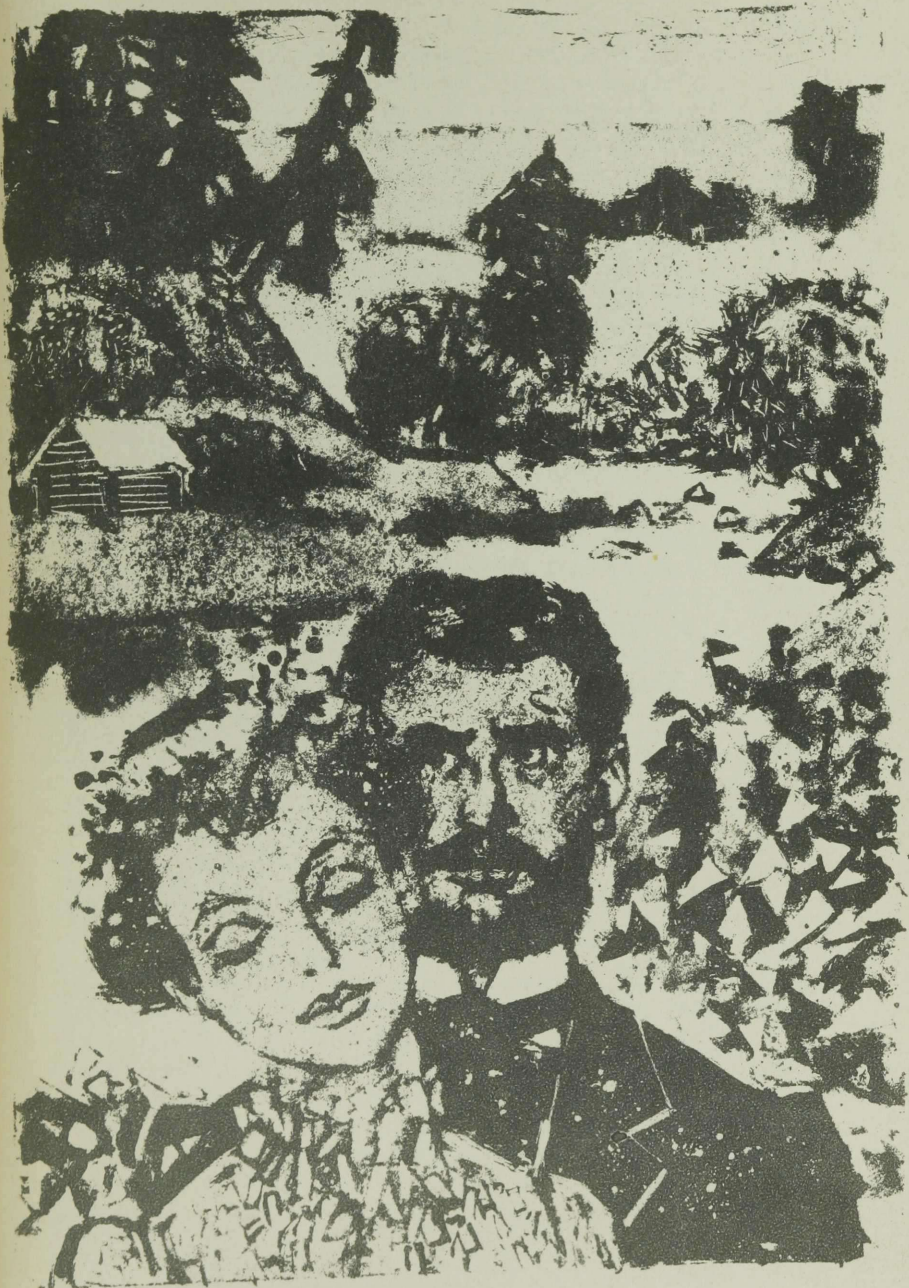
Helene nikutas tummalt pead — ema nutt oli ka tema külge hakanud.

Suurt uudist kuuldes olid Hugo, Luise ja Selma esiotsa veidi kohmetanud, et Helene, nende abiema ja kõige parem mängusõber, nüüd korraga neist kaugele ära pidi minema. Siis aga raputas Hugo päris mehemoodi tulevase õemehe kätt ja Selma kannatas punastades, et Jostson teda kõrgesse tõstis ja musutas, mispeale väike neiu salamahti suud pühkis. Luise ütles Jostsonile õnne soovides: «Teie saate eeskujuliku abi-kaasa,» — ja Helenele sosistas ta kõrva sisse: «Mõtle, mina lollikene kahetsesin sind Benno pärast! Oota aga — seda pimesikumängu ma sulle niipea andeks ei anna. Ma hakkan ise sinu peigmeest armastama!»

«Kas esimene tuju juba möödab?» vastas Helene niisamuti sosinal.

Luise jäi vait ja surus käe poolteadmata vastu rinda, nagu käiks sealt viimne valu vool läbi.

Isa Pohligi mõistlikul ettepanekul lõpetati seks koraks jalutamine ja mindi trahterisse lõunat võtma ja kihlust pühitsema. Jostson andis peremehele nelja silma all käsu erakambris laud katta ja kõige paremat peale panna, mis iganes saadaval oli. Söögi ajal läksid meistri leiged tundmused tulevase väimehe vastu järk-järgult soojemaks ja muutusid peaaegu aukartuseks, kui lõpukorral punase peaga šampanjapudel valges jääkapas lauale ilmus. Teise klaasi järele ei suutnud meister ennast taltsutada — vaimustus sundis teda üles tõusma ja lauakõnet pidama. Harjunud viisil tuletas ta mööda-

läinud aegade ilu meelde, tervitas pruutpaari ja lõpetas loitvate sõnadega: «Olgu need pühad sidemed, mis teid, mu armsad lapsed, nüüd ühendavad, hiilgavaks eeskujuks meie kalli Balti kodumaa rahvastele, et nad üksteisele enam ja enam läheneksid, ühiseks saksabalti rahvuseks kokku sulaksid⁴⁴ ja meie vana, aga veel uhkelt lehviva kultuurilipu all iluduse ja headuse rada kõnniksid, mis tähtede poole üles viib. Meie pruutpaar elagu! Hurraa!»

Sel silmapilgul tõugati puhveti poolt uks lahti. Keegi halvas riides noormees, kelle nägu kahtlaselt punetas, ilmus lävele ja lallitas võltsimata maakeeles: «Eks ma ütelnud — kes see muu siin ikka lõugab, kui minu aus onu Jüri Poolik. Nägin teist, kui ta oma trossiga * siia tuli. Tema, tola, ei taha sugulast tunda... hahaha! Ise jooksis pool-püksata külast linna, aga nüüd on tema saks ja prassib sakstekambris...»

Palumata võõras kadus lävelt niisama äkisti, kui ta ilmunud oli — sõbrad või teenijad rebisid ta sealt ära, kuid tugev jalahoop raksatas siiski veel vastu seinu. Jostson kargas üles ja keeras ukse lukku.

Meister Pohlig oli näost lubjatud seinu karva ja väri- ses kõigest kehast. Ta oli kolli näinud. Tema eluaegne saladus oli toore käe läbi päevavalgele kistud, kokku- nud omaste ette välja laotatud... Kambris valitses kõiki rõhuv vaikus.

Kui meister esimesest ehmatuses toibunud oli, küsis ta ilma kellegi otsa vaatamata: «Kas kuulsite, mis see inimene rääkis?»

«Mis joodiku lorst kuulata!» püüdis Jostson teda vaigistada.

«See ei olnud lori,» ütles Pohlig tasa ja kurvalt. «See noormees on minu lihane vennapoeg, keda ma enesest eemal hoidsin. Ta rääkis tõtt... Jah, mina olen tõesti Jüri Poolik, olen eesti külast paljajalu linna tulnud ja ise ennast saksaks teinud. Kas kuulete, lapsed? Teie ema on puhastverd sakslane. Tema teadis kõik, aga ta mõistis mind ja oli vait. Ma tahtsin ennast edasi aidata ja oma lastele head teha. Nüüd on kõik väljas. Ma ei

* tross — voor.

või ega taha enam valetada, kuid õnnelikuks ei tee mind see tõde ka mitte. Mis inimesele luusse ja lihasse on kasvanud, sellest ei saa ta enam lahti. Mõistke nüüd kohut!»

Keegi ei mõistnud kohut...

* * *

Esimene lumi oli juba maas, kui Tallinnast kaks noort abielupaari pulmareisile läksid. Öhtuse rongi eel kubises Balti raudteevaksal inimestest; isegi esimese klassi saal oli neid puupüsti täis. Vist suurem osa kõigist oli noori inimesi teele saatma tulnud, kuid ühel paaril oli saatjaid palju rohkem kui teisel. Parun Benno Stern-Himmelshauseni ja tema õitsva nooriku ümber surus ennast arvurikas seltskond tihedalt kokku — suuremalt jaolt linna suurkauplejad, konsulid⁴⁵ ja literaadid⁴⁶ oma peredega. Mõisnikuseisuse asemikud puudusid peaaegu täiesti — need ei armasta sinise aadlivere solkimist. Sellest hoolimata ilmutas vana parun Stern-Himmelshausen head tuju, keerutas oma pikki vurrusid ja heitis Tallinna kontoristidega ladusat nalja. Ta ei võinudki muud kui heas tujus olla, sest võlauskujad näitasid nüüd ristiinimeste pikka meelt ja vanad päevad ei teinud temale enam kolli. Vana paruninna lõikas kaupmeheprouade meelituste juurde veidi kannatajanäo ja jagas neile harva mõne sõna moka otsast. Benno näost paistis kerge tüdimus, kuna tema noor abikaasa õnnest säras ja kui linavästri vadistas.

Jostsoni ja Helene ümber seisid ainult omaksed ja mõned Pohligi perekonna lähemad tuttavad. Laulatus oli kodus vaikselt ära peetud. See oli Helene soov, millest ta ei taganenud, ehk küll isa Pohlig, Luise ja nende meeleheaks ka Jostson hoopis teistlaadi pulmapidu plaanisid. Helene seisis ka tavalise pulmareisi vastu ja avaldas suurt igatsust Ameerika jõe kaldal seisva maja järele, kuid selle poolest jäi Jostson kangekaelseks, üteldes: «Ameerika ei jookse meie eest ära ja meie ei tee suurt konksu, kui Itaaliast läbi läheme. Seal soojendame endid looduse ja kunsti päikesepaistel, enne kui siit külmast tulles külma pesasse poeme.»

«Kus sina oled, seal pole külma,» meelitas Helene ja — andis järele.

Hugo, kes nüüd juba õemehe sobitusel Peterburi konservatooriumis õppis ja pulmaks koju oli tulnud, kippus küll Itaaliasse kaasa, aga teda ei võetud, vaid kästi virgalt õppida...

Vaksalis seisid mõlemad pulmaseltsid üksteisest kaugel ega puutunud mingil viisil kokku. Kui Benno kord endiste tuttavate ligidale sattus, kergitas meister Pohlig kübarat. Benno tegi niisama ja läks sõnalausumata mööda. Näitas, kui ei paneks ta teisi perekonnaliikmeid tähele.

«Peaks ta tõesti upsakam olema kui mina arvasin?» pomises Pohlig.

Luise kräsutas kibedalt mokki ja Selma ajas oma ümmargused lapsesilmad imestades laiali. Jostson ja Helene vaatasid kui käsu peale teineteise silma ja naeratasid mõlemad.

«Mis inimesed need on, keda sina praegu teretasid?» küsis noor paruniproua, kui Benno tema juurde tagasi tuli.

«Kellest sa räägid?» kohmas Benno. Tema mõtted olid laiali.

«Sa teretasid praegu ühte härrat, kes näo poolest sinu isa kaksikvend võiks olla. Kes see on?»

«Ah soo — see on rätsep Pohlig... Ta on mulle tööd teinud.»

«Aga need teised? Mind huvitab see ilus noor naisterahvas, kes reisiriideid kannab ja oma kavaleriga nii mahe on.»

«Ei tunne,» kogeldas Benno kahvatades.

«Ma vean kihla — see on noor abielupaar nagu meiegi,» patras elav noorik edasi. «Meesterahva nägu on nii tuttav — kus peaksin ma teda näinud olema?»

«Sa nägid teda meie majas paari kuu eest,» ütles paruness Elise. «Tema on ju seesama hea inimene, kes Benno merest välja tõmbas.»

Noorproua lõi enesele käega vastu otsaesist: «Jah, jah, tõsi — nüüd ma mäletan. Tema jutustas seal naljakaid lugusid ja ütles enese Ameerikast olevat. Vahest tuli ta siia naist kosima ja ongi hästi nägusa leidnud — seal pole vaidlemist.»

Noorik hakkas teise nooriku ülikonda sõnarikkalt kritiseerima. Ka Elise pilk viibis mõtlikult Helene peal.

«Sa ei näita oma elupäästjat enam tundvat,» ütles ta vennale tasakesti: «Kas mitte vahest...»

Elise ei lõpetanud. Benno pööras näo ära. Tema põsest oli näha, et ta hambad kokku pigistas.

Esimene kell. Saalis tekkis väljatõttamise kihin ja kahin.

Pulmareisijate tarbeks oli ühes ja sessamas esimese klassi vagunis kaks iseäralikku osakonda valmis seatud. Ühes vältas kuni teise kellani vali sõnakõmin, musutamine ja kõige hea soovimine, kusjuures noore paruninna hele hääl teistest üle käis.

«Mõtlege,» hüüdis ta muu seas, «see teine noorpaar reisib meiega ühes vagunis! Vististi saame teel tuttavaks — noorik on väga mu meele järele.»

«Ei, meie ja nende vahel ei tohi nüüd ega edaspidi mingit tutvust olla — kas kuuled?» vastas Benno selle peale tasa, aga kindlasti.

Teisest vaguniosast kuuldus tasane nutt. Seal jättis Helene Jostson ema ja õdesid jumalaga.

JÄRELSÕNA

Üldtuntud ajalooliste jutustuste kõrval on Eduard Bornhöhe kirjutanud terve rea lühemaid või pikemaid teoseid, milles ta käsitles oma kaasaja elu. Nendele ei saanud aga osaks suuremat tähelepanu, ja kuna juba rohkem kui poole sajandi vältel pole neid jutte ka uuesti avaldatud (peale ühe osa «Tallinna narri-dest»), siis on see külg Bornhöhe loomingust tänapäevale peaaegu tundmatu. Ometi ei saa öelda, et kirjaniku kaasaega käsitlevad tööd oleksid tema ajaloolistest jutustustest väga tunduvalt madalamal tasemel või et nad meile enam midagi ei suudaks pakkuda. Näib hoopis nii, et Bornhöhe nende teoste huvitavus võib aja jooksul isegi tõusta. Eeskätt käib see juttude kohta Tallinna elust, mis moodustavad kirjaniku kaasaega kujutavate tööde põhilise osa.

Bornhöhe oli meie möödunud sajandi lõpu kirjanduses mõneski suhtes omaette seisev ja üldreegleid trotsiv kuju — kuid arengu peateelt siiski mitte kõrval. Eelnenud aastakümnete eesti kirjanduses oli teatavasti valitsenud külaelu-temaatika ja peategelaseks olnud talupoeg või talust pärinev esimese põlv-

konna haritlane. Kui J. Pärn, J. Kõrv ja mõni teine olidki jutustanud linna tekkivast eesti väikekodanlusest (või koguni väljamõeldud suurkodanlusest), siis enamasti alles üsna külamehelikust vaatevinklist. Bornhöhele kui juba lapsepõlves linna asunud autorile oli see aga harjunud ning omaseks saanud elukeskkond: ta kujutas kodulinna hästituntud olusid ja inimesi. Jutud Tallinna elust moodustavad tema loomingus teatava sisuliselt tervikliku tsükli ajalooliste jutustuste ja reisikirjelduste (ning viimastega seotud reisijuttude) kõrval.

Linna-ainelise proosa traditsioonide kujunemist jälgides ei saa muidugi unustada Bornhöhe nooremat nõbu E. Vildet, kes kiiresti oli tõusnud tähelepandavalt viljakaks kirjameheks. 80-ndate aastate lõpul ennetas ta juba Bornhöhet niisuguste küllaltki menukate romaanidega Tallinna elust, nagu «Kuhu päike ei paista» ja «Röövitud tiivad». Nendes oli peaasjaks küll alles avantüürlik süžee, kuna tüübiga on võrdlemisi umbkaudne ja olukujutuski vähekonkreetne. Aga 90-ndatel aastatel viis Vilde meie linna-kirjandust juba suurte sammudega edasi, millest annavad tunnistust «Karikas kihvti» (sünnimuskohaga Peterburis) ja eriti Narva töölisromaan «Raudsed käed». Nende ja arvuka hulga lühemate linnaelu käsitlevate Vilde teoste kõrval jäi Bornhöhe vähene toodang arusaadavalt põhjustel varju. Ent omajagu toetas ka tema meie kirjanduse uusi arengutendentse ja sellepärast ei oleks õige neid teoseid päriselt unarusse jätta.

Linna-ainestiku tungimine ilukirjandusse sajandi lõpul on ilmses seoses kapitalismi arenguga Eestis. See protsess, mille üheks avalduseks oli järsult hoogustuv asumine maalt linnadesse, põhjustas ka kirjanduse vaateala avarumise. Samaaegselt oli huviõhus linnaelu vastu otseselt tingitud realismi võidust eesti kirjanduses, mida me õigustatult seostame eeskätt Vilde nimega. Kuna nii Vilde kui Bornhöhe kujunemisperiod oli möödunud Tallinnas, siis leidis uueaegseks kapitalistlikuks keskuseks kujunev vana kauba- ja sadamalinn ka nende loomingus olulise koha.

Realismi teele asunud kirjanduses sai linnaolustiku käsitlemine teataval määral tunnuslikuks jooneks, seejuures muidugi mitte ilma konservatiivsete ringkondade vastuseisuta. Pahelist linna peeti «eesti elule» mitteiseloomulikuks, seda ainet üldse õilsale kauniskirjandusele ebakohaseks. Selle üle on Vilde hiljemgi tabavalt ironiseerinud näiteks «Pisuhännas», lastes Lud-

vig Sanderil hüüda Piibelehele: «Mis on kirjanikul linnaga tege-
mist! Mida kunstiväärilist ainet saab ta linnast! Keda huvitab
linnainimese madal hingeelu! — — Kirjanik peab jääma kü-
l a s s e, kulia mees! Ainult parsil elab luule, ainult vommil sigib
suur idee, kõik meie omapärasus on laudas ja aganikus!»

Bornhöhe oli möödunud sajandi lõpul üks neid väheseid eesti
kirjamehi, kelle loomingus aganiku-omapärasusel kunagi mingi
osa polnud, ja sellepärast on tema kui linlase pöördumine
ajaloolise proosa juurest linna-ainelise jutu poole igati ootus-
pärane. Võib ainult kahetseda, et ta seda tuttavat ainekku
on kasutanud nii kasinalt, käsitlenud nii põgusalt — enamasti
üksnes vähenõudlike visanditena. Aga olgugi Tallinnast tollal ja
hiljem palju rohkem ning mahukamaid teoseid kirjutatud, ei
tee need kaugeltki liigseks Bornhöhe tihedaid, koloriitseid ja
isikupäraseid lehekülgi meie pealinna minevikust.

Sest vähepeal möödunud aastakümnete jooksul on ka tema
linna-ainelised jutud omamoodi ajaloolisteks teosteks muutu-
nud. Peame kirjanikule tänulikud olema võimaluse eest kas või
põgusatki pilku heita Tallinna ellu 70—80 aastat tagasi, tolle-
aegsete inimeste taotlustele ning arusaamadele, nende mõtte-
viisi ja vastastikuste suhete iseärasustele. Eks ole Bornhöhe jut-
tudel iseenesest juba küllalt suur olustikulinegi huvitavus. Nen-
deisamadel tänavatel, nendesamade vanade majade vahel käies
on ikkagi õpetlik mingil määral aimu saada tollest elust, nagu
ta siin oli meie vanaisade-vanaemade nooruspäevil.

Linn ise oma lähema ümbrusega ei leia küll õieti kusagil
üksikasjalisemat kirjeldamist, ta esineb üksnes tegevustiku taust-
tana. Aga ka nõnda paistab siit-sealt läbi omamoodi «eksooti-
kat». Peamine on siiski elanikkond oma tolleaegses seisuslik-
rahvuslikus kihistumises: kõrk ja seisuseuhke saksa aadel, oma
põlises rikkuses enesekindel linnakodanlus, tsunftimeistrid,
kaupmehed, kontoristid, üürimajade omanikud, haritlaskonna
esindajad. Ja lõpuks «lihtrahvas»: voorimehed, vabrikutöö-
lised, pesunaised, õmblejad, aednikud... Kõik oma ühiskond-
likust seisundist ning elutingimustest tulenevate tavade ja har-
jumustega, mõttelaadi ning huvidega. Õhukesel ülakihil kramp-
lik püüe oma privileege ja isandlikku hoiakut säilitada, kodan-
luse ladvikul tahtmine aadlile võimalikult lähedale pääseda, väi-
kekodanlusel kihurikkusele trügida, lõpuks alamrahvalgi soov
oma elamist inimväärsemaks kohendada. Aga erinevate kihtide
vahel ammu-aegsete eelarvamuste seinad, üksikinimese tahet ja

tõekspidamisigi aheldamas traditsioonide kammitsad. Sellest virilduvad suhted, umbsõlme jooksvad saatused — omaaegsed rasked eluprobleemid.

...Anni Klimp on mitte üksnes kaunitar, vaid ka nii mõistuse kui hinge poolest arenenud neiu. Kuid ta teab, et nendes oludes tema — pesunaise tütre — ja noore parunivõsu vahel ei saa olla midagi jäädavat, isegi kui too on vahel nii kena ja lihtne, nagu Hugo v. Randen oskab olla. Nad on inimesed erinevatest elusfääridest, mõtteviisi ja tavade poolest järsult lahkuminevast keskkonnast. Ainult korraks võisid nende teed ristuda ja noored südamed üürikest joovastust tunda, aga siis on ka lõpp. Noor parun peab tegema seisusekohase partii ja kaasaravara oma kõikuvat majanduslikku positsiooni kindlustama — see on paratamatus, kui ta kiindumus pesunaise tütresse oleks ka rohkem kui mööduv ulm. Ja Anni ulatab käe lihtsale töömehele, oma ammusele vaiksele austajale, ehkki ilma kõikehaarava armastuseta. «Igaühele oma osa» — see mõte on mitte üksnes «Anni neitsipõlves» juhtival kohal, vaid veel teisteski juttudes. Nendes oludes on see paratamatult nõnda, ütleb kirjanik. Mis kaugeltki ei tähenda, et ta neid olusid heaks kiidaks või muutumatuks peaks.

...Rikka kaupmehe Westmanni tütar astub kui põgus nägemus läbi noore ja eluvõõra Hans Jungi üksinduse. Hõiskavad orelihelid võidutsevad kõigi takistuste ja lahutava varalise ebarõrdsuse üle. Aga ennäe, juba on preili Elsa mingi kehja kaupmeheisandaga paari pandud ja Hans võib ülal kirikukooril tuttava orelipalaga üksnes oma haihtunud unelmaid taga leinata. Nende teed on igaveseks lahku läinud, ja süüdistada poleks selles nagu kedagi. Elu on kord niisugune.

... Jõukuse, heaolu ja härraslikkuse ahvatlused on agulipiiga pea segi ajanud: Eeva ei mõtlegi oma lapsepõlvesõbra Aadama kaasaks saada, niikaua kui too on ainult tühipaljas voorimees. Adam on ju iseenesest korralik ning tõsine inimene ja tal on truu süda, kuid ümberringi sagib nii palju saksema tegumoega noorhärراسid. Minna mehele, kellele igaüks tohib «sina» ütelda? ... Ei, iseteadlik Eeva katsub Aadamat ametit muutama sundida — või ise midagi nooblimat kätte saada. Kuid ta tõmbab elus kuidagi pooltahtmatult tühja loosi ja pikk, piinav kahetsus ei suuda enam midagi muuta.

Siin on see aeg, need olud ja inimesed — nüüd kõik juba nii kaugena, väga kaugena tunduvad. Ent mingisugune tunnetus-

lik väärtus, nii ajalooline kui inimlik, on nendel kujudel ja sündmustel ometi.

Kuigivõrd ammendavat; kõigekülgset pilti Tallinna omaaegsest elust Bornhöhe ju veel ei anna, oleks liialdus seda väita. Kõige konkreetsemalt ning üksikasjalisemalt näitab ta väikekodanlikku keskkonda ja laseb pilku heita aadlimajja, kuna nii üht kui teist oli kirjanik võinud vahetult tundma õppida. Linna suurbodanluse ringides (mida Vilde puht-meelekujutuslikult oma romaanides oli katsunud tabada) ei olnud Bornhöhe ilmselt liikunud ja selletõttu neid ka otseselt ei kujuta. Suhteliselt kaunis tagasihoidlikult on ta juttudes esindatud ka tööinimesed. Lukksepp Anton Pajusild, voorimees Adam, pesunaine Klimbimutter, treial Kaarel Kõrvits — ei tõuse ükski neist teab kui jõuliseks kujuks või suureks üldistuseks. Aga iseloomulik demokraatlikule kirjanikule on tema soe sümpaatia just nende töörahva esindajate vastu. Ja ehkki pole näidatud mingeid eriti teravaid konflikte tööinimeste ja härraslike jõudikute vahel, on ometi selge, et need on kaks erinevat maailma ning et üksnes töötavad käed elu kannavad ja edasi viivad.

Bornhöhe Tallinna-juttude põhiline osa kujutab 1880-ndaid aastaid, nagu seisab ka otseselt must valgel nii «Anni neitsipõlves» ja «Kollides» kui «Tallinna narrideski». See pole muidugi mitte juhuslik, vaid osutab autori püüet kajastada just tollal toimunud küllaltki olulisi sotsiaalseid muutusi ka linnatingimustes. Mõnevõrra erinevalt Vildest on teda iseäranis huvitanud endiste maaisandate ja nende kunagiste orjade suhted uutes oludes, ühiskondliku arengu uuel astmel, samuti tollal veel küllaltki terav kadakasaksluse probleem. Nii ühes kui teises osas jõudis kirjanik kõige tähelepandavamate tulemusteni «Kollides»: teose tagasihoidlikust mahust hoolimata on selles antud küllaltki avar ja mitmekülgne elukujutus.

Võõrsilt kodumaad külastama saabunud Paul Jostson on «Kollides» küll keskne kuju ja vajalik ühenduslüli, ent mitte niivõrd peategelane sisulises mõttes. Ta oleks pigem nagu mingi «lakmus», millega proovitakse erinevate keskkondade olemust. Tollel ajal oli veel mõtet siinsetele igandlikele suhetele vastandada ookeani tagant tulnud mehe ja ta arvamuseavalduste kaudu Ameerika demokraatiat ning «vaba ettevõtlikkuse» vaimu. Mitte niivõrd selle kauge maa idealiseerimiseks, kuivõrd tsaaririigi provintsi aegunud olude ja seisuslik-rahvuslike eelarvamuste kontrastsemaks esiletoomiseks. (Midagi taolist tegi

ju muide samaaegselt ka Vilde oma «Mahtra sõjas», tuues selleks meie maale šveitslanna Juliette Marchandi.)

Teose tegelaste-süsteemi kannavad aga tõeliselt «kolm vaala»: parun Stern-Himmelshausen, kaupmees Langberg ja rätsepmeister Pohlig. Need on need tollaegse Tallinna esinduskujud, kelle pärast see jutt esijoones ongi kirjutatud ja kes meile pakuvad peamist huvi. Nende ja neile lähedalseisvate inimeste suhete kaudu avaneb lugeja ees teose probleemistik.

Stern-Himmelshausen, kes oma varanduse läbi on löönud, püsib jalul üksnes harjumuspärase poosi tõttu ja selle vankumatu veendumuse najal, et tema kui vana aadlisoo esindaja on lihtsurelikest sünnipäraselt palju kõrgemal. Kuid ikka rohkem tekib neid, kes selles sugugi enam nii veendunud ei ole, kuni lõpuks paruni endine aidamees Langberg näitab oma kunagi-sele isandale asjaolude tõelist seisu. Too iseäralik mees, kes talle osaks saanud ränga solvangu tõttu on aastakümneid elanud kättetasu kinnismõttele, nägi uue ajajärgu inimesena oma relva kapitalis. Ja kuigi ta umbuskliku erakuna ise raha orjaks on muutunud, saab talle otse oma julma lõpu eel osaks rõõm vanale mõisnikule vääriline vastus anda. Mis puutub meister Pohligisse, siis see on tüüpiline Tallinna väikekodanlane oma puhtsüdamlikult-bravuurikas kadakluses, naiivses imetluses aadli vastu ja leinas tsunftikäsitöö möödaläinud kuldsete aegade järele.

Kirjanik on püüdnud jutustuses valgustada mõningaid asjaolusid, mis aitasid ülal hoida vähearvulise balti-saksa härraskehi eelis-seisundit, ning ühtlasi näidata seniste seisuslik-rahvuslike eelarvamuste müüri mõranemist muutuvates ühiskondlikes tingimustes. Sellel murrangulisel ajajärgul on igäühe jaoks oma «koll». Eestlasi kollitab alles aastasadade jooksul sissekasvatatud aukartlik hirm saksa ees; sellest johtub ka kodanliku intelligentsi esindajate väiklus ning väarikusepuudus, «endise peremehe üle kiruva toapoiisi vaim». Privilegeeritud seisundit kasutanud balti-saksa ringkondadele ja nendega omakasulistel motiividel liitunud kadaklikule elemendile on peamiseks kolliks «alamrahva» majanduslik ja õiguslik pealetung, eertlaste rahvuslik liikumine ja Vene riigivõimu reformid, mis nende senist heaolu ähvardavad. Nii Stern-Himmelshausenile kui ka Pohligile, neile vana «balti erikorra» õilmetele (ega juhuslikult ei toonitata teoses nende hingesugulust) tähendab see mitte üksnes varanduslikku laostumist, vaid ka senise seltskondliku

positsiooni kaotamist. Vaesunud aadlik pole enam mingi isanda-mees, veendub noorparun Benno — ja loomulikult tuleb tal rätsepmeistri võluvast tütrest loobuda suurkaupmees Stewardi nukukese ning selle poole miljoni kasuks. Aadli «puhas sini-veri» saab küll ka nõnda solgitud, aga esiotsa püsib terve see parasiitlik kamp veel õnnelikult vee peal. Sest kogu elukorda uueks muutvad sotsiaalsed murrangud on veel kaugel, aastakümnete taga.

«Kollid» on probleemirikas ja sisutihe teos, milles on tõepäraselt käsitletud ajajärgu ühiskondlikke vahekordi. Kirjanik on andnud omalaadse läbilõike tolle aja linnarahvastiku erinevaist kihtidest, püüdnud iseloomustada nende mentaliteeti ja selgitada nähtuste ühiskondlik-ajaloolisi põhjusi. Mitmeplaani-line ja võrdlemisi keeruka sündmustikuga teos on oskuslikult üles ehitatud, erinevate ja näiliselt üksteisest isoleeritud sotsiaalsete gruppide esindajate omavahelised suhted ning seosed üsnagi usutavalt kujutatud. Kriminaalne aines, mis teose kirjutamiseks otsese tõuke andis, on kõige muu juures rohkem süžeeliseks sõlm-motiiviks jäänud; sellele ei omistata rohkem tähelepanu kui just hädatarvilik. Küpse kirjanikuna ja siin juba väljakujunenud realistina on Bornhöhe andnud küllaltki suure üldistusjõuga maalingu, mis aitab tähelepanudaval määral kaasa omaaegse Eesti linnaolustiku mõistmiseks. Autor on suutnud oma teosesse koondada rohkesti 1880-ndatele aastatele iseloomulikke nähtusi ja probleeme, mida selliselt pole meie kirjanduses keegi teine käsitleanud. «Kolle» võime hinnata tiheda ning tugeva lühiromaanina, mis Vilde esimesi linna-romaane igatahes ületab nii sisulises kui teostuslikus mõttes ja peaks õieti kuuluma eesti kriitilise realismi põhivara hulka.

Omapärane ja mõnevõrra erinevat lähenemist eeldav teos on «Tallinna narrid», kuna siin on suurel määral tegemist satiiri ja groteskiga. Selles sarjas on kirjanik püüdnud «jäädvustada» mõningaid omaaegsetes ühiskondlikes tingimustes veidruseni virildunud inimtüüpe, kes on tühised, haledad ja naeruväär-sed — olgu nende narruseks siis kuulsus, raha või armastus. Kõige olulisem ja mitte põhjusetult ka kõige populaarsemaks saanud on teose esimene osa «Kuulsuse narrid», kus Bornhöhe pilkeobjektiks on kaks eesti vaimukangelast: «kirjanik» Salomon Vesipruul ja «leiutaja» Jaan Tatikas. Selles kõverpeeglis on autor tahtnud kaasajale näidata tema suurte sõnade ja armetult väikeste tegude halekoomilist vastuoksust, ülemäära-

selt paisutatud pretensioonidega keskpärasuse kõrgeleennuliste taotluste täielikku mittevastavust tegelikkusele. Teatavas mõttes on siin antud toleaege «Eesti elu» karikatuur, kodumaiste olude troostitu madaluse ja väikluse võrdpilt. Erilise halastamatusega on kirjanik rünnanud tolle ajastu nn. järelromantikkat, näidanud ebardlike hüpiknukkudena noid haiglase kujutusvõimega «romantikuid» ja «idealiste», kelle mõttemaailmal puudub igasugune reaalne seos ümbritseva eluga. Otse õela lõbuga on Vesipruuli kuju kaudu välja naerdud rohkearvuliste epigoonlike sullepiinajate andetust ning harimatust, üldist madalat vaimutaset ja samaaegseid juhmakaid igavikupüüdlusi. Kujude ja situatsioonide paiguti jämekoomikasse kalduv esitus ilmutab teatavat rahvanaljandite algelisusele lähedast rohkust ning piiripidamatust, ent autori kujutusmaneeris ja ütlemissviisis on ka küllalt teravmeelsust ning vaimukust. Teose teised osad on «Kuulsuse narridest» nii oma sisult kui laadiltki märksa erinevad, nii et teostuslikust ühtsusest ei saa kõnelda. Eriti käib see «Raha narride» kohta, mis õigupoolest läheneb päris harilikule novellile; igatahes pole siin tegemist niivõrd satiiriga kui teatava iseäraliku episoodiga elust, mida kroonib kaunikesti konventsionaalne õnnelik lõpplahendus. «Armastuse narrides» on Bornhöhe taas kätte saanud oma vestelise tooni ja iroonilise hoiaku, ent esimese osa grotesksuseni pole siingi mindud: käsitusviis on novellipärane, olgugi tunduvate satiiriliste sugemetega. Teose viimases osas «Narride narr» summeerib autor oma narrusteuurimise tulemusi ja kangelastelt saadud kirjade kaudu rõhutab teatavaid motiive, eeskätt võltsi ja ebaelulise kirjandusliku väljamõeldise naeruväärsust. Need seisukohavõtnud kajastavad omal kombel Bornhöhe teed romantilise suuna juurest kriitilise realismi juurde.

See, mis kirjanik oma noorema ea romantilisel loomingujärgul väärtuslikku andis ajalooliste jutustuste näol, on aastakümnete proovi läbi teinud ja õiglast tunnustust leidnud. «Tasuja» ja teised Bornhöhe ajaloolised tööd on saanud kindla koha nii kirjandusloos kui ka kümnete tuhandete kirjandussõprade raamatariiulil. Märksa erinev on olnud kirjaniku realismi ulatuva loomingu, sealhulgas tema Tallinna-juttude saatus. Need teosed, mille asjakohast hindamist nende esmakordse ilmumise ajal takistas erinevate voolude vahelise võitluse olukord ja kirjanduslike vaadete ebaselgus, on ka hiljem kauaks ajaks varju jäänud. Oma kirjanduslikku meheikka jõudnuna tõmbus Born-

hõhe järsku lõplikult tagasi, mittemõistmisest riivatuna loobus jäädavalt kirjanduslikust tegevusest. Tema kaasaega käsitlevate realistlike tööde (eriti «Kollide») hindamisel jäi peale ühekülgne laitus. Too maitsekallak, mis asju siis küllalt objektiivselt näha ei lasknud, on ammugi minevikku taandunud — aga mõnigi eelarvamuslik otsustus traditsiooniliseks kujunenud. Kirjaniku 100. sünni-aastapäeva puhul on meil küllalt põhjust üles tõsta küsimus, kas omaaegsed kohtumõistjad on õiglased olnud, ja saata need unustusse jäänud teosed nõukogude lugeja kätte, et ta võiks teha nende kohta oma otsuse. Olgugi jutud oma tasemelt ebaühtlased ja kaugeltki mitte puudusteta, võivad nad ometi lugejale mõndagi pakkuda Tallinna mineviku elustamiseks. Ühtlasi aga muidugi ka Bornhöhe kui kirjamehesenisest paremaks ja täielikumaks tundmaõppimiseks.

SELGITAVAIK MÄRKUSI

Eduard Bornhöhe jutud Tallinna elust ei ole sellise eraldi raamatuna ilmunud autori eluajal, vaid on esmakordselt kirjaniku teostekogu käesolevasse köitesse koondatud. Algselt ilmusid need tööd kümmeakonna aasta vältel perioodilistes väljaannetes või omaette raamatukestena, seejärel avaldati enamik ka Bornhöhe «Kirjatööde kogus» (1905—1906), mis kui viimane kirjaniku eluajal ilmunud ja tema poolt redigeeritud tekst on käesoleva väljaande aluseks. Jutustusi on lähendatud tänapäeva õigekeelsusele, seejuures siiski autori keelelist individuaalsust võimalikult säilitada püüdes. Sõnu, mille tähenduslik kvaliteet on aja jooksul muutunud või mis tänapäeval vähetuntud, on seletatud vastaval leheküljel joone all. Sisulised kommentaarid järgnevad allpool iga teose kohta, üksikmärkused vastavalt jooksvale numeratsioonile tekstis.

Vana Tallinna kohta käivate seletuste täpsustamisel on tänuväärset abi osutanud Tallinna Linnamuuseumi teaduslik töötaja H. Saha.

ANNI NEITSIPÖLV

Jutustus on kirjutatud 1891. a. suvel Poolas Kutno linnas, kus Bornhöhe tollal töötas koduõpetajana. Kirjas tuttavale Tallinna raamatukaupmehele ja kirjastajale A. Buschile

4. juulist 1891 teatas Bornhöhe, et ta olevat alustanud ühte «romaani Tallinna praegusest elust», mille nimi oleks umbes «Rikkad ja vaesed pruudid». Teosest olevat «juba hää tükk valmis» ja autor paneb ette see 30-kopikase raamatuna enne jõulusid välja anda. A. Buschi vastus Bornhöhele ei ole teada, kuid ilmselt ei saanud kaubast asja ja jutustus jäigi tollal ilmunuta.

Kuna Bornhöhe oma teosed tavaliselt ikka n.-ö. ühe hinge- tõmbega kirjutas ja kõnesolev jutt on pealegi võrdlemisi lühike, siis võib suure tõenäosusega arvata, et töö 1891. a. juulis lõpule viidi. Tegemist oli kahtlemata «Anni neitsipõlve» algredaktsiooniga. Seda näitab ka esialgselt kavandatud tiitli vastavus jutustuse sisule (vaese tütarlapse hülgamine rikka pärijannaga abiellumiseks moodustabki põhisündmustiku). Kaudselt aitab seda selgitada E. Vilde teade, et Bornhöhe 1891. a. algul Berliinis väga tugevasti mõjustatud olnud Th. Fontane romaanist «Irrungen-Wirungen» (Artikleid ja kirju, Tallinn 1957, lk. 208—209). Toosama teos aga ongi osutunud «Anni neitsipõlve» otseseks eeskujuks. Fontane romaani vahetu mõju all alustas Bornhöhe Kutnosse asudes jutustuse kirjutamist (seda eeskuju järgi esialgu siis ka romaaniks nimetades).

Theodor Fontane (1819—1898), üks saksa realismi väljapaistvamaid esindajaid, oli oma 1288. a. ilmunud romaaniga «Irrungen-Wirungen» suurt tähelepanu äratanud: seda paljastava sisuga teost Berliini elust pidas riivatud «parem seltskond» lausa skandaalseks, demokraatlikus lugejaskonnas oli raamatul aga väga suur menu. Fontane poolt kujutatute teatav sarnasus kodumaiste oludega nähtavasti andiski Bornhöhele tõuke kirjutada selle teose eeskujul jutt Tallinna elust. Kujud ja põhisündmustik, mis teatavate kohandustega üle võetud, on küllaltki leidlikult omaaegse Tallinna olustikku sobitatud. Kodumaine koloriit on üldiselt tõepärane (kui arvestamata jätta siinseis oludes võõrkehana mõjuv «kadaka-prantslane» Tougé), kuid inimeste suhetes ja käitumislaadis — eriti noore paruni Randeni poolt — on ka mõndagi niisugust, mis meie maal valitsenud seisuslik-rahvuslike vahede ja eelarvamuste juures osutub küsitavaks või ilmselt mittekarakterseks. Oma mahult on «Anni neitsipõlv» Fontane romaanist ligikaudu kolm korda väiksem, ühtlasi ka oma sisult märksa süütuim (romaanis oli Lene Nimptsch ikka tõepoolest noore paruni armuke).

Oluline ja iseloomulik on siiski kirjaniku tähelepanu kesken-
dumine seisusliku ja varandusliku ebavõrdsuse probleemidele.

See Bornhöhe esimene katse tuntud saksa realisti eeskujul
oma kodulinna kaasaega kujutada jäi aga pikaks ajaks käsi-
kirjana seisma. Nähtavasti ei olnud ka kirjamehel enesel selle
töö väljaandmiseks küllaldast kindlust, kuna jutt oli suurel
määral ikkagi laenuline ja eesti kirjanduse jätkuva arenemise
tõttu säärased pool-algupärandid enam kuigi õigustatuna ei
tundunud. (Küsimus muutus eriti teravaks pärast seda, kui
Eesti Kirjameeste Seltsi «võidupeol» auhinnaga kroonitud
J. Kõrvi «Luigemäe Olli» osutus Chateaubriand'i «Atala»
vabaks muganduseks, mis kutsus 1894. a. esile suure kirjandus-
liku skandaali.) Alles «Kirjatööde kogus» — vastavad anded
ilmusid 1906. a. —, seega siis 15 aastat pärast kirjutamist, on
Bornhöhe «Anni neitsipõlve» esmakordselt avaldanud. Nimeta-
misväärset tähelepanu jutustus tollal enam ei suutnud ära-
tada. Käesolevas väljaandes ilmub «Anni neitsipõlv» teist-
kordselt.

¹ **Kadrinal** — Kadrioru tolaeagne nimetus nii kõne- kui
kirjakeeles (sks. *Katharinenthal*).

² **Vene turg** — tolaeagse Uue turu (praegune 16. oktoobri
nim. park) Narva maantee poolne osa (praegune Keskväljak),
kus asetsevad peaasjalikult vene kaupmeeste müügiputkad.

³ **mamsel** — pr. *mademoiselle*'i rahvalik tulëtis, kasutatud
tavaliselt majapidajanna, teenijate ülevaataja tähenduses
(mõisas või rikkas linnamajas); ka õmblejanna, modist vms.,
kes polnud tavaline teenija, ent ka mitte preili.

⁴ **«suur eksam»** — tütarlastekooli (*Töchterschule*) heade hin-
netega lõpetanu eksam kroonugümnaasiumi juures koduõpeta-
janna kutse saamiseks. Tollaegsel Baltimaal oli see naiste-
rahva hariduse tipp.

⁵ **Telliskoppel** — nõnda nimetati tollal alles väljaspool linna
piire olevat Kopli poolsaart, kus varem (kuni XIX saj. algu-
seni) asusid muide telliselöövid.

⁶ **suhkruvabrik** — see J. G. Clementz'i suhkruvabrik Maarja-
mäel oli oma tegevuse lõpetanud juba 1830-ndail aastail; hiljem
töötas samas hoones tärglisevabrik, mis 60-ndail aastail maha
põles. Rahvasuus nimetati kohta harjumuse järgi veel endiselt
suhkruvabrikuks (ka Suhkrumäeks).

⁷ **Grünfeld** — kuulus pianist, Liszti õpilane.

⁸ «Lootus» — eesti selts Tallinnas, asutatud 1877. a. «Estonia» seltsist lahkulöönud demokraatliku opositsiooni poolt. «Lootuse» ümber olid sajandi lõpukümnenditel koondunud linna rahvusliku meelsusega eesti töölised, ametnikud ja haritlased. Selts korraldas rahvalikke kontserte ja näitemänguõhtuid. Nendel oli muide edukalt tegev nii lauljana kui näitlejana Bornhöhe öde Julie Mikk (lavanimi Höhe); ka Bornhöhe ise on 90-ndail aastail «Lootuse» seltsi orkestris viuldajana kaasa mänginud. Seltsi õhtud olid klubilise iseloomuga ja nagu tollal tavaline, kuulus sinna juurde ka einelaud.

⁹ **Kassisaba** — nõnda nimetati rahvasuus Tallinna agulit Paldiski maantee ümbruskonnas, mis administratiivselt kuulus Toompea (mitte all-linna) juurde. Nimetuse tekke kohta on esitatud lahkuminevaid seletuskatseid.

¹⁰ **Ciinelli tsirkus** — ainult suviti Tallinnas tegutsenud sissesõitnud tsirkus, asus Uue turu ääres (vastu vana linnamüüri) praeguse Valli tänava ja Pärnu maantee ühtimiskohal.

¹¹ «**Les beaux esprits se rencontrent**» — «Vaimukad inimesed kohtuvad iseenesest» (pr. k.).

¹² «**Ce que femme veut, Dieu le veut**» — «Naise tahtmine on jumala tahtmine» (pr. k.).

¹³ **Par conséquent** — järelikult (pr. k.).

¹⁴ «**Qu'est-ce que c'est que cela?**» — «Mis lugu see on?» (pr. k.).

¹⁵ **Un pauvre diable, un claque-dent!** — Vaene kurat, hambalõgistaja! (pr. k.).

¹⁶ «**Quel diable m'emplâtre de ce gueux-là?**» — «Kes kurat mulle selle kerjaja kaela saadab?» (pr. k.).

TALLINNA NARRID JA NARRIKESED

Teos on valminud tõenäoliselt Kutnos 1891. a. lõpul või 1892. a. algul. Käsikiri on tsenseeritud 4. juunil 1892 ja raamat ilmus samal aastal A. Buschi kirjastusel 5000 eksemplaris tiitliga «Tallinna narrid ja narrikesed. Juttudes tarkadele ajaviiteks ette kujutanud E. Bornhöhe».

Kirjaniku tutvuskonnas on teatud Jaan Tatika prototüübina nimetada üht Bornhöhe endist kreiskoolikaaslast Karl Brauerit — fantasti ja iseärakut, kel muuhulgas olnud nõrkus ka mõttetute «leiutuste» vastu. Nii leiutanud ta kord kee-

ruka seadeldise, mille abil inimene, kes juhuslikult on ostnud ülearu suured kalossid, neid siiski kanda saab... Ka konstrueerinud Brauer kunagi mingi kummalise sõiduriista, mille kallakust tänavast alla veeretades vastu majaseina puruks ajanud.

Salomon Vesipruulil on ilmselt mitmeid prototüüpe omaaegsete ajakirjanike ja literaatide hulgast, kus poolharitlastest veidrikest polnud puudust. Epigoonide ja kirjanduslike hädavarete nuhtlemine oli sellal omamoodi aktuaalseks saanud, nagu näitas ka Vilde «Suguvend Johannese» ilmumine «Postimehes» 1891. a. sügisel. Ja ehkki Juhan Liiv oma samaaegselt «Olevikus» ilmuvas «Ühe kirjaniku päevaraamatus» hakkas Vildele külge (pidades viimase satiiri ekslikult enese kohta käivaks), oli nende mõlemate ning samuti Bornhöhe pilke teravik sihitud ikkagi igandlike tendentside ja nähtuste vastu kirjanduslikus elus.

«Armastuse narride» jaoks, mille põhisündmustik toimub Tiflisis, on Bornhöhe ainet saanud ilmselt oma Kaukaasias viibimise ajast 1882. a.

Teost «Kirjatööde kogu» jaoks redigeerides lühendas Bornhöhe pealkirja «Tallinna narrideks», kuid käesolevas väljaandes on kasutatud esitrüki traditsioonilist tiitlit. Töö esimene osa «Kuulsuse narrid» (koos vastavate väljavõtetega «Narride narrist») avaldati 1941. a. noorsoo jaoks eraldi raamatukesena; selsamal kujul ilmus «Kuulsuse narrid» uuesti «Kooli kirjavara» sarjas 1951. a. Tervikuna avaldatakse «Tallinna narrid ja narrikesed» käesolevas väljaandes kolmandat korda.

¹ **kreiskool** — kolmeklassiline keskastme linnakool, mille lõpetajad pääsesid edasi gümnaasiumi tertsiasse (III klassi; lõpuklassiks oli I — priima).

² **Georg Meieri pood** — segakauplus, kus müüdi ka kirjutustarbeid; asus Pika ja Kinga tänava nurgal.

³ **paljalt sada rubla trükipoogna eest** — eestikeelsete ilukirjanduslike teoste keskmiseks honorariks oli tollal 10—15 rbl. trükipoogna eest.

⁴ **nagu Joosep vanal ajal** — vihje piibli vooruslikule Joosepile, kes põgenes pealetükkiva Potivari naise käest, jättes maha oma kuue.

⁵ **Spree jõe voogudest** — Spree jõgi läbib Berliini.

⁶ **Kura** — jõgi Kaukaasias, mille kaldal asub Tiflis (Tbilisi).

⁷ **Meyeri konversatsiooni-leksikon** — «Das grosse Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände, herausgegeben von J. Meyer». Eestlaste laiskust (Trägheit) on nimetatud IX k., lk. 230 (1847. a. väljaanne; sedasama kordasid ka hilisemad väljaanded).

⁸ **Dante** — Dante Alighieri (1265—1321), itaalia kirjanik.

⁹ **Anastasius Blau** — tegelikult Anastasius Grün (1806—1876), austria luuletaja.

¹⁰ **Heyne** — nagu eelmise puhul, nii on ka siin tegemist Vesipruuli moonutusega; mõeldud tegelikult Heinrich Heinet (1797—1856).

¹¹ **Atlas** — kuju kreeka mütoloogiast, kes pidi oma õlgadel kandma taevavõlvi.

¹² **Sapiendus satanas** — Vesipruuli «ladina keel», tegelikult *sapienti sat*, s. t. «mõistlikule (targale) piisab», milline ütlus pärineb rooma kirjanikult Plautuselt.

A A D A M J A E E V A

Jutt ilmus esmakordselt 1893. a. «Rahva-Kalendris», seejärel Bornhöhe «Kirjatööde kogus». Käesolevas väljaandes avaldatakse «Aadam ja Eeva» kolmandat korda.

¹ **poole hunti** — omaaegses argoos: pooltoopi viina.

² **Nõmme mets** — peale Pärnu postmaantee ääres oleva trahteri oli Nõmme tollal peaaegu asustamata; raudtee ääres oli ainult peatusplatvorm. Püsivam asustus hakkas mõisnik Glehni algatusel tekkima sajandi lõpul, alevi näo sai praegune Nõmme keskus käesoleva sajandi algul.

L I H A V Ö T T E K I N K

Jutt ilmus 1895. a. «Eesti Postimehe» Lisas (nr. 13. juurde); käesolevas väljaandes avaldatakse teistkordselt.

¹ **palmipuudepüha** — kiriklik püha, lihavõttepühadele (ülestõusmispühadele) eelnev pühapäev; sellel päeval olevat Jeesus Kristus saanud Jeruusalemma.

² **suur nädal** — nädal palmipuudepühast lihavõttepühadeni; selle nädala jooksul olevat piiblilegendi järgi toimunud Jeesuse kinnivõtmine, ristilöömine ja matmine.

ORELIMÄNGIJA

Ilmus esmakordselt 1896. a. «A. Pert'i Jõulu Albumis», kümme aastat hiljem Bornhöhe «Kirjatööde kogus». Käesolevas väljaandes avaldatakse kolmandat korda.

¹ **esimese gildi kaupmees** — esimesse ehk nn. Suurgildi kuulusid suurärimehed, import-eksportfirmade omanikud, angroo-kaubitsejad. Suurgild asus Börsihoones (praegune TA Ajaloomuseum).

JÕULUINGEL

Avaldatud 1897. a. «Eesti Postimehe» Jututoas; käesolevas väljaandes ilmub teistkordselt.

KOLLID

Teos on kirjutatud pärast Bornhöhe nimetamist Tallinna ringkonnakohtu arhivaariks (1901. a. augustis), millal talle muutusid tööalaselt kättesaadavaks ka ringkonnakohtu eelkäija — Tallinna magistraadi ehk raekohtu — arhiivi materjalid. Sealt ongi kirjanik oma teose sündmustikulise sõlmitusena kasutanud kaupmees Landsbergi mõrvalugu, mis oli toime pandud 1885. a. Kõmulise kohtuprotsessi ajal 1888. a. augustis oli ka Bornhöhe ise parajasti kodulinnas viibinud. Asja üle kirjutasid tollal pikalt-laialt kõik kohalikud saksa ja eesti ajalehed. «Kollide» vastavas osas on kohtutoimiku andmeid kasutatud üsna suure tõetruudusega, asjaosaliste pärisnimedki on õige sarnased: nii vastab tegelikule Johann Landsbergile teoses Johann Langberg, kaupmees Rechtlichile ja Wackerile Rettig ja Walker, mõrvar Tammele Timm jne. Peaaegu täiesti samad on ka toimepandud röövmõrva motiivid ja asjaolud, põhijoontes samuti süüdlaste tabamise käik. Mitmesuguste juhuslike momentide kokkuviiamise varal on teoses kompositsioonilistel kaalutlustel asjakäiku siiski märksa kiirendatud (tegelikult nõudis see tublisti rohkem aega, nii et kohtumõistmine võis aset leida alles kolm aastat pärast kuriteo toimepanemist).

Peale jutustuse kirjutamiseks otsest tõuget andnud kriminaalse sündmustiku (mille sisuline tähendus on teoses siiski teisejärguline) ja sellega seotud kujude on ka teistel tegelastel elulisi eeskujusid. Nii on näiteks Jostsoni prototüübiks usutavasti olnud Bornhöhe üks kreiskoolikaaslasid August Trelle, kes vastu-

olu tõttu oma perekonnaga üle kümne aasta Ameerikas ja mujal ringi liikus ning hiljem kodumaal käies siinsed olud talumatult kitsad ja umbsed leidis olevat. Kahtlemata on aga Jostsoni mõttelaadis ja isikuski üsna palju ka kirjanikust enesest. Stern-Himmelshauseni paruniperekonna liikmete, samuti nende tutvuskonda kuuluvate inimeste tüüpe oli Bornhöhe omal ajal koduõpetajana küllalt lähedalt jälgida võinud. Niisama hästi oli kirjanikule tuntud Tallinna kadaklik-väikekoodanlik keskkond. Rätsepmeister Pohligi otseseks eeskujuks on ilmselt olnud Bornhöhe äi Carl Pehlmann, kes oli Nissist pärit puhastverd eestlane, kuid linnas täiesti saksastunud. C. Pehlmann oli varëm olnud jõukas kingseppmeister ja Pohligile analoogilisel viisil järk-järgult vaesunud. Ka Pehlmannil oli mitu tütart ja vähemalt Helene kuju teoses näib olevat saanud mõningaid jooni kirjaniku abikaasalt Constance'lt.

«Kollid» avaldati esmakordselt 1902. a. oktoobrist detsembrini ajalehes «Uus Aeg», seejärel 1903. a. G. Pihlaka väljaandel ka raamatuna (2000 eks.). Teos kutsus esile täiesti vastukäivaid hinnanguid, kusjuures ühekülgsest halvustav kriitika tollal Tõnissoni «Postimehe» ühe kõrvalväljaandena ilmunud «Lindas» (varjunime *Poins* taga peitus arvatavasti «Linda» tollaegne tegelik toimetaja K. Menning) mõjustas Bornhöhet kirjanduslikust tegevusest lõplikult loobuma.

Uuesti avaldati «Kollid» Bornhöhe «Kirjatööde kogus» 1906. a. Käesolevas väljaandes ilmub teos neljandat korda.

¹ üks tuntud Hommikumaa tarkadest — piiblilegendi järgi tulnud vastsündinud Jeesust tema sõimes kummardama kolm tarka Hommikumaalt. Siin tehtud ironiline vihje aadliperekondade genealoogilisele ülespuhutusele; seda ülespuhutust lasseb omakorda paista ka nimi Stern-Himmelshausen (*Stern* — täht, *Himmel* — taevas), mis on tõenäoliselt tuletatud balti tuntud aadlisuguvõsa Samson v. Himmelstierna nimest.

² mājoraat — feodaalse maavalduse juures pärimis- ja järglusõiguse kohaselt vanimale otsesele meessoost pärijale tervikuna, jagamatult edasiantav omand (mõis või mõisad).

³ eeskujulik saksa aadli-vabariik — parun peab siin silmas Balti rüütelkondade erilisi privileege, kurikuulsat «balti erikorda». Siinsete kubermangude balti-saksa aadlil oli tsaaririigis teatav siseautonoomia: rüütelkondade maapäevadel otsustati paljusid kubermangu sisemisi asju, kohalike ametiasutuste keeleks, samuti linnakoolide ja Tartu ülikooli õppekee-

leks oli saksa keel jne. 1880-ndatel aastatel keskvoimu poolt teostatud reformidega see balti aadli eriliste privileegide süsteem kui feodaalse killustatuse pärand järk-järgult likvideeriti, mispuhul Stern-Himmelshausen kurdabki «toore, mõistmata voimu» rõhumise üle.

⁴ **vene rahukohtunik** — muude ümberkorralduste hulgas viidi Baltimaadel 1889. a. läbi ka kohtureform: likvideeriti senine täielikult kohalikust saksa ladvikust sõltunud kohtusüsteem. Haagi- ja sillakohtute asemele loodi maal vallakohtud ja ülemtalurahvakohtud, linnades magistraadi- ehk raekohtute asemele rahukohtud. Nendes uutes kohtutes pidid asjaosalised oma seisuslikule kuuluvusele vaatamata vähemalt näiliselt olema juriidiliselt võrdses olukorras. Siin antud vihjena alles eesseisvale kohtureformile.

⁵ **aasia toorus** — tolleaegsete antropoloogiliste teooriate järgi loeti soome-ugri rahvaid ja nende hulgas ka eestlasi kuuluvaks mongoliidsesse rassi; see avaldus muide ka keeleteaduses (olid isegi näiteks soome-mongoli keelte kateedrid ülikoolides). Balti-saksa reaktsiooniliste ringkondade poolt kasutati seda ära rassistlike eelarvamuste õhutamiseks ja eestlaste halvustamiseks («mongolinägu»).

⁶ **kus vähemasti valgete rahvuste vahesid ei tunta** — kaudne vihje indiaanlaste hävitamisele ja neegrite diskrimineerimisele Ameerika Ühendriikides.

⁷ **mees Toompeal** — vürst S. V. Šahhovskoi, kelle tsaar Aleksander III 1885. a. aprillis oli määranud Eestimaa kuberneriks. Slavofiilsete seisukohtade pooldajana kasutas ta oma voimu kohaliku balti-saksa elemendi mõju otsustavaks vähendamiseks. Kehtestas ametiasutustes asjaajamise ja ametliku kirjavahetuse keelena vene keele; tagandas ametist Tallinna linna pea T. W. Greiffenhageni, kes oli keeldunud selle korralduse täitmisest. Šahhovskoi oli aktiivselt tegev politsei- ja kohtureformi läbiviimisel, tegutses üldse siinse aadli-omavalitsuse ägeda vastasena. Samaaegselt oli aga uus kuberner kui järjekindel suurvene šovinist ka eesti rahvuslike kultuuripüüdluste vastane, nähes oma eesmärgi Baltimaade täielikus ja kiirendatud vägivaldses russifitseerimises.

⁸ **eesti klubi** — tegemist saab olla tõenäoliselt «Estonia» seltsiga, millel oli ametlik klubiluba ja mis 1880-ndall aastail oli muutunud n.-ö. oma kõrtsi kaasüüriliseks.

⁹ **raehärra** — linnavalitsuse (magistraadi) liige.

¹⁰ **Kanutigild** — peajasjalikult väikekaupmeeste (nn. teise gildi kaupmeeste) ja käsitööliste kooskämiskoht Pikas tänavas (praegu nr. 20); 1864. a. valminud maja fassaadi ehivad Lutheri ja Püha Kanutuse kujud. Keldrikorrusel asuv einelaud oli üks külalastatavamaid joomakohti.

¹¹ **Petenbergi kelder** — veinikelder Börsihoone all, ka nn. «Magus koobas» («Das süsse Loch»); selle omaaegse Tallinna tuntuma joomakoha ökonoomiks oli eestlane Carl Hermann Petenberg, muide üks «Estonia» seltsi tegelasi selle varasemal järgul (on kirjutanud ka moraaliõpetusliku näitemängu «Valelik, kes tõtt räägib», mis 1871. a. «Estonias» ette kanti).

¹² «**varandus on vargus**» — algselt prantsuse väikekodanliku sotsialisti, anarhismi teoretiku Pierre Joseph Proudhoni (1809—1865) poolt esitatud väide; see tuntud vormel (täpsemalt: «*la propriété c'est le vol*» — «omandus on vargus») on hiljem leidnud sageli kasutamist ka antisotsiaalsete ja isegi kriminaalsete elementide hüüdsõnana.

¹³ **kupongisid lõikab** — väärtpaberitega olid kaasas vastavad kupongipoognad, mille küljest lõigatud kupongide järgi väärtpaberite omanikele maksti pangast protsente välja; selletõttu oligi käibel ütlus, et rantjeed elatuvad kupongide lõikamisest.

¹⁴ **gildimaja** — tõenäoliselt on siin mõeldud Kanutigildi.

¹⁵ **Ce que femme veut...** — vt. «Anni neitsipõlve» märkus 12.

¹⁶ **Stude** — kondiitriäri Tallinnas Pikal tänaval, mille omanikuks oli Georg Stude; selle äri osakonnad asusid Moskvast jm., ta tooted (eriti martsipan ja šokolaad) olid tuntud Venemaal ja ka Lääne-Euroopas.

¹⁷ **suurkodanik** — kõigi omaaegsete kodanikuõigustega linna-kodanik (*Grossbürger*), linna mõjukama kihi esindaja — erinevalt väikekodanlastest (*Kleinbürger*).

¹⁸ **gildi eltermann** (ka oldermann) — gildi esimees, selle tege-lik juhataja.

¹⁹ **tormi vastu, mis nüüd kahelt poolt tõuseb** — noorparun peab siin silmas ühelt poolt eestlaste rahvuslikku liikumist ja «alamrahva» majanduslikku ofensiivi, teiselt Vene riigivõimu poolt kasutusele võetud abinõusid «balti erikorra» likvideerimiseks.

²⁰ **sada rubla kuus palka** — see palk oli küllaltki soliidne, kuna näiteks kantseleikirjutaja riigiasutuses sai kuus 50 rbl. ja oskustöeline vabrikus 30—40 rbl.

²¹ **seaduseandjad on lolliks läinud** — Pohlgi ja temataoliste

tsunftikäsitöoliste majandusliku allakäigu ja pahameele põhjuseks oli endiste keskaegsete tsunftieesõiguste kaotamine 1866. a., mille järel tekkinud konkurentsisis senise mugavalt kaitstud seisundiga harjunud käsitöömeistrid ei suutnud enam oma endist positsiooni säilitada.

²² «**knoot**» ja «**kulle**» — balti-sakslaste tavalisemad sõimumetused eestlaste kohta: **Knot** — tähendas algselt üldse käsitöolist, nikerdatud kepiga (*Knotenstock*) ränd-käsitööselli; **Kulle** — tuletis eesti lihtrahva sagedasest kõnetluse vormist «kuule!». (Niisamuti oli eestlase halvustava nimetusena sakslaste keskel käibel ka «tere-tere».)

²³ **Bismarck ja Moltke** — toleaeegsed Saksa šovinismi ja militarismi tugisambad. Vürst Otto v. Bismarck (1815—1898) oli tema eestvõttel rajatud junkurlik-kodanliku Saksa keisririigi riigikantsler aastail 1871—1890, Krahv Helmuth v. Moltke (1800—1891), Preisi kindralfeldmarssal ja kindralstaabi ülem, kelle teeneks peeti Bismarcki algatatud Preisi-Prantsuse sõja (1870—1871) võitmist.

²⁴ **Saksa keiser Heinrich IV Canossas** — 1077. a. Saksa rahva Püha Rooma riigi keiser Heinrich IV, kelle paavst Gregorius VII oli kirikuvande alla pannud, käis Itaalias ja põlvitas patukahetsejana kolm päeva Canossa lossi väravate taga (kus paavst tollal resideeris), saavutades sel kombel kirikupealt andestuse ja päästes oma krooni.

²⁵ **teise gildi kaupmees** — jaemüügi-kaupmees, erinevalt esimesse gildi (nn. Suurgildi) kuuluvatest suurärimeestest, hulgiostu-müügi kaupmeestest. Langberg toonitab siin lihtsalt enese kui jõuka mehe ja täisõigusliku linnakodaniku sõltumatut seisundit.

²⁶ **noor-eestlased** — balti-sakslaste poolt omistatud nimetus eesti rahvusliku liikumise tegelastele ja sellele liikumisele tervikuna («noor-eestlus»); eesmärgiks oli võrdluse tekitaamine omaaegse revolutsioonilise «noor-saksa» liikumisega, et selle kaudu diskrediteerida eesti rahvuslikku liikumist Vene riigivõimu silmis. 1860-ndate aastate lõpul süüdistati «noor-eestluses» «Vanemuise» seltsi ja isegi selle eesotsas olnud J. V. Jannsenit; hiljem langes see nimetus C. R. Jakobsonile ja tema mõtteosalistele, kusjuures «noor-eestlane» oli enam-vähem võrdtähenduslik «sakslasteõgijaga». Kujunenud olukorda arvestades meie rahvusliku liikumise tegelased ise enese kohta «noor-eestlase» nimetust kuigivõrd ei kasutanud (kül

oli aga samaaegselt tuntud «noor-läti» liikumine lõunanaabrite juures). Käesoleval puhul peetakse ilmselt silmas eeskätt Jakobsoni «Sakala» endiste abitoimetajate uusi ajalehti Tallinnas — J. Järve «Virulast» ja J. Kõrvi «Valgust».

²⁷ **pristav** — tsaariaegne politseijaoskonna ülem.

²⁸ **raekohus** — kuni 1889. a. kohtureformini Tallinnas magistraadi organina tegutsenud kohus.

²⁹ **Lindforsi trükikoda** — asutatud algselt Tallinna gümnaasiumi juurde 1633. a., vanim trükikoda Eestis. Asus kõnesoleval ajal (alates 1828. a.) Lindforsi pärijate trükikojana Pikas tänavas (nr. 48).

³⁰ **linnapanga pantkiri** — hüpoteek kinnisvarale, mille järgi pank kinnisvara omanikule maksis vastava summa; pantkirja kui väärtpaberi võis pank edasi müüa (antud juhul Langbergile).

³¹ Viimased kaks lauset on «Kirjatööde kogus» avaldatud tekstis ilmselt eksituse tõttu vahele jäänud ja on siin taastatud «Kollide» 1903. a. väljaande järgi. Samalaadseid vahelejähteid on parandatud veel lk. 277, 278, 292, 293 ja 314.

³² **Tornimägi** — koht Liiva tänava rajoonis (nähtavasti nimetatud nõnda mingi seal varem olnud torni järgi), kus asus surnukamber.

³³ **seati magistraadi poolt kuraatorid** — s. t. seati linnavalituse poolt ametlikud hooldajad.

³⁴ **Liiva peal** — nõnda nimetati toleaegse Tallinna kõige kahtlasema kuulsusega rajooni (praeguse Keskturu ümbruskonnas), mis oli tuntud oma avalike majade jm. urgaste poolest. Koha nimetus oli põhjustatud liivasesest pinnasest, mis kajastus ka tänavate nimedes (Liivalaia, Liiva, Liivamäe). Seda linnaosa on E. Vilde lähemalt kujutanud oma romaanis «Kuhu päike ei paista» (2. ptk.).

³⁵ **toomkool** — Tallinnas XIII saj. teisest poolest alates Toomkiriku juures tegutsenud kool, mis hilisemal ajal oli kujunenud aadlinoorukite poolkinniseks õppeasutuseks (madalamate seasüste noorukid õppisid kreiskoolis ja gümnaasiumis).

³⁶ **«Revalsche Zeitung»** — 1860. a. progressiivsete haritlasringkondade poolt N. F. Russowi algatusel asutatud ajaleht; sattus hiljem konservatiivsete ringkondade mõjusfääri ja muutus reaktsioonilise balti-saksluse tööriistaks.

³⁷ **N-le** — ilmselt on ka siin tegemist Nõmme trahteriga.

³⁸ **Hartknochi pank** — sellenimelist panka Tallinnas ei olnud;

tõenäoliselt on nimetus vabalt moodustatud suurkaupmees Hartmuthi järgi, kes võis olla mõne panga juhatuses.

³⁹ **aktide järgi** — see pole siin üksnes kirjanduslik võte, vaid tõepoolest osutus arhiivimaterjalidele, mida kirjanik oma teose alusena kasutas.

⁴⁰ **koolide ja ametikohtade venestamine** — tsaar Aleksander III reaktsoonilise ja šovinistliku poliitika üheks koostisosaks oli Vene riigis elavate vähemusrahvuste venestamise taotlus, mida püüti teostada koolide ja ametiasutuste (samuti vene õigeusu kiriku) kaudu. Teoses kujutatavate sündmuste ajal — 1880-ndate aastate keskel — algas ka Eesti alal ametiasutuste ja koolide üleviimine vene keelele. Need reformid olid oma eesmärgilt läbinisti reaktsoonilised, kuid vene keele laieneva tundmise tõttu tihenes edaspidi eesti haritlaskonna kontakt ka vene eesrindliku ühiskondliku mõttega ja vene demokraatliku kirjandusega.

⁴¹ **Wulff** — Aegna saare saksakeelne nimi.

⁴² **Felix Mendelssohn** — (1809—1847), saksa helilooja.

⁴³ «**Männergesangverein**» — konservatiivse vaimuga saksa meestelauluselts Tallinnas, kuhu kuulusid peamiselt kohalikud kaupmehed ja kontoristid ning siin tegutsenud riigisakslased. Mõnevõrra liberaalsema vaimuga ja vastava repertuaariga oli väikekaupmeeste ja käsitööliste selts «Liedertafel», kus koorijuhina töötas Bornhöhe sõber helilooja K. Törnpu.

⁴⁴ **ühiseks saksa-balti rahvuseks kokku sulaksid** — selle nn. balti rahvuse loosungi esitajaks oli olnud 1880-ndate aastate algul J. V. Jannseni poeg Harry Jannsen, kes säärasel viisil lootis paralüseerida C. R. Jakobsoni ja ta «Sakala» mõju ning summutada eestlaste rahvusliku liikumisega teravnenud vastuolusid. Jakobsoni ja ta mõtteosaliste poolt leidis baltluse propaganda järsku vastuseisu ja teravat naeruvääristamist, teiselt poolt ei äratanud eestlaste ja lätlastega kokkusulamise perspektiiv ka saksa ringkondades mingit entusiasmi. Nagu kirjanik siin näitab, sobis «baltluse aade» kõige paremini kadakasakstele.

⁴⁵ **konsulid** — välisriikide (peamiselt majanduslike ülesannetega) alatised esindajad Tallinnas kui tähtsas sadamalinnas; tavaliselt olid konsuliteks kohalikud suurärimehed, kellele see oli omamoodi auametiks.

⁴⁶ **literaadid** — nõnda nimetati tollal üldiselt haritlasi, intelligentsi esindajaid.

SISUKORD

Ann i neitsipõlv	5
✓ Tallinna narrid ja narrikesed	
I. Kuulsuse narrid	65
II. Raha narrid	90
III. Armastuse narrid	111
IV. Narride narr	129
Aadam ja Eeva	139
Lihavõttekink	152
Orelimängija	162
Jõuluingel	177
Kollid	183
<i>Järelsõna</i>	321
<i>Selgitavaid märkusi</i>	330

Борнхее Эдуард
ТАЛЛИНСКИЕ РАССКАЗЫ
На эстонском языке
Оформление Х. Керсна
Иллюстрации А. Хойдре
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja E. Priidel
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja H. Veber
Korrektorid M. Sepp ja E. Multer
Ladumisele antud 6. I 1962. Trükkimisele
antud 6. II 1962. Paber 54:84. $\frac{1}{16}$. Trükipoog-
naid 21,5 + 9 kleebist. **Tingpoognaid 18,10.**
Arvutuspoognaid 18,42. Trükiarv 20 000.
Tellimise nr. 70.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42

Hind ~~61~~ kop. 7 - kr.